

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA

JULKAISSUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

XXVIII,2

AIMO HALILA

**SUOMEN KAUPUNKIEN KUNNALLISHALLINTO
1600-LUVULLA**

SUOMEN KAUPUNKIEN
KUNNALLISHALLINTO
1600-LUVULLA

II

KIRJOITTANUT
AIMO HALILA

Mit einem Auszug in deutscher Sprache

HELSINKI 1943

HELSINKI 1945
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINON OY.

Alkusanat.

Suomen 1600-luvun kaupunkien kunnallishallintoa esittävän kaksiosaisen tutkimuksen toisen osan tarkoituksena on peruspiirtein kuvata porvareiden kunnallistaloutta, yleisiä rasituksia ja kunnallista rakennus-, vartio-, palo- sekä huoltotointoa. Lisäksi esitetään lyhyt yhteenveto kaupunkien kunnallishallinnon yleisestä kehityksestä.

Saattaessani työni jälkimmäisen osan julkisuuteen haluan kunnioittavasti kiittää siitä avusta, jota olen saanut vastaanottaa tutkimukseni ensimmäisen osan alkusanojen yhteydessä mainitsemiltani henkilöiltä. Näistä haluan vielä erikseen mainita professori A. R. Cederbergin ja professori Arvi Korhosen, jotka ovat tarkastaneet käsikirjoituksen ja hyväntahtoisesti antaneet arvokkaita neuvoja. Suomen Historiallista Seuraa kiitän siitä, että tutkimukseni on otettu Seuran julkaisuihin. Samalla lausun kiitokseni Seuran sihteerille tohtori Evert Laineelle hänen ystävällisestä avuliaisuudestaan. Lisäksi haluan kiittää hallintosihteeri, lakit. kand. Reino Kuuskoskea ja maisteri Kauko A. Piristä heidän antamastaan suuresta avusta.

Helsingissä, maaliskuussa 1943.

Kirjoittaja.

Sisällysluettelo.

	Sivu
I. Kunnallistalous	9
1. Kunnallistalouden piiri ja tehtävät	9
2. Kaupungin tulolähteet	12
Porvariusmaksut	14
Sakko- ja takavarikkotulot	15
Maaomaisuus	16
Tonttiäyrit	24
Maatalousverot	28
Tuulaaki ja muut kauppamaksut	32
Aksiisitulot	39
Kellarivapaus	42
Välittömät yleiset rahaverot	45
Kunnalliset yritykset	48
Muut tulot	52
3. Kunnallistalouden yleinen kehitys	54
4. Esivallan talouskontrolli	61
5. Maistraatti kunnallistalouden johtoelimenä	68
6. Yhteinen porvaristo ja sen talousvaliokunnat	76
7. Kaupungin rahastonhoitaja	81
8. Taksoitus ja veronalennukset	91
9. Verojen ja suoritusten kanto	104
10. Hankinnat	114
11. Talousarvio ja tilit. Tilien tarkastus	117
II. Rakennustoimi ja yleisten töiden järjestely	131
1. Rakennustoimen valvonta ja rakennusjärjestys	131
2. Rakennusmestarit	139
3. Julkiset rakennukset	144
Hallinnolliset ja sosiaaliset rakennukset	145
Elinkeinoelämää edistävä julkinen rakennustoimi	148
4. Tie- ja vesirakennustoimi	150
Tiet, kadut, sillat ja lossit	150
Satamatoimi	158
5. Yleisten töiden järjestely	164
III. Kaupungin velvollisuudet liikenteen edistämiseksi	174
1. Majatalo- ja kyytilaitos	174
2. Krouvit	182

IV. Vartiointi ja yleisen järjestyksen valvonta	185
1. Vartiinnin ja yleisen järjestyksen valvonnan organisointi	185
2. Vahtimestarit ja vartiopäälliköt	195
3. Kellonasettajat	199
4. Porvarikaarti	202
V. Palotoimi	207
1. Palotarkastus	209
2. Palonsammutustoimi	218
3. Palovahinkojen korvaus	223
VI. Yleisten rasitusten arviointia	228
VII. Huoltotoimi	235
1. Köyhäinhoito	236
Irtolaiskysymys	236
Kerjuun valvonta	240
Julkiset avustukset	242
Hospitaalit ja lastenkodit	247
2. Terveystoimi	259
Yleinen valvonta	259
Lääkintähenkilöstö	262
Sairaalat	268
3. Holhustoimi	269
VIII. Jälkikatsaus	271
Kirjallisuusluettelo	283
Referat	287

I. Kunnallistalous.

1. Kunnallistalouden piiri ja tehtävät.

Kaupunki on vanhastaan edustanut korkeampaa talousmuotoa kuin pelkästään maatalouteen perustuva yhdyskunta. Kaupunkiyhteisö keräsi itseensä huomattavan keskitettyjä taloudellisia voimavaroja. Kaupunkiyhteisön yleisestä luonteesta johtui, että myös kaupungin kunnallisella taloustoiminnalla oli yleensä huomattavasti suuremmat liikunta- ja kehitysmahdollisuudet kuin maaseutuyhteisöissä.

Kaupunkien vanhan kunnallistalouden piiri oli kuitenkin myöhempiin aikoihin verrattuna huomattavan suppea. Niinpä kaupunkien vanhoista kunnallisista tileistä saattaa turhaan etsiä esim. köyhäinhoitomenoja ja koululaitoksen menoja, jotka myöhemmin kuuluivat suurimpiin kunnallisiin menoeriin. Muutamat muutkin yhteiskuntaelämän alat, jotka myöhempien aikojen käsityksen mukaan kuuluivat kunnan erityisen huolenpidon kohteisiin, eivät olleet varsinaisesti julkisia ja kunnallisia. Edelleen oli aloja, jotka eivät aina suoranaisesti vaatineet julkisia, tässä tapauksessa kunnallisia varoja tai paremmin sanoen julkista kunnallistaloudellista toimintaa. Tällaisista aloista mainittakoon esim. palotoimi. Aina ei kuitenkaan ole helppo määritellä kunnan julkisluontoisen taloudellisen toiminnan rajoja, ja samalla on huomattava, että kunnallinen talous saattoi olla eri kaupunkiyhteisöissä hyvinkin erilaatuista. Voidaan kuitenkin tehdä yleisiä huomioita ja hahmoitella uuden ajan alkupuolen aikaisten kaupunkien kunnallistalouden yleiset ääriviivat. Luonnollista on, että mitä kehittyneempi kaupunkiyhteisö oli, sitä laajempi oli yleensä julkisen, s.o. kunnallisen talouden toimintapiiri.

Kaupungin suotuisan kunnallisen kehityksen välttämättömänä edellytyksenä on, että kaupungin kunnallistalous raken-

tuu kestäväälle pohjalle ja että sille osoitetaan tarpeelliset rahavarat tai lähteet varojen hankkimiseksi. Kunnallistalouden tehtävänä on lähinnä hankkia, säilyttää sekä mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan enentää niitä taloudellisia voimavaroja, jotka mahdollistavat kunnallishallinnon ja kunnallispolitiikan tehtävien toteuttamisen ja päämäärien saavuttamisen. Kuten kaupunkikunnan toimialaa yleensä, ei myöskään kaupunkien kunnallisen talouden toimialaa ollut tarkoin määritelty, vaikkakin laki, muut säännökset ja privilegiot erikseen mainitsivat joukon kunnallistaloudellisia toimialoja. Kaupunginlaki ei varsinaisesti määritellyt kaupunkien kunnallistalouden toimialaa. Vuoden 1619 säädöksessä kiinnitettiin huomiota tärkeään ja itsessään varsin arkaan kysymykseen eri kaupunkien taloudellisten, privilegioihin perustuvien voimavarojen erilaisuuteen, jota pyrittiin vastaisuudessa tasoittamaan. Mikäli yksityiset porvarit halusivat nauttia erinäisistä kaupungin suomista taloudellisista etuuksista, tuli heidän siitä säädöksen mukaan maksaa kaupungille.¹

Uuden ajan alkupuolen kaupunkiprivilegioiden mukaan kaupunkien kunnallistalouden toimintapiiriin kuului kolme toimialaa, joiden hoitoon kunta oli nimenomaan velvollinen hankkimaan varoja. Kaupungin tuloja ja varoja tuli näet käyttää, jos seuraa esim. Tukholmalle v. 1672 annettua hallinto-ohjesääntöä, ensiksi kaupungin kunnallisten toimihenkilöiden palkkaukseen, toiseksi maistraatin ja sen kollegioiden puiden, paperin, musteen, kynttilöiden jms. hankkimiseen, ja kolmanneksi kaupungin julkisiin rakennuksiin.² Ensimmäinen menot, jotka mainitaan useissa 1600-luvunkin aikaisissa talousarvioissa, olivat nekin joskus huomattavia. Mainitut kolme taloudellisen toiminnan alaa olivat siis luonteeltaan sellaisia, joiden hoitoon käytettiin pääosaltaan kunnallista rahataloutta.

Itse asiassa kunnallistalouden piiri on ollut yleensä laajempi. Oli luonnollisesti sellaisia kunnallistalouden aloja, joita jatku-

¹ V:n 1619 säädös, kohdat 14—16, 19—23. STIERNMANN, Samling I, 731 ja seurr. Niinikään mainittiin kaupunginkellari tulolähteenä.

² Tukholman hallinto-ohjesääntö v. 1672, kohta 18. STIERNMANN, Samling III, 1070—1072. Vastaavaa tapaa Saksan ja Tanskan kaupunkiyhteisöissä. Ks. esim. MACKEPFRANG, Købstadstyrelsen, 157.

vasti hoidettiin ilman julkisen rahatalouden keinoja, pääasiallisesti vanhan kollektiivisen luontoistalouden merkeissä. Ohimennen voi mainita, että tällaiset kunnallistalouden alat eivät yleensä jättäneet merkkejä kaupungin tulo- ja menoarvioon eivätkä tileihin. Näihin kuuluivat yleisten töiden ja rasitusten avulla hoidetut kunnallistalouden alat, kuten kaupungin maaomaisuuden hoito, teiden, katujen ja siltojen rakentaminen ja kunnossapito, julkinen rakennustoimi, satamien, merimerkkien ja majakoiden rakentaminen ja kunnossapito, majatalon- ja krouvinpito, kyyditys, edelleen julkinen huoltotoimi, kaupungin vartiointi ja palontorjunta. Porvariston työvoima kuului julkisen talouden voimavaroihin, joita paikalliset kunnallishallintoviranomaiset saivat tietyissä rajoissa käyttää tehtäviensä toteuttamiseen. Mainitut alat olivat, mikä huomattakoon, muutamissa kaupungeissa kokonaan julkisen talouden ulkopuolella, muutamissa taas kuuluivat sen piiriin joko kokonaan tai osittain. Kunta saattoi näet ryhtyä esim. tien rakentamiseen tai korjaukseen velvoittamalla siihen joko koko porvariston tai tietyn porvariryhmän.¹ Milloin tietyöhön veloitettiin vain tietty porvariryhmä, saattaa kuitenkin olla vaikeata sanoa, kuuluiko tietyö julkisen, siis kunnallistalouden vai puhtaan yksityistalouden piiriin. Yhteiset työt saatettiin tehdä yhteisvoimin, yhteisin päivätöin, ilman, että kunnallistalous siis luovutti äyriäkään näitä varten.

Kuten uuden ajan alkupuolella oli yleiselle ajattelutavalle vierasta, että pantiin jyrkkä raja kunnalliselle hallinnolle ja valtiovallan (resp. muun esivallan) hallinnolle, samoin ei myöskään kunnallistaloutta ja kruunun taloutta pidetty jyrkästi toisistaan erotettuina. Päinvastoin voi todeta, että ne olivat usein kietoutuneet toisiinsa.² Kaupunki sai laajentaa kunnallistaloutensa toimialaa, samoin kuin yleisen kunnallisen toimintansa piiriä, mikäli tämä ei loukannut kaupunginlakia, muita säännöksiä ja kaupungin omien privilegioiden määräyk-

¹ Luonnollisesti voitiin myös julkisia rakennuksia tehdä vastaavalla tavalla.

² Niinpä myös aksiisi- ja leivinuunirahoista tilitettiin osa kaupungille, osa kruunulle, ja tilinpito oli useasti kokonaan kaupungin huolena ja sisältyi kaupungin kunnallisiin tileihin. Oulusta ks. s. 123 ja 58. Vrt. myös HALILA, Kunnallishallinto I, 14—15.

siä.¹ Kun ottaa huomioon, että lain, muiden säännösten ja privilegioiden määrittelemät puitteet olivat epäselvät, usein riittämättömät, ei ole lainkaan ihmeteltävää, että kunnallistalouden yksityiskohtia tarkastellessa voi havaita melkoista kirjavuutta. Uuden ajan alkupuolen aikainen yhteiskunta ei myöhempiin aikoihin verrattuna paljoakaan kajonnut aktiivisesti yleiseen talouselämään yrittäjän ominaisuudessa. Yhteiskuntahan oli kaiken lisäksi huomattavasti enemmän yksilöiden toiminnan varassa kuin yhteisön, jos uuden ajan alkupuolen yhteiskuntaa vertaa kahdennenkymmenennen vuosisadan yhteiskuntaan. Uuden ajan alkupuolen ajan kaupunkien kunnallistalous oli lähempänä yksilöä, veroamaksavaa porvaria. Kunnallistalous oli suorastaan osa hänen jokapäiväistä elämäänsä.

2. Kaupungin tulolähteet.

Kunnallistalouden ja sen kehityksen esittelemistä varten on yleiskuvan saamiseksi tarpeen luoda lyhyt katsaus 1600-luvun kaupunkien omiin tulolähteisiin. Tämän avulla voidaan ryhtyä hahmoittelemaan kunnallistalouden yleisen kehityksen suuntaviivoja ja sen jälkeen perehtymään eräisiin keskeisiin kunnallistalouden yksityiskohtiin.

Keskiajan kaupungit saivat tuloja kunnallishallintoaan varten pääasiassa maa- ja vesialueistaan, rakennuksistaan, porvariusrahoista ja sakoista. Jo varhain oli useissa kaupungeissa lisäksi ruvettu kantamaan kunnallista veroa elinkeinonharjoituksesta. Niinpä eräissä vanhoissa pohjoismaisissa kaupungeissa oli erikoinen kaupunkivero (byagäld, baejargjald, staðargjald), jollainen mainittiin myös Bjärköaoikeudessa, vero, jota jokainen kauppa ja käsityötä harjoittava oli velvollinen suorittamaan.² Ruotsi-Suomen kaupunginlain mukaan porvaristo oli velvollinen maksamaan, paitsi kiinteää taksoitettavaa veroa (skutt), myös

¹ Merkittävää laajenemista ei kuitenkaan 1600-luvulla tapahtunut, kuten esim. kunnallisista yrityksistä puheenollen todetaan. Ks. s. 48. Missä kaupunkikunta läheni käsitettä suurporvaristo, kuten esim. Viipurissa, silloin alue saattoi helposti laajentua. Vrt. Viipurin rahapaja ja pankkiaikeita. RUUTH, Viipuri, 367. Turusta ks. v. BONDORFF, Åbo, 442.

² SCHÜCK, Studier, 329. ASCHEHOUG, Norske kommuner, 113—114.

porvariusrahoja ja lisäksi kaupungin piti saada tuloja »vaa'asta, sakoista, verkahuoneesta ja kaupungin muista tulolähteistä.»¹ Jo varhain kaupungit olivat hankkineet itselleen tuloja kaupunginkellarin pidolla ja erilaisilla vuokrilla, kuten myyntipaikkojen, aittojen, puotien ym. vuokrilla. Vuoden 1619 säädöksessä mainittiin mm., että kaupungit saivat pitää haltuunsa joutuneet pellot, niityt, metsät, virrat, myllyt ja kalavedet. Jokainen, joka halusi nauttia näitä, oli velvollinen maksamaan kaupungille nauttimistaan etuuksista. Lisäksi huomautettiin, että kaupungeilla oli oikeus kantaa virta-, silta-, paalu-, kaivo- ja satamarahoja.²

Mainittakoon myös, että kunnallisiin tarkoituksiin voitiin hankkia varoja maistraatin toimeenpaneman vapaaehtoisen keräyksen avulla. Yksityisellä anteliaisuudella oli luonnollisesti melkoinen osuus varojen hankkimisessa nimenomaan huolto- ja rakennustointa varten.

Kun 1600-luvun kuluessa kaupungit tarvitsivat entistä enemmän varoja kehittyvää ja kasvavaa paikallishallintokoneistoa varten, oli luonnollista, että kaupunkien omiin tulolähteisiin, niiden lisäämiseen ja kehittämiseen, kiinnitettiin sekä valtiovallan että kaupunkien taholta melkoista huomiota. Kaupunkien omien tulolähteiden lukumäärää lisättiinkin vuosisadan kuluessa samalla, kun kaupunkien tulot yleensä huomattavasti kasvoivat. Tämä kehitys tapahtui läheisessä vuorovaihtuksessa kruunun omien tulolähteiden kehittämisen kanssa.

Eri yhteyksissä on todettu privilegioiden tärkeä osuus kaupunkien kunnallishallinnossa. Erikoisen tärkeä ja keskeinen asema privilegioilla tuli olemaan kaupunkien elinkeino-oikeuksien ohella kaupunkien kunnallistaloudessa. Voidaan sanoa, että kaupunkien kunnallistalouden voimavarat perustuivat ratkaisevasti juuri privilegioiden määrittelemille oikeuksille ja eduille. Privilegioissa kuninkaan (resp. muun esivallan) vahvistamat, kaupungille kuuluvat taloudelliset etuudet lueteltiin yksityiskohtaisesti. Kaupunkien kunnallisiin pyrkimyksiin kuuluikin privilegioiden voimassapito ja niihin sisältyvien etujen mahdollinen lisääminen, mitä tavallisimmin tavoiteltiin valtiopäivillä.

¹ KL. Kuninkaankaari, luvut 15, 19 ja 22.

² V:n 1619 säädös, kohdat 14, 16—18.

Samalla on kuitenkin huomattava, että kaupunkien privilegit eivät suinkaan olleet »tasapuolisia», vaan ne saattoivat antaa eri kaupungeille suhteellisesti erisuuruisia taloudellisia voimavaroja, mikä oli eräänä luonnollisena syynä kaupunkien keskinäiseen kateuteen.¹ Tätä erilaisuutta valtiovalta kuitenkin pyrki mahdollisuuksien mukaan tasoittamaan, joskin tehtävä oli ajan olosuhteet muistaen arkaluontoinen.²

Seuraavassa kiinnitetään aluksi huomiota kaupunkien vanhimpiin ja useassa tapauksessa tärkeimpiin tulolähteisiin, porvariusmaksuihin, sakko- ja takavarikkotuloihin ja maaomaisuuteen. Tämän jälkeen tarkastellaan kaupunkien muita tulolähteitä, joista osa syntyi ja muodostui vasta 1600-luvulla. Tällöin kiinnitetään huomiota tulolähteen synnyn ja käytön ohella myös sen merkitykseen kunnallistaloudellisena tekijänä Suomen eri kaupungeissa.

Porvariusmaksut.

Uuden ajan alkupuolen kaupungeissa oli edelleen voimassa vanha tapa, että porvariksi pyrkivä oli velvollinen maksamaan porvarisoikeuksistaan erikoisia *porvariusrahoja* (*burksapenningar*). Kuten jo edellä mainittiin, niin porvariusrahoja tuli v:n 1619 säädöksen mukaan kaupungissa syntyneen tarjokkaan maksaa 5 ja muiden 10 hopeatalaria. Tätä sovellettiin kirjaimellisesti muutamissa kaupungeissa, myös meillä, mutta yleensä vallitsi melkoista kirjavuutta. Porvariusrahojen suuruus näet saatettiin määrätä yleisten suhdanteiden, tulokkaan ammatin ja varallisuuden mukaiseksi. Kaupunkiyhteisöstä pois siirtyvä porvari ei myöskään ilman muuta ollut vapaa velvollisuuksistaan, vaan hänen tuli mm. maksaa erityinen *eroraha*, ennenkuin hän sai »eron ja passin».³

Porvariusrahat ja erorahat merkitsivät etenkin ripeästi kasvavissa kaupungeissa melkoista, joskin vuosittain suuresti vaihtelevaa lisää kaupungin tuloihin. Näiden tulojen tilapäisluontoisuuden vuoksi niitä ei tavallisesti sisällytetty lainkaan

¹ Vrt. s. 10.

² Ks. esim. v:n 1619 säädös, kohta 14.

³ Ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 214—215.

talousarvioihin. Useissa kaupungeissa, kuten Turussa ja Helsingissä, vuotuinen porvariusrahojen tuoton talarimäärä saattoi kohota kolminumeroisiin lukuihin, esim. Helsingissä v. 1694 130 hopeatalariin.¹

Sakko- ja takavarikkotulot.

Sakko- ja takavarikkotulot kuuluivat niinikään kaupunkien vanhimpiin tulolähteisiin. Kaupunginlain mukaan eri rikkomuksista määrättyjen sakkojen ns. kaupungin osa, puolet, kuului kaupungin tarpeisiin. Nimenomaan sakkotulot saattoivat varhaisempina aikoina olla suorastaan miltei ainoita rahatuloja, joita kaupunki sai tarpeitaan, lähinnä toimihenkilöiden palkkausta varten. Maistraatin määrätessä uhkasakkoja useasti samalla mainittiin, mihin tarkoitukseen sakkotulot tultaisiin käyttämään. Niinpä sakkovarot saatettiin käyttää köyhien avustamiseen, julkisen rakennustoimen hyväksi tms. Erikoisen haluttu tulolähde oli kruunun sakko-osuus, jonka valtiovalta saattoi myöntää kaupungille. Niinpä esim. Turku ja Pori saivat v. 1607 puolet kruunun sakko-osuuksista, ensinmainittu nimenomaan julkisten rakennusten tarpeisiin.² Viipuri sai vastaavan osuuden v. 1649.³ Vuoden 1650 valtiopäivillä Rauma sai kolmeksi vuodeksi kruunun sakko-osuuden.⁴ Vihdoin v. 1686 kruunun sakko-osuus kokonaisuudessaan osoitettiin hovioikeuden tarpeisiin. Kaupungit kuitenkin usein tekivät anomuksia tämän osuuden palauttamiseksi kaupungeille. Luonnollista on, että sakoista ja takavarikoista saadut vuositulot olivat hyvin epätasaisia ja vaihtelevia.⁵ Kun esimerkiksi Kokkolassa kaupunki

¹ VA 8071 ff. 2673 ja seurr. Mainittakoon myös, että vanhoissa merikaupungeissa, joissa kävi ulkomaalaisia kauppiaita, kestejä, kannettiin erikoisia kestirahoja. Kestirahat kannettiin myös nuorilta kauppa-apulaisilta, jotka tekivät kauppaa omaan laskuunsa ennen porvarisoikeuksien saantia.

² v. BONSORFF, Åbo, 228.

³ RUUTH, Viipuri, 250 ja 393.

⁴ LÄHTEENOJA, Rauma, 213.

⁵ Takavarikkotuloista ja niiden käytöstä on puhuttu jo aikaisemmin kaupantarkastuksen yhteydessä. Ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 74—75. Vrt. VAARANEN, Handlingar III, 135—146. V:n 1619 säädös, kohta 23.

sai v. 1695 kokonaista 140 kuparitalaria sakkorahoja, ei Raahe samanaikaisesti saanut talariakaan.¹ Yksityisinä esimerkkeinä mainittakoon, että 1670-luvulla Porin kaupungin sakkotulot nousivat vuosittain yhteensä 25—60 hopeatalariin.² Naantalissa sakkotulot tuottivat vuosittain tavallisesti muutaman talarin, mutta esim. v. 1680 13 hopeatalaria, mikä oli n. 30 % silloisista tuloista.³ Turun sakkotulot kohosivat vuosittain tavallisesti yli 200 hopeatalariin. Mainittakoon myös, että esim. v. 1670 Turku sai eräältä hollantilaiselta laivurilta tupakkakaupan rikkomisesta sakkotuloja 100 hopeatalaria ja silakkatakalavarikoista yli 100 hopeatalaria.⁴

Sakoista ja takavarikoista saadut tulot saattoivat siis vuosittain kohota melkoisiksi; jopa saattoi kuulla valituksia, kuten esim. pormestari Boëliuksen aikana Uudessakaupungissa, että maistraatti sakotti juuri saadakseen tuloja.⁵ Voi todeta, että useina vuosina Suomen 1600-luvun kaupunkien sakko- ja takavarikkotulot nousivat 10—30 %:iin kaupunkien tuloista.

Maaomaisuus.

Vanhoissa kaupungeissa maataloudella oli merkittävä sija elinkeinoelämässä. Uuden ajan alussa oli jotenkin säännöllisesti jokaisella porvarilla omia pelto- ja niittymaita, ja osa alempaa porvaristoa sai suorastaan enimmät tulonsa maataloudesta. Voidaanpa sanoa, että varhaisimpina aikoina pelto ja kaalitarha oli pohjoismaiden kaupungeissa melkein yhtä tärkeä porvaristalouden elementti kuin itse asuntotontti.⁶ Kaupungeilla oli yleensä tonttialueen lisäksi huomattavan suuria maa- ja vesialueita. Kaupunkien kunnallisista tuloista vanhimmat ovatkin epäilemättä olleet useassa tapauksessa juuri maaomaisuustuloja.⁷

Pohjoismaisilla kaupungeilla oli vanhastaan melkoisia maa-

¹ VA 9209 ff. 545 ja 549.

² VA 7332 ff. 2565 ja 2568.

³ VA 7350 f. 2629.

⁴ VA 7314 f. 2343.

⁵ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 182.

⁶ Ks. lähemmin esim. HECKSCHER, Ekon. historia II, 393.

⁷ Ks. esim. TOBERG, Die Lübecker Kämmerer, 6.

alueita.¹ Valtiovalta (resp. muu esivalta) katsoi tarpeelliseksi antaa kaupungeille vero- tai lahjoitusmaita, jotta yhteisöt vaurastuisivat ja pystyisivät täyttämään niille asetettuja vaatimuksia. Valtiovalta antoi kaupungin aluspiiriin liitettäväksi tiloja, pääasiassa tulojen, mutta myös pinta-alan lisäämiseksi.² Nämä maatilat olivat tavallisesti kruununtiloja, mutta joskus nämä saattoivat olla myös verotiloja.³

Turku ja Viipuri olivat jo varhain saaneet useita tiloja kaupungin »ylläpidoksi ja edistymiseksi». Niinpä Viipurin kaupungilla oli 1600-luvulle tultaessa seitsemän maatilaa ja yksi torppa, jotka oli annettu pääasiassa linnoitustöiden vuoksi.⁴ Turulla oli »ikimuistoista ajoista» kuusi maatilaa.⁵ Rauman porvari anoi v. 1607 lisää laidunmaata, koska entinen ei riittänyt. Kruunu antoikin Raumalle kaksi kylää, joista kaupungin tuli maksaa tavallinen vero, mutta ei ylimääräisiä veroja.⁶ 1600-luvun Helsingissä maaomaisuus muodosti tärkeimmän kaupungin tulolähteistä, sillä kaupungin omien tilusten tuotto oli n. 400—600 talaria vuodessa.⁷

1600-luvun alkupuoliskolla ja vuosisadan puolivälissä Ruotsi-Suomen kaupunkien maa-alueet lisääntyivät huomattavasti. Erikoisesti on Suomen kaupunkien osalta pantava merkille Pietari Brahen toimesta annetut lahjoitukset. Turku ja Helsinki saivat v. 1650 kumpikin kuusi maatilaa »pinta-alan lisäämiseksi ja kaupungin vaurastumiseksi». Turun kaupungin lampuotitulot olivat ennen reduktiota n. 450 hopeatalaria vuodessa ja vuosisadan lopussa n. 400 hopeatalaria. Kaupungin koko tuloihin verrattuna lampuotitulot käsittivät ennen reduktiota n.

¹ Vanhimpien kaupunkien maaomaisuuden synty on useassa tapauksessa jäänyt hämärän peittoon. Ks. esim. HERLITZ, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*, 194.

² »tilaksi ja laitumeksi», »kaupungin parannukseksi», »kaupungin hyödyksi yleensä», »avuksi ja tilan lisäämiseksi» ym.

³ Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 225—226. Kaupungin aluspiiristä ks. HALILA, *Kunnallishallinto I*, 10. Erilaisista maanluontokäsityksistä ks. esim. RUUTH, Viipuri, 388, aliviitta 1.

⁴ RUUTH, Viipuri, 220.

⁵ v. BONSDORFF, Åbo, 225—226.

⁶ RR 1607 22/4. LÄHTEENOJA, Rauma, 10.

⁷ EHRSTRÖM, Helsingfors, 44.

12 % ja reduktion jälkeen n. 20 % koko tuloista. Viipuri sai niinikään v. 1650 erikoisen suuren lahjoituksen, kokonaista 22 tilaa, yhteensä 7 veroa ja $17\frac{1}{2}$ manttaalia, joten kaupungin tilojen lukumäärä kohosi kolmeenkymmeneen ja tiloista saadut vuositulot 650 hopeatalariin. Vuonna 1672 Viipuri sai ns. »huonemiehenmaan» erikoisesti »espanjalaisen kårduaaninvalmistuksen jatkamiseksi».¹ Raumalla oli 1600-luvulla hallinnassaan mm. kolme maatilaa. Porilla oli 1500-luvulta alkaen niinikään kolme maatilaa. Nämä Porin tilat oli aluksi luovutettu laitumeksi, mutta myöhemmin alue pantiin verolle.² — Lisäksi mainittakoon, että kaupungit saattoivat lisätä alueitaan myös ostamalla maata.³ Niinpä Pietarsaari osti v. 1661 Fordellin suvun kartanon Pinnonäsin.⁴

Iso reduktio ulotettiin myös kaupunkien lahjoitusmaihiin. Niinpä Viipuri menetti v. 1690 kaikki maatilansa; mutta sai neljä vuotta myöhemmin takaisin kymmenen maatilaa.⁵ Myös eräät muut kaupungit, mm. Turku, Oulu ja Raahе menettivät osan tiluksistaan. Erikoisesti mainittakoon, että Raahen maatilukset, jotka ennen reduktiota olivat suuruudeltaan $6\frac{1}{4}$ manttaalia, vähennettiin käsittämään vain $1\frac{2}{3}$ manttaalia, minkä lisäksi kaupungilla oli $\frac{1}{3}$ manttaalin suuruinen, veroa tuottamaton Savon kylä.⁶ Viipurin kaupungin maatilusten tuotto oli maakirjojen mukaan ennen reduktiota 448 hopeatalaria ja reduktion jälkeen 240 hopeatalaria.⁷ — Kaupungit pyysivät kruunulta takaisin peruutettuja tiluksia. Valtiovalta ei aluksi yleensä suostunut tähän, vaan kehoitti hankkimaan lisätuloja nimenomaan kaupan avulla.⁸ Kuitenkin lopputuloksena oli tavallisesti se, että kaupungille palautettiin huomattava osa,

¹ RUUTH, Viipuri, 387.

² AHNLUND, Borgarståndets riksdagsprotokoll, 205—207.

³ Tämä oikeus ei kuitenkaan ollut täysin kiistaton. Ks. s. 19.

⁴ SÖDERHJELM, Jakobstad, 15 ja seurr.

⁵ RUUTH, Viipuri, 387.

⁶ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Raahе 1689. Maaherran kirje kuninkaalle 1689 23/1.

⁷ RUUTH, Viipuri, 396—397.

⁸ Ks. esim. RR 1689 18/3, koskien Oulua. Niinpä v:n 1693 valtiopäivillä reduktiosta kärsineet kaupungit vetosivat siihen, että esim. Turku, Helsinki ja Porvoo eivät olleet menettäneet alueita reduktiossa. V:n 1693 valitukset, kohta 2.

usein kaikki, entisistä tiluksista.¹ Onkin huomattava, että reduktiot eivät itse asiassa merkinneet ratkaisevia arvojen menetyksiä kaupungeille, sillä näille jäi vielä riittäviä maa-alueita.

Tuskin tarvitsee erikseen huomauttaa siitä kaikkien aikojen yhteisöissä tavattavasta ilmiöstä, että kaupungit voivat joutua riitoihin, jopa pitkäaikaisiin kiistoihin naapureiden kanssa maanomistusasioista. Milloin kaupungin naapurina oleva mahtava aatellinen maanomistaja katsoi kärsineensä alueellisia loukkauksia, kuten esim. Raumalla, milloin taas mahtava kruunun toimihenkilö kaupungin mielestä sortii porvareiden maanomistusoikeuksia, kuten esim. Viipurissa.² Lisäksi on huomattava, kuten esim. Pohjois-Ruotsin kaupungit valittivat, että eräät kaupungin asukkaista, jotka »perinnön, oston tai vaihdon avulla» olivat hankkineet itselleen kaupungin maata, eivät kernaasti halunneet alistua porvarillisiin rasituksiin. Valtiovalta tosin pyrki siihen, että tällaiset henkilöt — aatelistoa, papistoa ja kruunun virkamiehiä lukuunottamatta — oli joko pakotettava rupeamaan porvareiksi tai luopumaan sanotuista tiluksista laillisesti arvioitua korvausta vastaan. Näyttää kuitenkin siltä, että nämä määräykset saattoivat suurelta osalta jäädä paperille.³ Ilmeisesti ei liene ollut lainkaan aiheetonta, että valtiovalta katsoi asialliseksi huomauttaa esim. Hämeenlinnan kaupunkia siitä, että se maa, joka oli annettu kaupungille, piti kuulua vain porvaristolle. Vastaavasti ei myöskään kaupunki, huomautettiin edelleen, »saa hankkia eikä lunastaa itselleen peltoa tai maata, jota kuuluu muille yhteisöille (societeter)».⁴ Yhtä aiheellista oli epäilemättä kuninkaan viisi vuotta myöhemmin antama määräys, jonka mukaan Hämeenlinnan

¹ Yksityiskohdista ks. VIRKKUNEN, Oulu, 105 ja seurr., SÖDERHJELM, Jakobstad, 200, NORDENSTRENG, Hamina, 81 ja seurr., KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 111.

² Kaupunkihistoriat antavat maanomistusriidoista yksityiskohdaisia esimerkkejä. Viitattakoon erikseen vain RUUTH, Viipuri, 389. HARTMAN, Borgå, 160 ja seurr. RVA. Kaupunkien akteja. Uusikaarlepyy. Valitus jälkeen v. 1668. Päiväämätön. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Savonlinna. Valitus 1675 28/7, kohta 6.

³ RR 1697 23/12. Päätös erälle Pohjanmaan kaupungeille, kohta 12.

⁴ VA. Kaupunkien valit. Hämeenlinna 1675, kohta 22. RR 1675 3/10. Vrt. kuitenkin edellä mainittua Pietarsaaren maanostoa v. 1661. Ks. s. 18.

linnanpäälikkää kiellettiin ottamasta käyttöönsä kaupungille kuuluvia peltoja.¹ Voi todeta, että aateliston mahtavuuden aikana vähäväkinen kaupunki helposti saattoi joutua maanomistusriidoissa mahtavan aatelisherran kanssa alakynteen. Samoin kaupungin liepeillä oleva sosiaalisesti heikko kyläkunta voi yhtä helposti joutua tappiolle riidellessään puoliaan pitävän porvariston kanssa rajatiluksista, kuten useat esimerkit osoittavat.²

Kaupungin aluspiiriin kuuluvaa maata voitiin paikallisista olosuhteista riippuen eri tavoin käyttää yhteisön hyödyksi. Osa tiluksista käytettiin luontoistalouden vallitessa kaupungin toimihenkilöiden virkapelloiksi ja -niityiksi. Osa taas voitiin luovuttaa tiettyä vuotuista korvausta vastaan yksityisille porvareille, annettiin vuokralle tai kaupunki viljeli maataan itse. Vehkalahden niityistä oli 1660-luvulla noin puolet maistraatin jäsenten nautinnassa toisen puolen kuulussa yhteiselle porvaristolle.³ 1600-luvun loppuvuosien Helsingissä osa maista oli niinkään toimihenkilöiden virkapeltoina. Niinpä Kumtähden raivioilla oli raatimiehillä peltoa ja niittyä, ja loput aukeasta oli kaupungin yhteislaitumena. Kaupunginkirjurilla oli maatila Talissa ja raatimies Johannes Cratzilla oli maatila Vanhassa-kaupungissa.⁴ Ei ole lainkaan ihmeteltävää, että Viipurin porvaristo katsoi kohtuulliseksi huomauttaa v. 1686 maistraattinsa liiallisesta oman edun tavoittelusta kaupungin tilusten nautinnan järjestelyn yhteydessä. Porvaristo näet väitti, kenties tosin liioitellen, että pormestarit ja raati olivat anastaneet itselleen kaupungin laitumen niin, ettei yhteiselle porvaristolle muka jäänyt juuri mitään. Maistraatti oli sijoittanut yhteiselle laidunmaalle torppareitaan ja alempaa väestöä, huonemiehiä. Kuninkaan määräyksestä maaherran tuli pitää huolta maankäytön oikeudenmukaisuudesta, mutta käytännössä ei

¹ RR 1680 11/11. Päätös Hämeenlinnan kaupungille, kohta 2.

² Lisäksi mainittakoon, että Kokkolan privilegioissa v. 1620 sanottiin, ettei kukaan pappi, vouti, ratsumies tai nihti saa ostaa tonttia tai maata kaupungista, vaan ainoastaan porvari. Kokkolan priv. 1620 7/9, kohta 11.

³ NORDENSTRENG, Hamina, 79.

⁴ VA 8061 ff. 2970 ja seurr. Helsingin kaupungin tilit v. 1690. Muita esimerkkejä ks. HALILA, Kunnallishallinto I, 114—115.

näytä tulleen sanottavia muutoksia.¹ Edelleen voi mainita, että Kokkolan porvaristo valitti v. 1626 kolmea, nimeltä mainittua, varakkaampaan porvaristoon kuuluvaa porvaria vastaan oman edun tavoittelusta. Mainitut porvarit olivat »ottaneet itselleen yksin joukon tiloja», jotka piti kuulua koko porvaristolle. Valittajat pyysivät samalla, että sanotut tilukset jaettaisiin »privilegioiden mukaan» ja syyllisiä sakotettaisiin. Todennäköistä on, että nautintasuhteisiin ei tullut mainittavia muutoksia.² Missä määrin kateudella on osansa Vaasan porvariston v. 1680 tekemässä väitteessä, että osa porvaristoa oli anastanut itselleen laidunta, mistä ei maksettu veroa, on vaikea sanoa.³ Ilmeistä kuitenkin on, että valtakunnan kaupungeissa parhaimmat tilukset yleensä olivat maistraatin ja varakkaamman sekä vaikutusvaltaisimman porvariston hallussa. ALMQUIST huomauttaakin kieltämättä oikeutetusti, että kaupunginmaan vähittäinen siirtyminen suurporvareiden nautintaan oli pohjollassa tavallinen ilmiö, sillä porvarisaristokratia otti yleensä haltuunsa parhaat maakappaleet.⁴ Tällaista tapaa nimenomaan sellaisissa kaupungeissa, minne oli muodostunut sosiaalisesti voimakas, vauras ja eteenpäinpyrkivä porvarisylimystö. Tällaisia porvareita tapaa yhtä hyvin suurissa merikaupungeissa kuin pienissä ylämaankaupungeissa.⁵

Kuten huomautettiin, niin kaupunki saattoi itse yhteisönä viljellä tai vuokrata omistamiaan tiluksia. Vanhassa Viipurissa etäiset tilukset tavallisesti vuokrattiin lampuodeille vuotuista maksua vastaan. Lähitiluksilla kaupunki itse piti karjaa, jota vuokramiehet saivat käyttää hyödykseen. Kaupunginpalvelijat kävivät valvomassa heinätöitä mm. laajoilla Papulan luonnonniityillä.⁶ On hyvin ymmärrettävää, että kaupungin, s.o. maistraatin tapaa nimenomaan vanhassa Viipurissa maa-

¹ RUUTH, Viipuri, 391.

² RR 1626 6/6.

³ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Vaasa 1680. Porvoosta ks. HARTMAN, Borgå, 157—158.

⁴ ALMQUIST, Göteborg I, 185.

⁵ Viitattakoon yksityisenä mielenkiintoisena esimerkkinä vain Kristian Silkeen, Hämeenlinnan suurporvariin. Ks. lähemmin SUOLAHTI, Kapitalisti.

⁶ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 221—222.

taloudellisenä yrittäjänä, sillä, kuten muistetaan, Viipurin maistraatilla oli hallussaan myös melkoinen osa kaupungin kaupasta.¹ Pienissä kaupungeissa tämä ei yleensä ollut tavallista. Kaupungin yhteismaa oli yleensä yhteisessä nautinnassa, mistä sovittiin keväisin yleisessä raastuvankokouksessa.² Myöhemmin, pelto-, karja- ja laidunrahojen yhteydessä tulee yksityiskohtaisemmin puheeksi, millä tavoin kaupunki sai tuloja näiden etuuk-sien nautintaoikeuden luovutuksesta yksityisille porvareille.

Porvaristoon kuulumattomalla kaupungin väestöllä ei ollut yleensä oikeutta nauttia kaupungin maaomaisuutta. Käytäntö oli kuitenkin usein johtanut siihen, että porvaristoon kuulumat-tomilla oli esimerkiksi oikeus kotitarpeiksi hankkia kaupungin metsästä polttopuita ja kalastaa kaupungin vesillä, jopa täl-laisilla henkilöillä saattoi olla laidunoikeuskin. Esimerkkinä mainittakoon, että Viipurin privilegioissa v. 1600 nihdeiltä ja kruunun palvelijoilta kiellettiin vahingonteko kaupungin mailla. Privilegioissa sanottiin kuitenkin, että »kaikilla niillä, jotka asuvat kaupungissa tai sen alueella, niin kruunun palve-lijoilla kuin muillakin, on samat oikeudet kuin kaupungin por-vareilla nauttia polttopuunhakkuu-, laidun-, kalastus- ja muita senkaltaisia oikeuksia.»³

Kaupunginmaahan nähden kaupungilla oli täysi sananvalta kaupunginlain, muiden säännösten ja kaupungin omien privi-legioiden puitteissa. Vallitsevan käsityksen mukaan kaupun-geille lahjoitetut, kaupungeille annetut ja kaupunginmaaksi nimitetyt tilukset piti jäädä kaupungille koskematta eivätkä ne muuttaneet luontoaan niiden siirtyessä kenen haltuun hy-vänsä.⁴ Kaupunki saattoi tiettyä menetelmää noudattaen

¹ RUUTH, Viipuri, 294—295. HALILA, Kunnallishallinto I, 128.

² Tyypillisenä esimerkkinä viitattakoon Oulun ruotuniittyihin. Ks. Oulun r. 1662 5/5, 1672 9/11, 1685 11/5, 1683 30/4 ja 1684 28/4. Kau-punginmaa oli Oulussa jaettu v. 1649 144 osuuteen, s.o. jokainen vara-kas porvari sai maakappaleen.

³ WAARANEN, Samling af urkunder I, 36. Viipurin priv. v. 1600, kohta 3.

⁴ Tämä käsitys on lausuttu, paitsi v:n 1619 säädöksessä, myös kunink. päät. 1647 29/3, kunink. pläk. 1650 16/11, kunink. päät. 1672 10/12 ja kunink. päät. 1675 3/10.

myymällä luovuttaa tonteiksi muodostettuja maakappaleita.¹ Mutta on huomattava, että kaupungin lahjoitusmaan niitä osia, jotka olivat asemakaavan ulkopuolella, ei saanut luovuttaa yksityiselle omistusoikeudella, vaan niiden tuli pysyvästi olla kaupungin omaisuutta.² Käytäntö oli kuitenkin vienyt jo varhain siihen, kuten jo edellä on todettu, että suuri osa tällaista maata oli saattanut joutua in commercio privatorum. Kruunu pyrkikin 1600-luvun lopulla, ei maan siirtymiseen kruunulle, vaan kaupungin omaan hallintaan. Tämän voi todeta mm. eräälle metsäkommissionille lähetetystä ohjesäännöstä ja v. 1695 maaherroille annetusta kiertokirjeestä. Viranomaisia kehoitettiin tutkimaan ja palauttamaan kaupungeille sellainen maa, kruunun aikoinaan kaupungeille lahjoittama, joka oli joutunut yksityisille henkilöille erilaisten oikeuksien varjolla.³ Yritykset jäivät käytännössä kuitenkin vain paperille pääasiassa sotien vuoksi.⁴ Mm. RUUTH huomauttaa Viipurista, että sellaiset määräykset, jotka kielsivät yksityisiltä maan aitaamisen omiin nimiin, jäivät yleensä suurelta osalta paperille. Yleisenä periaatteena oli, että jos joku kaupunginmaan nautintaoikeuden haltija jätti peltonsa viljelemättä tai hänet jostakin syystä sen hallinnasta estettiin, maaherran ja maistraatin oli pidettävä huolta siitä, että nautintaoikeus luovutettiin toiselle henkilölle.⁵

¹ KL. Maakaari, luku 4. Huom. otsikko: »Kaupasta ja miten maalla oleva ja kaupungissa oleva huone, talo ja talonasema (tomt) myydään.» Vrt. myös v. 1789 porvaristolle annetun vakuutuksen 4 §.

² Mm. HAATAJA on tämän osoittanut usein esimerkein. Ks. HAATAJA, Kysymys oikeuksista Tammerkosken keskiputoukseen, 7 ja seurr.

³ NIKANDER, Kaupunkiyhteiskunta, 167.

⁴ Niinpä esim. Turussa oli 1600-luvun aikana kaupungin omistama alue melkoisesti pienentynyt sen takia, että maistraatti oli ilman valtuuksia, laittomasti, luovuttanut maata yksityisille henkilöille omistusoikeudella. Tällaista tapahtui muissakin kaupungeissa, mm. Vaasassa. v. BONSDORFF, Åbo, 223 ja seurr. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Vaasa. V:n 1680 valitus, kohta 16.

⁵ Kaupunkialueisiin kuuluvan maan luovuttamisoikeuden historiasta ks. lähemmin Lagen om fastighetsbildning i stad, 10 ja SANDBLAD, Tomträttsinstitutet, passim. — Ruotsi-Suomen oikeudenkäytössä oli vanhastaan se käsitys, että tontteihin, joihin voitiin omistusoikeus luovuttaa, kuului vain niihin luettu tonttimaa, mutta ei muuta, kuten laidunmaata, vesiä yms. Huomattakoon, että vasta 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa kehitys alkoi käydä siihen suuntaan, että tontteja

Suomen 1600-luvun kaupunkien maaomaisuuden käytössä voi kieltämättä todeta melkoista suunnitelmattomuutta. Ei ollut aina muodostunut riittävän selviä periaatteita siitä, millä tavoin kaupungin yhteismaan nautinta oli järjestettävä, vaan käytäntö saattoi johtaa sekavuuteen. Kunnalliselämän patriarkallisuus ja kaupunkien sosiaalinen kiinteys kuitenkin useissa tapauksissa estivät mahdollisten riitaisuuksien puhkeamisen. Valitukset siitä, etteivät maistraatit kyenneet kunnollisesti hoitamaan kaupungeille uskottuja maa-alueita, olivat epäilemättä useissa tapauksissa liioiteltuja.¹

Seuraavassa käsitellään erikseen kaupunkien kantamia tontti-, pelto-, karja- ja laidunrahoja.²

Tonttiäyrit.

Maksun kantaminen porvarin hallitsemasta tontista oli vanhastaan tapana keskieurooppalaisissa ja pohjoismaisissa kaupungeissa. Tonttirahat kuuluivatkin vanhimpiin veroihin, joita oli määrätty porvareiden maksettavaksi. On kuitenkin huomattava, että sekä saksalaisissa että pohjoismaisissa kaupungeissa oli käytännössä erilaisuutta siinä, kenen hyväksi tonttirahat kannettiin. Muutamissa kaupungeissa tonttirahat kuu-

alettiin lahjoitusmailtakin myydä omistusoikeudella. Tonttiin ei siis kuulunut oikeus esim. sen vieressä olevaan vesialueeseen. Ks. lähemmin ÅSTRÖM, *Om svensk vattenrätt*, 112—113, MORING, *Om vattenverk I*, 136 ja HAATAJA, *Kysymys oikeuksista Tammerkosken keskiputoukseen*, 7. Erityisesti koskiin nähden on huomattava v:n 1619 säädöksen määräys, että koskioikeuksia voitiin teollisuudenharjoittajille luovuttaa kaupungin toimesta vain käyttö-, mutta ei omistusoikeudella. Luovutus ei suinkaan ollut ikuinen. Jos esimerkiksi vesilaitos syystä tai toisesta lopetti toimintansa, joutui vesivoiman ohella maapohja, jolle laitos oli rakennettu, luonnollisesti kaupungille takaisin mahdollista uutta vesipaikkaoikeuden luovutusta varten. Maa-alueen käyttö käsitettiin siis vain ehdolliseksi.

¹ Ks. kuitenkin esim. VIRKKUNEN, Oulu, 117—119. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Oulu. V:n 1660 valitus, kohta 8. EHRSTRÖM, *Helsingfors*, 42 ja seurr.

² Missä määrin kaupungit saivat tuloja tonttien myynnillä, lienee vaikea tarkalleen määritellä kaupunkitilien puutteellisuuden takia. Useiden kaupunkien kohdalla nämä tulot olivat melkoisia. Tonttien, peltojen yms. hinnoista ks. esim. HARTMAN, *Borgå*, 63—64, 158—159. NOR-DENSTRENG, *Hamina*, 104.

luivat kaupungille, eräissä kirkolle ja toisissa taas kruunulle. Ilmeistä on, että tonttirahat kuuluivat vanhastaan kaupungin perustajalle, s.o. kruunulle, kirkolle tai jollekin mahtihenkilölle. Onkin näinollen luonnollista, että pohjoismaisissa kaupungeissa tonttirahat alkuaan kuuluivat yleensä kruunulle.¹ Esimerkkinä käytännössä vallitsevasta kirjavuudesta mainittakoon, että keskiajan Turussa tonttiäyrit kuuluivat kruunulle ja nähtävästi osittain myös kaupungille, kun taas Göteborgissa tonttiäyrit käytettiin lähinnä papiston palkkaukseen aina vuoteen 1695 asti, jolloin ne määrättiin kaupungin hyväksi.²

Suomen 1600-luvun kaupungeissa tonttiäyrit maksettiin kaupungille, joskin vuosisadan alussa tonttiäyrejä ei vielä kannettu läheskään kaikissa kaupungeissa säännöllisesti. Niinpä ei esim. 1600-luvun Porissa, Raumalla ja Naantalissa kannettu lainkaan tonttiäyrejä.³ Viipuri sai vv. 1635 ja 1642 oikeuden kantaa tonttiäyrejä Siikaniemeltä, vaikka maa oli kruunun.⁴ Vaasassa 1680-luvulla vain osa kaupungin porvaristoa maksoi kuninkaan määräämää ja kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan käytäntöönottamaa tonttiveroa. Porvaristo nimenomaan huomautti, että tonttiäyrejä ei kannettu muuallakaan Pohjanmaalla. Vastauksessaan valtiovalta antoi maaherran tehtäväksi ratkaista paikallisten olosuhteiden mukaan, oliko tonttiäyrejä kannettava.⁵ Tonttiäyrien maksaminen ei muuallakaan aina ollut kiistatonta. Kuningas sai aiheen v. 1607 huomauttaa Viipurin kaupungille, että Viipurissa on kuten muuallakin kannettava »tontti- ja savurahoja» kaupungin politiaa varten.⁶ Samana vuonna vakautettiin niinikään Turun tonttivero porvareiden omasta pyynnöstä. Valtiovalta määräsi,

¹ Mm. SCHÜCK huomauttaa, että tonttiäyrit kuuluivat vanhastaan kruunulle. SCHÜCK, Studier, 329 ja seurr.

² RUUTH, Åbo, 89. ALMQUIST, Göteborg I, 477 ja II, 171.

³ Porista ks. RUUTH, Pori, 59.

⁴ RUUTH, Viipuri, 281—282. Vehkalahdesta ks. NORDENSTRENG, Hamina, 104.

⁵ RVA. Östermalm. Kauppakollegion ark. Maistraattien kirjeitä. Vaasa. Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan päätös 1654 10/12. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Vaasa. V:n 1680 valit., kohta 7. RR 1680 11/11.

⁶ RR 1633 22/3.

että maistraatin hyväksi tulee »puolet kaikista niistä tonttiäyreistä, jotka täällä kaupungissa kruunun tonteista on tapana maksaa.»¹ Kuvaavaa 1600-luvun olosuhteille on Porvoon porvariston riita tonttiäyreistä. Kun kruunu oli v:n 1642 valtiopäivillä myöntänyt Porvoon pormestarille ja raadille palkkausta varten mm. tonttiäyrit, niin porvoolaiset eivät tähän suostuneet. Porvarit näet väittivät, että heidän maansa on rälssimaata ja sellaisena vapaa moisesta verosta. Porvoolaiset joutuivat kuitenkin myöhemmin maksamaan tonttiäyrinsä.² Mainittakoon myös, että viipurilaiset kauppiaat, joiden hallussa olivat Lappeenrannan parhaat tontit, eivät olleet lainkaan halukkaita maksamaan tonttiäyrejä, kunnes kruunu v. 1675 pakotti heidät siihen.³ Kuvaavaa on niinkään Oulussa vuosisadan lopussa ilmennyt sekavuus tonttien verottamisessa. Kun maistraatti päätti v. 1699 määrätä tonttiveron, niin porvaristo huomautti, että maistraatti on myynyt toisia tontteja, toisia taas antanut lahjaksi. Tästä huolimatta maistraatti päätti ilman erotusta taksoittaa kaikki tontit, »koska ne ovat kaupungin maita.»⁴

Kysymys siitä, oliko porvaristoon kuulumattomien kaupunkilaisten maksettava tonttiveroa, oli uuden ajan alussa useissa kaupungeissa ajankohtainen kysymys. Yleisenä periaatteena oli, että kaupunki ei saanut myydä tontteja sellaisille henkilöille, jotka olivat vapaat porvarillisista rasituksista.⁵ Tämä olisi näet heikentänyt kaupungin tuloja, sillä kaikki, jotka harjoittivat porvarillisia elinkeinoja tai omistivat tontin, olivat yleensä velvollisia porvarillisiin rasituksiin, mm. tonttiveron maksamiseen. Kaupungilla oli oikeus pidättää talo ja tontti itselleen ja asuttaa nimenomaan veroamaksavalla porvarilla. Luonnollista on, että kaupunki pidatti itselleen tonttien hallintakontrollin, jotta tontit ja niiden mukana kenties tonttiverot eivät joutuisi

¹ WAARANEN, Samling af urkunder II, 274—276. v. BONSDORFF, Åbo, 229.

² RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Porvoo. Pormestari Johannes Plagmanin kirje kuninkaalle. Päiväämätön. HARTMAN, Borgå, 63.

³ VA. Kaupunkien valit. Lappeenranta. 1675 23/7.

⁴ VIRKKUNEN, Oulu, 313.

⁵ Tämä periaate ilmenee mm. Kaarle IX:n kirjeessä Helsingille 1600 27/6, kohdassa 5. UYK. Sarja L. Kaupunkihallintoa koskevia asiakirjoja. Helsinki. Kaarle IX:n kirje Helsingille 1600 27/6.

vieraille, ennen kaikkea juuri porvarillisista rasituksista vapaiden haltuun. Tähän pyrki jo kaupunginlain määräys, ettei tonttia saanut myydä ilman raastuvassa tehtyä ilmoitusta.¹ Mainittakoon myös, että Tukholmalle v. 1636 annetuissa privilegioissa tontin myyjien oli tarjottava tontti ensin kaupungille. Ellei kaupunki ottanut tonttia, vaan se oli myytävä jollekin porvarille tai porvariksi aikovalle, oli tontista maksettava erikoinen kauppavero, kolmaskymmenesosa tontin arvosta.² Pietari Brahen v. 1640 antaman määräyksen mukaan, joka koski varsinaisesti vain Turkua, mutta jota käytännössä sovellettiin muuallekin, aatelisto katsottiin olevan vapaa tonttiäyrestä.³

Tonttiäyrien suuruuden määrittämisestä on vain niukkoja yksityiskohtaisia tietoja. Luonnollista on, että tontin pinta-alatavallisimmin määräsi tonttiveron suuruuden. Upsalan kaupungin rakennusmestari Tuomas Lohrman vanhempi ehdotti v. 1645, että kaupungin tontit mitattaisiin ja arvioitaisiin sekä tonttiäyrien suuruudeksi otettaisiin 3 % arvosta.⁴ Nevanlinnassa päätettiin v. 1666 esivallan määräyksestä kantaa tonttiäyreinä kaikista kaupungin piiriin kuuluvista tonteista 2 % kohtuulliseksi arvioidusta tontin arvosta.⁵ Porvoossa tonttiäyriä kannettiin 1 talari kultakin 1800 neliöjalan alueelta.⁶

Tonttiäyrien merkitys kaupunkien tuloissa oli eri kaupungeissa luonnollisesti hyvin erilainen. Muutamissa kaupungeissa tonttiverot kuuluivat huomattavimpiin tulolähteisiin. Turussa kannettiin tonttiveroa 1600-luvulla vuosittain n. 175—200 hopeatalaria, mikä määrä oli n. 5—10 % kaupungin tuloista. 1600-luvun aikaisessa Uudessakaupungissa tonttiäyrit muodostivat merkittävän tekijän kaupungin kunnallistaloudessa. Niinpä esim. v. 1680 Uudessakaupungissa kannettiin tontti-

¹ KL. Maakaari, luku 1.

² Tukholman privil. v. 1636, kohta 18.

³ Ks. esim. VA 6812 ff. 165—166. Pietari Brahen kirje Turun maistraatille 1640 28/4. Suurissa kaupungeissa oli lisäksi tarpeen tarkemmin määritellä tonttiäyrien maksuvelvollisuus. Niinpä Turussa päätettiin v. 1659, että tontin siirtyessä omistajalta toiselle omistajan oli maksettava siitä ajasta, minkä hän oli tonttia tosiasiallisesti asunut. Turun r. 1649 25/2.

⁴ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 174.

⁵ RR 1666 18/9. Kuninkaan päätös Nevanlinnan valit., kohta 16.

⁶ HARTMAN, Borgå, 197.

äyrejä 113 hopeatalaria eli hieman enemmän kuin tuulaakia.¹ Raahen tonttiäyrit nousivat v. 1686 yhteensä n. 200 ja v. 1695 n. 75 hopeatalariin, mikä oli noin 15 % kaupungin tuloista.² Sensijaan esim. Porvoossa tonttiveron tuotto oli aivan mitätön ja useissa muissa pikkukaupungeissa tonttiäyrit tuottivat vuosittain vain muutamia talareita.³ Tällainen kirjavuus oli luonnollista, kun muistaa, että tonttiäyrien maksaminen ei muodostanut yhtenäistä verotusjärjestelmää, vaan oli eri kaupungeissa kehittynyt, kuten edellä todettiin, paikallisten olosuhteiden muovaamana, perusteiltaan vaihtelevaksi tulolähteeksi.⁴

Maatalousverot.

Maatalouden ollessa etenkin varhaisempina aikoina huomattavana tekijänä kaupunkien talouselämässä oli luonnollista, että kaupungit saattoivat tuloja hankkiakseen ryhtyä verottamaan porvareita nimenomaan maatalouden harjoituksesta. Tämä oli sitäkin luonnollisempaa, koska juuri kaupunki omisti porvareiden pelto-, niitty- ja laidunmaan, joihin yksityisillä porvareilla oli, kuten edellä huomautettiin, yleisesti vallitsevan käsityksen mukaan useasti vain pelkästään nautintaoikeus. Vanhastaan olikin kaupungeissa tapana kantaa veroa pellostä, niitystä, karjasta ja laitumesta. Tällaisen verotuksen kehitys seuraakin, kuten mm. HERDIN huomauttaa, samoja suuntaviivoja kuin kaupunginmaan historia.⁵

Ruotsi-Suomen kaupunginlaki ei sisältänyt määräyksiä pelto-, karja-, niitty- ja laidunverosta. Käytäntö oli muodostunut osittain kirjavaksi, mikä on ymmärrettävää, kun voidaan sanoa, että esivallan antamat määräykset näiden verojen kan-

¹ VA 7350 ff. 2622—2623. Uudenkaupungin tilit vv. 1680—1681.

² VA 9191 ff. 561—566. VA 9209 ff 545—547.

³ VA. Kaupunkien valit. Porvoo. Maaherra Aksel Rosenhanen kirje kuninkaalle 1683 12/11, jäljennös.

⁴ Tonttiäyreistä ks. myös HARVIA, Tonttiäyrikysymys kaupungeissamme.

⁵ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 175. Eräissä Ruotsi-Suomen kaupungeissa, mm. Upsalassa uuden ajan alussa kannetusta vuotuisesta maaverosta (avrad) ks. HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 175—177. Tämä vero mainitaan myös Vaasassa vuosisadan lopussa, ainakin v. 1698. Ks. Vaasan kaupungin normaalitalousarviota mainitulta vuodelta.

nosta olivat suhteellisen vähäisiä ja epäyhtenäisiä. Luonnollista on, että paikallisilla olosuhteilla oli näiden verojen syntyyn ja muodostumiseen ratkaiseva osuus. Samalla ei myöskään tule unohtaa kenraalikuvernöörien, eritoten Pietari Brahen, käskynhaltijain ja maaherrojen suurta merkitystä näiden verojen järjestelyssä.

Suomen vanhimmissa kaupungeissa maatalousverotus oli ilmeisesti käytännössä jo keskiajalla, jolloin maataviljelevä porvaristo luontoistalouden mukaisesti antoi verona viljaa ja karjantuotteita, tavallisimmin voita.¹ Maahamme 1600-luvulla perustettuihin kaupunkiin maatalousverotus ei kuitenkaan aina syntynyt yhdessä kaupungin perustamisen kanssa, vaan useassa tapauksessa pelto-, niitty-, karja- ja laidunveroa päätettiin ryhtyä kantamaan »kaupungin tulojen lisäämiseksi» vasta esivallan kehoituksesta tai määräyksestä. Turun maavero määrättiin v. 1635 yhdeksi kuparitalariksi tynnyrinalalta, mutta vero korotettiin v. 1649 yhdeksi tynnyriksi viljaa (= 2 $\frac{1}{4}$ kuparitalaria) tynnyrinalalta. Kuitenkin humalanviljelykseen käytettävä maa vapautettiin verosta, jotta humalanviljelys edistyisi. Pietari Brahe vahvisti Turun maaveron suuruuden v. 1649 ja hallitus v. 1660.² Vuonna 1647 Turussa päätettiin kantaa laidunrahoina 4 hopeaäyriä porvariin ja 6 hopeaäyriä muiten lehmältä.³ Viipurin laidunveron suuruus oli vuosisadan loppupuoliskolla 6 äyriyistä kultakin lehmältä.⁴ Helsingissä maksettiin 1600-luvun jälkipuoliskolla laidunveroa siten, että oriista maksettiin 8, tammasta 6, naudasta 2, vuohesta ja lampaasta 1 hopeaäyri. V. 1691 päätettiin, että lehmästä, joka »kulkee kaupungin paimenen mukana», on maksettava 8 hopeaäyriä ja »irtaimesta» lehmästä kaksinkertaisesti.⁵

¹ Vielä 1620-luvulla tapaa voiveron Uudessakaarlepyyssä. RKA. Sandbergin kokoelmat. Uudenkaarlepyyn tilit 1620-luvulta.

² v. BONSDORFF, Åbo, 222. VA. Kaupunkien valit. Turku. P. Jesenhäusenin, Martti Sigfridinpojan (Salko) ja G. Rosskampin valitus kuninkaalle. Päiväämätön. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Turku. 1659 27/12, kohta 6.

³ Tätä veroa, jota ei ollut aikaisemmin kannettu, suomalaiset porvarit kuitenkin valittivat liian raskaaksi. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Turku 1659 27/12, kohta 5.

⁴ RR 1686 9/11. Päätös Viipurille, kohta 4. Porista ks. RUUTH, Pori, 96.

⁵ EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48.

Porvoo sai v. 1642 oikeuden kantaa mm. pelto- ja laidun- veroa, mutta, kuten jo edellä tonttiveron yhteydessä todettiin, porvaristo ei aluksi tähän suostunut väittäen maataan rälssi- maaksi.¹ Niinikään maistraatin tulojen lisäämiseksi valtiovalta antoi v. 1668 määräyksen Lappeenrannalle, että kaupungin pelto ja niitty on pantava verolle.² Holhoojahallituksen kirjeessä Oulun kaupungille v. 1671 mainittiin, että kaupunki saa »yhteiseksi hyödyksi» kantaa peltokymmenykset. Ajan olosuhteet muistaen ei ole lainkaan ihmeteltävää, että tämän toteuttaminen lykkääntyi vuosikymmenellä. Jotta hanke saataisiin alulle, ehdotti maaherra v. 1681, että pellot oli maanmittarin toimesta mitattava, jotta vero voitaisiin määrätä pinta-alan perusteella. Maistraatti ja porvaristo eivät kuitenkaan halunneet tähän suostua. Vihdoin maaherran vaatimuksesta asetettiin valantehneitä porvareita pellonmittaajiksi. Arvio suoritettiin, mutta on kuvaavaa, että jo kolmen kuukauden kuluttua tyytymätön porvaristo toimitutti uuden arvion ja peltovero päätettiin samalla käyttää kontribution lyhennykseksi. Tämän jälkeen peltovero kannettiin yleensä säännöllisesti vuosittain.³ Kun Helsingin tulot 1600-luvun lopussa eivät riittäneet kasvaviin menoihin, päätettiin yhteisesti, että maataviljelevä porvaristo otti vuosittain suorittaakseen 90 hopeatalaria peltoveroa, mikä summa kerättiin jokaiselta maataviljelevältä porvarilta tilusten suuruuden mukaan.⁴

Pelto-, niitty-, laidun- ja karjarahojen taksoituksesta ja kannosta ei ole paljoakaan yksityiskohtaisia tietoja.⁵ Sensijaan voidaan tarkastella, mikä merkitys maatalousveroilla oli 1600-luvun kaupunkiemme kunnallisissa tuloissa.

¹ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Porvoo. Pormestari Johannes Plagmanin kirje kuninkaalle. Päiväämätön. Suuruudesta ks. lähemmin HARTMAN, Borgå, 197. Ks. s. 26.

² RR 1668 7/10, kohta 3.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 112—113.

⁴ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Helsinki. Ote Helsingin raastuvan pöytäkirj. 1691 28/6.

⁵ Vrt. ss. 96 ja 107. Ainakin Turusta, Viipurista ja Vaasasta on tietoja siitä, että kaikki porvarit eivät olleet halukkaita laidunrahojen suoritukseen, vaan esivallan oli pakko antaa asiasta virallinen huomautus. v. BONSDORFF, Åbo, 223. RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Turku.

Suomen tapulikaupungeissa maatalousverojen osuus kaupungin kunnallisissa tuloissa oli ymmärrettävästi suhteellisen pieni. Turussa 1600-luvun jälkipuoliskolla peltoveroa kannettiin rahassa noin 30—80 hopeatalaria vuodessa. Lisäksi kannettiin humalatarhaveroa 30 hopeatalaria ja laidunveroa noin 20—30 hopeatalaria. Nämä tulot käsittivät vain 3—6 % kaupungin vuotuisista tuloista. Sensijaan ylämaankaupunkien tuloissa maatalousveroilla oli melkoista huomattavampi osuus. Niinpä Vaasassa peltoveroa tuotti 1670-luvulla lähes 300 hopeatalaria vuodessa, niittyvero n. 200 hopeatalaria ja laidunvero n. 140—250 hopeatalaria, mitkä yhteensä tekivät n. 20 % kaupungin kunnallisista rahatuloista.¹ Raahen maatalousverot kohosivat vuosisadan lopulla vuosittain yhteensä n. 130—250 hopeatalaria eli n. 20—25 % kaupungin kunnallisista rahatuloista.² Pietarsaaren maatalousverot olivat n. 30 %, Kokkolan n. 15 % ja Uudenkaarlepyyn n. 10—15 % kunnallisista rahatuloista.³ Kristiinankaupungissa maatalousverot käsittivät 1690-luvulla n. 30 % ja Vehkalahdella vaihdellen 25—60 % vuotuisista kunnallisista rahatuloista.⁴ Rauman porvarit harjoittivat 1600-luvulla kaupan ohella myös melkoista maataloutta, sillä viimeksimainitusta kannetut verot käsittivät väliin lähes puolet kunnallisista rahatuloista.⁵ Vuosisadan alkupuolelta ei ole käytettävissä yhtä runsaasti tietoja kaupunkien tuloista, mutta voidaan sanoa, että tällöin maataloudesta saaduilla tuloilla yleensä oli suhteellisesti vieläkin merkittävämpi asema. Kaupan verottaminen kunnallisiin tarkoituksiin oli tällöin vielä näet verraten kehittymätön, suhteellisesti kehittymättömämpi kuin maatalousverotus.

Ei voi olla saamatta sitä käsitystä, että 1600-luvulla kaupunkien maatalouden verottaminen kunnallisiin tarkoituksiin oli yleensä epäyhtenäinen ja suhteellisesti kehittymätön. Val-

Maaherra Lauritsa Creutz Turun maistraatille 1697 6/8. RR 1686 9/11. Kuninkaan päätös Viipurille, kohta 4. RVA. Kaupunkien akteja. Vaasa 1658 24/5.

¹ VA 9173.

² VA 9191 ff. 561—566 ja VA 9209 f. 545—547.

³ VA 9209 f. 552—554, VA 9209 f. 549—551 ja VA 9217 f. 626—628.

⁴ VA 9217 f. 633—634, VA 8714, VA 8702 sekä VA 8700.

⁵ Ks. esim. VA 7332 f. 2568—2569.

tiovalta ei ilmeisestikään kohdistanut, joskaan ei tule unohtaa muutamia edellä mainittuja toimenpiteitä, riittävää huomiota näiden tulolähteiden järjestelyyn ja kehittämiseen. Sitä suurempaa huomiota kiinnitettiin sensijaan kaupan avulla saatavien tulolähteiden kehittämiseen, mikä onkin aikakauden yleiset taloudelliset käsitykset muistaen varsin luonnollista. 1600-uvulla porvariston maksamien maatalousverojen merkitys näet huomattavasti väheni uusien kunnallisten tulolähteiden rinnalla.

On myös mainittava, että 1600-luvun kaupungeissa kannettiin kunnallisiin tarkoituksiin maksuja niinikään kalastuksesta. Niinpä esim. Helsingissä, Porvoossa ja Hämeenlinnassa kannettiin erikoisia *n u o t t a r a h o j a*, joita kalastajien tuli suorittaa kaupungille. Tämä vero oli kuitenkin merkitykseltään aivan vähäinen. Hämeenlinnassa piti kultakin nuotalta maksaa vuosittain 16 äyriä.¹ Mainittakoon myös, että Oulun maistraatti päätti tuloja tarvitessaan 1650-luvulla ottaa käytäntöön lohikalastusveron, mihin porvaristo ei kuitenkaan suostunut.²

Tuulaaki ja muut kauppamaksut.

Kaupan ja merenkulun verottaminen kaupungin hyväksi oli vanhastaan kaupunkien huomattavimpia tulolähteitä. Niinpä Ruotsi-Suomen kaupunginlaissa määrättiin, että kaupunki sai puolet vaakatuloista. Kaupungit saattoivat kantaa maksuja myös kaupungin leimasta, satama- ja paalurahoja, tori- ja puotirahoja ym. Tärkein 1600-luvun aikaisista Ruotsi-Suomen kaupunkien kantamista kauppamaksuista oli kuitenkin *t u u l a a k i*.³

Tuulaakia oli jo varhain kannettu saksalaisissa ja alankomaalaisissa kaupungeissa, joiden esimerkin mukaan se otettiin 1600-luvulla käytäntöön myös Ruotsi-Suomen kaupungeissa. Valtakunnankansleri Aksel Oxenstiernan aloitteesta maahan

¹ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 131, HARTMAN, Borgå, 197.

² Oulun kaupunki koetti tämän jälkeen saada tuloja vuokraamalla lohenkalastusoikeuden. Ks. lähemmin VIRKKUNEN, Oulu, 284—285.

³ Saks. Zulage, hollannin toelage, ruots. tillägg.

saapunut hollantilainen kaupallisten kysymysten asiantuntija Arent Spiring näet ehdotti holhoojahallitukselle tuulaakin käytäntöönottoa kaupunkien tulojen lisäämiseksi. Tuulaakia, joka alun perin käsitettiin kaupunkien omaksi tuloksi, päätettiin ryhtyä kantamaan v. 1637.¹ Seuraavana vuonna annetun asetuksen mukaan tuulaakia piti kantaa 1 % kaikkien ulkomailta tulevien ja $\frac{1}{2}$ % kaikkien ulkomaille menevien tavaroiden arvosta.² Lisäksi mainittakoon, että v. 1668 määrättiin tuulaaki maksettavaksi kaikista niistä tavaroista, jotka olivat ns. suuren meritullin alaisia, mutta ne tavarat, jotka olivat suuresta meritullista vapaat, olivat vapaat myös tuulaakista.³

Tuulaaki otettiin luonnollisesti ensiksi käytäntöön tapuli-kaupungeissa, joiden hallussa oli varsinainen ulkomaankauppa. Turussa ja Viipurissa tuulaaki otettiin käytäntöön todennäköisesti välittömästi tuulaakiasetuksen antamisen jälkeen ja Helsingissä Pietari Brahen toimesta v. 1650.⁴ Ymmärrettävää on, että ylämaankaupungit olivat tyytymättömiä tapulikaupunkien nauttimaan tuulaakiin. Ennen pitkää alkoikin kuulua vaatimuksia, että tapulikaupunkien olisi muitten kaupunkien verotaakan helpottamiseksi luovuttava tuulaakista ja annettava tuulaakitulot kruunulle. Vuonna 1680 kruunu ottikin tapulikaupunkien tuulaakitulot itselleen valtiopäivien päätöksen mukaan.⁵ Tapulikaupunkien vuosisadan lopulla tekemät lukuisat anomukset tuulaakin palauttamisesta eivät johtaneet tuloksiin.⁶ Mainittakoon myös, että kun Viipurin tuulaakitulot kaupapakomppanioiden vaikutuksesta olivat suuresti supistuneet, kaupunki anoi v. 1672, jollakin tavalla korvatakseen vahinkonsa, saada rasittaa kaikkia meritse vietäviä ja tuotavia tavaroita erityisellä korkeammalla verolla tai saada kantaa puoli tuu-

¹ Ks. lähemmin HERLITZ, Tolag och tullhusbyggnad, 388 ja seurr., SUNDBERG, Stapelstadsrätten, 128 ja seurr., KJELLBERG, Om tolagen, GYLLENSVÄRD, Om tolagen ja RAUTAPÄÄ, Tuulaakimaksu.

² Tuulaakiasetus 1638 20/3. STIERNMAN, Samling IV, 240.

³ Kuninkaan päätös 1668 12/10, kohta 13.

⁴ EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48. RR 1650 8/11.

⁵ GRAUERS, Riksdagen, 193.

⁶ CARLSON, Fr. F., Sveriges historia III, 350—355. v. BONSDORFF, Åbo, 227 ja RUUTH, Viipuri, 394.

laakia kaikista kotimaassa myytävistä tavaroista. Vastaava anomus tehtiin myös v. 1693, tälläkin kertaa tuloksetta.¹

Kaupunkien menojen lisääntyessä tuli myös ylämaankaupungeissa kaupan verottaminen pian ajankohtaiseksi. Valtakunnan kauppakollegio piti tuulaakin käytäntöönottoa hyvin suotavana kaupunkien kipeästi kaipaamien tulojen lisäämiseksi.² Useihin Suomen merikaupunkeihin otettiinkin 1600-luvun jälkipuoliskolla käytäntöön erityinen nimitykseltään vaihteleva kauppa-vero, tuulaaki, jota maksettiin kaikesta »Tukholmaan tai muualle laivattavasta ja saapuvasta tavarasta» yleensä tavalisten tuulaakiperusteiden mukaan. Uudessakaupungissa (1649) ja Vaasassa (1651) sekä Pietarsaareissa (1657) tuulaaki otettiin käytäntöön kreivillisen esivallan toimesta jo vuosisadan puolimaissa. Pietarsaareissa tuulaaki vahvistettiin yhdeksi äyriksi kultakin tervatynnyriltä, voileiviskältä ja humalaleiviskältä.³ Myös Turun ja Porin läänin maaherra Eerik von der Linde piti tuulaakia soveliaana ja hyödyllisenä kaupungin tulolähteenä. Hänen toimestaan tuulaaki otettiin käytäntöön Raumalla v. 1654.⁴ Vaasasta tiedetään, että porvarit jo v. 1644 olivat keskenään kreivin läsnäollessa päättäneet ottaa tuulaakin, mutta päätöksen toteuttaminen oli varakkaiden porvareiden vastustuksen takia lykkääntynyt vuoteen 1651.⁵ Maaherrojen toimesta tuulaaki otettiin käytäntöön kaupunkien raha-asoiden parantamiseksi myös muissa Pohjanmaan kaupungeissa, joskin tämän veron järjestely sujui hitaasti. Pietarsaaren tuulaaki otettiin lopullisesti näet vasta v. 1664, Kokkolaan v. 1674 ja Raaheen

¹ RUUTH, Viipuri, 394. RR 1693 18/11. Kuninkaan päätös Viipurille, kohta 3. Kauppaverotuksen tuoton suuresta vaihtelevaisuudesta ks. RUUTH, Viipuri, 196, 205 ja seurr, 223, 347. v. BONSDORFF, Åbo, 426 ja seurr. KERKKONEN, Suomen kauppatilastoa 1600-luvulla, passim.

² Ks. esim. valtakunnan kauppakollegion mietintöä ns. Silvercronan memoriaalista. RVA. Östermalm. Kauppakollegion ark. Registr. 1686 ja 1659 9/7.

³ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 183. RR 1654 31/7. Turun hovioikeuden päätös 1659 3/6. Pietarsaaren r. 1657 2/5.

⁴ RVA. Östermalm. Kauppakollegion ark. Registr. Kollegio maaherra Eerik von der Lindelle 1659 9/7. LÄHTEENOJA, Rauma, 213.

⁵ RVA. Kaupunkien akteja. Vaasa. Valitus 1658 24/5. Vaasan r. 1658 13/2. RVA. Östermalm. Kauppakollegion ark. Maistraattien kirjeitä. Vaasa 1652 30/10, kohta 1. Vaasan r. 1655 3/2.

v. 1681. Näissäkin kaupungeissa varakkaampi kauppiaskunta, joka joutui enemmän kuin muut porvariskerrokset maksamaan tuulaakia, aluksi vastusti tätä »epätavallista ja sietämätöntä maksua.»¹ Oulussa tapaa tuulaakin jo 1650-luvulla, mutta tämä vero, josta käytettiin myös kauppaveron eli kauppataksan nimeä, oli aluksi tilapäinen, jopa perusteiltaan vaihteleva. Näyttää siltä, että Oulun kauppaveron oli aluksi varakkaiden kauppaporvareiden suorittama vapaaehtoinen maksu. Vuonna 1678 nimenomaan näet mainitaan, että raatimiehet Mikko Pentinpoika ja Klemetti Ristonpoika sekä eräät muut, jotka olivat suurimpia pääomanomistajia, myönsivät varoja tuulaakin maksuksi. Perusteiden erilaisuudesta mainittakoon, että Oulussa v. 1684 maksettiin »yksinkertainen» tuulaaki ainoastaan vientitavaroista, »koska kaupunkia ei ole räsitetty sotaverolla.» Mutta jo v. 1686 maaherra määräsi tuulaakin pysyväksi maksuksi, jota oli suoritettava maistraatin palkkaukseksi. Maistraatti päätti samalla, että tuulaakia kannetaan porvareiden kevä- ja syysmatkoista yksinkertaisena »sekä nyt että vastaisina aikoina». Tavallista oli, että Oulun tuulaakiveron käytettiin kontribution maksamiseksi ja sen suuruus vaihteli kontribution mukaan.² Tuulaakin perusteita voitiin tarvittaessa myös korottaa, kuten esim. Raahessa v. 1698. Kun Raahen kaupungin tulot osoittautuivat kovin pieniksi, niin päätettiin, että kauppaveron korotetaan 20 kupariäyriksi kultakin tervälästiltä.³

Vuosisadan lopussa määrättyjen normaalitalousarvioiden mukaan tuulaaki kuului useiden ylämaankaupunkien tulolähteisiin, etenkin, jos tuulaakia oli aikaisemminkin jo maksettu. Tuulaakia vastaavan veron, nimittäin »kymmenykset tulevista ja menevistä tavaroista» näkee tällöin myös Porvoossa. Sen sijaan esim. Tammisaaren normaalitalousarviossa ei ollut tuulaakia tai sitä vastaavaa kauppaveroa lainkaan.

Tuulaakin kannosta ja tilityksestä huolehti alkuaan kaupunki itse. Viipurin tuulaakin kannosta Pietari Brahe antoi

¹ Pietarsaaren r. 1664 14/5, Kokkolan r. 1674 4/5, Raahen r. 1680 4/5, 4/9 ja 1691 5/8.

² VIRKKUNEN, Oulu, 313—315.

³ Raahen r. 1698 2/5.

v. 1650 määräyksen, että meritulli-inspektorin tuli toimittaa maistraatille kaikesta vienti- ja tuontitavarasta luettelot, joiden mukaan tuulaaki oli kannettava.¹ Tapulikaupungeissa tuulaakin kanto ja tilitys oli yleensä erityisen tuulaakikirjurin tehtävänä. Niinpä Turussa päätettiin v. 1638 ottaa erityinen tuulaakikirjuri, jonka palkaksi sovittiin 300 kuparitalaria vuodessa. Lisäksi määrättiin, että kaksi raatimiestä kuukauden kerrallaan ottaa tehtäväkseen valvoa tuulaakin kantoa ja tilitystä.² Pietarsaaren tuulaakin kanto ja tilitys järjestettiin v. 1657 ja v. 1664 siten, että kaupunginkirjuri ja kaupungin rahastonhoitaja velvoitettiin pitämään huolta tuulaakiluetteloista.³ Raahessa taas kaupungin rahastonhoitaja Jaakko Kopp sai 1680-luvulla tehtäväkseen pyytää tullinhoitajalta »merirullat», s.o. luettelot laivatusta tavarasta sekä kantaa ja tilittää tuulaakin.⁴ Tuulaakin kanto ja valvonta sivutoimena muodostui kuitenkin yleensä puutteelliseksi ja raskaaksi, kuten esimerkit osoittavat. Ei ollut lainkaan harvinaista, että maistraatti katsoi tarpeelliseksi kieltää matkustamisen kaupungista ennen tuulaakin selvittämistä.⁵

Tuulaaki muodosti useissa kaupungeissa erään päätulolähteistä. Tuulaakitulojen suuruuden vuotuinen vaihtelu kaupan suuruuden mukaan luonnollisesti saattoi häiritä kunnallistalouden tasapainoa. Merkittävin asema tuulaakilla tuli olemaan 1600-luvun Viipurissa, missä kaupan kukoistaessa tuulaaki tuotti vuosittain 1500—2000 hopeatalaria eli n. 25—30 % kaupungin tuloista kaikkien kauppamaksujen tuoton muodostaessa 60—70 % kaupungin tuloista.⁶ Turun tuulaakitulot nousivat 1660-luvulla lähes 1000 hopeatalariaan, mikä merkitsi 20—25 % vuotuisista tuloista. Sittenkin niin Turussa kuin Viipurissakin pääasiassa kauppakomppanioiden vaikutuksesta,

¹ RUUTH, Viipuri, 394, aliviitta 1.

² v. BONDORFF, Åbo, 227, aliviitta 1. Tukholmasta ks. STIERNMAN, Samling V, 816—817. Kuninkaan kirje kamarikollegiolle, koskien Tukholmaa, 1700 16/3.

³ Pietarsaaren r. 1657 2/5 ja 1664 14/5.

⁴ Raahen r. 1680 10/5 ja 1681 5/9.

⁵ Ks. esim. VA 7417 f. 1262—1263. Rauman tilit v. 1700. Raahen r. 1680 6/11 ja 1683 19/1.

⁶ RUUTH, Viipuri, 394—395.

kuten jo mainittiin, tuulaakin tuotto melkoisesti laski. 1670-luvulla Turun tuulaakitulot olivat vain 200—500 hopeatalaria eli 6—10 % vuotuisista tuloista. Uudenkaupungin tuulaakitulot nousivat 1680-luvulla vuosittain n. 100 hopeatalariin eli n. 20 % kaupungin tuloista.¹ Raumalla tuulaakitulot olivat edellisellä vuosikymmenellä 70—100 hopeatalaria vuodessa, väliin kuitenkin vain 20 hopeatalaria, näiden tulojen käsittäessä n. 10 % kaupungin tuloista.² Kristiinankaupungin tuulaakitulot olivat vuosisadan lopussa joskus lähes 200 hopeatalaria, mikä oli lähes 40 % kaupungin vuotuisista tuloista.³ Vaasassa tuulaakitulot kohosivat 1670-luvulla n. 300 hopeatalariin eli 10—15 % vuosituloista.⁴ Uudessakaarlepyyssä ja Pietarsaaressa tuulaakitulot olivat vuosisadan lopussa n. 400 hopeatalaria vuodessa eli 20—30 % tuloista.⁵ Kokkolan tuulaakitulot nousivat samanaikaisesti n. 300 hopeatalariin eli 30 % vuotuisista tuloista.⁶ Oulun kauppavero tuotti v. 1690 vaiheilla vuosittain n. 800 hopeatalaria, mikä oli n. 25 % vuotuisista tuloista.⁷ Voidaan sanoa, että 1600-luvun suomalaisissa ylämaankaupungeissa tuulaakin tuottamat tulot olivat keskimäärin n. 25 % kaupungin tuloista.

Tuulaakiin verrattuna muut kaupasta ja merenkulusta kannetut tulot olivat yleensä vähäpätöisiä. Luonnollista on, että Turussa ja Viipurissa näiden kanto oli parhaiten järjestetty ja myös tuotto suhteellisesti suurin. Turun v a a k a r a h o j a kannettiin vuosittain 1600-luvun jälkipuoliskolla n. 60 hopeatalaria, l e i m a r a h o j a n. 60—100 hopeatalaria, m i t t a u s r a h o j a 17—121 hopeatalaria ja k a u p p a k o j u r a h o j a vapaamarkkinoille kauppaa tekemään tulleilta kauppiailta n. 10 hopeatalaria.⁸ Turun kaupungilla oli oikeus kantaa myös l a i-

¹ VA 7350 ff. 2622—2623.

² VA 7314 f. 2349—2350, VA 7350 f. 2619—2620.

³ VA 9173 f. 633—634.

⁴ VA 9173.

⁵ VA 9217 f. 626—628 ja VA 9209 f. 552—554.

⁶ Raahen tuulaakitulot olivat tällöin vuosittain n. 100—500 hopeatalaria eli 30 % vuotuisista tuloista. VA 9209 f. 549—551 ja VA 9209 f. 545—547.

⁷ VIRKKUNEN, Oulu, 321—323.

⁸ Yksityiskohtaisia tietoja näiden kannosta sekä pakkaus- ja tervanrökäysrahoista ks. v. BONSDORFF, Åbo, 227—228.

turi- ja satamarahoja, joiden tuotto käytettiin sataman, laiturien, majakoiden ja merimerkkien hyväksi.¹ Viipurissa mittaus- ja pakkausrahoja kannettiin v:n 1630 privilegioiden mukaan 1 äyri suolatynnyriltä ja v:n 1635 privilegioiden mukaan 4 äyriä kultakin mitatulta lästiltä sekä v:n 1638 privilegioiden mukaan 24 äyriä kultakin kymmeneltä suolalästiltä. Lasti-, reimari- ja merimerkkirahoja kannettiin v:n 1635 määräyksen mukaan 4 hopeaäyriä jokaiselta tavaralastilta, »joka tulee tai menee Viipurista» sekä vv:n 1638 ja 1644 päätösten mukaan 3 hopeamarkkaa kymmeneltä lästiltä ja suhteellisesti vähemmän pienemmältä määrältä. Edelleen kannettiin leimarahoja ja tervanräkäysrahoja. Paalu-, laituri- ja satamarahoja kannettiin Pietari Brahen v. 1650 antaman määräyksen mukaan 2 riksiä jokaiselta kaupunkiin tulleet laivalta ja samana vuonna annetun kuninkaan määräyksen mukaan kymmeneltä lästiltä 1 hopeatalari ulkomaalaiselta ja 1/2 hopeatalaria kotimaiselta laivalta. Nämä kaikki tuottivat Viipurissa v. 1691 yhteensä n. 2000 hopeatalaria.²

Pienemmissä ja nuoremmissä kaupungeissa ei yleensä ollut yhtä paljon edellämainittuja kauppaja merenkulkumaksuja. Yleisesti oli kuitenkin tapana kantaa pieniä tori-, kauppakoku- ja puotimaksuja, joiden tuotto ei ollut merkittävä. Esimerkkinä mainittakoon, että v. 1668 Hämeenlinna sai oikeuden kantaa Turun porvareilta kohtuullista kauppakokuvero, minkä suuruuden määrääminen jäi maaherran huoleksi.³ Lappeenrannan porvareilla oli oikeus »jokaiselta tänne markkinoille saapuvalla venekunnalta kantaa 1 tai 1/2 kuparitalaria» raatihuoneen kunnostamiseksi.⁴ Vaakarahat olivat suhteellisesti huomattavimpia. Niinpä Vaasan kaupungin vaakatulot nousivat 1670-luvulla n. 70 hopeatalariin vuodessa.⁵

Kauppaverojen rasittaessa pääasiallisesti kauppaa harjoittavaa porvaristoa on luonnollista, että saattoi olla myös sellai-

¹ Ks. ss. 160 ja 163. Turusta ks. lähemmin v. BONSDORFF, Åbo, 228.

² RUUTH, Viipuri, 394—395.

³ RR 1668 1/10. Päätös Hämeenlinnalle, kohta 5.

⁴ VA. Kaupunkien valit. Lappeenranta. Päiväämätön. Helsingistä ks. Helsingin r. 1691 28/6.

⁵ VA 9137.

sia veroja, jotka oli asetettu pelkästään käsityöläisten tai muiden kaupunkilaisten maksettaviksi. Niinpä aksiiiverotus, josta puhutaan seuraavassa, olikin luonteeltaan juuri tällaista. Ammattikuntien säännöissä voitiin nimenomaan mainita, minkä verran ammatinharjoittaja sai työpalkastaan pidättää itselleen ja minkä verran luovuttaa veroksi. Käsityöläisverotuksen yksityiskohdista ei kuitenkaan liene riittäviä tietoja.¹ Mainittakoon vain, että esim. Kristiinankaupungissa tunnettiin 1600-luvun lopussa erikoinen »kapakoitsija- ja käsityöläisvero», joka mainittiin ainakin kaupungin normaalitalousarviossa v. 1698. Voidaan sanoa, että käsityöläisverotuksen antama tuotto oli 1600-luvulla suhteellisen pieni, useassa tapauksessa aivan mitätön kaupungin muihin tulolähteisiin verrattuna. Käsityöammatit olivat Suomen 1600-luvun kaupungeissa useassa tapauksessa siksi vähäpätöisiä, ettei erikoista käsityöverotusta säädetty.²

Aksiisitulot.

Saksalaisessa ja hollantilaisessa kaupunkimaailmassa aksiiisit olivat tyypillisimpiä ja samalla tärkeimpiä keskiaikaisia kaupunkiveroja.³ Keskieurooppalaisten esikuvien mukaan valtiovalta myös pohjolassa pyrki uuden ajan alussa verottamaan eräitä elinkeinoja asettamalla aksiiisiin, valmisteveron.⁴ Kaupunkien omien menojen kasvaessa kruunu alkoi myöntää kaupungeille osan aksiiisituloista toisaalta kaupunkien tulojen lisäämiseksi, toisaalta vaikeasti valvottavan aksiiisin kannon tehostamiseksi. Tuulaakitulojen rinnalla aksiiisitulot kuuluivatkin 1600-luvun kaupunkien merkittävimpiin tulolähteisiin.

1600-luvun alussa valtiovalta myönsi osan aksiiisituloista eräille valtakunnan suurimmille kaupungeille. Turulle myön-

¹ Niinpä kaupunkien tileistä ei tapaa tietoja tällaisesta verotuksesta.

² Ks. s. 47. Pietarsaaren yleisvero sille osalle porvaristoa, joka ei maksa kauppaveroa. Porvoon käsityöläismaksuista ks. HARTMAN, Borgå, 167. Kontribution maksuun osallistuivat luonnollisesti myös käsityöläiset. Ks. s. 92, aliviitta 1.

³ v. BELOW, Städtewesen, 81.

⁴ 1500-luvun aksiiisimääräyksistä ks. STIERNMAN, Samling I, 126, 243 ja 312.

nettiin v. 1607 puolet olutaksiisista julkisia rakennuksia varten ja v. 1638 kaupunki sai 1/3 teurastusaksiisista sekä olut- ja paloviina-aksiisista. Näihin oikeuksiin lisättiin v. 1642 vielä 1/3 leivinuuniverosta, joka sekin luonteeltaan oli alkuaan aksiisivero, koskien kaikkia kaupunkilaisia. Kaupungin anomukset saada aksiisiosuudet korotetuiksi eivät johtaneet tulokseen. Sensijaan aksiisiosuudet vakautettiin muiden kaupunkien tapaan siten, että kaupunki sai 1/6 aksiisista ja 1/3 leivinuunirahoista.¹ Viipurissa kotimaisten juomien valmistus ja myynti sekä teurastaminen ja leipominen asetettiin vv. 1607 ja 1623 aksiisiin alaiseksi. Mainittujen elinkeinojen harjoituksesta piti suorittaa aksiisiveroa kruunulle, joka puolestaan yhdessä kaupungin viranomaisten kanssa koetti valvoa, että määräyksiä noudatettiin. Viipurille myönnettiin vv:n 1638 ja 1646 päätösten mukaan 1/3 ja 1/2, sittemmin vain 1/4 kaikesta kaupungissa maksetusta olut-, paloviina- ja teurastusaksiisista. V. 1649 kaupungille annettiin lisäksi 1/3 leivinuunirahoista.²

Vuoden 1642 valtiopäivillä kruunu myönsi eräille kaupungeille, jotka olivat pyytäneet saada tuloja valtiolta, osan aksiisista ja leivinuunirahoista. Samalla valtiolta ryhtyi tarmokkaasti keskittämään, tehostamaan ja parantamaan aksiisiin kantoa vaatimalla mm., että kaupungit rakentaisivat panimoita, joissa oluenpano oli pakollisesti suoritettava.³ V. 1642 myönnettiin ainakin Raumalle, Tammisaarelle, Porvoolle, Uudelle-kaupungille, Uudellekaarlepyylle ja Oululle 1/3 aksiisista ja 1/3 leivinuunirahoista.⁴ Porille myönnettiin v. 1659 1/6 aksiisista ja 1/3 leivinuunirahoista.⁵ Uusikaupunki sai puolestaan v. 1651 kruunulta 1/2 pikkutullituloista ja 1/3 aksiisituloista. Kuitenkin v. 1655 aksiisitulojen osuus alennettiin 1/6:aan.⁶ Kreivi Gabriel

¹ v. BONSORFF, Åbo, 229.

² RUUTH, Viipuri, 168, aliviitta 3, 381 ja seurr.

³ Mm. Pietari Brahen Suomen maaherroille v. 1648 antamassa ohjesäännössä maaherroja kehoitettiin tarkasti valvomaan aksiisin kantoa ja perustamaan panimoita. STYFFE, Samling, 240. Panimoita rakennettiin Suomen kaupunkeihin kuitenkin hitaasti esivallan kehoituksista huolimatta.

⁴ RR 1642 25/2 ja RR 1664 1/9. Ks. myös RR 1648 29/11.

⁵ RR 1659 20/9 ja RR 1660 30/8, koskien Poria.

⁶ Myös kreivikunta sai 1/3 aksiisituloista, joten kruunu luopui 2/3 aksiisista.

Pentinpoika Oxenstiernan Vaasalle v. 1652 antaman hallinto-ohjesäännön mukaan kaupungin tuloihin kuului myös aksiisi, ja tämä vero otettiinkin käytäntöön eräiden porvareiden vastustuksesta huolimatta.¹

Vuoden 1680 valtiopäivillä useat kaupungit kuitenkin luopuivat kruunun kehoituksesta aksiisi- ja leivinuunivero-osuuksista.² Vuosisadan lopussa annetuissa normaalitalousarvioissa mainitut tulot oli annettu vain suurille kaupungeille, kuten Turulle, Viipurille ja Helsingille. Kaupunkien pyynnöt aksiisi- ja leivinuunirahojen osuuksien uudelleen saannista eivät johtaneet tulokseen.³ Mitä aksiisiin kanton, valvontaan ja tilitykseen tulee, tuottivat ne, kuten jo edellä on huomautettu, ponnisteluista huolimatta suuria vaikeuksia. Suurissa kaupungeissa oli aksiisinkantoa varten erityisiä aksiisimiehiä ja aksiisikirjureita. Turussa maksettiin v. 1638 aksiisikirjurille 120 hopeatalarin vuosipalkka, mikä sittemmin alennettiin 100 hopeatalariin ja v. 1660 palon johdosta tilapäisesti vain 50 hopeatalariin.⁴

Turussa, Viipurissa ja Helsingissä aksiisin ja uunirahojen tuotto käsitti n. 10–20 % kaupungin tuloista. Aksiisiosuus nousi Turussa vuosittain 250–450 hopeatalariin ja uunirahojen osuus 140–300 hopeatalariin Viipurin vastaavien lukujen ollessa jonkun verran alhaisempia. Porissa aksiisi- ja leivinuunirahat muodostivat useimmiten pääosan kaupungin tuloista vuotuisten pikkutulli- ja aksiisitulojen määrän noustessa kaupungin osalta yhteensä n. 800–1000 kuparitalariin.⁵ Vaasassa uunirahat tuottivat vuosittain 100–150 hopeatalaria ja aksiisi hieman vähemmän, mitkä yhteensä merkitsivät 15–20 % kaupungin rahatuloista. Uudessakaupungissa aksiisi- ja uunirahojen osuus käsitti n. 25 %, Raumalla n. 30 % ja Oulussa n. 10 % kaupungin tuloista.

¹ RVA. Östermalm. Kauppakollegion ark. Maistraattien kirjeitä. Vaasa 1652 30/10, kohta 2. Maistraatti huomautti, että aksiisin kanto oli täysin laillista ja että kreivi ymmärtää tällaiset asiat sata kertaa paremmin kuin valittajat. Ks. myös VIRKKUNEN, Oulu, 307.

² Näin tapahtui kruunun raha-asioiden parantamiseksi.

³ Vrt. myös HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 158.

⁴ v. BONSORFF, Åbo, 233. Turun r. 1638 7/5 ja 1660 26/11. HÄSTESKO, Åbo domb. 1638, 79. Ks. myös Viipurin k. 1651 8/4 ja Hämeenlinnan r. 1678 10/7.

⁵ RUUTH, Pori, 96.

Lukuisat esimerkit viittaavat siihen, että aksiisin kannon ja valvonnan vaikeuksien takia aksiisitulot eivät aina nousseet niin suuriksi, kuin mitä ne olisivat voineet olla. Vaikkakin suurten kaupunkien aksiisimiehet kävivät tavan takaa tarkastusmatkoilla, ei valvonta kuitenkaan ollut riittävän tehokasta. Lisäksi on muistettava, että asetusten tarkka noudattaminen tuotti perheille, etenkin köyhille, suurta kiusausta rikkoa määräyksiä.¹

Kellarivapaus.

Keskieurooppalaisissa ja pohjoismaisissa kaupungeissa kaupunginkellari, joka tavallisimmin sijaitsi raatihuoneella, oli kaupungin keskeisin ravintola. Se nautti vanhastaan muihin anniskelupaikkoihin verrattuna suurempia oikeuksia, joista voitiin kiistellä muiden anniskelupaikkojen kanssa. Useasti kaupunginkellarilla oli suorastaan parhaimpien juomien yksinoikeudet, ja sen tuotto kuului tavallisesti maistraatin jäsenille henkilökohdaisesti.

Pohjoismaissa, missä melkoinen osa väkijuomista oli tuontitavaraa, valtiolta oli jo varhain alkanut myöntää mm. kaupungeille oikeuksia tuoda joko verovapaasti tai ilman tietyn määrän juomia yleistä kulutusta varten. Kaupunginkellarin ja yleensä juomien tuontivapauden antamat tulot olivatkin useissa kaupungeissa huomattavan suuria. Niinpä v:n 1619 säädöksessä kaupunginkellari nimenomaan mainittiin tuottavana tulolähteenä.² Kaarle XI:n toimesta v. 1681 kaupungeille myönnettyt väkijuomien verovapaudet määriteltiin kaupunkien veronmaksukyvyyn mukaisesti.³ Tällä toimenpiteellä pyrittiin

¹ Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 384. Viitattakoon myös jo aiemmin kaupantarkastuksen yhteydessä esitettyihin vaikeuksiin. HALILA, Kunnallishallinto I, 169 ja seurr. On kuitenkin huomattava, että maistraatilla oli oikeus yleisessä raastuvankokouksessa määrätä aksiisinalaisten elinkeinojen harjoittajat.

² V:n 1619 säädös, kohta 19. Kellarivapautta koskevasta lainsäädännöstä on mm. v. BONSDORFF antanut yksityiskohtaisen esityksen. Ks. v. BONSDORFF, Åbo, 478 ja seurr.

³ STIERNMAN, Samling IV, 480. Verovapaa määrä tuli ehdottomasti käyttää samana vuonna kokonaan.

tasoittamaan eri kaupunkien välillä olevia kellarivapauden erilaisuuksia, mitkä olivat olleet aiheena valituksiin. V:n 1680 valtiopäivillä ylämaankaupungit olivat lausuneet sen toteutumattoman toivomuksen, että tapulikaupunkien oli annettava mm. kellarivapautensa takaisin kruunulle.¹ Tavallista oli, että kaupungit anoivat kellarivapauden lisäämistä, olivat tyytymättömiä verovapautettujen juomalajien laatuun, kuten esim. Helsinki v. 1655, ja kilpailevien anniskelupaikkojen oikeuksiin.²

Turun maistraatti oli vanhastaan saanut pitää kaupunginkellarin tulot ja v. 1642 kellarioikeuksia lisättiin tietyn viinimäärän tuontioikeudella. Kaarle XI vakautti verovapaan viinin tuontiarvon 651 hopeatalariksi. Tavallista oli, etenkin myöhemmin, että kaupunginkellari annettiin vuokralle.³ Turun kaupunginkellarin vuokratulot nousivat 1670-luvulla kokonaista 1000 hopeatalariain, mikä määrä kuitenkin vuosisadan lopussa alentui 400 hopeatalariain. Turun kaupunginkellarin valvonta kuului maistraatin kauppakollegiolle. Kaupunginkellarista saadut tulot käsittivät Turussa n. 20 % kaupungin tuloista. Viipurin kellarivapauden laskettiin tuottavan vuodessa n. 2000 riksiä, minkä määrän maistraatin jäsenet jakoivat keskenään palkan lisäyksenä. Ei olekaan ihmeteltävää, että tätä hyvätuloista vapautta sanottiin »selvimmäksi (tulojen hankkimisen) keinoksi, minkä kuningas armossaan on sallinut maistraatin jäsenille.»⁴ Helsingin kaupunki sai kellarivapaudestaan tuloja hyvinä vuosina jopa 500 hopeatalaria, mutta huonoina vuosina saatiin tyytyä vain 100 hopeatalariain.⁵ Porin ja Rauman kellarioikeudet tuottivat kaupungille vuosittain n. 100 hopeatalaria sekä Vaasan ja Kokkolan n. 200 hopeatalaria eli näissä kaupungeissa keskimäärin 10—15 % kaupungin tuloista. Oulussa kellarivapaus tuotti

¹ GRAUERS, Riksdagen, 193. HARTMAN, Borgå, 152—153.

² VA. Kaupunkien valit. Helsinki 1655, kohta 12. RR 1680 11/11, koskien Hämeenlinnan linnanpäällikön kapakoinnin kieltoa ja VA. Kaupunkien valit. Turku. Turun maistraatin kirje kuninkaalle v. 1693.

³ Ks. myös s. 51. v. BONSDORFF, Åbo, 484 ja seurr.

⁴ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 371 ja 395, erik. aliviitta 8.

⁵ EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48. Ainakin ajoittain Helsingin kaupunginkellari oli vuokrattuna. Niinpä v. 1666 se vuokrattiin kahdelle raatimiehelle 250 hopeatalarin vuosivuokrasta. Helsingin r. 1660 28/1 ja 1666 13/1.

joinakin vuosina jopa 600 hopeataria, mikä merkitsi n. 20 % tuloista, ja Uudenkaupungin kellarivapauden tuotto oli n. 150 hopeataria käsittäen lähes 30 % kaupungin rahatuloista.¹

Kaupunki saattoi saada tuloja myös antamalla määrättyjen väkijuomien myyntioikeuksia. Luonnollista on, että tällaisia oikeuksia annettiin nimenomaan silloin, kun kaupungissa ei ollut kaupunginkellaria. Niinpä esim. Kristiinankaupungin maistraatti antoi v. 1692 tullinhoitaja Petter Aspille oikeuden myydä olutta, tupakkaa ja paloviinaa ehdolla, että Asp maksoi kaupungille vuosittain 30 kuparitalaria.²

Kellarivapaus ja väkijuomien myyntioikeuksien antaminen olivat sopivia kunnallisia tulolähteitä, jotka näennäisesti rasittivat vain vähän yhteistä porvaristoa. Muutamissa pikkukaupungeissa kellarioikeus ja kaupunginkellarin pito epäilemättä olivatkin varmimpia keinoja käteisen rahan saamiseksi kaupungin kunnallisia menoja, nimenomaan maistraatin jäsenten palkkoja varten. Helposti ymmärrettävää on, että väkijuomien kaupan valvonta saattoi tuottaa »kaikenlaisia selkkauksia», kuten mm. vanhassa Viipurissa todettiin. Jotkut kauppiaat näet saattoivat pitää kiinni siitä käsityksestä, että kapakoitseminen oli muka »kaupunkielinkeino, jota ei voinut rajoittaa ja sitoa».³ Salakapakointi oli monin paikoin valitettavan yleistä eivätkä väkijuomakaupan säännösten rikkomisesta annetut rangaistukset olleet harvinaisia.

¹ Uudestakaupungista ks. lähemmin KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 183—184. Mainittakoon myös, että Uudenkaarlepyyn kaupunginkellarin vuokratulot nousivat v. 1653 130 kuparitalariin. Uudenkaarlepyyn r. 1653 21/5. Porvoosta ks. HARTMAN, Borgå, 152 ja seurr.

² Kristiinankaupungin r. 1692 14/5.

³ Viipurin maistraatti nimenomaan huomautti v. 1701, että »kapakointi ei voi eikä saa pitää minään porvarillisena elinkeinona.» Lisäksi huomattakoon Viipuriin maistraatin v. 1685 tekemä päätös, että kapakanpito-oikeus annettaisiin vain köyhille kauppiaille ja varattomille leskille. Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 373 ja 374. HARTMAN, Borgå, 151 ja seurr. v. BONSDORFF, Åbo, 486 ja seurr. — Vrt. lukua Kunnalliset yritykset.

Välittömät yleiset rahaverot.

Kahdennenkymmenennen vuosisadan kunnallisverojen tapaiset välittömät rahaverot, joita kannettiin yhteisön jokaiselta jäseneltä yleisiä kunnallisia tarkoituksia varten ilman erikoismäärittelyä, eivät olleet pohjolassa 1600-luvulla suinkaan yleisesti käytännössä, vaan ne olivat pikemminkin tilapäisiä, jopa harvinaisia. Keskieurooppalaisissa kaupungeissa, joissa kunnallishallintokoneisto ja rahatalous olivat huomattavasti kehittyneempiä, oli luonnollisesti myös kunnallisverotus huomattavalta osalta saattanut siirtyä välittömään yleiseen rahaverotukseen.

Ruotsi-Suomen kaupunginlain tuntema yleisvero (skutt) oli välitön rahavero.¹ Tätä veroa kannettiin 1600-luvulle tultaessa vielä muutamissa valtakunnan kaupungeissa.² Tällainen kunnallinen vero oli myös Viipurissa vielä 1600-luvulla käytännössä oleva markkavero (margeld), joka tuotti vuosittain n. 220—225 hopeatalaria. Tätä vanhaa veroa, jota taksoitettiin kunkin »kaupan ja elinkeinon mukaan», anottiin v. 1647 lakkautettavaksi sillä perusteella, että kaupungilla jo muutenkin oli muka riittävästi tuloja.³ Turussa tapaa ainakin 1600-luvun puolimaissa erikoisen suostuntaveron, jota kannettiin kaupungin toimihenkilöiden palkkausta varten. Tämän veron suuruus oli vuosittain n. 800—900 hopeatalaria, mikä käsitti n. 20 % kaupungin tuloista.⁴

Kuten eri yhteyksissä todetaan, jakaantuivat uuden ajan alussa kunnalliset rasitukset kernaasti ja jaettiin eri intressipiirien kesken.⁵ Välittömien yleisten rahaverojen vähyyteen oli useita muitakin syitä, paitsi hyvin ymmärrettävä rasitusten osoittaminen vastaavista eduista suoranaisesti nauttiville. Yleinen kunnallinen toiminta, joka myöhempinä vuosisatoina oli melkoista suurempi, ei luonteensa vuoksi tavallisesti vaatinut merkittävää yleisverotusta. Kunnallishallinnon yleisestä kes-

¹ Ks. lähemmin esim. SCHÜCK, Studier, 329 ja seurr.

² Tästä verosta ja sen asemasta 1600-luvun alussa ks. LINDBERG, Stadga, 9—10.

³ RUUTH, Viipuri, 393.

⁴ v. BONSDORFF, Åbo, 231.

⁵ Ks. esim. s. 233.

kittämättömyydestä ja suunnitelmattomuudesta sekä hajanaisuudesta taas johtui, että yleisvero ei itsessään ollutkaan aikakauden kunnalliselämän luonteen mukaista.

Luonteeltaan moderni v:n 1619 säädös, joka pyrki verotuksen yhtenäistämiseen, asettui tosin kannattamaan samalla kertaa valtion ja kaupungin veroa, suoranaista puhdasta omaisuusveroa. Kunnallisten tarpeiden katsottiin tulevan tyydytetyiksi, jos kannettiin verona $\frac{1}{4}$ % omaisuudesta. Säädöksen periaatteita ei käytännössä kuitenkaan sanottavasti noudatettu. Kunnallistaloudella oli lyhyet perspektiivit, rahaa oli niukasti ja yhteinen porvaristo oli halutonta yleisverotukseen, joten yleiset rahaverot useimmissa tapauksissa jäivät vain tilapäisiksi. Yleistä välitöntä rahaveroa ei tavallisesti mainittu kaupunkitalouden suunnitelmissa, vaan pikemminkin se mainittiin tilapäisenä talousarvion tasapainoonsaattajana. Niinpä esim. Torniolle v. 1621 annetuissa privilegioissa sanottiin, että kaupungin tulojen vajoaus on kannettava yleisellä porvarisverotuksella kunkin maksukyvyn mukaan.¹

On itsessään ymmärrettävää, että yleisen välittömän rahaveron tapaa nimenomaan suurissa kaupungeissa, joissa rahaa oli runsaammin ja joiden kunnalliset menot olivat suhteellisen suuret kehittyneen kunnallishallintokoneiston takia. Pienissä kaupungeissa, joissa useimmiten oli rahaa niukasti, ei 1600-luvulla maaperä suinkaan ollut otollinen yleisen, välittömän kunnallisen rahaveron syntymiselle. Tähän yhteisö ei useassa tapauksessa ollut riittävän kypsä. Mikäli voi todeta merkkejä tällaisen veron synnystä, olivat ne tilapäisluontoisia, mihin oli syynä useimmiten kaupungin raha-asioiden huono tila, s.o. muut tulolähteet eivät kyenneet antamaan riittävästi varoja.

Kun Uudessakaupungissa v. 1649 suunniteltiin erikoista yleisveroa maistraatin palkkaamiseksi, oli suunnitelma ilmeisesti lähtöisin kreivikuntansa ja eritoten Uudenkaupungin talouden järjestelystä monin, usein radikaalisin keinoin huolettavan kreivi Kustaa Kustaanpojan taholta. Tämä rahavero, jota suunniteltiin kannettavaksi kaikista tuotteista, kuten viljasta, karjasta, kankaista, jalkineista, metsäntuotteista ym.,

¹ RR 1621 12/5. Tornion privil., kohta 4.

lienee kuitenkin jäänyt käytännössä toteuttamatta.¹ Jos tämä vero olisi toteutettu käytännössä, olisi se muodostunut yleisen välittömän rahaveron luontoiseksi. Kun tapulikaupungin-oikeutensa menettänyt Porvoon kaupunki näytti 1600-luvun puolimaissa ja etenkin sen jälkeen vaikeasti kykenevän pienillä tuloillaan palkkaamaan toimihenkilönsä, niin maaherra Aksel Rosenhane esitti vihdoin v. 1683 ajatuksen yleisen, vuotuisen, kiinteän rahaveron (contingent) kantamisesta. Maaherra huomautti, että vastaava järjestelmä oli voimassa maaseudulla laamannin ja kihlakunnantuomarin palkkauksessa. Mainittu ehdotus ei liene kuitenkaan johtanut pysyvään tulokseen.² Pietarsaareissa tapaa v. 1688 vanhan yleisveron (skutt) otetun jälleen käytäntöön. Tällöin näet päätettiin, että se osa porvaristo-
toa, joka ei maksa kauppaveroa, taksoitetaan rahaveroa varten.³

Tässä yhteydessä voi ohimennen mainita myös ns. tuomarirahoista. Kun Uudenmaan ja Hämeen läänin kaupungeissa tulot osoittautuivat riittämättömiksi, ryhdyttiin todennäköisesti maaherran aloitteesta maaseudun esikuvan mukaan, johon maaherra Rosenhane oli v. 1683 Porvoon raha-asioita järjestäessään viitannut, kantamaan tuomarinrahoja. Helsingissä porvaristo suostui v. 1691 tämän veron maksamiseen nimenomaan maistraatin palkkaamiseksi, ja kuningas vahvisti Helsingin kaupungin tuomarinrahaveron v. 1693. Tuomarinrahoja tuli maksaa jokaisesta Helsingin kaupungissa olevasta talosta 12 hopeaäyriä ja jokaisesta viljapuodista 8—16 hopeaäyriä puodin suuruuden mukaan.⁴ Samalla vuosikymmenellä (1696) vahvistuissa Uudenmaan ja Hämeen läänin kaupunkien normaali-talousarvioissa mainittiin tuomarinrahat, mutta niitä ei kuitenkaan kaikkialla liene ruvettu kantamaan.⁵ On kuitenkin huomattava, että tuomarinrahat, kuten jo nimikin sanoo, eivät itse asiassa kuitenkaan olleet varsinaisia yleisiä kunnallisveroja, sillä

¹ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Uusikaupunki 1649 8/5.

² RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Porvoo 1683 12/11. Kopio maaherra Aksel Rosenhanen kirjeestä kuninkaalle. HARTMAN, Borgå, 182.

³ Pietarsaaren r. 1688 12/12.

⁴ EHRSTRÖM, Helsingfors, 52. Ks. myös VA 8071 f. 2673.

⁵ Niinpä Hämeenlinnan tileissä ei tämän veron kantoa tietävästi mainita. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 131. Porvoosta ks. HARTMAN, Borgå, 197.

ne, kuten esim. juuri Helsingistä mainittiin, kannettiin erikoisesti määriteltä tarkoitusta, maistraatin palkkausta varten eikä yleisesti kunnallistalouden menoihin. Samaa voidaan sanoa myös aiemmin mainitusta Turussa kannetusta suostuntaverosta, joka taksoitettiin juuri kaupungin toimihenkilöiden palkkausta varten.

Voi siis todeta, että Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei tavallisesti tunnettu kunnallisiin tarkoituksiin kerättävää välitöntä ja yleistä rahaveroa. Suoranaisia rahaveroja tosin oli, kuten porvariusrahat, tuomarinrahat ja herrainpäivärahat, mutta ne olivat kuitenkin luonteeltaan tilapäisiä tai yksilöllisiä erikoisveroja.¹

Kunnalliset yritykset.

Edellä todettiin, että välittömät yleiset rahaverot eivät olleet uuden ajan alkupuolen kunnallishallinnon yleisen hengen mukaisia. Suunnilleen yhtä kehittymätön oli pohjoismaisissa kaupungeissa myös kunnallinen yrittäjäntoiminta. Kaupunki ei pohjoismaisissa uuden ajan alussa näet paljontaan harjoittanut eikä voinutkaan harjoittaa tuottavaa liiketoimintaa.

Varhaisimpina aikoina kunnallisten menojen pääosan muodostivat, kuten todettiin, toimihenkilöiden, nimenomaan maistraatin jäsenten, palkat. Ymmärrettävää on, että mikäli kunnallista yrittäjäntoimintaa syntyi, se syntyi yleensä juuri maistraatin puitteissa. Kaupungeissa saattoikin vanhastaan tavata maistraatin johtamia liikeyrityksiä, joiden tuotto kuului maistraatin jäsenille henkilökohtaisesti. Tällaisia olivat lähinnä kaupunginkellarit. Kunnalliset yritykset eivät kuitenkaan tavallaan sopeutuneet ajan yleiseen henkeen, semminkin, kun niiden tulos tarvittiin valtaosaltaan maistraatin jäsenten, siis suhteellisen pienen porvariskerroksen eikä yhteisen porvariston suoranaiseksi hyödyksi. Milloin kaupungin tulojen lisäämiseen pyrittiin, kuten usein näkyy, juuri »pormestarin ja raadin tulojen lisäämiseksi», oli etenkin maistraatin byrokratisoitumisen yhteydessä selvitettyjen tekijäin vallitessa luonnollista, että yritteliäisyys ei aina saattanut olla riittävää. Etenkin sellai-

¹ Herrainpäivärahoista ks. esim. GRAUERS, Riksdagen, 200—201.

sisä tapauksissa, jolloin julkinen aktiivinen talous olisi erikoisen selvästi polkenut yhteisen porvariston omia henkilökohtaisia oikeuksia ja etuuksia, kunnallistaloudellisen yrittäjätöiminnan kehitys ei tietenkään voinut odottaa saavansa huomattavaa vastakaikua yhteisen porvariston taholta. Jokainen, niin säädyn kuin yksilön puitteissa, piti silloisen kaavioitun yhteiskuntaelämän muotojen vallitessa kiinni määritellyistä oikeuksistaan, joten uuden tekijän saattoi olla vaikeata alhaalta päin, ilman valtiovallan tukea, tunkeutua esille. Mikäli kaupungin nimissä harjoitettua yrittäjätöimintaa syntyi, se oli luonteeltaan yleensä sellaista, että se ei loukannut yksityisten porvareiden elinkeinonharjoitusta. Uuden ajan alkupuolella samoin kuin aikaisemminkin, pyrittiin siihen, että kaupunkiin muodostuisi taitavaa, toimeliasta ja kokenutta yrittäjääinestä, joka ammattikuntien puitteissa harjoittaisi elinkeinoaan. Ammattikunta piti huolta asianomaisesta tuotannon ja elinkeinoelämän haarasta, joten maistraatti ei suinkaan kernaasti voinut esiintyä itsenäisenä yrittäjänä, etenkin, kun muistetaan, että maistraatit olivat varsinkin aikaisemmin yleensä kauppiaaristokratian miehittämiä. Kauppiaina maistraatin jäsenet luonnollisesti saattoivat harjoittaa melkoistakin liiketöimintaa, kuten lukuisat esimerkit osoittavat, mutta tämän he tekivät yksityishenkilöinä eikä kaupungin maistraatin jäsenenä tai kaupungin kunnallisten etujen edustajina. Niinpä kun esim. Göteborgissa maistraatti v. 1630 pyysi, tosin tuloksetta, kuninkaalta, että kaupunki saisi vuokrata kahden tai kolmen lähimmän kihlakunnan veronkannon, on tätä anomusta pidettävä lähinnä maistraatin itsensä eikä kaupunkikunnan yrittäjätöimintana.¹

Pohjoismaissa oli tavallista että kaupungin alueeseen kuuluvaa koskeen rakennettiin kaupungin, s.o. lähinnä maistraatin toimesta jokin teollisuuslaitos, saha tai mylly. Yleensä tällaiset laitokset oli 1600-luvulla annettu vuokralle. Turussa kaupunki sai tuloja Halisten myllystä, jonka kaupunki itse oli aikaisemmin rakennuttanut, ja niinikään 1600-luvun lopussa tiilitehtaasta. Turun kaupungin yrittäjätuloista mainittakoon, että

¹ ALMQUIST, Göteborg I, 204. Viipurista ks. kuitenkin RUUTH, Viipuri, 393, erik. aliviitta 3.

tiilitehdas, »jonka pormestarit ja raati ovat perustaneet ja jossa on heidän (maistraatin) omaa väkeä omissa vaatteissaan», tuotti vuosittain 100—225 hopeatalaria Halisten myllyn vuokran noustessa 40—130 hopeatalariin vuodessa.¹ Viipurin maistraatilla oli hallussaan Revonhännän tiilitehdas, joka oli tavallisesti vuokrattuna jollekin yksityiselle. Edelleen on mainittava »Viipurin pormestarien ja raadin tehtaat Yläsäiniöllä», joukko kaupungin rakennuttamia teollisuuslaitoksia, joiden vuokratulot tai tuotto kuuluivat maistraatille.² Käkisalmen maistraatti oli v. 1624 saanut kuninkaalta erioikeuden lohikalastamon perustamiseen ja tämä oikeus vahvistettiin v. 1646.³ Helsingistä mainittakoon, että kun 1650-luvulla kaupungin tulot eivät tah- toneet riittää, vaan kassa oli tavan takaa tyhjä, päätettiin uude- leen rakentaa Vanhankaupungin mylly. Rakentaminen anneti- tiin Eerik Klementinpojan huoleksi. Eerikin tuli rakentaa mylly omalla kustannuksellaan sillä ehdolla, että hän saisi vapaasti hallita ilman vuokraa myllyä kahdeksan vuoden ajan ja sen- jälkeen hänellä olisi etuoikeus päästä myllyn vuokraajaksi.⁴ Mainittakoon myös, että kun Oulussa v. 1680 todettiin tulojen riittämättömyys, niin maistraatti päätti yhdessä kaupungin vanhimpien kanssa, että varojen saamiseksi hankittaisiin tupak- kakauppaoikeus. Hanke ei kuitenkaan toteutunut ilmeisesti pääasiallisesti siitä syystä, että yhteinen porvaristo ei kernaasti suonut näiden tulojen koitumista maistraatin hyväksi.⁵ Raa- hessa taas v. 1684 maaherra kehoitti porvaristoa perustamaan pikipolttimon, jotta saataisiin kipeästi tarvittavia varoja kau- pungin kassaan.⁶ Vähäiseksi ei liene arvioitava se tuotto, jota Viipuri nautti kaupungin yksinoikeudeksi v. 1662 suodusta hal- kokaupasta, oikeudesta, joka esim. v. 1691 tuotti kaupungille 338 hopeatalaria.⁷ Tämäntapaiset kauppaoikeudet olivat kuiten- kin meillä harvinaisia.

¹ v. BONSORFF, Åbo, 231.

² Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 376.

³ RR 1646 16/12.

⁴ Helsingin r. 1659 4/5.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 320.

⁶ Ks. lähemmin Raahen r. 1684 18/3.

⁷ RUUTH, Viipuri, 395, erik. aliviitta 5 ja 370, aliviitta 1. Helsingin puutavarakaupasta ks. EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48.

Kuten mainittiin, oli kellarinpito 1600-luvun kaupunkien tärkeimpiä kunnallisia liikeyrityksiä.¹ Välistä maistraatti itse huolehti kellarinpidon järjestelystä, mutta useimmiten, etenkin myöhemmin, kellari annettiin vuokralle. Niinpä Viipurin maistraatilla oli 1600-luvulla kaksi tuottavaa kellaria, joihin se palkkasi kellarimestarit ja kellaripalvelijat.² Joskus, kuten esim. Helsingissä 1600-luvun puolimaissa, kaupunki määrätietoisesti pyrki tukemaan tällaista liiketoimintaansa. Helsingissä näet maistraatti polki kaupunginkellarin lähellä olevien anniskelupaikkojen oikeuksia, mikä kuitenkin valtiovallan taholta estettiin.³ Luonnollistahan on, että maistraatti toivoi kapakointitulot lähinnä itselleen. Ei olekaan ihmeteltävää, että Viipurin maistraatti päättäessään v. 1685 antaa kellarioikeuksia vain köyhille kauppiaille ja varattomille leskille, tällöin ajatteli myös omaa etuaan.⁴

Suomen kaupunkien vähäisen kunnallisen yrittäjäntoimen organisaatio oli 1600-luvulla yleensä heikko. Henkilökohtaisen vastuun riittämättömyys tai puute jätti yritysten hoitoon helposti jälkensä, kuten useat esimerkit osoittavat. Muutamien kaupunkien kaupunginkellarit eivät tuottaneet riittävästi tai tulivat suorastaan kannattamattomiksi maistraatin johdon alaisina, mutta vuokralle annettuina ne saattoivat kehittyä hyvinkin kannattaviksi. Niinikään voi todeta, että kaupungin johtama kaupunginkellari, jonka antimia, kuten esim. Viipurissa, moitittiin helposti »huonoiksi ja kalliiksi», saattoi joutua alakynteen yksityisen porvarin omistaman, tarmokkaasti johdetun kellarin rinnalla.⁵ Vastaavaa voi todeta muistakin yrityksistä, joskin asiakirjat helposti antavat kunnallisesta yrittäjäntoimesta yksipuolisen kuvan. Oulussa voi todeta 1660-luvulla kaupungin omistaman pikipolttimon hoidossa määrätietoisin johdon puutetta, jolloin kaupungin polttimosta toivomat tulot jäivät pieniksi.⁶

¹ Ks. lähemmin s. 42.

² Ks. yksityiskohtia RUUTH, Viipuri, 371.

³ EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—46. Anniskeluoikeuksien annosta ja sen suhteesta kunnallishallintoon ks. myös HALILA, Kunnallishallinto I, 133.

⁴ Vrt. s. 44.

⁵ RUUTH, Viipuri, 372.

⁶ Ks. lähemmin VIRKKUNEN, Oulu, 224—225.

Kuvaavaa on, että kun Oulussa 1650-luvulla pyrittiin saamaan kaupungille tuloja panimohuoneen vuokraamisesta ja sitä varten pyydettiin porvaristoa ryhtymään panimohuoneen rakennustöihin, vastattiin pisteliäästi, ettei siihen ryhdytä, koska hyöty tulisi muka vain pormestarille ja raadille.¹ Jo aiemmin mainittiin, että kunnallisten menojen useasti tärkeimmän erän muodostivat juuri toimihenkilöiden palkat, joten Oulun porvareiden kielteinen mielipide saa luontevan selityksen ajankohdan yleiset riitaisuudet muistaen.

Muut tulot.

Uuden ajan alkupuolen kaupunkiyhteiskunnan tulolähteistä voi hyvällä syyllä sanoa, että ne välistä saattoivat tuottaa »enemmän hankaluutta lukuisuutensa kuin suuruutensa takia.»²

Muutamien kaupunkien oikeuksiin kuului mm. v:n 1619 säädöksessä mainittujen k y m m e n y s t e n ottaminen kaupungista vietävästä perinnöstä.³ Esim. Viipuri oli v. 1605 saanut oikeuden kantaa kymmenennen osan siitä perinnöstä ja kolmanneksen siitä irtaimesta, joka vietiin kaupungin ulkopuolelle.⁴ Rauma oli saanut perintökymmenysoikeutensa v. 1607. Muutamissa suurissa kaupungeissa, kuten esim. Viipurissa ja Helsingissä, kymmenystulot nousivat vuosittain melkoisiksi.⁵ Mainittakoon myös, että ainakin Turulla ja Viipurilla oli ajoittain oikeus k r u u n u n p e r i n n ö n (dana-arf) kantamiseen, oikeus, jonka Turku oli saanut v. 1650 nimenomaan lastenhuoltotoimen edistämistä varten.⁶ Viipurissa tunnettiin 1600-luvulla myös n s . s u o j e l u s ä y r i e n (friskilling), tonttia myytäessä suoritettavan vapaaehtoisen maksun kanto.⁷

Valtiovalta saattoi erikoisista syistä antaa kaupungeille tilapäisesti ylimääräisiä, usein huomattaviakin tulolähteitä.

¹ VIRKKUNEN, Oulu, 306.

² SÖDERHJELM, Brahestad, 42.

³ V:n 1619 säädös, kohta 18. Viipurista ks. RUUTH, Viipuri, 176.

⁴ RUUTH, Viipuri, 393.

⁵ EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48.

⁶ v. BONSDORFF, Åbo, 229 ja RUUTH, Viipuri, 403.

⁷ RUUTH, Viipuri, 224.

Tällaisia saattoi saada esim. linnoitustöitä varten, tulipalovahinkojen korvaamiseksi tai erikoisen huonon yleisen taloudellisen aseman kohentamiseksi. Kruunu saattoi antaa tällaista apua joko suoranaisesti rahana tai osoittamalla kaupungille osan omista tuloistaan. Esimerkkinä mainittakoon, että Viipuri sai v. 1600 tilapäisesti linnoitustöitä varten 1/3 kruunun tullituloista, mikä merkitsi suurta lisäystä kaupungin tuloihin.¹ Turku sai v:n 1656 suuren tulipalon johdosta v. 1660 yhden vuoden suolatullin tulot yleisiä rakennuksia varten.²

Eri yhteyksissä on jo viitattu kaupunkien saamiin usein melkoisiin vuokratuloihin. Kaupunki saattoi vuokrata esim. maatiluksiaan, kalastuspaikkoja ja -oikeuksia, teollisuuslaitoksiaan, vaakahuoneensa, raatihuoneella tai muualla sijaitsevia puoteja, aittoja, varastoja ja kaupunginkellarin pidon. Voi kuitenkin todeta, että Suomen 1600-luvun kaupunkien vuokrattavat rakennukset, suojat ja teollisuuslaitokset olivat hyvin vaatimattomia. Meillä ei suinkaan näe muutamista keskieuropalaisista, vanhoista ja vauraista kaupungeista tuttuja suuria, kaupungin omistamia ja vuokraamia kauppahuoneistoja, tavarasuojia, halleja ja teollisuuslaitoksia. Suomen vanhimmissa ja varakkaimmissa kaupungeissa kuitenkin vuokratuloilla oli suhteellisesti merkittävä osuus kaupungin tuloissa, kun taas muutamit nuoret ylämaankaupungit saattoivat olla kokonaan vailla näitä tuloja. Viipuri sai vuokratuloja vaakahuoneestaan tavallisesti 100 hopeatalaria, tiiliuunistaan 80 hopeatalaria ja sahastaan 40 hopeatalaria vuodessa.³ Oulussa Olavi Toppila maksoi v. 1664 »latokartanon kalastuspaikan» vuokraa 1/2 tynnyriä suolattua lohta vuodessa.⁴ Merikosken kalastuspaikan vuokraus tuotti kaupungille vuosittain 40—50 hopeatalaria, myllyn 50, kellarin 30, puodin 12 ja pikipolttimon 100 hopeatalaria.⁵ Porin kaupunki sai v. 1675 silakka-apajan vuokraa 16 kuparitalaria.⁶ Kokkola sai v. 1695 »ryssänpuotien» vuokra-

¹ RUUTH, Viipuri, 393.

² v. BONSDORFF, Åbo, 230.

³ Ks. esim. VA 8700, v:n 1689 tilit.

⁴ Oulun r. 1664 2/4.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 224—225, 284—286.

⁶ Porin r. 1675 31/5.

tuloja yhteensä n. 32 kuparitalaria.¹ Helsingin kaupunki sai vuokratuloja, paitsi maatiluksistaan ja saaristaan sekä Vanhan kaupungin myllystä myös raatihuoneella olevista kaupunginkellarista ja puodista sekä Töölön tiilitehtaasta.² V. 1691 päätettiin, että Helsingin suurista viljapuideista kannetaan viljapuotirahoja 16 äyriä ja pienemmistä vähemmän.³

Rikkaiden kauppakaupunkien maistraatit hankkivat melkoisia tuloja rahalainausliikkeellä. Mitä Suomen 1600-luvun aikaisiin kaupunkeihin tulee, olivat kaupunkien rahavarat yleensä niin vähäiset ja vaatimaton kunnallistalous luonteeltaan sellaista, että varoja ei juuri riittänyt lainattavaksi. Mikäli lainausliikettä kaupungin varoilla harjoitettiin, se tapahtui tavallisesti maistraatin omassa piirissä. Kuten tuonnempana todetaan, maistraatti näet saattoi käsittää vanhaan tapaan julkiset rahavarat tavallaan miltei omiksi varoikseen, joiden käyttöön sillä oli verraten vapaat kädet. Tällaisesta tapaa 1600-luvulla esimerkkejä lähinnä Turusta ja Viipurista.⁴ Kruunu saattoi antaa kaupungeille myös oikeuden vuokrata tullitulot kruunulta. Niinpä kun Viipurin hyväksi linnoitustöitä varten myönnetty tullitulojen kolmannes v. 1622 peruutettiin, kaupunki sai oikeuden ennen muita vuokrata tullitulot.⁵ Aiemmin on jo huomautettu niistä tuloista, joita kaupunki saattoi saada vapaaehtoisen keräyksen avulla ja yksityisten lahjoituksina.⁶

3. Kunnallistalouden yleinen kehitys.

Kuten kunnallishallinto yleensä, oli myös kunnallistalous kappale porvarien jokapäiväistä elämää. Kaupunkien kunnallistalouden kehitys seurasi samoja suuntaviivoja, joihin jo kunnallishallinnon kehityksessä on tutustuttu.

¹ VA 9209 ff. 549—551.

² EHRSTRÖM, Helsingfors, 45—48. VA 8071 f. 2673—2692. Helsingin r. 1666 13/1.

³ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Helsinki. Ote raastuv. pöytäk. 1691 28/6.

⁴ Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 223—224.

⁵ RUUTH, Viipuri, 393, aliviitta 3.

⁶ Ks. s. 13. Keräyksen toimeenpanosta ks. lähemmin esim. KORHONEN, Turun tuomiokirkko vv. 1700—1827, 106.

Uuden ajan alussa kaupunkien kunnallistalous samoin kuin kruununkin talous oli melkoisessa määrässä yhä luontoistaloutta. Keski-Euroopan vanhoissa ja kehittyneissä kaupunkiyhteisöissä oli jo keskiajalla huomattavissa vähittäistä siirtymistä rahatalouteen, mutta pienissä kaupungeissa luontoistalous jatkuvasti antoi leimansa kunnalliselle talousjärjestelmälle. Voi tehdä yleisen huomion, että keskieurooppalaisten kaupunkien kunnallistaloudessa säilyi kauan luontoistaloudelle ominaisia piirteitä, vaikka yleinen talouselämä oli saattanut rahataloudellisesti kehittyä vastaavasti pitemmälle. Tanskalaisessa kaupunkimaailmassa luontoistalous säilyi niinikään jatkuvasti rahatalouden vallatessa hitaasti alaa. Jos yksityinen porvari saattoi olla loistelias, jopa tuhlaavaisen ylellinen, niin julkinen kunnallinen talous oli tavallisimmin sitä säästäväisempää, yksinkertaista, vaatimatonta, usein jopa kitsasta.

Vanha kunnallistalous seurasi herkästi yleisen talouselämän vaihteluita. Voi hyvällä syyllä sanoa, että elettiin usein suoraan kädestä suuhun. Erityisiä rahastoja, joiden tarkoitus oli vakauttaa ja varmentaa kunnallistaloutta, tosin tapaa saksalaisessa kaupunkimaailmassa uuden ajan alussa, mutta pohjoismaisissa kaupunkiyhteisöissä ne olivat perin harvinaisia. Niinpä MACKEPRANG huomauttaa, ettei hän tunne 1600-luvun tanskalaisesta kaupunkimaailmasta ainoatakaan tällaista tapausta.¹ Kun toisaalta kunnallisen talouselämän tarpeet olivat yleensä vaatimattomat, ei tällainen ollutkaan aina tarpeellista. Yhtenäisen talousjohdon puute ja suunnitelmattomuus ovat huomiotaherättäviä yleisiä piirteitä useissa uuden ajan alkupuolen kaupunkiyhteisöissä. Tästä johtui tietyissä tapauksissa ilmeisiä haittoja, jotka kunnallistalouden piirin pienuuden vuoksi yleensä kuitenkin jäivät seurauksiltaan vähäisiksi. Kuvaavaa on, miten vanhoissa kaupunkiyhteisöissä esim. hankinnoissa noudatettiin miltei täydellistä keskittämättömyyttä. Lisäksi vanha kunnallistalous oli, kuten edellä jo todettiin, valtaosaltaan yksipuolisen passiivista. Kunnallinen talouspolitiikka pyrki ylipäänsä vain saatujen varojen mahdollisimman edulliseen kulutukseen. Kun uudenaikaisissa yhteisöissä ensin otetaan selville menojen suuruus, minkä pohjalla ryhdytään hankkimaan tuloja, meneteltiin

¹ MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 164.

1600-luvun kaupunkiemme kunnallistaloudessa tavallisimmin päinvastoin. Ensin todettiin varmat tulot ja vasta sitten suunniteltiin niiden käyttö. Vain poikkeustapauksissa ryhdyttiin varavasten määrättyjen menojen peittämiseksi hankkimaan erikoisia tuloja.¹ Kaupunkikunta ei pohjoismaissa paljoakaan itse harjoittanut tuottavaa liiketoimintaa tulojensa lisäämiseksi, mihin myöhempien aikojen kuntien on menojen moninkertaistuksessa ollut syytä ryhtyä.

Ruotsi-Suomen kaupunkien kunnallistaloudessa tapahtui 1600-luvulla merkittävää kehitystä. Rinnakkaisesti maistraatin ja samalla koko kunnallishallinnon vähittäisen byrokratisoitumisen kanssa kunnallishallinnon menot huomattavasti kasvoivat. Luonnollista on, että kunnallistalouden voimavarojen tuli vastaavasti kasvaa ja niiden käytön tehostua. Kehittämällä kaupunkien kunnallistaloutta kruunu joutui myös suoranaisesti hyötymään tästä, sillä kruunun ja kaupungin talous olivat monessa suhteessa kietoutuneet toisiinsa, kuten kunnallistalouden piiriä tarkasteltaessa jo havaittiin.² Kaupunkien kunnallistalouden organisaation parantuminen merkitsi osaltaan samalla kruununverojen saamisen täsmentymistä ja varmistumista. Tulolähteiden kasvu tapahtui ymmärrettävästi pääosaltaan esivallan aloitteesta, koska juuri esivalta oli kaupunkien privilegeiden varsinainen lähde. Luonnollista on, että kasvavan kunnallishallintokoneiston tarpeet laajensivat melkoisesti kaupunkien voimavaroja. Niinpä esim. Viipurin kaikki »vanhat tulot» olivat 1600-luvun alussa suuruudeltaan vain n. 600—700 hopeatalaria lukuunottamatta maistraatin kellarioikeutta. Viipuri saikin lukuisia uusia tulolähteitä, joten kaupungin tulot nousivat 1600-luvun puolimaissa vuosittain n. 6000—6500 hopeatalariaan.³ Verrattaessa kaupunkien tilejä Ruotsi-Suomen suurvalta-ajan alussa ja lopussa, on ero luonnollisesti melkoinen. Kun esim. Uudessakaarlepyyssä vielä 1620-luvulla kaupungin rahatulot olivat n. 300 kuparitalaria, olivat kaupungin vuotuiset rahatulot 1690-luvulle tultaessa kasvaneet yli 5000 kuparitalariksi kaupungin kaikkien tulojen reaaliarvojen suhteiden ollessa suun-

¹ Vastaavaa voi todeta myös valtion taloudessa.

² Ks. s. 11.

³ Ruuth, Viipuri, 393—397.

nilleen vastaavat. Kaupunkien maaomaisuus lisääntyi tosin jonkun verran 1600-luvun alkupuolella, mutta reduktioissa osa kaupunkien lahjoitusmaista peruutui kruunulle.

Uudet tulot olivat pääosaltaan elinkeinojen välillistä verottamista. Valtiovallan kaupunkeihin soveltama talouspolitiikka varautui pääasiallisesti juuri varsinaisten kaupunkielinkeinojen, kaupan ja teollisuuden kehittämiseen, joten uudet tulolähteet olivat tämän periaatteen mukaisia. Erikoisesti tuulaakin ja aksiisitulojen myöntäminen kaupungeille merkitsi kaupunkien kunnallistalouden tulolähteiden melkoista kasvua. Samalla voi todeta, että yleisenä piirteenä uuden ajan alkupuolen kaupunkien kunnallistaloudessa juuri oli talouden perustuminen suurelta osalta välilliseen verotukseen. Välitöntä verotusta tosin saatettiin käyttää, mutta myöhempiin aikoihin verrattuna sillä oli vain syrjäinen ja tilapäinen asema, kuten edellä on jo käynyt selville.¹

Kaupunkien »uusien tulojen» perustuessa suurimmaksi osaksi elinkeinoelämän, erikoisesti kaupan, välilliseen verottamiseen kunnallistalous täten tuli entistä enemmän sidotuksi elinkeinoelämän yleiseen kehitykseen. Kun elinkeinot kukoistivat, olivat kaupunkikunnan tulotkin suuremmat, mutta ankarien aikojen tullen tulot vähenivät, jopa miltei ehtyivät, kuten monet esimerkit osoittavat. Kehitys vei näet pakostakin siihen, että esim. Viipurissa jo 1650-luvulla huolestuneena todettiin kaupungin tulojen vähentyneen kaupan heikkenemisen vuoksi noin puoleksi entisestään.² Tämä kunnallistalouden suuri sidonnaisuus yleisiin kaupallisiin konjunktuihin ei luonnollisestikaan aina ollut kunnallistaloudelle ja samalla koko kunnallishallinnolle eduksi.

Voi niinikään samalla todeta, että kunnallistaloudessa tapahtuu 1600-luvulla vähittäistä, aikakauden yleisen luonteen vaatimaa uudelleenjärjestelyä siirryttäessä tavallaan persoonallisävyisestä »maistraattitaloudesta» yleiseen, julkiseen kunnallistalouteen. Selvää on, että tässä toiminnassa valtiovallalla on taaskin ratkaiseva osuus. Esimerkkinä mainittakoon Oulun kaupungin kunnallistalouden uudelleenjärjestely 1690-luvun

¹ Ks. s. 45.

² Ruuth, Viipuri, 397.

alussa. Tätä ennen osa kaupungin tuloista oli kuulunut nimenomaan pormestarille ja raadille eikä kaupungille. Oulun kaupungilla ei ollut mitään kiinteää tulo- ja menoarviota, joka nyt kunnallismenojen lisääntyessä havaittiin ehdottoman välttämättömäksi. Suurena epäkohtana oli myös se, että kaupungin ja kruunun varat säilytettiin ja tilitettiin yhdessä eikä erikseen, mistä saattoi olla seurauksena »sekaannusta ja häiriötä». Pyritäessä säännöllisen tulo- ja menosäännön luomiseen Oulun maistraatti nyt luovutti kaupungille ennen yksin nauttimiaan tuloeria, kuten kellarin vuokratulot, karjakartanon veron ja Junttilan talonpoikien veron. Myös suunniteltiin, että raatimiehet luopuisivat ruotuniityistään, mitä ei kuitenkaan toistaiseksi toteutettu.¹

1600-luvulla oli yleistä, että maistraatit valittivat kunnallisten tulolähteiden riittämättömyyttä, kuten jo maistraatin palkkausta käsiteltäessä kävi selville.² Vaikkakin osaa valituksista on pidettävä aikakaudella niin tavallisena liioitteluna, ei kuitenkaan voi kieltää, että 1600-luvun kaupunkien kunnallistalous oli useasti suurissa vaikeuksissa syistä, joihin jo edellä on viitattu. Niinpä maistraatin jäsenet eivät aina saaneet palkkojaan täsmällisesti ja moni julkinen rakennus jäi rakentamatta tai sen rakentaminen viivästyi varojen puutteen vuoksi. Asioiden tällainen tila vaikutti haitallisesti erikoisesti pieniin kaupunkeihin. Epäilemättä monen 1600-luvun pikkukaupungin kunnallistaloutta luonnehtii se maaherra Aksel Rosenhanen selostus, jonka hän v. 1683 antoi köyhtyvistä Porvoosta. Maaherra kertoi, että porvoolaisilla ei oikeastaan ollut muita kunnallisia tulolähteitä kuin karu Vekjärven maakappale. Porvoolaisilla ei ollut tuloja tonteista, pellosta, laitumesta, satamasta, koska tontit olivat »ostettuja», laidunta vähän, pellot kivisiä eikä satamassa käynyt vieraita laivoja.³ Kun vuosisadan lopulla kaupungeille ruvettiin suunnittelemaan normaalitalousarvioita, tuotti sopivien tulolähteiden »löytäminen» monesti vaikeuksia. Niinpä todettiin, että mm. vähäisen Kajaanin kaupungin tulot

¹ VIRKKUNEN, Oulu, 321—322.

² HALILA, Kunnallishallinto I, 118, 120 ja seurr.

³ RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Porvoo. Maaherra Aksel Rosenhanen kirje kuninkaalle 1683 12/11. Vrt. HARTMAN, Borgå, 182.

olivat kovin pienet ja riittämättömät. Ne eivät, niin vakuutettiin, mitenkään riittäneet edes maistraatin palkkaukseen. Ne tulot, jotka Kajaanissa saatiin Viipurin, Oulun ym. kaupunkien kauppiailta ja »venäläisiltä» markkinoilla, eivät näet suinkaan olleet suuret. Asioiden näin ollessa maaherra ei katsonut voitavansa muuta kuin ehdottaa valtiovallalle, että kaupungille luovutettaisiin tulojen lisäämiseksi eräitä Paltamon tiloja, ei kuitenkaan enempää kuin kaksi manttaalia. Kruunu ei kuitenkaan suostunut maaomaisuuden lisäämiseen, mikä olisi niinkään herättänyt muissa kaupungeissa kateutta, vaan kehoitti, kuten tavallista, lisäämään tuloja kaupan ja teollisuuden avulla.¹

Kaupunkien kunnallistalous oli 1600-luvun alussa ja vielä kauan myöhemminkin suuressa määrässä alkeellisen keskittämätöntä. Määrätyt tulot osoitettiin kernaasti määrättyihin menoihin eikä, kuten erikseen todetaan, kaupungeissa useasti edes ollut varsinaista kaupunginrahastoa. Kuvaavana esimerkkinä vuokratulojen käytöstä mainittakoon, että Helsingin Vanhankaupungin myllyn vuokrasi v. 1667 raatimies Eerik Klemetinpoika, joka sai puolet vuokramaksusta, 30 tynnyriä viljaa, pidättää itselleen raatimiehen palkkioksi toisen puolen kuullessa kaupunginkirjurille.² Mainittakoon myös, millä tavalla Porissa v. 1675 käytettiin silakka-apajan vuokratuloja, suuruudeltaan 16 kuparitalaria. Päätettiin, että kahdeksan kuparitalaria tuli antaa sepälle raatihuoneeseen asetetusta lukosta ja loput kahdeksan talaria sekä edellisen vuoden vuokrasta käyttämättä jäänyt erä, 1 talari 16 äyriä, käytettiin tuomiokirjan hankkimiseen.³

Maistraatti pysyi 1600-luvullakin kunnallistalouden paikallisena johtavana keskuselimenä. 1600-luvulla melkoisesti kasvava kunnallistalous tuli huomattavassa määrässä valtiojohtoiseksi siitä luonnollisesta syystä, että juuri kruunu antoi kaupungeille eräitä tärkeitä tulolähteitä. Yhteisen porvariston asema kunnallistalouden johdossa ei sensijaan saanut 1600-luvun aikana selvästi organisoituja muotoja eikä tämä kysymys

¹ RR 1697 26/4. Kuninkaan kirje maaherra Ehrenskiöldille, kosk. Kajaanin normaalitalousarvioehdotusta.

² Helsingin. r. 1667 3/6.

³ Porin r. 1675 31/5.

yleensä tule etualalle kunnallistalouden kehityksessä. Kuten sanottu, on valtiovallan kontrollin hahmoittuminen sitä merkittävämpi. Kaupungit itsekkin pyysivät, ensi kerran v:n 1636 valiokuntakokouksessa, kruunun apua nimenomaan kaupungin toimihenkilöiden palkkausta varten, kuten kuninkaallisten pormestarien nimittämistä käsiteltäessä todettiin.¹ Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan aikana päähuomio kiinnitettiin kunnallishallinnon organisaatioon keskitetyn hallintojärjestyksen vaatimusten mukaiseksi ja kaupunkien tulolähteiden lisäämiseen. Tämän perustavaa laatua olevan työn jälkeen kunnallistalouden yksityiskohtaisempi järjestely, kehittäminen ja talouskontrollin toimeenpano jäi suurelta osalta yksinvaltiuden ajan tehtäväksi. Kaupunkien taloudenhoito tehostui. Kaupungit ottivat esivallan kehoituksesta erikoisia kaupungin rahastonhoitajia, tilinpito kehittyi, tilien tarkastus tehostui jne. Esivallan kunnallistaloutta edistävien toimenpiteiden keskeisenä näkyvänä tuloksena oli 1600-luvun lopussa (vv. 1689 – 1700) annettujen normaalitalousarvioiden sarja. Normaalitalousarvioiden antamisella oli, kuten tuonnempana todetaan, oma merkityksensä kaupunkien kunnallistalouden yleisessä kehityksessä, sillä nämä normaalitalousarviot säilyivät vain vähäisin periaatteellisin muutoksin aina 1800-luvulle saakka.

Suurvalta-aikana valtakunnan kaikki voimat jouduttiin jännittämään pääosaltaan ulospäin suuntautuviin tarpeisiin, ennen kaikkea monivuotisiin ja rasittaviin sotiin. Porvariston kunnallisiin tarkoituksiin antamat voimavarat olivatkin ymmärrettävästi pienet kruunun vaatimiin suorituksiin verrattuina, joskin kunnallishallinnolliset maksut ja suoritukset olivat aikakauden päättyessä huomattavasti kasvaneet 1600-luvun ensi vuosiin verrattuna. Mainittakoon vain, että kruunu kantoi 1600-luvun Viipurista vuotuisia tuloja 35.000–60.000 hopeatalaria, kun taas kaupungin kunnalliset tulot vuosisadan keskivaiheilla, jolloin kaupungin elinkeinoelämä vielä oli verraten hyvä, kohosivat vain 6000–6500 hopeatalariaiin vuodessa.²

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 92.

² Muutamissa kaupunkihistorioissa on kiinnitetty huomiota vuosittain suuresti vaihtelevien kruununverojen ja suoritusten sekä kunnallisten maksujen väliseen suhteeseen. Turusta mainittakoon, että yksistään

Kuvaavana esimerkkinä mainittakoon lisäksi, että Naantali maksoi v. 1655 pelkästään ns. kruunausapua lähes kaksi kertaa enemmän, kuin mitä kaupungin kunnalliset tulolähteet vuosittain keskimäärin tuottivat rahassa.¹

4. Esivallan talouskontrolli.

Kaupungit saivat yleensä hoitaa itsenäisesti talouttaan omaksi hyväkseen, kuitenkin sillä edellytyksellä, että kaupunkikunnan taloudellinen toiminta ei haitannut, vaan päinvastoin edisti esivallan omia pyrkimyksiä. Esivallan talouskontrolli saattoi olla useissa tapauksissa tuskin nähtävissä. Uuden ajan alussa voi kuitenkin havaita kruunun talouselämään kohdistuvan valvonnan huomattavaa kasvua myös kaupunkien osalta. Luonnollista on, että tämä kontrolli kasvoi ja kehittyi rinnan hallintokontrollin kanssa. Hallintokontrollin esittelyn yhteydessä jo todettiin, miten Ranskassa nimenomaan Colbertin aikana valtiovallan finanssikontrolli huomattavasti vahvistui. Tärkeisiin kunnallistaloudellisiin toimenpiteisiin vaadittiin intendentin suostumus, ja tälle viranomaiselle oli säännöllisesti esitettävä vahvistettavaksi kaupungin talousarvio.² Saksalaisessa kaupunkimaailmassa kaupungit säilyttivät taloudenhoitoonsa nähden kauan verraten itsenäisen aseman. Kuitenkin Preussin kaupungeissa voi todeta kruunun finanssikontrollin kasvua 1600-luvun kuluessa. Tanskalaisessa kaupunkimaailmassa havaitsee selvästi vastaavan ilmiön, sillä nimenomaan 1600-luvulla maaherran (lensman) sanavalta kaupunkien taloudellisten kysymysten ratkaisuisa melkoisesti kasvoi.³

Ruotsi-Suomen kaupungit olivat vanhastaan taloudellisesti suuresti riippuvaisia kruunusta (resp. muusta esivallasta), joka oli niiden privilegioiden varsinainen lähde ja jota ne useassa

kontributio saattoi ajoittain olla suurempi kuin kaikki kaupungin kunnalliset tulot yhteensä. Lisäksi kruunu kantoi lukuisia muita veroja ja maksuja. Viipurista ks. RUUTH, Viipuri, 399—400 ja Turusta v. BONSDORFF, Åbo, 395 ja seurr.

¹ VA 7314 ff. 2351—2352. v. BONSDORFF, Åbo, 406.

² Ks. HALILA, Kunnallishallinto I, 25.

³ MUNCH, Købstadstyrelsen, 43.

tapauksessa saivat kiittää olemassaolostaan, suurista maa-alueistaan jne. Lisäksi on huomattava, että valtakunnan kaupunkien useinkin heikko talous pakotti kaupungit turvautumaan kruunun apuun. Laki ei kuitenkaan yksityiskohtaisesti määritellyt valtiovallan kaupunkeihin ulottamaa taloudellista valtaa. Ruotsi-Suomen kaupunginlaki puhuu kuninkaan voudin (fog-hate) kaupungin taloudenhoitoon ulottamasta valvonnasta mainitsemalla vain, että voudin ja pormestarin on vuosittain kahdeksan päivää ennen valpurinmessua selvitettävä kaupungin tilit.¹ Uuden ajan alussa linnanpäälliköillä ja käskynhaltijoilla oli huomattava, joskin paikallisten olosuhteiden ja henkilökoh- taisten tekijäin mukaan melkoisesti vaihteleva sananvalta kaupunkien omaan talouteen nähden. Kustaa Vaasa pyrki nimenomaan Tukholmaan nähden soveltamaan finanssikon- trollia vaatimalla kaupungin tilit joka vuosi kuninkaan kamarin tarkastettavaksi. 1600-luvulle tultaessa käskynhaltijoilla oli edelleen, kuten jo hallintokontrollin yhteydessä todettiin, mer- kittävä asema sekä kaupunkihallinnon että kaupunkien kun- nallistalouden keskeisissä kysymyksissä. Käskynhaltijat jou- tuivat paljon tekemisiin kaupunkien kanssa nimenomaan kruu- nulle suoritettavien verojen järjestelytehtävissä. Kaupunkien oma kunnallistalous ei myöskään jäänyt heidän mielenkiin- tonsa ulkopuolelle, sillä sen valvonta kuului oleellisen tärkeänä osana käskynhaltijain velvollisuuksiin kaupunkien elinvoiman kohottamiseksi. Niinpä esim. Turun ja Viipurin tärkeissä resi- denssikaupungeissa käskynhaltija säännöllisesti lausui tärkeissä taloudellisissa kysymyksissä painavan mielipiteensä.

Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan toimeenpanemat hallintoa keskittävät ja yhtenäistävät uudistukset ulottuivat luonnollisesti myös kaupunkien taloudenhoidon alalle. Käskyn- haltijain ja maaherrojen valtuuksia kaupunkien taloudenhoidon valvonnassa määriteltiin, ja mainituille virkamiehille annettiin ohjeita valvonnan toteuttamisesta. V:n 1619 säädöksessä käskyn- haltijan asema kaupunkien taloudenhoidossa määriteltiin perus- ajatukseltaan täysin kaupunginlain henkeen: tileistä oli tehtävä kahdeksan päivää ennen valpurinmessua selkoa käskynhaltijalle ja maistraatille. Mainittu säädös kiinnitti kuitenkin enemmän

¹ KL. Kuninkaankaari, luku 18.

huomiota kaupunkien talouden sisäiseen järjestelyyn, nimenomaan sen yhtenäistämiseen kuin esivallan talouskontrolliin.¹ Vuonna 1635 annetun maaherrojen ohjesäännön mukaan maaherran velvollisuus oli huolehtia siitä, että maistraatti kelpollisesti hoiti »veroja ja kaupungin tuloja», jotta ne vuosittain lisääntyisivät. Kaupungin varojen mahdolliseen väärinkäyttöön maaherroja nimenomaan kehoitettiin kiinnittämään huomiota ja tarvittaessa tarttumaan asioihin.² Luonnollista on, että kaupunkien taloudenhoidon parantaminen oli valtiovalalle läheinen asia, sillä jo yksistään kaupunkien toimihenkilöiden palkkaus, johon kruunu maistraattien byrokratisoituessa osallistui yhä kasvavassa määrässä, antoi valtiovalalle aiheen kehittää kaupunkien omaa taloutta. V. 1648 Suomen maaherroille antamassaan ohjesäännössä Pietari Brahe kehoitti maaherroja tehokkaasti valvomaan kaupunkien taloutta ja kaikin mahdollisin tavoin edistämään sitä keksimällä keinoja kaupunkien tulojen lisäämiseksi.³

1600-luvun kolmannella neljänneksellä kruunu koetti kiinnittää erikoista huomiota kaupunkien tulojen oikeaan käyttämiseen ja tilinpitoon. Niinpä esim. kenraalikuvernööri Fabian v. Fersenille v. 1676 annetussa ohjesäännössä kenraalikuvernööriä kehoitettiin valvomaan, että kaupunkien varojen käyttö yksityisten hyödyksi estettiin ja että yleisiin rakennuksiin osoitetut määrärahat todella käytettiin oikealla tavalla.⁴ Halmstadissa v. 1678 pidetyillä valtiopäivillä niinikään huomautettiin, että kaupunkien varoja ei saa käyttää »muihin tarpeisiin».⁵ 1600-luvun keskivaiheilta saakka esivalta vaati kaupunkien maistraateilta vuotuista tiliselostusta, joka tuli lähettää lääninkonttoriin jonkinlaista paikallisen asiantuntemuksen pohjalla suoritettavaa esitarkastusta varten, minkä jälkeen tiliselostus tuli lähettää valtakunnan kamarikollegiolle. Tähän kysymykseen kiinnitettiin huomiota v. 1653 maaherroille lähetetyssä kiertokirjeessä ja sama vaatimus toistettiin, koska maistraatit

¹ V:n 1619 säädös, kohta 22.

² STYFFE, Samling, 202.

³ STYFFE, Samling, 202.

⁴ STYFFE, Samling, 283.

⁵ STIERNMANN, Beslut II, 1867.

eivät säännöllisesti täyttäneet tätä velvollisuutta, seuraavana vuonna ja niinkään v. 1667 valtakunnan kamarikollegion maaherroille lähettämässä kirjeessä. Myös mainituilla v:n 1678 valtiopäivillä oli kiinnitetty huomiota kaupunkien tilinpidon ja sen valvonnan tehostamiseen.

Kaarle XI:n aikakauden byrokraattinen perusluonne, etenkin säästäväisyys- ja yhtenäistämisyhtymykset, näkyivät myös valtiovallan kaupunkeihin ulottamassa talouskontrollissa. Tämä aikakausi onkin merkittävä eritoten juuri kunnallistalouden kannalta katsottuna, kuten jo aiemmin on todettu. Kaupunkeja varten laaditut rahatoimenhoidon ohjesäännöt sisälsivät eräitä määräyksiä myös esivallan talouskontrollista. Kaikki kaupungin varoista suoritettavat maksut tuli alistaa maaherran valvontaan. Ilman maaherran maksuosoitusta (assignation) ei mitään maksua saanut suorittaa. Maistraattia kiellettiin »itse käsittelemästä mitään varoja tai määräämästä niistä.» Kaupungin rahastonhoitajan tuli olla yhteydessä lääninkamreerin kanssa tilien tarkastusta ja silmälläpitoa varten, mistä annettiin yksityiskohtaisia, paikallisten olosuhteiden mukaisia ohjeita.¹ Mainittakoon myös, että kenraalikuvernööreille ja maaherroille v. 1691 annetussa kaupunkien taloudenhoitoa koskevassa kuninkaallisessa kirjeessä nimenomaan vaadittiin esivallan laajaa kontrollia kaupunkien varojen käyttöön nähden. Maistraatit eivät saaneet käyttää vähintäkään määrää kaupungin varoja muuhun kuin siihen tarkoitukseen, mikä yhteisessä neuvonpidossa kenraalikuvernöörin tai maaherran kanssa oli todettu koituvan kaupungin todelliseksi hyödyksi.² Nämä kontrollimääräykset pyrkivät pääasiassa tehostamaan ja kehittämään kaupunkien taloudenhoitoa. Kuitenkin niihin samalla sisältyi kunnallisen itsehallinnon periaatteen kannalta katsottuna itsehallintoa rajoittavia määräyksiä nimenomaan varojen käytöstä. Maistraatilla ei määräyksiensä mukaan enää ollut läheskään yhtä vapaat kädet varojensa käyttöön kuin aikaisemmin. Erikoisesti huomattakoon, että mikäli kaupungin varoissa ilmeni ylijäämää, pidatti valtiovalta itselleen oikeuden määrätä, millä tavalla menoarvion ylijäämä tuli käyttää kaupungin hyödyksi.

¹ Ks. lähemmin lukua Talous arvio ja tilit. Tilien tarkastus.

² STIERNMANN, Samling V, 227—228. Kuninkaan kirje 1691 18/3.

Edellä on selvitetty valtiiovallan kaupunkien taloudenhoitoon kohdistaman kontrollin yleistä järjestelyä lain ja säännösten valossa. On kuitenkin huomattava, että tällä samoin kuin monella muullakin alalla käytäntö ei aina ja kaikkialla muodostunut lain ja muiden säännösten mukaiseksi. Mitä ensinnäkin nimenomaan 1600-luvun alkupuolella voimassaoleviin ja annettuihin määräyksiin tulee, ne olivat ylimalkaisia ja melkoiselta osalta tulkinnanvaraisia. Itse asiassa maaherrojen osuus kaupunkien taloudenhoidon valvonnassa oli melkoista suurempi, kuin mitä laki ja muut säännökset suoranaisesti edellyttivät. Useassa eri yhteydessä on jo todettu, miten maaherraa pidettiin usein suojelijana, patriarkallisena neuvonantajana, arvokkaana persoonallisena tukena tavallaan miltei kaupunkiyhteisöön kuuluvana. Henkilökohtaisilla tekijöillä tuli luonnollisesti olemaan näissä asioissa melkoinen, usein ratkaiseva osuus.

Tavallista oli, että maaherran oli syytä kiinnittää huomiota kaupunkien taloudenhoitoon siitä syystä, että kaupungit eivät pystyneet määrääjässä täyttämään kruunun verovaatimuksia. Tällöin maaherra joutui useinkin henkilökohtaisesti järjestämään kaupunkien taloudenhoidon ja veronkannon tai antamaan näissä asioissa neuvoja ja ohjeita maistraattien noudattettavaksi.¹ Yhtä tavallista oli, että maistraatti kääntyi maaherran puoleen valittaen kaupungin tulojen pienuutta. Lukuisista esimerkeistä, jotka osoittavat, miten maaherrat vakavasti pyrkivät kaupunkien tulojen lisäämiseen, mainittakoon, että useat maaherrat koettivat järjestää kunnallisverotuksen tai tuulaakin kannon kaupungin raha-asioden parantamiseksi. Tällaista esivallan taholta tullutta toimintaa näkee pääasiassa köyhissä ja organisaatioltaan heikoissa kaupungeissa. Niinpä Turun ja Porin läänin maaherra Eerik von der Linde ehdotti lääninsä kaupunkeihin tuulaakia kaupunkien tulojen lisäämiseksi. Tällaisen ehdotuksen hän teki mm. Uudellekaupungille v. 1659.² Maaherra Aksel Rosenhane katsoi tarpeelliseksi v. 1683 ehdottaa, että Porvoossa ruvettaisiin kantamaan erikoista

¹ Ks. esim. Raahen r. 1681 7/5.

² RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Uusikaupunki 1659. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 183.

veroa maistraatin jäsenten palkkaamiseksi.¹ Useassa eri yhteydessä on jo todettu, mifin Uudenkaupungin ja Vaasan talouden järjestelyssä, nimenomaan juuri tulojen lisäämisessä, aatellisilla vallanpitäjillä oli huomattava osuus.

On hyvin ymmärrettävää, että kaupunkien tilien hoito ja tämän järjestely antoi aiheen maaherran kajoamiseen kaupungin asioihin. Etenkin syrjäisissä ylämaankaupungeissa ei tilien hoito suinkaan aina ollut mallikelpoista tilien huolelliseen hoitoon tottumattomien toimihenkilöiden vuoksi. Toisaalta kaupunkien talouden kohottaminen yleensäkin jo vaati kelvollista tilinpitoa ja huolellista tilien tarkastusta. Niinpä maaherra vaati v. 1649, että Rauman maistraatin tuli säännöllisesti jättää vuotuinen tilinselostus lääninkonttoriin.² Niinikään maaherra katsoi v. 1686 tarpeelliseksi määrätä Oulun maistraatille, että sen oli vuosittain lähetettävä tilit, asiakirjat, kuitit ja verifiikaatit lääninkonttoriin, jotta maaherra voisi riittävän tehokkaasti valvoa ja ohjata kaupungin taloutta. Oulun talous näet oli jo pitkän ajan osoittautunut järjestelyltään heikoksi ja huonosti hoidetuksi siitä huolimatta, että maaherra Johannes Graan oli v. 1656 laatinut erikoisen taloudenhoidon ohjesäännön.³

Maaherrat antoivat väliin kaupunkien kunnallistalouden hoidosta yksityiskohtaisiakin määräyksiä. Tällaista toimintaa laki ja säännökset eivät suoranaisesti edellyttäneet ja joissakin tapauksissa tällaisten määräysten anto saattoi näyttää maaherrojen valtuuksien ylittämiseltä. Tällaiset toimenpiteet olivat kuitenkin usein tarpeellisia, jopa välttämättömiäkin, sillä Suomen 1600-luvun kaupungit, etenkin pienet ja taloudeltaan heikot ylämaankaupungit, kipeästi kaipasivat esivallan ohjausta taloutensa järjestämisessä. Oulusta mainittakoon, että maaherra Ehrenskiöld antoi määräyksen tulliaidan kunnostamisesta kaupungin tulo- ja menoarvion ylijäämän avulla. Maaherra Johannes Graan puolestaan vv. 1657—1658 tasoitti Oulun leivinuunirahaverotusta köyhien porvareiden hyväksi.⁴ Voi

¹ Ks. s. 47.

² LÄHTEENOJA, Rauma, 213.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 295.

⁴ VIRKKUNEN, Oulu, 295, 307, 315—316.

myös todeta, että maaherrat tarttuivat kaupunkien taloudellisten asioiden järjestelyyn säilyttääkseen oikeudenmukaisuuden toisaalta eri väestökerrosten ja toisaalta maistraatin ja yhteisen porvariston välillä. Irrallisina ilmiöinä lienee pidettävä sellaisia tapauksia, että yksityiset porvarit pääasiassa kateudesta ja joistakin muista henkilökohtaisista syistä pyysivät maaherran väliintuloa.¹ Muutamat tarmokkaat maaherrat antoivat oma-aloitteisesti kaupungeille meno- ja tuloarvioita sekä erikoisia taloudenhoito-ohjesääntöjä. Juuri edellä mainittiin maaherra Johannes Graanin Oulua varten laatima ohjesääntö. Niinikään maaherra J. Klingstedt laati v. 1687 Porvoota varten palkkaussäännön, jonka tuli poistaa kaupungin toimihenkilöiden palkkauksessa vallinnut sekavuus.² Maaherroilla oli huomattava, useassa tapauksessa epäilemättä ratkaiseva osuus siinä laajassa suunnittelutyössä, jonka tuloksina olivat vuosisadan lopussa annetut kaupunkien normaalitalousarviot, joihin on jo useassa eri yhteydessä kiinnitetty huomiota. Edelleen voi mainita kreivi Kustaa Kustaanpojan ja kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan toimesta Uudenkaupungin ja Vaasan kaupungeille annetut kunnallistalouden parantamiseen tähtäävät ohjeet ja määräykset. Niinikään Pietari Brahe piti hyvää huolta vapaaherrakuntansa kaupunkien talouden järjestelystä.

Aikaisemmin, esivallan hallintokontrollia esitettäessä voitiin todeta, että maaherrojen kaupunkien hallintoon kohdistama valvonta saattoi eri syistä nostattaa vastustusta kaupunkien taholta, jotka katsoivat oikeutensa tulleen loukatuiksi.³ Vastaavaa ei voi todeta kaupunkien kunnallistalouden osalta. Esivallan talouskontrolli oli näet tarpeellinen ja useimmiten kaupunkien omaltakin kannalta tervetullut. Kuitenkin on samalla huomattava, että käytännössä useat kontrollimääräykset joko jäivät paperille tai ne pian »unohtuivat», kuten esim. maistraa-

¹ Esimerkkinä mainittakoon, että v. 1644 muuan helsinkiläinen porvari pyysi maaherran kajoamista Helsingin kunnallistalouden järjestelyyn. RVA. Skoklosterin kok., II, folio, vol. 35. Kirj. Pietari Brahelle. Johannes Greker Pietari Brahelle 1644 14/5.

² RVA. Lääninhallitusten kirjeitä. Uudenmaan ja Hämeen lääni 1687 1/7.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 42.

tin palkkauksen yhteydessä normaalitalousarvioista puhe-
ollen on jo todettu.¹

1600-luvulla esivallan Ruotsi-Suomen kaupunkeihin kohdis-
tama talouskontrolli oli useimmissa tapauksissa välttämätön
ja siunauksellinen toimenpide. Esivallan ohjaavan käden tur-
vin kaupunkien kunnallistalous rakentui ja voimistui niitä
yhä kasvavia tehtäviä varten, joita valtiovalta asetti kaupun-
kien ja kaupunkien viranomaisten suoritettavaksi.

5. Maistraatti kunnallistalouden johto- elimenä.

Kaupungin kunnallistalouden paikallinen johto ja hoito
keskittyi tavallisesti pääosaltaan maistraattiin. Keski-Euroopan
vanhoissa aristokraattisissa kaupungeissa arvovaltaisilla ja va-
rakkailla pormestareilla ja raatimiehillä oli ratkaiseva sanan-
valta ja verraten vapaat kädet kaupungin omaisuuden ja tulo-
jen käytössä. Kokeneet ja taitavat maistraatin jäsenet hoitivat
kaupunkien useinkin suurta kunnallistaloutta taitavasti ja
pitivät niin kaupungin kuin omanakin kunnia-asiana mahdolli-
suuksien mukaan enentää kaupungin omaisuutta ja lujittaa
kaupungin omaa taloudellista asemaa.² Kuvaavaa maistraatin
keskeiselle asemalle on, että esim. Kielissä kaupungin useat
tulot laskettiin suorastaan kuuluvan maistraatille eikä kaupunki-
yhteisölle.³

Myös pohjoismaisissa kaupungeissa maistraatti oli kunnal-
listalouden keskeinen paikallinen johtoelin, josta suuressa
määrässä riippui kaupungin kunnallistalouden kehitys. Nimen-
omaan pormestarilla oli tärkeä osuus kaupungin kunnallistalou-
den kehittämisessä, sillä, jos haluaa käyttää Uudenmaan ja
Hämeen läänin maaherran J. Klingstedtin sanoja, »koko laitos

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 123 ja seurr. Ks. myös II, 125. Val-
tiovalta saattoi ulottaa kontrollinsa myös yksityisten porvareiden talou-
teen. Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 257—258. Sama toteamus joudutaan
tekemään myöhemmin kaupungin tilien ja tilien tarkastuksen yhtey-
dessä.

² Saksasta ks. esim. TOBERG, Die Lübecker Kämmerei, 6.

³ TOBERG, Die Lübecker Kämmerei, 26.

(kunnallistalous) riippuu eniten pormestarin työstä ja johdosta.»¹ Ruotsi-Suomen kaupunginlain mukaan kaupungin talouden johto kuului pormestareille ja raadille, ja kämnereiden tuli tilivuoden päätyttyä tehdä selkoa taloudenhoidostaan kuninkaan voudille, pormestareille ja raadille.² 1600-luvulle tultaessa maistraatti oli edelleenkin kaupungin kunnallistalouden keskeisenä elimenä. V:n 1619 säädöksessä, kenraalikuvernöörien sekä maaherrojen ohjesäännöissä ja kaupungeille annetuissa privilegioissa tähdennettiin maistraattien velvollisuutta hyvin hoitaa kaupungin taloutta ja enentää kaupungin tuloja. Maistraattien collegiojakoa järjestettäessä otettiin huomioon myös kaupungin taloudenhoidon tarpeet. Ohimennen kuitenkin huomauttakaan, että luonnollisesti jo ennen collegiojakoon perustuvan systeemin tuloa maistraateissa oli usein ollut työnjakoa, jolloin tavallisesti kaupungin kunnallistalouden hoito oli luovutettu jollekin sopivalle maistraatin jäsenelle. Niinpä Tukholmassa ja Turussa kaupungin kunnallistalouden hoito annettiin rahaja rakennustoimikollegiolle, johon pormestarin lisäksi kuului kaksi raatimiestä. Näistä viimeksimainituista ainakin toista sanottiin kaupungin rahastonhoitajaksi. Viipurissa kaupungin kunnallistalouden hoito kuului kauppapormestarin lukuisten tehtävien joukkoon. Tukholmalle v. 1672 annetussa hallinto-ohjesäännössä kauppapormestarin ja hänen collegionsa velvollisuuksiin kuului mm. kaupungin tulojen ja verojen hoito ja tilitys. Kaupungin tulolähteiden hoitoa ja johtoa varten piti määrätä erikoinen raatimies.³ On kuitenkin pantava merkille, että collegiosysteemiä voitiin toteuttaa käytännössä niin, että kaupungin taloudenhoitoa ei riittävästi keskitetty. Niinpä esim. veronkanto voitiin järjestää siten, että oikeuspormestari valvoi kontribution, kauppapormestari manttaaliveron ja karjarahojen sekä rakennuspormestari laivamiesrahojen kantoa.⁴

1600-luvun jälkipuoliskolla ja nimenomaan itsevaltiuden

¹ RVA. Lääninhallitusten kirjeitä. Uudenmaan ja Hämeen lääni. 1687 1/7.

² KL. Kuninkaankaari, luvut 18 ja 22.

³ STIERNMAN, Sämling III, 1055 ja seurr.

⁴ Tällainen järjestelmä on kuitenkin täysin ymmärrettävä, kun ottaa huomioon 1600-luvulla vallitsevan veronkantojärjestelmän. Ks. s. 105.

aikana kruunu alkoi entistä tarkemmin määritellä maistraatin taloudellisen toimintapiirin rajoja. Tilien pidon tärkeyttä ja tilien tarkastamisen välttämättömyyttä korostettiin. Useita kertoja kiinnitettiin nyt kuten aikaisemminkin huomiota siihen, että maistraattien jäsenet olivat käyttäneet kaupunkien taloutta omaksi hyödykseen. Tällainen taloudenhoito kiellettiin jyrkästi. Niinpä maaherroille v. 1691 lähetetyssä kirjeessä hallitus lausui tyytymättömyytensä siitä, että maistraatit eivät ole hoitaneet kaupunkien taloutta yhteisön hyödyksi, vaan valittettavan paljon omaksi hyödykseen. Edelleen mainituksa kirjeessä huomautettiin, että maistraatin jäsenet olivat tehneet mm. Tukholmanmatkoja omissa liikeasioissaan kaupungin kustannuksella. Valtiovalta katsoikin tarpeelliseksi antaa määräyksiä, etteivät maistraatin jäsenet saaneet tehdä pääkaupunginmatkoja ilman kenraalikuvernöörin tai maaherrojen lupaa, mikäli kyseessä olivat kaupungin kustannuksella tehtävät virkaasiat.¹ Edelleen määrättiin, etteivät maistraatit saaneet käyttää »vähintäkään kaupungin varoista» muihin tarkoituksiin kuin sellaisiin, jotka oli katsottava koituvan kaupungin hyväksi. Valtiovallan kaupungeille antamien normaalitalousarvioiden yhteydessä annetuissa taloudenhoito-ohjesäännöissä tähdennettiin mm. sitä seikkaa, että kaupunkien oli pysyttävä normaalitalousarvioiden puitteissa ja ylijäämän käyttö oli jätettävä esivallan harkittavaksi, kuten jo edellä esivallan hallintokontrollin yhteydessä mainittiin.

Maistraatin asema kunnallistalouden johtoelimenä tuli käytännössä olemaan eri kaupungeissa hyvin erilainen riippuen luonnollisesti pääasiassa siitä, millainen asema maistraatilla oli kunnallishallinnossa yleensä. Viipurin aristokraattisella maistraatilla, jonka jäsenet olivat kaupungin suurimpia ja mahdollisimpia kauppiaita, oli ymmärrettävästi toisenlainen sananvalta kunnallistaloudessa kuin esim. Brahean ja Kajaanin maistraateilla, joiden jäsenet olivat vaatimattomia ja köyhiä ylämaankaupungin pikkuporvareita. Suurissa kaupungeissa, missä kunnallistalouden voimavarat saattoivat olla melkoiset, kunnal-

¹ Kaupunkien varoja ei saanut tuhlaa anomusmatkoihin, vaan anomusten välitystä varten olivat olemassa maaherrat ja kenraalikuvernööri. STIERNMAN, Samling V, 227—228.

listalouden hoito kaupungin kunnallisten elinten avulla oli järjestetty yleensä hyvin, sillä, kuten edellä huomautettiin, maistraatilla oli arvovaltainen ja johtava asema kaupunkiyhteisössä. Kunnallistaloutta johtavien maistraatin jäsenten toiminnassa voi todeta myös patriarkallisuutta. Niinpä kaupungin rahavaroja usein säilytettiin pormestarin kotona, tileistä tehtiin yhteiselle porvaristolle vain harvoin selkoa, sillä kontrolli katsottiin tarpeettomaksi jne. On pantava merkille, että välistä, mm. 1600-luvun Uudessakaupungissa, kaikki kaupungin vakinaiset tulot yleensä käytettiin toimihenkilöiden, eritoten juuri maistraatin jäsenten palkkaukseen. Usein maistraatti hoitikin tällaisissa tapauksissa kaupungin varoja kuin omaa rahastoaan, ollen sitä mieltä, että kaupungin varojen hoito ei lainkaan koskenut porvareita, kunhan vain »asianomaiset», s.o. kaupungin toimihenkilöt saivat palkkansa ja palkkionsa.¹ Milloin kaupungilla ei lainkaan ollut kiinteätä palkkasääntöä, vaan maistraatti jakoi kaupunginrahaston varat keskenään, senjälkeen kun kaikki välttämättömät muut menot oli suoritettu, on luonnollista, että maistraatin jäsenillä oli intoa taloudenhoitoon. Maistraatti keskitti useassa tapauksessa itseensä kunnallistalouden johdon, ja muilla kaupungin asukkailla oli sen kanssa suhteellisen vähän tekemistä, kuten lukuisat esimerkit osoittavat.²

On kuitenkin huomattava, että 1600-luvulla kunnallistalouden hoitoa ei kaikissa suurissakaan kaupungeissa ollut annettu erikoistuneen ja nimenomaan taloudenhoitoon määrätyn raatimiehistön tehtäväksi. Turussa oli, kuten eri yhteyksistä on todettu, erikoisia taloudenhoitoon määrättyjä raatimiehiä, mutta esim. Porissa ei kunnallistalouden hoitoa aina ollut asetettu muista tehtävistä erilleen, vaan hoitajat suorittivat samalla lukuisia muita tehtäviä, mikä kenties saattoi häiritä kaupungin kunnallistalouden hoitoa. Mutta samalla on pidettävä mielessä, että kunnallistalous ei suurissakaan kaupungeissa ollut tavallisesti niin laaja ja sen hoito niin aikaa ja voimia vaativa, että erikoistunut toimihenkilöstö olisi ollut tarpeen, kuten

¹ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 184 ja seurr.

² Ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 128 ja RUUTH, Viipuri, 294—295.

esim. keskieurooppalaisissa kaupungeissa.¹ Kuten on todettu, niin kuninkaalliset pormestarit olivat tavallisesti oikeuspormestareita. Kauppapormestari tai »kaupungin pormestari», joka muutamissa kaupungeissa oli porvariston jäsen eikä byrokraatisoituvaan maistraattiin kenties ulkoapäin tullut jäsen, hoiti silloin kaupungin kunnallistalouden. On kuitenkin huomattava, että kuninkaalliset pormestarit useassa tapauksessa ottivat haltuunsa myös kunnallistalouden johdon ja pyrkivät syrjäyttämään mahdollisia muita pormestareita. Tähän oli usein syytäkin, sillä kunnallistalous oli saattanut jäädä heikosti ja kuninkaallisen pormestarin mielestä kenties vanhanaikaisesti hoidetuksi. Vanha, patriarkallinen, usein kangistunut kunnallistalouden hoitojärjestelmä ja uusi, byrokraatisoituvan hallinnon mukainen järjestelmä törmäsivät vastakkain. Kuvaavaa on, miten maaherra Kaarle Falkenberg v. 1687 kuvailee Viipurin maistraatin toimintaa. »Kun he istuvat tuomareina raadissa», sanoo maaherra maistraatin jäsenistä, »ovat mielet ja ajatukset kauppuodissa tai laivasillalla.»² »Vanhojen» maistraattien jäsenet eivät aina kiinnittäneet erikoisen suurta huomiota kaupungin tulojen ja omaisuuden lisäämiseen, sillä tämä, kuten kunnallisista yrityksistä puheenollen on todettu, saattoi haitata heidän omaa elinkeinonharjoitustaan.³ Kunnallisen taloudenhoidon kysymykset olivat monin tavoin kietoutuneet maistraatin ja yhteisen porvariston omaan taloudenhoitoon. Uusi järjestelmä pyrki sensijaan saamaan kaupungin palvelukseen miehiä, jotka kokonaan antautuivat kaupungin kunnallisiin tehtäviin.

Kaupunkien kunnallishallinnon jatkuvasti kasvavat menot pakottivat maistraatteja ja ensi sijassa juuri kuninkaallisia pormestareita kiinnittämään vakavaa huomiota kaupungin tulojen lisäämiseen. Tällöin yhteinen porvaristo joutui useassa tapauksessa ottamaan kannettavakseen uusia porvarillisia rasituksia, mikä saattoi herättää vastustusta. Aikaisemmin, maistraatin yhteiskunnallista ja taloudellista asemaa sekä yhteisen porvariston suhdetta maistraatteihin selvitettäessä on viitattu

¹ TOBERG, Die Lübecker Kämmerer, 7.

² RUUTH, Viipuri, 172.

³ Ks. s. 48.

tähän ilmiöön.¹ 1600-luvun porvari, joka eli useinkin ahtaissa oloissa, kiinnitti, kuten aikaisemmin huomautettiin, aivan erikoista huomiota maistraatin tapaan ja kykyyn hoitaa kaupungin taloutta. Pormestarilta voitiin usein vaatia, että hänen oli hankittava kaupungille lisää etuja, oikeuksia ja helpotuksia. Milloin kaupunki sensijaan sai byrokratisoituvan ja laajentuvan kunnallishallinnon tarpeita varten lisää rasituksia, voitiin tästä kaikesta helposti syyttää maistraattia itseään. Kuului usein ääniä, että maistraatti, nimenomaan kuninkaallinen pormestari, oli muka »hankkinut» kaupungille rasituksia.²

Maistraatin asema kaupungin kunnallistalouden hoitajana ei suinkaan aina ollut helppo. Maistraatti oli tavallaan »kahden tulen välissä», valtiovallan ja yhteisen porvariston. Toisaalta valtiolta kehoituksilla, lupauksilla ja uhkauksilla koettiin saada maistraatteja kohottamaan kaupungin taloutta, toisaalta taas yhteinen porvaristo epäluuloisena seurasi kunnallisten rasitusten kasvua. Kuvaavana esimerkkinä on Viipurin porvarien valitus v. 1645, missä sanotaan, että porvareita muka kohdellaan »kuin lampaista, jotka eivät mitään tiedä, toisen täytyy aina vain maksaa toisen edestä.»³ On kuitenkin muistettava, että aikakauden taipuvaisuus liioitteluun ja persoonalliset tekijät useassa tapauksessa värjäsivät tämäntapaisia valituksia, joista mainittakoon myös erään helsinkiläisen porvarin valitus edelliseltä vuodelta. Mainittu porvari näet valitti, että Helsingin maistraatissa »jokainen tahtoo saada jotakin omaan pussiin eikä kukaan ajattele kaupungin kehittämistä.»⁴

Yhteisen porvariston esittämistä maistraatin taloudenhoitoon kohdistuvista syytöksistä onkin erikoisesti mainittava ne syytökset, joissa mainittiin maistraatin jäsenten oman edun ja hyödyn tavoittelu. Lukuisista esimerkeistä mainittakoon muutamia. Porissa v. 1617 väitettiin, että pormestari oli ottanut kaupungin varoja ja omaisuutta tekemättä tästä tiliä.⁵ Uudessa-

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 138 ja seurr.

² HALILA, Kunnallishallinto I, 257.

³ RUUTH, Viipuri, 313.

⁴ RVA. Skoklosterin kok., II, folio, vol. 35. Kirj. Pietari Brahelle. Johannes Greker Pietari Brahelle 1644 14/5.

⁵ RVA. Kaupunkien akteja. Pori. Oikeudenkäyntiasiakirjoja 1617 2/3.

kaupungissa taas v. 1680 väitettiin, että pormestari Sakari Boëlius oli muka anastanut itselleen kaupungin tiluksia.¹ Vehkalahden porvaristo väitti v. 1665 maistraattinsa tehneen »vääriä taksoituksia» ja käyttänyt juopotteluun kaupungin varoja.² Ajan yleinen käsitys näet oli, että maistraatti ei saanut käyttää kaupungin varoja ilman yhteisen porvariston tietoa. Jos näin tapahtui, eikä yhteinen porvaristo hyväksynyt varojen käyttöä, maistraatti oli velvollinen korvaamaan käytetyt varat.³ Luonnollista on, että milloin maistraatin ja yhteisen porvariston välillä ei vallinnut luottamuksellinen suhde, kaupungin kunnallistalouden hoito saattoi muodostua hankalaksi ja epäkiitolliseksi.

Lukuisia esimerkkejä on niinikään siitä, miten maistraatin taloudenhoito oli heikosti organisoitu ja miten kunnallistalous maistraatin heikon arvovallan vuoksi kärsi. Niinpä Oulun kaupungille kuuluvien tilusten hoito, mikä kuului juuri maistraatille, oli väliin heikkoa ja leväperäistä. Maistraatti ei riittävästi pystynyt valvomaan luvattoman viljelykseenoton kieltoa, vaan seurauksena oli melkoista sekaannusta ja kaupunki joutui kärsimään vahinkoa.⁴ Henkilökohtaisten tekijäin ohella voi organisaation heikkoudella olla osansa esimerkiksi siinä aikakaudelle tyypillisessä v. 1664 tehdyssä väitteessä, jossa syytettiin Tornion pormestaria ja yleistä raastuvankokousta hitaudesta ja saamattomuudesta erään teollisuuslaitoksen perustamisanomusta käsiteltäessä.⁵ Vastaavasti voi todeta, että kunnallistaloudellisiin uudistuksiin pyrittäessä yhteinen porvaristo, joka epäili itselleen koituvan uusia raskaita rasituksia, asettui vastustavalle kannalle. Kuvaavaa on myös, että Oulun piki-polttimoa varten, jonka yksityiset porvarit perustivat ja joka

¹ RVA. Kaupunkien akteja. Uusikaupunki. Komissoriaalioikeuden pöytäkirjat pormestari Sakari Boëliuksen riitajutussa. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 117 ja seurr.

² RVA. Kaupunkien akteja. Vehkälähti. Sigfrid Rohanuksen valitus. Päiväämätön. Ks. myös HALILA, Kunnallishallinto I, 257—258.

³ Ks. esim. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 133.

⁴ Vrt. kuitenkin s. 24. VIRKKUNEN, Oulu, 117—119. Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 223.

⁵ RVA. Momma-Reenstiernan kokoelma. Kirjeitä Abraham ja Jaakko M-R:lle. Tornio 1664 13/1.

v. 1661 valtakunnan kamarikollegion päätöksen mukaan joutui kaupungin hallintaan, ei ollut mitään erikoista hoitokuntaa, valvomaan määrättyä maistraatin jäsentä tai porvaria, vaan johdosta ja valvonnasta huolehti »koko porvaristo». Tuskin tarvinnut mainita, että seurauksena oli melkoista määrätietoisuuden ja johdonmukaisuuden puutetta pikipolttimon hoidossa. Vastaavaa voi todeta myös Oulun lohenkalastuspaikkojen vuokrauksen järjestelyssä.¹ Tyypillisenä esimerkkinä 1600-luvun pikkukaupungin taloudenhoidosta voi lisäksi mainita erään tapauksen Hämeenlinnasta. Kun Hämeenlinnan raatimies Henrik Perttelinpoika v. 1669 toi vv:n 1664—1668 tilit tarkastettaviksi, niin kävi ilmi, että rahastoon oli aikanaan jätetty lähes 150 kuparitalaria raatihuoneen korjaustöitä varten, mutta raatimiehet olivat tästä erästä ottaneet 50 talaria »ja nyt arvelevat pitävänsä sen palkakseen.»²

Kaupungilla oli itse oikeus tehdä ehdotuksia ja suunnitelmia kaupungin taloudenhoitoa ja varojen käyttöä varten. Tarkasteltaessa 1600-luvun kaupunkien kunnallistalouden yleistä kehitystä ei voi nähdä paljoakaan merkkejä tällaisesta toiminnasta. Nimenomaan pienissä ylämaankaupungeissa, mutta usein myös suurissa merikaupungeissa taloudelliset uudistukset, ohjesäännöt ja uudet aloitteet ylipäänsä tehtiin esivallan taholta. Uudistusten tekijöinä näkee kuitenkin joskus nimenomaan kuninkaalaisia pormestareita, mutta tavallisesti heidän tukenaan oli tällöin maaherra.³

Maistraatin asema kaupunkien kunnallistalouden johdossa oli näinollen Suomen 1600-luvun kaupungeissa, etenkin pienissä ja taloudelliselta asemaltaan heikoissa ylämaankaupungeissa melkoisen epäitsenäinen. Merkittävänä syynä oli, kuten on edellä todettu, paitsi taloudellisten voimavarojen puute, myös riippuvaisuus esivallasta ja organisaation heikkous. Kuten jo esivallan talouskontrollin yhteydessä todettiin, niin valtiovallan kaupunkien talouteen kohdistama kontrolli kasvoi 1600-luvun kuluessa ja maistraatin sananvalta vastaavasti väheni.

¹ VIRKKUNEN, Oulu, 224—225, 284—287.

² LINDEQVIST, Hämeenlinna, 132—133.

³ Esimerkeistä ks. VIRKKUNEN, Oulu, 320—321.

Seuraavassa luodaan lyhyt katsaus kolmannen kaupunkihallinnollisen elementin, yhteisen porvariston osuuteen kaupungin kunnallistalouden hoidossa.

6. Yhteinen porvaristo ja sen talousvaliokunnat.

Kuten aikaisemmin on mainittu, niin yhteisellä porvaristolla oli vanhastaan oikeus osallistua paikallishallintoon pormestarin ja raadin sekä esivallan rinnalla. Yleisissä raastuvankokouksissa yhteisellä porvaristolla oli tilaisuus osallistua paikallishallinnollisten kysymysten ratkaisuun. Yleisen raastuvankokouksen yhteydessä on jo esitetty, millainen Suomen kaupunkien yhteisen porvariston osuus oli kunnalliselämässä yleensä.¹ Samassa yhteydessä ja yhteistä porvaristoa edustavien kunnallishallinnollisten elinten esittelyn yhteydessä kiinnitettiin huomiota myös yhteisen porvariston osuuteen kunnallistalouden johdossa. Mikäli yhteisellä porvaristolla oli mielenkiintoa ja harrastusta kunnallisiin asioihin, se keskittyi voimakkaasti juuri taloudellisten, myös kunnallistaloudellisten kysymysten ympärille. Todettiin niinkään, että päätös, nimenomaan taloudellinen sopimus, katsottiin etenkin sosiaalisesti kehittymättömissä yhteisöissä sitovan vain sen tehneitä porvareita muiden pysytellessä sopimuksen ulkopuolella.²

Kunnallistaloudellisten kysymysten käsittely keskittyi pääosaltaan ns. valpurinkokouksiin. Valpurinkokouksissa tarkastettiin kaupungin tilit ja hahmoiteltiin tulevan tilivuoden kunnallistalouden suuntaviivat. Täällä tehtyjen päätösten varassa kaupungin kunnallistalouden koneisto lähti vuotuiselle kierrokselleen. Pienissä kaupungeissa yhteinen porvaristo osallistui kaikkiin niihin päätöksiin, jotka koskivat vähäpätöisimpiäkin kunnallisia menoja. Suurissa kaupungeissa maistraateilla oli vapaammat kädet, mutta mikäli oli kysymyksessä uudet porvariston kannettavaksi määrättävät verot ja rasitukset, yhteisen omaisuuden käyttö jms., oli yhteisen porvariston myötä-

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 217 ja seurr.

² HALILA, Kunnallishallinto I, 220—221.

vaikutus välttämätön.¹ Tällaisissa kokouksissa porvareiden useinkin laimea kunnallinen harrastus voi olla suuri, ja mielenkiinto kunnallistaloudellisiin kysymyksiin huipentui taksoitus- ja veronkantopäivinä. Tällöin 1600-luvun porvari, jonka ajatuksissa aikakauden useinkin ankaran sotatalouden vallitessa taloudelliset kysymykset olivat etualalla, saattoi purkaa poro- porvarillisen elämänsä maistraattiin, jossa hän kenties näki verojen ja räsistysten vuoksi raskaan ajan syiden erään ruumiillistuman.

Tarkasteltaessa 1600-luvun kaupunkien kunnallistaloutta käsitteleviä asiakirjoja, voi helposti saada sen käsityksen, että 1600-luvun porvareilla oli suhteellisen vähän mielenkiintoa kunnallistaloutta kohtaan. Tällainen käsitys on kieltämättä useassa tapauksessa oikeutettu, mutta yleisesti katsottuna kuitenkin yksipuolinen johtuen tämä tietenkin lähteiden sisällön laadusta. Ei voi esim. kieltää niitä lukuisia tapauksia, jolloin näkee yksityisten porvareiden häikäilemättä käyttävän hyödykseen kaupungin omaisuutta ilman maistraatin ja yhteisen porvariston päätöksellä saatua lupaa. Yhteiseksi hyväksi koituvien yleisten töiden laiminlyönti ei myöskään ollut harvinaista, kuten erikseen todetaan, puhumattakaan siitä, että verot ja muut suoritukset saattoivat helposti aiheetta rästytyä. Ei ollut myöskään harvinaista se ymmärrettävä ilmiö, että yhteinen porvaristo tahtoi yleisiä varoja mieluummin käytettäväksi kaupungille määrätyn kontribution maksuksi kuin kaupungin kunnallisiin tarpeisiin, s.o. lähinnä maistraatin palkkaukseen. Mutta asiakirjoihin ei yleensä ole jäänyt merkkejä siitä patriarkallisesta, uhrautuvasta ja useinkin kaukonäköisestä toiminnasta, millä yksityiset suurporvarit kohottivat rakkaan ja läheisen kotikaupunkinsa kunnallistaloudellista asemaa.

¹ Hollantilaisten esikuvien mukaan laadituissa Göteborgin privilegioissa linnankreiville ja maistraatille annettiin eräissä talousasioissa suuri valta. Niinpä linnankreivi ja maistraatti saivat määrätä porvareille ilman yhteisen porvariston myötävaikutusta veroja, jotka käytettiin julkisten rakennusten, kirkkojen, hospitaalin, sataman, siltojen, sulkujen, teiden, linnoitusten rakentamiseen ja pappien sekä koulumestarien palkkausta varten. Tällaiset valtuudet olivat pohjoismaisissa oloissa poikkeuksellisen suuret. Käytännössä ne jäivät vain papeille. Vrt. ALMQUIST, Göteborg I, 55- 56.

Keskiajan lopussa ja etenkin 1500-luvulta alkaen keski-eurooppalaisten ja tanskalaisten kaupunkien yhteinen porvaristo pyrki entistä enemmän kaupungin kunnallistalouden kontrolliin, samalla kun se pyrki vaikuttamaan maistraatin kokoonpanoon. Maistraatin taloudellisia valtuuksia pyrittiin näinollen rajoittamaan kahdelta taholta, ei ainoastaan esivallan vaan myös yhteisen porvariston taholta. Porvarisvaliokuntia syntyi, kuten on jo aiemmin mainittu, usein nimenomaan finanssihallintoa varten.¹ Ainoa valiokunta, joka syntyi pohjoismaisiin kaupunkeihin kaupungin rahatointa varten, oli taksoitusporvarien valiokunta. Mutta, kuten erikseen todetaan, se ei yleensä jaksanut kohota oman ahtaan toimialansa ulkopuolelle edes muihin kunnallistaloudellisiin tehtäviin.²

Vuoden 1619 säädös pyrki uudistamaan myös kaupunkien kunnallistalouden organisaatiota. Erikoisena uutuutena säädös mainitsi tällöin seitsenmiehistön valiokunnan, josta piti muodostua 1600-luvun kaupunkien rahatoimikamari. Valiokuntaan tuli kuulua yksi pormestari, kaksi raatimiestä ja neljä yhteisen porvariston edustajaa, yksi kustakin kaupungin korttelista. Tämän valiokunnan piti maistraatin ja kaupungin vanhimpien valtuuttamana ottaa haltuunsa kaupungin kunnallistalous, toimittaa taksoitus, koota verot, tehdä suunnitelmia ja ehdotuksia kunnallistalouden järjestämiseksi sekä yleensä kaikin tavoin myötävaikuttaa talousasioissa. Valiokunnalla tuli olla oma huone. Kahdeksan päivää ennen valpurinmessua näiden seitsemän miehen tuli tehdä tili käskynhaltijalle ja maistraatille. Jotta taloudenhoito suoritettaisiin huolellisesti, tuli heillä olla »valantehnyt kirjurinsa». Kun tilivuosi oli päätynyt, tuli valita uusi seitsenmiehistö. Uuteen valiokuntaan tuli valita yksi raatimies ja kaksi yhteisen porvariston edustajaa edellisen vuoden seitsenmiehistöstä, »jotta kaupunki ei joutuisi mitään kärsimään heidän tietämättömyytensä vuoksi.»³ Määräykset seitsenmiehistöstä sisällytettiin muutamiin 1600-luvun

¹ MAURER, Städteverfassung IV, 144 ja seurr., 256, 262 ja seurr. MUNCH, Købstadstyrelsen, 43. MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 168, GULLSTRAND, Bidrag, 35.

² HALILA, Kunnallishallinto I, 242.

³ V:n 1619 säädös, kohdat 21, 22 ja 24.

alkupuolen kaupunkiprivilegioihin, mutta, kuten mm. LINDBERG huomauttaa, järjestelmää oli vaikea sovelluttaa käytäntöön.¹ Yhteinen porvaristo ei mielellään luovuttanut taloudenhoitovaltuuksia mainitulle valiokunnalle, vaan pidätti yleensä lopullisen ratkaisuvallan itselleen. Suomalaisessa 1600-luvun kaupunkimaailmassa ei liene merkkiäkään mainitun valiokunnan syntymisestä.

On syytä kiinnittää huomiota myös siihen seikkaan, millaiset valtuudet Suomen 1600-luvun kaupunkeihin muodostuneilla porvarisvaliokunnilla oli kunnallistalouden hoitamisessa. Kuten kunnallishallinnollisia, yhteistä porvaristoa edustavia valiokuntia käsiteltäessä kävi selville, voidaan lähteiden niukkuuden takia hahmoitella vain ylimalkainen kuva sanotuista valiokunnista, joista merkittävin oli Turun kaupungin vanhimpien valiokunta. Turun kaupungin vanhimmat käsittelivät mm. verovalituksia. Vuonna 1689 he saivat oikeuden tarkastaa julkisten rakennusten hoitoon asetettujen varojen käyttöä. Edelleen kaupungin vanhimmat tarkastivat tilit ja pitivät neuvoa erikoisista menoeristä. On kuitenkin esimerkkejä siitä, että kaupungin vanhimmat eivät joskus ilmeisesti uskaltaneet tehdä koko porvaristoa koskevia taloudellisia päätöksiä, vaikka heillä kenties olisi tähän ollut valtuudet, vaan tahtoivat siirtää tällaisten kysymysten käsittelyn yleiseen raastuvankokoukseen. Niinpä kun Turussa v. 1701 maistraatti pyysi, että läsnäolevat kaupungin vanhimmat nimittäisivät laivamiesrahojen, mantaali- ja karjarahojen kantomiehen, »pyysivät he (kaupungin vanhimmat) taas tässäkin asiassa, että sellainen tapahtuisi yleisessä raastuvankokouksessa, koska poissaolevat muussa tapauksessa voisivat muistuttaa siitä, etteivät he tienneet mitään.»² Mikäli harvojen asiakirjatietojen perusteella voi päätellä, myös muiden kaupunkiemme vanhimpien valiokunnat osallistuivat maistraatin rinnalla kaikkien tärkeimpien asioiden ratkaisuun. Ilmeisesti kuitenkin talousarvion kyseessä ollen yhteinen porvaristo oli säilyttänyt itsellään ratkaisuvallan, sillä, kuten mm. Oulusta todettiin, kaupungin vanhimmat olivat

¹ LINDBERG, Stadga, 10.

² Turun r. 1701 15/6.

pikemminkin maistraatin neuvoa-antavia apujäseniä kuin yhteisen porvariston edustajia.¹

Meikäläisissä kaupunkiyhteisöissä yhteisen porvariston osuus kaupungin kunnallistalouden hoitoon ei näinollen 1600-luvun aikana saanut selvästi organisoituja muotoja. Suomen kaupungeissa ei tällä aikakaudella myöskään sanottavasti tapaa yhteisen porvariston ja maistraatin välistä valtataistelua taloudellisten kysymysten ratkaisuisissa muussa kuin persoonallisen opposition muodossa. Herkin ja voimakkain tällainen valtataistelu on suurissa ja vaurastuvissa kaupungeissa. Niinpä Göteborgissa taksoitusporvareiden valiokunta pyrki laajentamaan valtuuksiaan taloudellisen kontrollin alalle. Se pyrki mm. saamaan itselleen oikeuden esittää mielipiteensä »porvariston taloudellisissa valituksissa» ja vaati osallisuutta kaupungin koko finanssihalintoon. Tämä pyyntö, joka esitettiin v. 1668, ei kuitenkaan johtanut tulokseen. Mainittakoon myös, että mm. Göteborgin kauppakilta, joka oli pohjoismaiset olot huomioiden verrattain elinvoimainen ja merkittävä, pyrki kaupungin kunnallistalouden kontrolliin pääsemättä sanottaviin tuloksiin.²

Vaikkakin yhteisen porvariston osuus kaupunkien kunnallistalouden hoidossa ja johdossa oli 1600-luvulla käytännössä vähäistä, tunnustettiin se kuitenkin jatkuvasti. Uudet taloudenhoitomuodotkaan eivät itse asiassa rajoittaneet yhteisen porvariston oikeutta osallistua kunnallistalouden johtoon. Kaupunkien kunnallistalouden kasvaessa moninkertaiseksi yhteisen porvariston mielenkiinto kunnallistaloudellisia kysymyksiä kohtaan luonnollisesti myös voimistui. Tällöin maistraattikin mielellään saattoi etsiä kunnallistaloutta johtaessaan tukea yhteiseltä porvaristolta.³

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 248. Tilintarkastusvaliokuntia käsitellään erikseen tuonnempana. Maaherra Johannes Graanin toimesta Ouluun suunniteltu kolmimiehinen talousvaliokunta, josta puhutaan lähemmin kaupungin rahastonhoitajan toimen esittelyn yhteydessä s. 85, ei ilmeisesti jäänyt elinvoimaiseksi.

² ALMQUIST, Göteborg, I, 456 ja II, 124—126.

³ Vrt. HALILA, Kunnallishallinto I, 91 ja 254 ja seurr.

7. Kaupungin rahastonhoitaja.

Keskiaikaisissa kaupunkiyhteisöissä pormestarit ja raati johtivat kaupungin kunnallista rahatointa yhteisvastuullisesti. Rahavarain hoidosta ja sen vaatimista käytännöllisistä tehtävistä huolehtivat tavallisesti pormestarit ja raatimiehet vuoronsa perään. Kaupunkiyhteisön vähitellen monipuolistuessa ja etenkin kaupunkien rahatalouden kehittyessä käytäntö vei pian siihen, että maistraateissa kunnallistalouden, nimenomaan rahatoimen hoito luovutettiin määrätuille maistraatin jäsenille, jotka siten erikoistuivat tehtäviinsä. Rahavarain hoitajasta, joka siis oli maistraatin jäsen, ruvettiin saksalaisissa kaupungeissa käyttämään kämnerin nimeä.¹ Niinpä Lyypekiissä mainitaan kämnereitä (camerarii, Kämmerfreiherrn) jo 1200-luvun alussa ja Danzigin maistraateissa tapaa uudelle ajalle tultaessa kaksi kämneriä rahatoimen hoitajina.² Tanskalaisiin kaupunkiyhteisöihin saksalainen kämnerijärjestelmä juurtui jo varhain. Uuden ajan alussa tanskalaisten kaupunkien kämnerit kuitenkin alkoivat vähitellen muuttua maistraattiin kuulumattomiksi toimihenkilöiksi, jotka tosin maistraatti itse valitsi. Niinpä Kööpenhaminassa valittiin ensimmäiset maistraatin ulkopuolelta olevat kämnerit v. 1581. Kööpenhaminan kahdella kämnerillä oli rahavarain hoidon ohella saksalaiseen tapaan samalla lukuisia muita tehtäviä, kuten oikeudenhoitoon kuuluvia tehtäviä, huolehtiminen yleisistä töistä ja palotoimesta. Tilivuoden päätyttyä Kööpenhaminan kämnereistä vain toinen erosi, joten uusi tulokas saattoi alkavana tilivuotena täysin perehtyä toimeen jääneen johdolla tehtäviinsä.³

Myös Ruotsi-Suomen kaupunginlaki puhui kaupungin kämneristä, jonka velvollisuutena oli yhdessä kaupunginkirjurin tai kahden raatimiehen kanssa kerätä verot sekä tehdä niistä tili kahdeksan päivää ennen valpurinmessua pormestareille ja kuninkaan voudille. Kaupunginkirjurin tuli lähinnä huolehtia

¹ Latin. camerarius, alasaks. kemener.

² TOBERG, Die Lübecker Kämmerer, 7, SIMSON, Danzig I, 149, v. BELOW, Städtewesen, 81. Myös Tallinnassa tapaa uuden ajan alussa kämnereitä. Ks. esim BUNGE, Quellen, passim.

³ MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 134, MUNCH, Købstadstyrelsen, 8—9, NIELSEN, Kjøbenhavn, 305.

tilien pidosta.¹ Käytäntö näyttää jo varhain johtaneen siihen, että maistraatti hoiti kaupungin rahatoimen käytännössä soveliaimmaksi katsotulla tavalla, useimmiten siten, että joku porimestari tai raatimies huolehti rahavaroista. Niinpä keskiajan opun ja 1500-luvun Turussa oli kämnerinä joku raatimiehistä.²

Kun tarkastelee uuden ajan alkupuolen Ruotsi-Suomen kaupunkien rahatoimen järjestelyä, ei enää yleensä tapaa kämne-reitä rahavarain hoitajina. Nämä toimihenkilöt mainitaan sensijaan tavallisimmin ns. kämnerinoikeuden yhteydessä, siis kaupungin alioikeuden jäseninä. Kämnerin rahatoimen alaan kuuluvat tehtävät ja velvollisuudet rajoittuivat useimmissa tapauksissa vain sakkovarojen perimiseen.³ Kaupunkien rahatoimen hoidosta huolehti tavallisesti maistraatti tai erikoinen porvareiden joukosta valittu kaupungin rahastonhoitaja (casseur, kassör). V:n 1619 säädöksessä mainitun erikoisen seitsenmiehistön tuli johtaa mm. kaupungin rahastointia, mutta säädöksen nämä määräykset eivät juurtuneet 1600-luvun kaupunkeihin.⁴ Valtiovalta pyrki kuitenkin erikoisen kaupungin rahastonhoitajan toimen perustamiseen valtakunnan kaupunkeihin, vaikkakaan tätä tointa ei v:n 1619 säädös nimenomaan mainitse. Niinpä maaherrat suosittelivat tämän toimen perustamista kaupunkien raha-asiaain järjestelyn parantamiseksi, lähinnä useinkin siksi, että kruunun veronkanto ja verojen tilitys tulisivat mahdollisimman tehokkaiksi.⁵ Rahastonhoitajan toimi alkoikin vähitellen vakiintua etenkin suuriin kaupunkeihin, ja toimi sai myös virallisen vahvistuksen mm. siten, että se mainittiin kaupunkien talousarvioissa. Niinpä 1600-luvun lopulla useille kaupungeille annettu kuninkaalliset rahavarainhoidon ohjesäännöt, joita kaupungit saivat normaalitalousarvioiden yhteydessä, mainitsivat erikoisen kaupungin rahastonhoitajan. Tällaisia toimihenkilöitä olikin silloin monissa valtakunnan kaupungeissa.

Useissa suurissa ja vanhoissa kaupungeissa maistraatti, jolla

¹ KL. Kuninkaankaari, luku 18.

² RUUTH, Åbo, 149.

³ Kämnerin toimen kehityksestä ks. esim. HALILA, Oikeudenhoidosta, 265 ja seurr.

⁴ V:n 1619 säädös, kohta 15.

⁵ Vrt. KL. Kuninkaankaari, luku 18, muistutus.

oli suhteellisen suuri sananvalta kaupungin asioissa, säilytti uuden ajan alkupuolella edelleenkin hallussaan rahatoimen hoitoon kuuluvat tehtävät. Niinpä esim. Upsalassa valittiin kaupungin rahastonhoitajaksi tavallisimmin joku raatimies, joka sai apulaisekseen kaupunginkirjanpitäjän syystä, että asianomainen raatimies ei aina kyennyt hoitamaan tilejä. Upsalassa valittiin vasta v. 1693 kaupungin rahastonhoitaja maistraatin ulkopuolelta.¹ Niinikään Turussa ja Viipurissa maistraatti huolehti 1600-luvulle tultaessa rahavarojen hoidosta. Kun maistraatin kollegiojako toteutettiin, niin kauppapormestari, johti kaupungin rahatointa. Hänen apunaan nimenomaan rahavarojen hoidossa oli Turussa joku raatimiehistä, jota kutsuttiin rahastonhoitajaksi (käsör), ja kämneri huolehti tilinpidosta.² Viipurissa oli käytännössä täysin vastaava järjestelmä, ja rahatoimesta huolehtivia raatimiehiä sanottiin kassanjohtajiksi (Cassa Directorerne).³ Kaupungin rahatointa johtavien maistraatin jäsenten apuna oli ainakin Viipurissa toimihenkilöitä, joita sanottiin rahastonhoitajiksi. Niinpä sellaisen toimihenkilön tapaa Viipurissa ainakin 1600-luvun puolivälistä alkaen.⁴ Viipurin palkkaussäännössä v. 1694 mainitaan »kirjanpitäjä, joka samalla on rahastonhoitaja.»

Kuten huomautettiin, niin sekä Turussa että Viipurissa maistraatti johti useasti patriarkallisella tavalla kaupungin elämää, joten oli luonnollista, että juuri rahatoimen johto ja hoito oli keskitetty sille. Yhteisellä porvaristolla ei ollut suhteellisesti katsoen kovinkaan suurta sananvaltaa, joten katsottiin luonnolliseksi, että rahatoimen hoitajat olivat maistraatin jäseniä. Myös muutamissa muissa kaupungeissa, nimittäin Helsingissä, Porvoossa, Uudessakaupungissa, Raumalla ja Kristiinankaupungissa tapaa 1600-luvulla ainakin tilapäisesti täl-

¹ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 181—192. Kaupunginkirjanpitäjä ei luonnollisesti kuulunut maistraattiin.

² v. BONSDORFF, Åbo, 219.

³ Viipurin r. 1665 6/12.

⁴ RVA. Skoklosterin kok., II, folio, vol. 40. Kirjeitä maistraateille. Pietari Brahe Viipurin maistraatille 1669 16/10. Tukholmasta ks. HILDEBRAND, Stockholms historia, 150 ja Västervikistä ks. LINDBERG, Västervik, 247.

laisen järjestelyn.¹ Tällainen järjestely, mikä huomattakoon, ei suinkaan aina johtunut siitä, että yhteinen porvaristo ei pyrkinyt rahatoimen kontrolliin valitsemalla omasta keskuudestaan rahastonhoitajan. Syynä oli näet usein se, että yhteisön keskuudessa maistraatin ulkopuolella ei ollut tehtävään sopivaa henkilöä. Niinpä Raumalla v. 1681, kun piti valittaman kaupungin rahastonhoitaja, rahastonhoitajan tehtävät luovutettiin pormestarille, koska ei ollut ketään muuta kykenevää henkilöä.²

Suomen kaupungeissa tapaa erikoisen kaupungin rahastonhoitajan yleensä vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla, jolloin tämä toimi useassa tapauksessa perustettiin nimenomaan esivallan määräyksestä tai kehoituksesta. Useassa tapauksessa kaupungin rahastonhoitajan tehtävät yhdistettiin muihin kunnallisiin tehtäviin tai muihin toimiin joko palkan pienuuden tai sopivan henkilöstön puutteen vuoksi. Kokkolassa näkee v. 1692 kaupunginkirjurin toimivan samalla kaupungin rahastonhoitajana, ja seuraavana vuonna pyydetään tullikirjuria toimimaan samalla kaupungin rahastonhoitajana.³ Kuvaavaa 1600-luvun olosuhteille on, miten Vaasassa 1680-luvulla järjestettiin kaupungin rahastonhoitajan toimi. Kun v. 1684 valitettiin, että Vaasan kaupunginvouti ja kaupungin vahtimestari olivat hoitaneet tehtävänsä kehnosti, niin katsottiin tarpeelliseksi valita mies, joka kaupunginvoudin ja vahtimestarin tehtävien ohella samalla pystyisi rahastonhoitajan tehtäviin. Syyksi ilmoitettiin, että näiden kolmen toimen haltijoille voitaisiin erikseen maksaa vain vähäpätöinen palkka, mutta kun toimet yhdistettäisiin ja siten palkka huomattavasti suurenisi, voitaisiin tehtävään kiinnittää pystyvä henkilö. Näin yhdistettyyn toimeen valittiin muuan kelvollinen porvari, joka kuitenkin jo seuraavana vuonna luopui kaupunginvoudin tehtävistä.⁴ Mainittakoon myös, että kun 1690-luvulla Kokkolassa kaupunginkirjuri toimi samalla kaupungin rahastonhoitajana, niin tämä tapahtui ilmeisestikin siitä syystä, että kaupunginkirjuri oli itse halukas

¹ Helsingin r. 1661 24/4, 1667 4/5 ja 1670 27/4, Porvoon r. 1669 4/1 ja 1674 23/12, Uudenkaupungin r. 1694 6/4, Rauman r. 1681 30/5 ja Kristiinankaupungin r. 1692 6/4.

² Rauman r. 1681 30/4.

³ Kokkolan r. 1692 30/5 ja 1693 14/1.

⁴ Vaasan r. 1684 10/5 ja 1685 2/5.

tällä tavoin saamaan tuiki tarpeellisia lisätuloja.¹ Harvinaista ei myöskään ollut, että kaupunginkirjuri velvoitettiin virkansa puolesta avustamaan kaupungin rahastonhoitajaa, joka ei aina kenties ennättänyt tai pystynyt hoitamaan varojensa kelvollista tilitystä.²

Kaupungin rahastonhoitajan tehtävät olivat raskaat etenkin silloin, jos rahastonhoitajan velvollisuuksiin kuului, kuten useasti oli asianlaita pienissä kaupungeissa, myös veronkannon henkilökohtainen suorittaminen. Huomattakoon erikoisesti, että kun valtiovalta vuosisadan lopulla tehosti finanssikontrollia ja vaati entistä tarkempaa ja huolellisempaa tilinpitoa, niin tästä koitui kaupungin rahastonhoitajalle huomattavasti lisätyötä.³ Esivalta pyrki lähinnä oman etunsa vuoksi siihen, että kaupunkeihin saatiin kelvollisia rahastonhoitajia. Tällä tavoin koetettiin veronkanto ja tilitystoimi saada entistä paremmalle tasolle, sillä verojen ja suoritusten rästytyminen, mikä oli yleistä, vaikutti haitallisesti kruunun talouteen. Niinpä Vaasa sai kreivillisen esivaltansa toimesta kaupungin rahastonhoitajan. Maaherra Johannes Graan toimi innokkaasti kaupunkien talouden parantamiseksi mm. juuri koettamalla perustaa kaupungin rahastonhoitajan toimia. Vuonna 1656 hänen aloitteestaan Oulun kaupungin rahastonhoitajaa varten vahvistettiin erikoinen ohjesääntö. Tässä ohjesäännössä tehostettiin rahavarain hoidon keskityksen ja huolellisuuden tarpeellisuutta. Niinpä kaupungin rahastonhoitaja ei saanut suorittaa maksuja ilman maistraatin ja porvareiden valitseman kolmimiehisen valiokunnan tietoa. Jos rahastonhoitaja oli estynyt hoitamasta tehtäviään, oli hänen hankittava sijainen, mutta vastattava toimestaan itse. Niinikään, jos rahastonhoitaja maksoi ilman valtuuksia, oli hänen tarvittaessa korvattava tällainen maksu kaupungille.⁴ Kajaaniin kreivikunnan viranomaiset koettivat v. 1658 saada kaupungin rahastonhoitajan toimen, koska kaupungin tilit olivat epäselvät. Rahastonhoitajan tehtäviin piti

¹ Kokkolan r. 1692 30/5.

² Ks. esim. Kokkolan r. 1658 10/5 ja 1672 11/5.

³ Vastaavaa voi todeta kaupunginkirjurin tehtävistä. HALILA, Kunnallishallinto I, 146—147.

⁴ Ks. lähemmin VIRKKUNEN, Oulu, 317—318. Ks. myös RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Oulu 1657 18/3 ja Oulun r. 1662 3/5.

Kajaanissa lisäksi kuulua laittoman kaupan takia takavari-koitujen tavaroiden myynti ja tilitys.¹ Mainittakoon lisäksi, että Uudenkaupungin valituksiin v. 1693 antamassaan päätöksessä valtiolta nimenomaan huomautti, »että rahastonhoitajana tulee olla luotettava porvari, joka asettaa itselleen takuut, eikä joku maistraatin jäsenistä (af borgmestare och råd)».²

Suurten kaupunkien rahatoimenhoito luonnollisesti edellytti, että rahastonhoitaja toimi erityisen ohjesäännön mukaan, mikä määritteli kaupungin rahatoimen hoidon yleensä. Jo edellä mainittiin, miten maaherra Johannes Graanin toimesta Oulu sai v. 1656 erityisen rahatoimen ohjesäännön, missä mm. rahastonhoitajan velvollisuudet määriteltiin. Helsingissä päätettiin v. 1672, ilmeisesti maaherran aloitteesta, että kaupungin kassa oli siirrettävä raatihuoneelle ja että maksuja ei saanut suorittaa ilman maistraatin tietoa.³ Viipurin kaupungin rahastonhoitaja Hannu Hintz velvoitettiin v. 1688 saapumaan kaksi kertaa viikossa, tiistaisin ja perjantaisin, kello 8 raatihuoneeseen tarkastamaan veroluetteloita ja hoitamaan tilejä. Rahastonhoitajan tuli samalla tehdä selkoa kaupungin raha-asioista pormestareille ja raadille, ja kaupunginpalvelijat velvoitettiin avustamaan rahastonhoitajaa kiusallisessa veronkannossa.⁴ Vuosisadan lopulla normaalitalousarvioiden yhteydessä annetut taloudenhoito-ohjesäännöt edellyttivät, että ainakin suurissa kaupungeissa oli erityinen kaupungin rahastonhoitaja.⁵ Mainitut ohjesäännöt teroittivat erikoisesti mieleen finanssikontrollin tärkeyttä. Rahastonhoitajan toimen yksityiskohtaisesta järjestelystä ei kuitenkaan annettu erikoisia määräyksiä.

¹ RVA. Kaupunkien akteja. Kajaani. Kajaanin kihlakunnan tarkastuskäräjät 1659 1/2.

² RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Uusikaupunki, v:n 1693 valit. Mainittakoon myös, että Västervikiin nimitettiin vasta v. 1704 erikoinen kaupungin rahastonhoitaja maaherran nimenomaisesta kehoituksesta ja siitä syystä, että raha-asiat tuli luovuttaa kykeneviin käsiin. LINDBERG, Västervik, 247.

³ Helsingin r. 1672 13/5.

⁴ Viipurin r. 1688 8/8.

⁵ Tammisaaren, Hämeenlinnan ja Kajaanin normaalitalousarvioissa ei lainkaan mainittu kaupungin rahastonhoitajaa. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt ehdottomasti sitä, että sanotuissa kaupungeissa ei lainkaan

Rahastonhoitajan toimi oli yleensä jatkuva, sillä vuotuinen toimihenkilön vaihtuminen vaikutti useasti haitallisesti rahatoimen hoitoon. Kuitenkin esim. Oulussa, jossa 1600-luvun jälkipuoliskolla ei yleensä kukaan ottanut rahastonhoitajan tointa mielellään vastaan, toimi miltei joka vuosi vaihtui henkilöltä toiselle, heitettiinpä joskus arpaakin siitä, kenen velvollisuus oli ruveta rahastonhoitajaksi.¹ Suurta parannusta Oulun rahatoimienhoidossa merkitsikin se seikka, että v. 1691 pormestari Gabriel Gråån aikana rahastonhoitajan toimi vihdoin vakinaistui, »jotta kaupungin verojen kanto ja niiden tilitys tapahtuisi oikeammin kuin muutamina edellisinä vuosina on ollut laita, kun kassanhoito on vuorotellut porvareiden kesken.»²

Niiltä kaupungin toimihenkilöiltä, jotka joutuivat tekemisiin taloudenhoidon kanssa, vaadittiin tavallisesti erityiset takuut. Näin oli asianlaita myös Ruotsi-Suomen kaupungeissa 1600-luvulla. Ei ollut näet harvinaista, että takaaajat joutuivat kärsimään rahastonhoitajien aiheuttamista vajauksista.³ Yleensä oli tapana, että kaupungin rahastonhoitaja hankki itselleen kahden varakkaan ja arvovaltaisen porvarin takuut.⁴ Mainittakoon, että Rauman kaupungin rahastonhoitajalla Johannes Kuikalla oli v. 1695 neljä takaajaa.⁵ Takuumiesten hankkimista ei kuitenkaan aina käytännössä tapahtunut. Niinpä esim. Viipurin kaupungin rahastonhoitaja Petter Torsteninpoika oli 1660-luvulla useita vuosia ilman takaaajia, joista toinen oli kuollut ja toinen peruuttanut takuunsa.⁶ Kun Kokkolaan v. 1693 otettiin tullikirjuri kaupungin rahastonhoitajaksi, niin takuita ei katsottu tarpeellisiksi.⁷ Kuvaavaa on, että Vaasan kaupungin rahastonhoitajalta ei v. 1686 vaadittu takuita seuraavaksi vuodeksi, koska tilit oli pidetty oikein.⁸ Sensijaan esim. Por-

katsottu rahastonhoitajaa tarpeelliseksi, sillä toimi voitiin katsoa luotamustoimeksi, jota ei mainittu palkkaussäännössä.

¹ VIRKKUNEN, Oulu, 319.

² VIRKKUNEN, Oulu, 321.

³ Ks. esim. LÄHTEENOJA, Rauma, 212.

⁴ Ks. esim. Raahen r. 1693 24/4, Vaasan r. 1684 10/5 ja Porvoon r. 1697 15/3.

⁵ Rauman r. 1695 22/6.

⁶ Viipurin r. 1664 6/7.

⁷ Kokkolan r. 1693 6/9.

⁸ Vaasan r. 1686 28/4.

voossa 1690-luvulla takuut katsottiin ehdottoman välttämättömmiksi.¹ Mainittakoon myös, että kun Kokkolan vastanimitetty pormestari Jaakko Wilstadius kysyi, oliko kaupungin rahastonhoitajalta vaadittu takuita ja tähän vastattiin kieltävästi, pormestari piti takuiden vaatimista erikoisen tärkeänä.²

Varhaisempina aikoina, jolloin kaupunkien kunnallinen rahatalous oli pieni, kaupungin rahastonhoitaja ei tavallisesti saanut mitään palkkiota tehtävistään, vieläpä esim. muutamissa tanskalaisissa kaupungeissa rahastonhoitaja sai itse kustantaa tilejä varten tarvittavan paperinkin.³ Raahen porvaristo huomautti v. 1682, että kaupungin rahastonhoitajalle ei ole syytä maksaa mitään palkkaa, koska jokainen porvari oli velvollinen avustamaan veronkannossa.⁴ Luonnollista on, että tehtävien lisääntyessä ja etenkin erikoisen maistraatista erillisen kaupungin rahastonhoitajan toimen muodostuessa kaupungin rahastonhoitajalle ruvettiin maksamaan palkkiota tai palkkaa. Pie-nissä kaupungeissa kaupungin rahastonhoitajan palkkio tavallisesti supistui vapautuksiin määrätyistä veroista ja rasituksista. Niinpä Kristiinankaupungissa kaupungin rahastonhoitajan etuihin kuului 1690-luvulla vapautus kauppaverosta, pelto- ja niitty-verosta sekä laidunrahoista.⁵ Ennen vuosisadan loppua annettuja normaalitalousarvioita, joissa mm. kaupungin rahastonhoitajien palkat vakautettiin, rahastonhoitajien palkkaus oli eri kaupungeissa hyvin erilainen ja palkan suuruus saattoi melkoisesti vaihdella niinikään samassa kaupungissa eri aikoina. On kuitenkin huomattava, että samoin kuin kaupunginkirjurin palkat, myös kaupungin rahastonhoitajien palkat yleensä nousivat, sillä kaupunkien kasvava rahatalous merkitsi työmäärän ja rahastonhoitajille asetetun pätevyyden melkoista kasvua. Rauman kaupungin rahastonhoitaja sai v. 1664 vuosipalkakseen 20, v. 1669 30 ja v. 1680 35 kuparitalaria.⁶ Esimerkkinä muissa kaupungeissa ennen 1690-lukua maksetuista palkoista mainitta-

¹ Porvoon r. 1697 15/3.

² Kokkolan r. 1690 20/8.

³ MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 138.

⁴ Raahen r. 1682 3/5.

⁵ Kristiinankaupungin r. 1695 18/5.

⁶ LÄHTEENOJA, Rauma, 80.

koon, että Vaasan kaupungin rahastonhoitajan palkka 1680-luvulla vaihteli 60—100 kuparitalariin vuodessa riippuen työn runsaudesta.¹ Palkka näet useassa tapauksessa sovittiin asianomaisen toimenhaltijan kanssa erikseen, mikä juuri oli aikakauden palkkausjärjestelmille ominaista, kuten on aikaisemmin todettu.² Palkkaa ei nimittäin aina käsitetty vakinaiseksi, vuosittain juoksevaksi, vaan pikemminkin se katsottiin palkkioksi siitä huolimatta, että asianomainen toimenhaltija hoiti tehtäviään vuodesta toiseen. Kuvaavaa onkin, miten Raahessa v. 1680 päätettiin kaupungin rahastonhoitajalle määrätä palkka vasta koeajan päätyttyä.³

Eräille Suomen kaupungeille vv. 1694—1698 annetut normaalitalousarviot palkkaussääntöineen merkitsivät kaupungin rahastonhoitajan toimen vakiinnuttamista muutamiin kaupunkeihin.⁴ Kristiinankaupungin, Uudenkaarlepyyn, Pietarsaaren ja Raahen kaupungeissa kaupunginsihteerin ja kaupungin rahastonhoitajan tehtävät yhdistettiin, ja vuosipalkka määrättiin 80—100 hopeatalariksi. Viipurin »kaupungin kirjanpitäjä, joka samalla on rahastonhoitaja» sai vuosipalkkaa 200 hopeatalaria, ja Helsingin sekä Porvoon kaupungin rahastonhoitajat 30 hopeatalaria. Vaasan ja Kokkolan kaupungin rahastonhoitajien tuli saada vuodessa n. 33 hopeatalaria, ja Tornion kaupungin rahastonhoitajan 15 hopeatalaria. Mainittakoon lisäksi, että kun Oulun kaupungin rahastonhoitajan toimi v. 1691 vakinaistettiin, vuosipalkaksi määrättiin 150 kuparitalaria.⁵

Etenkin varhaisempina aikoina ja nimenomaan sellaisissa

¹ Vaasan r. 1684 10/5 ja 3/12.

² HALILA, Kunnallishallinto I, 148.

³ Raahen r. 1680 3/5. Esimerkkeinä Ruotsissa maksetuista kaupungin rahastonhoitajan palkoista mainittakoon, että Tukholman kaupungin rahastonhoitaja sai v. 1656 palkkaa 550 talaria. V. 1700 Tukholman kaupungin rahastonhoitajan palkka ilmoitettiin korotettavaksi 400 hopeatalarista 500 hopeatalariaiin. STIERNMAN, Samling V, 816—817. Länsipohjan komissionin v. 1670 antaman palkkaussäännön mukaan esim. Härnösandin kaupungin rahastonhoitajalle tuli maksaa vuosipalkkaa 40 talaria. BUCHT, Härnösands historia I, 275—276.

⁴ Kuten jo huomautettiin, niin Tammisaaren, Hämeenlinnan ja Kajaanin palkkaussäännöissä ei lainkaan mainittu kaupungin rahastonhoitajaa.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 321.

kaupungeissa, joissa kaupungin rahastonhoitajan päätehtävänä oli verojen kanto tilityksen jäädessä pääasiassa maistraatin tai kaupunginkirjurin tehtäväksi, kaupungin rahastonhoitajat olivat sosiaalisesti kirjavaa väkeä. Heidän joukossaan tapaa, kuten esim. 1600-luvun Raumalla, kaikenlaisia porvareita por-mestareista ja raatimiehistä aina käsityöläisiin saakka.¹ Mil-loin kaupungin rahastonhoitajan toimi oli suhteellisen itsenäinen, se oli samalla vaativa, ja sen hoitajina oli tavallisesti taitavia porvareita ja raatimiehiä, kuten esim. Raahesta todetaan. Eten-kin 1600-luvun lopussa, jolloin tehostunut ja kasvanut tilinpito ja kruunun lisääntynyt kontrolli asettivat kaupungin rahaston-hoitajille kasvavia vaatimuksia, rahastonhoitajiksi tuli muuta-missa tapauksissa opillistakin sivistystä saaneita henkilöitä.² Kaupungin rahastonhoitaja saattoi pian kohota raatimieheksi. Niinpä Antti Granroth, joka v. 1687 valittiin Pietarsaaren kau-pungin rahastonhoitajaksi, vannoi kauppiaan valan v. 1692 ja tuli samana vuonna raatimieheksi.³ Kokkolassa taas toimi 1690-luvulla kaupunginsihteerinä ja kaupungin rahastonhoitajana Johannes Westring, joka oli »harjoittanut opintoja». Hänestä-kin tuli ennen pitkää raatimies.⁴ Voidaan myös mainita, että Pietari Brahe suositteli v. 1669 Viipurin kaupungin rahaston-hoitajaa Petter Torsteninpoikaa raatimieheksi, koska tämä oli ollut kauan rahastonhoitajana, oli lahjakas ja lisäksi osoittau-tunut tehtävissään ahkeraksi.⁵ Kaupungin rahastonhoitajan toimi ei kuitenkaan yleensä muodostunut portaaksi muihin, korkeampiin kaupunkihallinnollisiin toimiin pyrittäessä, kuten esim. kaupunginkirjurin toimi, sillä kaupungin rahastonhoi-tajan toimi oli sosiaaliselta asemaltaan perin vaatimaton eikä antanut riittävän monipuolista harjaannusta korkeampia hal-linnollisia toimia varten.

Suomen 1600-luvun kaupungeissa rahastonhoitajan toimen organisaatio ei ollut kehittynyt kovinkaan pitkälle. Tämä johtui siitä jo edellä kosketellusta syystä, että kaupunkien

¹ LÄHTEENOJA, Rauma, 212.

² Ks. esim. VA. Kaupunkien valit. Pori. 1710.

³ Pietarsaaren r. 1687 5/11, 1692 29/2 ja 11/5.

⁴ MICKWITZ, Gamlakarleby, 74.

⁵ RVA. Skoklosterin kok., II, folio, vol. 40. Pietari Brahen kirje Viipurin maistraatille 1669 16/10.

silloinen rahatalous ei useassakaan tapauksessa ollut niin kehittynyt ja niin suuri, että sen hoitoon olisi voinut kiinnittää ja saada riittävän pätevää henkilöstöä. Kaupunkien omassa kunnallistaloudessa vallitseva, useassa eri yhteydessä todettu keskituksen ja yhtenäisyyden puute vaikutti haitallisesti myös kaupungin rahatoimen hoitoon. Erikoisen haitallisiksi osoittautuivat kaupungin rahastonhoitajan toimen haltijain tiheät vaihtumiset.¹ Lisäksi on todettava, että huolimattomuudesta johtuvat tilien sekavuudet ja vajaukset eivät olleet harvinaisia. Suomen 1600-luvun aikaisiin kaupunkeihin ei vielä ennättänyt kehittyä riittävän pätevää, pystyvää ja arvovaltaista kaupungin rahastonhoitajakuntaa, vaan toimen hoito vaikutti useassa tapauksessa liian tilapäisluontoiselta. Ei myös tule unohtaa, että kaupungin rahastonhoitajan toimella ei sellaisenaan ollut takanaan riittävän yhtenäistä kehityslinjaa. Keskiaikaisen kämnerin toimen kehitys ei suoranaaisesti johtanut 1600-luvun kaupungin rahastonhoitajien toimeen. Kun lisäksi muistaa, että laki ja muut säännökset eivät riittävän yksityiskohtaisesti määritelleet kaupungin rahastonhoitajan tointa, on ymmärrettävää käytännössä vallitseva kirjavuus ja organisaation heikkous. Tämän yhteydessä voi myös ohimennen huomauttaa, että rahastonhoitajan asema kaupungin toimihenkilöiden joukossa ei ollut riittävän selvästi määritelty, joten saattoi syntyä riitaisuuksia esim. kaupunginvoudin kanssa toimivaltuuksista, kuten mm. Västervikistä tiedetään.²

8. Taksoitus ja veronalennukset.

I

Kunnallistalouden järjestelyn vaikeimmin suoritettaviin tehtäviin kuului taksoitus, yksityisen porvarin verorasituksen suuruuden määrittely. Tosin oli eräitä veroja ja suorituksia, joita jokainen porvari joutui maksamaan saman määrän, mutta luonnollisesti olennaisimman osan veroista ja suorituksista tuli

¹ Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 319 ja seurr.

² LINDBERG, Västervik, 247. Suomen kaupungeista ei tiettävästi tunneta 1600-luvulla vastaavaa ilmiötä.

jakaantua eri perustein porvareiden kesken maksu- ja suorituskyvyn mukaan.

Aristokraattisissa keskieuropalaisissa kaupungeissa maistraatilla oli vanhastaan ollut merkittävä sananvalta yhteisen porvariston verorasituksen jaoittelussa yksityisten veronmaksajien kesken. Saksalaisiin kaupunkeihin ei yleensä muodostunut minkäänlaisia yhteisen porvariston keskuudestaan valitsemia elimiä, jotka olisivat yksityiskohtaisesti määritelleet veron suuruuden. Sensijaan on luonnollista, että killat ja ammattikunnat saattoivat tarjota maistraateille apuaan verojen järjestelytehtävissä, sillä niillä oli mahdollisuus antaa yksityiskohtaisia tietoja veronmaksajien varallisuudesta.¹

Ruotsi-Suomen kaupunginlaki antoi muutamia määräyksiä vuosittain omaisuuden perusteella maksettavan rahaveron (skuth, ålägninga) taksoittamisesta. Lain mukaan »jokainen joka kaupungissa asuu», paitsi kuninkaan rahanlyöjä, lääkäri ja paistaja, oli velvollinen maksamaan veroa. Käytäntö oli kuitenkin johtanut siihen, ettei aatelisto, papisto eikä myöskään kuninkaan virkamiehistö, mikäli nämä eivät harjoittaneet porvarillisia elinkeinoja, maksaneet sanottua veroa. Laki mainitsi ns. esiveron (förskuth), joka oli suuruudeltaan $\frac{1}{2}$ mk. ja jota kannettiin taksoitusmiesten kestitystä varten, »kun he istuvat taksoittamassa.»² Laki huomautti nimenomaan, että veroa taksoitettaessa oli neuvoteltava yhteisen porvariston edustajien kanssa.³

Luonnollista on, että kaupunginlain määräykset taksoituksesta olivat uudelle ajalle tullessa jo osoittautuneet vanhentuneiksi ja puutteellisiksi. Käytäntö oli muodostunut useimmiten sellaiseksi, että sekä kruununveroihin että kaupungin omiin tarpeisiin kerättävät rahavarat koottiin porvarien varallisuuden perustuvien veroäyrien mukaan.⁴ Vuoden 1619 säädös kuitenkin tuomitsi tämän vanhan verotusmenetelmän, joka »hyvin

¹ Myös Ruotsi-Suomen kaupungeissa ammattikuntien oltermannit avustivat taksoituksessa. Ks. esim. HARTMAN, Borgå, 172.

² WOLFF, Skytte, 25.

³ KL. Kuninkaankaari, luvut 19 ja 20.

⁴ Kontribution suuruus määrättiin kaupungille. Kaupunki sai puolestaan itse päättää, miten kontributio kerättiin, s.o. jaettiin vero-velvollisten kesken.

järjestetyissä kaupungeissa ei enää ollut käytännössä» ja joka ei antanut riittävän oikeaa tulosta. Tämän järjestelmän tilalle säädöksessä esitettiin verotusta, jonka mukaan omaisuudesta otettaisiin veroksi määräprosentti. Verotettavan tuli saapua taksoitusmiesten eteen itse ilmoittamaan omaisuutensa määrän. Jos verovelvollisen ilmoitus osoittautui vääräksi, oli kaupungilla oikeus lunastaa liian alhaiseksi arvioitu omaisuus ilmoitetusta arvosta. Säädöksessä annettiin yksityiskohtainen selostus siitä, mitä pitää arvioida. Nimenomaan huomautettiin, että ketään ei saa »katsoa sormien läpi» ja asianomaisten verovelvollisten tai heidän edustajansa tuli 14 päivän kuluessa ilmoittaa omaisuuden määrä. Vuotuinen vero määrättiin 8 äyriksi kultakin 100 talarin arvosta. Ylimääräisten verojen tullen maistraatin ja kaupungin vanhimpien tuli tehdä päätös veroprosentin suuruudesta. Ns. esivero vakautettiin säädöksessä 12 äyriksi.¹

Tanskalaisissa kaupungeissa oli taksoituksen aluksi suorittanut maistraatti yksin. Mutta 1500- ja 1600-luvuilla taksoituksen suorittivat maistraatti ja erikoinen porvarivaliokunta, jollaiseksi v. 1619 määrättiin erityinen taksoitusporvaristo (taxerborgere).² Tämä valiokunta piti valittaman yleisessä porvariskokouksessa joka tammikuun 3 päivänä, kämnerinimityksen jälkeisenä päivänä. Kaupungin vanhojen ja ymmärtäväisten porvareiden joukosta tuli valita kaksi, neljä tai useampia taksoitusporvareiksi. Näiden tuli olla kaupungissa melkoisen ajan asuneita ja olosuhteet hyvin tuntevia. Helmikuun alussa heidän tuli edellisen vuoden kämnerien avulla taksoittaa porvaristo. Lisäksi annettiin erikoisia määräyksiä siitä, miten taksoitusporvareita itseään tuli verottaa. Taksoitusporvareiden valiokunnan perustaminen tuli merkitsemään, kuten mm. MUNCH huomauttaa, suurta edistysaskelta Tanskan kunnallishallinnon kehityksessä.³ Ohimennon mainittakoon, että saksalaisiin kaupunkeihin ei yleensä syntynyt vastaavia valiokuntia.⁴

Ruotsi-Suomen kaupungeissa yhteisellä porvaristolla tai sen valiokunnilla oli siis oikeus osallistua taksoitukseen. Vaikka

¹ V:n 1619 säädös, kohdat 14—15.

² MACKEPRANG, Skattevaesen, 184.

³ ASCHEHOUG, Norske kommuner, 117—118, MUNCH, Købstadstyrelsen, 27—28.

⁴ Ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 238—241.

tarkoitus oli, että tämä osanotto taksoitukseen olisi ollut oikeus, käsittivät yksityiset porvarit sen välistä itse asiassa rasitukseksi. Ajan katsomustavan mukaan olikin luonnollista, että ellei yhteinen porvaristo syystä tai toisesta halunnut tai kyennyt ottamaan osaa tähän työhön, niin maistraatti suoritti sen yksin. Ymmärrettävää on, että näin tapahtui etenkin sellaisina aikoina, jolloin verot olivat normaalit, kun taas pula-aikoina verotuksen lisääntyessä yhteinen porvaristo tunsu kasvavaa mielenkiintoa taksoituskysymyksiin. Tavaksi oli tullut, että porvaristo kehoitettaessa tuli taksoitusmiesten luo ilmoittamaan omaisuudestaan ja tuloistaan, mikäli tämä katsottiin tarpeelliseksi.¹ Esim. leivinuunirahat piti taksoittaa siten, että tullinhoitaja tai tullinspehtori sekä »muutamia kaupungin hyviä miehiä» suorittivat toimituksen maistraatin läsnäollessa.² Veroluetteloiden laatiminen jäi tavallisimmin kaupunginkirjurin huoleksi.³

Suomen pienissä ylämaankaupungeissa maistraatti suoritti 1600-luvulla taksoituksen. Mutta kuten jo aikaisemmin on todettu, maistraatin oli etenkin suurissa kaupungeissa miltei mahdoton arvioida kaikkien porvareiden veronmaksukykyä. Tällaisissa tapauksissa maistraatti kernaasti käytti yhteisen porvariston asiantuntemusta. Aikaisemmin onkin jo annettu esitys maamme suurimmissa kaupungeissa 1600-luvulla tavattavan taksoitusporvarien valiokunnan kokoonpanosta. Todettakoon myös tässä yhteydessä, että taksoitusporvarien valiokunnan kokoonpano oli kirjava, mikä johtui suurelta osalta siitä, että laki ja säännökset eivät riittävästi määritelleet tätä valiokuntaa. Taksoitusporvareiden valiokunnan valitsemistapa saattoi niinkään olla kirjava.⁴

Luonnollista on, että käytännössä ei enää seurattu kaupunginlaissa mainittua taksoituksen määräaika. Niinpä ensinnäkin valtiopäivillä määrättyjen verojen (kontributio, tax) suoritus aika ei tätä suinkaan edellyttänyt. Tavallista kuitenkin oli, että taksoitus toimeenpantiin keväällä, jolloin samalla suoritettiin muitakin kunnallishallinnollisia tehtäviä.

¹ Vrt. v:n 1619 säädöksen määräystä ilmoittamisvelvollisuudesta.

² Ks. lähemmin esim. HERDIN, Uppsala. Rättsväsendet, 158.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 147.

⁴ HALILA, Kunnallishallinto I, 238—241.

Niinpä samalla voitiin laatia tontti-, pelto-, karja- ja laidunveroluettelot. Edelleen voitiin samalla suorittaa esim. kaupan-jaoittelu.¹ Näyttää siltä, että taksoitusta ei aina suoritettu joka vuosi, vaan taksoitus saatettiin hyväksyä sellaisenaan seuraavaksikin vuodeksi. Tähän viitannee esim. Pietarsaaren maistraatissa v. 1682 tehty huomautus, että edellisen vuoden taksoitus ei enää kelvannut, koska »osa porvaristosta on köyhtynyt, osa vaurastunut.» Sen vuoksi pyydettiin uutta taksoitusta, jota varten kauppiaat velvoitettiin tuomaan tulliluetteloiden jäljennökset raatihuoneelle.² Mainittakoon myös, että Tammisaaressa v:n 1689 huhtikuussa, jolloin maistraatti kehoitti porvaristoa suorittamaan edellisen taksoituksen mukaisen määrän kaksinkertaisena, osa porvaristoa pyysi uutta taksoitusta syystä, että »monet voivat nyt maksaa enemmän ja muutamat taas ovat köyhemmät kuin ennen.» Maistraatti lupasi ottaa asian harkittavakseen.³ Kuvaavaa on, että saattoi tapahtua myös päinvas-taista. Niinpä Raumalla v. 1694 keväällä osa porvareista oli tyytymätön edellisenä vuonna suoritettuun peltojen ja niittyjen arviointiin ja pyysi, että vanha arvio pidettäisiin voimassa. Tähän ei suostuttu, koska monella oli nyt uusia peltoja. Täl-löin pyydettiin »sitä arviointia, joka oli ollut edellisen pormes-tarin aikana».⁴ Oman ryhmänsä muodostavat sellaiset taksoituk-set, jolloin maistraatti anoi yhteiseltä porvaristolta varoja esim. siitä syystä, että kaupunginrahaston käyttövarat olivat odotta-matta loppuneet. Niinpä esim. Kokkolassa maistraatti ilmoitti v. 1666 maaliskuussa, ettei kaupunginrahastossa ole enää rahaa eikä näinollen voida maksaa toimihenkilöiden palkkoja. Maist-raatti pyysi taksoitusta ja yhteinen porvaristo suostuikin siihen, että »kaikki kunkin kyvyn ja varallisuuden mukaan taksoite-taan.»⁵ Huomattakoon myös, että uuden ajan alussa porvaris-

¹ Raahen r. 1691 20/4. Vrt. kuitenkin KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 179 ja seurr. ja Rauman r. 1680 19/4. Esimerkit osoittavat, että taksoitus suoritettiin tarpeen mukaan eri aikoina vuodesta. Ks. esim. Uudenkaupungin r. 1645 17/2, 1647 10/4, Turun r. 1686 20/6, Vaasan r. 1648 11/12, Kokkolan r. 1660 12/11, 1681 19/4 ja 1692 16/8.

² Pietarsaaren r. 1682 15/3.

³ Tammisaaren r. 1689 8/4.

⁴ Rauman r. 1694 16/4.

⁵ Kokkolan r. 1666 19/3.

tolle asetettiin uusia veroja ja rasituksia, joita varten oli luonnollisesti myös toimitettava taksoitus. Taksoittamiseksi sanottiin myös esim. laivamiesrahójen, leivinuunirahójen, karjarahójen jms:n suuruuden määrittelyä.

Taksoitus suoritettiin etenkin residenssikaupungeissa usein maaherran läsnäollessa. Vuosisadan lopulla annettujen normaalitalousarvioiden yhteydessä annettiin samalla neuvoja myös taksoitusmenettelystä. Tällöin mainittiin, että taksoituksessa tuli maaherran tai hänen valtuuttamansa olla läsnä, ja taksoitus piti suorittaa maistraatin ja kaupungin vanhimpien läsnäollessa. Maistraatin tehtävänä oli kutsua taksoitusporvarit määrääjäksi raatihuoneelle taksoitustoimitusta varten.¹ On edelleen huomattava, että 1600-luvun ajattelutavan ja käytännön mukaista oli, että kutakin veroa varten erikseen voitiin valita eri taksoitusmiehet. Lukuisat esimerkit osoittavat, että taksoitustoimitukset saattoivat olla hyvinkin kirjavia. Väliin nähdään, miten maistraatti miltei yksin suoritti tehtävän, minkä tuloksen kaupungin vanhimmat sitten saivat hyväksyä ja vahvistaa yhteisen porvariston puolesta.² On kuitenkin muistettava, että suurissa kaupungeissa, kuten esim. Turussa, oli taksoitusta usein valmisteltu jo edeltäkäsín neuvottelemalla eri porvarikerrosten, etenkin suurkauppiaiden kanssa erikseen. Niinpä Turussa v. 1675 joulukuussa maistraatti oli kutsunut kauppiaat koolle kontribution maksamista koskevaan neuvonpitoon. Tällöin ehdotettiin kortteleittain valittavien taksoitusmiesten, erikoisen valiokunnan (utskottmän) nimittämistä.³ Taksoituksen suorituksen jälkeen yhteinen porvaristo tavallisesti kutsuttiin koolle, jotta sille voitaisiin tiedoittaa taksoituksen tulos.⁴

Vaikkakin v:n 1619 säädös oli tuominnut äyrisysteemin vanhentuneeksi ja hyljättäväksi, niin se kuitenkin pysyi jatku-

¹ Luonnollista on, että suurissa kaupungeissa taksoitus suoritettiin kortteleittain, kukin kortteli erikseen. Ks. esim. Turun r. 1688 21/3. Turun taksoitusmenetelmistä ks. lähemmin v. BONDORFF, Åbo, 406—407. Erikoisesti huomattakoon maaherra Lauritsa Creutzin ehdotus uudeksi taksoitusmenetelmäksi.

² Turun r. 1690 4/8.

³ Turun r. 1675 1/12.

⁴ Ks. esim. Turun r. 1657 23/7.

vasti käytännössä useissa kaupungeissa. Lisäksi tiedetään, että v:n 1619 säädöksen suunnitteluajana kaupungit yleisesti asettuivat puolustamaan äyrisysteemiä, joka ei suinkaan ollut hävinnyt käytännöstä.¹ Niinpä sen tapaa mm. Turussa, Uudessa-kaupungissa ja Oulussa. Taksoitusyksinä oli siis äyri, joka jakaantui neljään neljännesäyriin (fyrk, bråk).² Neljännesäyri saattoi sekin puolestaan edelleen jakaantua osiin. Taksoitus-toimituksessa kullekin porvarille määrättiin tietty äyрилuku, ja taksoituksen päätyttyä kertynyt äyrimäärä laskettiin yhteen. Jakamalla verotuksella hankittava summa äyrien summalla saatiin tietää veroäyrien suuruusarvo. Tavallista oli kuitenkin, että äyrien summaa alennettiin, koska veromäärä ei yleensä kohonnut yhtä suureksi, kuin mitä se oli arvioitu. Niinpä Turussa v. 1690 laskettu teoreettinen äyrimäärä 96 11/16 alennettiin n. 10 äyriellä, sillä »varsinaista veroa ei voi tämän (96 11/16) mukaan laskea, koska useita sellaisia on taksoitettu, jotka eivät voi tai joiden ei tarvitse maksaa veroa, ja on useita köyhiä, minkävuoksi, kun ne vähennetään pois ja otetaan huomioon, jää vain 86 1/2, jonka mukaan vero lasketaan.»³ Myös tulkoon mainituksi, että veroäyrien suuruuteen saatettiin samalla sisällyttää muitakin veroja. Niinpä kun Turussa v. 1645 veroäyrien neljänneksen suuruudeksi ilmoitettiin 11 kuparitalaria, mitä pidettiin suurena, niin samalla huomautettiin, että siihen oli laskettu mukaan myös lotja- ja karjarahat.⁴

Taksoitusta koskeissa säännöksissä ei ollut riittävän selvästi määritelty kontribution taksoituksen perusteita. Kuten jo on käynyt selville, oli perusteena vanhastaan yleensä varallisuus. On kuitenkin huomattava, että oli kaupunkoja, joissa oli vanhastaan totuttu käyttämään myös muita verotusperusteita. Niinpä Viipurissa oli verot, nimenomaan vanha markkavero (margeld), kerätty tulojen perusteella taksoittaen ja myös lisäverot oli totuttu maksamaan »kaupan ja elinkeinon mukaan», mihin porvaristo olikin ylipäänsä tyytyväinen. Mutta v. 1681

¹ LINDBERG, Stadga, 15.

² Eräät tutkijat käyttävät neljännesäyristä nimitystä ropo. Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 179 ja seurr.

³ Turun r. 1690 4/8.

⁴ Turun r. 1645 8/2.

pormestari Herman Harrius määräsi, ettei tarkoituksena ollut ottaa huomioon vain elinkeinoja, vaan myös varallisuus, esim. tonttimaa, korkoa tuottavat pääomat jms. Pormestari määräsi samalla veroamaksaville uuden valan, jossa olivat mm. sanat »ei mitään poisjätetty siitä, mitä on arvioon otettava.» Mutta, kuten RUUTH huomauttaa, tämä tulkittiin eri tavalla. Määräys käsitettiin tarkoittavan milloin koko omaisuutta, tontteja, huoneita ja irtaimistoa, milloin taas vain todellista korkoa tuottavaa omaisuutta.¹ Kuvaava on myös Viipurin porvariston v. 1685 tekemä valitus. Viipurilaiset sanoivat näet aletun »taksoittaa niin, että se, jolla on vain pientä kauppaa, saa maksaa enemmän kuin se, jolla on neljä kertaa suurempi kauppa.»²

Uuden ajan alussa voi havaita, että varallisuuteen pohjautuviin verotusperusteisiin ei kaikilla tahoilla suinkaan oltu tyytyväisiä.³ Toisaalta voi todeta, että taksoitusperusteista käytiin riitoja, toisaalta taas. että taksoitusperusteet saattoivat käytännössä vaihdella. Tavallista oli, että 1600-luvun porvarit olivat erimielisiä siitä, tuliko taksoitusperusteena olla varallisuus, vaiko kaupasta tai muusta elinkeinosta ansaitut tulot, vaiko molemmat yhdessä. Näinpä Oulun pikkuporvarit pyrkivät siihen, että taksoitusperusteeksi otettaisiin tuulaakin maksuperusteet, kun muu porvaristo taas halusi säilyttää varallisuuden taksoitusperusteena. Itse asiassa kontribution perusteeksi käytännössä ilmeisesti otettiin myös tulot eikä suinkaan pelkästään omaisuus, kuten juuri Viipurin osalta todettiin. Tämä peruste tuli vuosisadan lopulla tunnustetuksi ns. normaalitalousarvioiden yhteydessä julkaistuissa rahavarainhoito-ohjeissa. Niissä huomautettiin, että taksoitus piti suorittaa »varojen, kaupan ja elinkeinon mukaan.» Voi myös tavata pyrkimyksiä saada perusteita muutetuksi toisellakin tavalla. Uudenkaupungin porvarit Bursman ja Nestenius ehdottivat v. 1700, että ensimmäiseltä äyrinnejännekseltä kannettaisiin enemmän veroa kuin muilta, koska »muuten muutamat enimmin taksoitetut joutuivat suorittamaan suurimman osan veroista.»

¹ RUUTH, Viipuri, 400—401.

² VA. Kaupunkien valit. Viipuri. Porvariston valitus. Lähetepäiväys 1685 27/10.

³ Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 180.

Tähän anomukseen ei kuitenkaan suostuttu, koska mikään säännös ei antanut sille tukea.¹

Tyyppillisenä esimerkkinä kerrottakoon Kokkolassa v. 1683 suoritettun taksoituksen kulku. Kun kaupunki tarvitsi varoja, niin maistraatti pyysi yleisessä raastuvankokouksessa, että »porvariston joukosta nimettäisiin muutamia miehiä, jotka pormestarin ja raadin kanssa tarkastaisivat kauppaluettelon ja määräisivät veron niille varattomille, jotka eivät harjoita mitään kauppaa.» Yhteinen porvaristo vastasi olevansa »tyytyväinen pormestarin ja raadin järjestelyyn tässä asiassa; ketkä miehet he (pormestari ja raati) tahtoivat valita, niihin porvaristo on tyytyväinen.»² Taksoitusmiehistö teki valan, joka sitoi heidät ehdottomaan tasapuolisuuteen ja tarvittaessa vaiteliaisuuteen. Mielenkiintoa vailla ei myöskään ole se lähikuva, jonka antaa Mätäjärven korttelin taksoitustoimitus Turussa maaliskuussa v. 1688. »Kun aloitettiin taksoitus, nousi kauppias Robert Wargentin, ja osa porvaristosta pyysi, että mainitulle Wargentinille voitaisiin panna jonkun verran suurempi äyriluku, koska hän on perinyt suuria varoja ja kauppansa on suuri. Kauppias Henrik Fleege, joka yhdessä Johannes Merthenin kanssa väitti tällaista, sanoi antavansa sielunsa autuuden siitä, että Robert voisi suorittaa 3/4 äyriä, minkä vuoksi katsottiin kohtuulliseksi panna hänelle 9/16 äyriä, samoin kuin kauppias Henrik Tolpolle.»³

Kuten jo edellä mainittiin, niin yhteinen porvaristo tunsikin kasvavaa mielenkiintoa taksoitusta kohtaan nimenomaan pulaaikoina verojen tuntuessa tavallista raskaammilta. Niissä kaupungeissa, joissa maistraatilla oli voimakas arvovalta, porvaristo oli tyytyväinen maistraatin tai maistraatin ja taksoitusmiesten toimeenpanemaan taksoitukseen, joka tavallisesti sellaisenaan hyväksyttiin yleisessä raastuvankokouksessa. Mutta luonnollista on, että saattoi ilmetä oppositiotakin, tyytymättömyyttä ja epäluuloa maistraattia kohtaan etenkin maistraat-

¹ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 179 ja seurr. Asiakirjatietojen niukuuden takia ei voitane muodostaa riittävän selväpiirteistä kuvaa Suomen 1600-luvun kaupungeissa noudatetuista taksoitusperusteista.

² Kokkolan r. 1683 19/11.

³ Turun r. 1688 21/3.

tien byrokratisoitua. Niinpä Göteborgissa v. 1673 porvaristo lausui tyytymättömyytensä siitä, että maistraatti muka kutsui taksoitusmiehistöön aina samat porvarit.¹ Kun Kokkolassa v:n 1660 syksyllä parhaillaan suoritettiin taksoitusta, niin neljä alempaan porvaristoon kuuluvaa porvaria astui »perusteettomista syistä» esiin ja kerrassaan kieltäytyi alistumasta maistraatin toimeenpanemaan taksoitukseen. He mainitsivat »olevansa itse kyllin viisaita suorittamaan sen (taksoituksen)». Maistraatin olikin sillä kertaa pakko tyhjin toimin poistua raatihuoneelta.²

Taksoitusmiesten tehtävät eivät suinkaan olleet haluttuja, vaan päinvastoin ne yleensä otettiin vastaan porvarillisena velvollisuutena ja rasituksena. Ei ollut suinkaan harvinaista, että taksoitusmiehet joutuivat joittenkin kaupunkilaisten vihan esineeksi muka liian suuren taksoituksen vuoksi, jopa heidän kimppuunsa voitiin hyökätäkin.³ Onkin senvuoksi ymmärrettävää, että laki antoi taksoitusmiehille erikoista suojaa. Inhimillistä on niinkään, että verotusilmoituksia tehtäessä porvarit koettivat salata omaisuutensa ja tulojensa määrää. Niinpä esim. turkulainen porvari Henrik Ruuth saattoi sanoa »olevan tavallista, ettei porvaristo ilmoita kaikkea, jotta se ei tulisi liian paljon taksoitetuksi ja verotetuksi.»⁴ Kuten jo edellä kävi selville, niin salaamisesta saattoi koitua rangaistus pakkolunastuksen muodossa. Lisäksi voitiin antaa paikallisia säännöksiä verotuksen oikeudenmukaisuuden parantamiseksi. Niinpä Kokkolassa v. 1694 päätettiin, että se, joka salaa karjaveron, saa maksaa kaksinkertaisen määrän.⁵ 1600-luvun patriarkallisissa oloissa verotettavan omaisuuden suuri salaaminen oli kuitenkin verraten harvinaista muualla, paitsi suurissa kaupungeissa.

Ruotsi-Suomen 1600-luvun nuorissa kaupungeissa taksoitusjärjestelmä ei yleisten säännösten puutteesta ollut riittävän vakiintunut, vaan käytännössä vallitsi paikoitellen epämääräisyyttä. Tämä saattoi aiheuttaa riitoja ja eripuraisuutta eri porvarikerrosten kesken. Kuitenkin niissä kaupungeissa,

¹ ALMQUIST, Göteborg I, 457.

² Kokkolan r. 1660 12/11.

³ Ks. esim. Turun r. 1644 17/2.

⁴ Turun r. 1657 25/4.

⁵ Kokkolan r. 1694 4/7.

joissa oli voimakkaat kunnallishallinnolliset traditiot, taksoitus ymmärrettävästi sujui melkoista joustavammin kuin sellaisissa kaupungeissa, joissa porvaristo esim. runsaan muuttoilmiön vuoksi ei ollut riittävän yhtenäinen. Ilmeistä on, että nimenomaan juuri vanhoihin kaupunkeihin oli vakiintunut tietty taksoitusjärjestelmä, joka oli olosuhteiden vaatimukset täyttävä ja sellaisenaan yleensä porvariston eri piirejä tyydyttävä.¹

II

Uuden ajan alkupuolen kaupunkiyhteisöissä oli verraten harvinaista, että tehdystä yhteisestä päätöksestä valitettiin. Kuten jo aikaisemmin yleisestä raastuvankokouksesta puheenollen todettiin, niin 1600-luvulla oli usein vallalla se perinnäinen katsomus, että päätös vaati yksimielisyyttä. Enemmistön päätöksen toteuttaminen oli itsessään vierasta, ja päätökset tehtiin, jos ne riitaisissa tapauksissa saatiin syntymään, vapaaehtoisen yksimielisyyden ja solidaarisuuden hengessä.² Kun taksoitus oli maistraatin ja taksoitusta varten nimenomaan valittujen porvariston luottamusmiesten suorittama, niin se katsottiin päteväksi siinäkin tapauksessa, että siihen kenties oltiin tyytymättömiä. Vain sellaisissa tapauksissa, joissa porvariston oma myötävaikutus ei porvariston mielestä ollut riittävä, vaan voitiin aavistaa maistraatin »itsekkäitä pyrkimyksiä», valitukset voivat tulla kysymykseen. Luonnollista on, että tulipalojen ym. onnettomuuksien takia, vanhuuden, työkyvyttömyyden ja leskeyden vuoksi myönnettiin kernaasti alennuksia ja helpotuksia, jos ne katsottiin tarpeellisiksi.³

Taksoituksesta oli kuitenkin oikeus tehdä valitus ensin maistraatille, joka sitten käsitteli asiaa yleisessä raastuvankokouksessa, sitten maaherralle ja edelleen kuninkaalle. Valitus merkitsi useimmissa tapauksissa sitä, että valittaja katsoi tulleen taksoitetuksi liian paljon. Taksoitusvalituksia tapauksin 1600-luvulla meikäläisissä suurissa kaupungeissa, joskin

¹ Vrt. kuitenkin Ruuth, Viipuri 400—401. Viipurin verotaakka oli jaettu epätasaisesti, koska maistraatti, jonka käsissä oli puolet kaupasta, tahtoi jättää pääosan verorasituksesta muun porvariston niskoille.

² Halila, Kunnallishallinto I, 220.

³ Ks. esim. Turun r. 1654 11/7, 1685 23/3 ja Vaasan r. 1659 13/5.

valitusten lukumäärä asiakirjatietojen perusteella arvioituna oli verrattain pieni. Viipurista tiedetään, että siellä oli tapana taksoitustoimituksen päätyttyä kutsua porvaristo kokoon, jotta jokainen olisi nähnyt ja kuullut, miten paljon häntä oli taksoitettu. Jos joku katsoi tulleen taksoitetuksi liian paljon, niin silloin sai, kuten vuodelta 1688 kerrotaan, »valan tekemällä kuten edellisenäkin vuonna kirjallisesti valittaa.»¹ Maistraatti saattoi yksinkin, harkintansa mukaan, etenkin silloin, jos maistraatti oli yksin suorittanut taksoituksen, myöntää veronalennuksia. Niinpä kun Vaasan porvari Eerik Laurinpoika v. 1648 valitti, että häntä, köyhää miestä, oli taksoitettu liian paljon, maistraatti antoi hänelle kahden talarin veronalennuksen.²

On kuitenkin todettava, että verohelpotuksia ja veronalennuksia, paitsi edellämainituista erikoisista syistä (tulipalot ym. onnettomuudet, vanhuus, työkyvyttömyys, leskeys), annettiin vastahakoisesti. Milloin porvaristoon itseensä vedottiin yleisessä raastuvankokouksessa, se ei ollut tavallisesti lainkaan halukas verohuojennuksiin. Huojennus olisi ollut huonona esimerkkinä muille tyytymättömille porvareille, jotka epäilemättä olisivat rientäneet hekin valittamaan. Kuvaavaa onkin, miten Turun maistraatti menetteli kauppias Gabriel Miltopaeuksen anoessa veronalennusta keväällä v. 1698. Miltopaeus pyysi, että hänen kauppansa asetettaisiin kaupungin vanhimpien tarkkailtavaksi ja hänelle tämän perusteella — Miltopaeus näet katsoi kauppansa ilmeisesti olevan huomattavasti pienemmän kuin mitä tehty taksoitus edellytti — myönnettäisiin veronalennusta. Maistraatti vastasi tällöin, että huojennus ei voi tulla kysymyseenkään, sillä se nostaisi muissa porvareissa ikävää huomiota.³ Kun taas Turun kaupunginvouti Antti Tuomaanpoika v. 1688 anoi veronalennusta, niin hänelle huomautettiin, että taksoitusaika oli jo ohitse eikä nyt ollut mahdollisuutta suorittaa tarkistusta. Sensijaan hänen toivomuksensa luvattiin ottaa huomioon seuraavassa taksoituksessa.⁴ Ilmeistä on, että mikäli taksoituksesta haluttiin valittaa, valitus oli tehtävä juuri ns. taksoitus-

¹ Viipurin r. 1688 16/5.

² Vaasan r. 1648 6/11.

³ »stor oreda». Turun r. 1698 5/4.

⁴ Turun r. 1688 4/12.

aikana, s.o. ennen veroäyryn (tai vastaavan) suuruuden lopullista määräämistä. — Pitkäaikaisesta kunnallisesta palveluksesta eroavan toimihenkilön näkee joskus anovan itselleen tilapäistä veronhuojennusta tai verovapautta. Niinpä Porvoon eroava kaupunginoltermanni Matti Kristerinpoika pyysi v. 1684 vapautusta kontributiosta syystä, että hänen kauppansa oli pieni ja talossa oli kaksi vävyä, jotka molemmat jo maksoivat sanottua veroa. Maistraatti lupasikin ottaa asian harkittavakseen.¹

Tehdyn ja hyväksytyä taksoituksen voimassapitäminen oli luonnollisesti kaupungin paikallisten viranomaisten, lähinnä juuri taksoittajien arvovallan säilyttämiseksi tärkeää. Onkin esimerkkejä siitä, että maistraatit ottivat tämän tekijän huomioon. Kun Vaasassa v. 1661 muuan porvari pyysi maistraattia alentamaan hänen veroaan, »koska häntä oli liian paljon taksoitettu», niin maistraatti vastasi, »ettei se voi harkita asiaa, vaan ne yhteisen porvariston edustajat, valitut taksoitusmiehet, jotka ovat taksoituksen tehneet. Huomautettiin edelleen, että nämä taksoitusmiehet ovat luvanneet käsitellä mahdolliset valitukset ja vastata niistä. Mainittu porvari jättikin kirjallisen anomuksen veronhuojennuksesta. Mutta »koska nuo yhdeksän taksoitusmiestä ovat katsoneet, että hän voi suorittaa 50 kuparitalaria veroa, ei oikeus (maistraatti) voinut tähän mitään, vaan taksoitusluettelo oli pysytettävä ennallaan.»²

Missä määrin maaherrat vaikuttivat porvariston verohelpotuksiin ja veronalennuksiin, on vaikea yksityiskohtaisesti todeta. Luonnollista on, että maaherrojen ollessa läsnä yleisissä raastuvankokouksissa tai heidän käydessään tarkastusmatkoilla otettiin puheeksi myös verot ja taksoituksen toimeenpano. Ilmeistä on, että maaherrat ovat voineet ottaa harkittavakseen ja tarkistaa taksoituksia koskevia heille henkilökohtaisesti tai kirjallisesti tehtyjä valituksia, vaikkakaan tästä ei yleensä ole jäänyt merkkejä asiakirjoihin.³ Voi todeta, että maaherrat antoivat maistraateille kehoituksia noudattaa taksoituksissa oikeamielisyyttä ja huolellisuutta. Niinpä esim. maaherra Johannes

¹ Porvoon r. 1684 6/10.

² Vaasan r. 1661 21/10 ja 23/10.

³ Ks. esim. Kokkolan r. 1665 8/1 ja 18/10. Kellonasettajän valitus maaherralle palkanmaksusta.

Graan, kuten mm. VIRKKUNEN huomauttaa, suojeli vähävaraisia käskien maistraatin »kaikessa pitää silmällä köyhien asemaa ja oloja.»¹ Viipurin läänin tarmokas maaherra Antti Lindhjelm valvoi tarkasti residenssikaupungissaan taksoituksia, etenkin, kun Viipurin kaupungin raha-asiat olivat hänen aikanaan ver-
raten huonot.² On myös huomattava, että kaupungit saattoivat antaa helpotuksia ja alennuksia veroista ja rasituksista kunin-
kaan suosituksesta.³

9. Verojen ja suoritusten kanto.

I

Kaupungin velvollisuudeksi annettu kruunulle ja kaupungille maksettavien verojen ja suoritusten kanto ja periminen kuului-
vat nimenomaan suurissa kaupungeissa vaikeiden kunnallisten
tehtävien joukkoon. Kruununverojen kanton voitiin kuitenkin
myös valtiovallan taholta palkata erikoinen kantomies tai
joku kruunun muista toimihenkilöistä suoritti kannon.⁴ Huo-
mattakoon, että kaupunginlaki ei uuden ajan alussa tosiasialli-
sesti enää antanut mitään yksityiskohtaisia määräyksiä veron-
kannon organisoinnista. Tosin kaupunginlain kuninkaanka-
aressa oli määräys, että kämnerin tulee yhdessä kaupunginkirjurin
kanssa kantaa ja vuosittain kahdeksan päivää ennen valpurin-
messua voudin ja pormestarien edessä tilittää kaupungin kaikki
tulot.⁵ Huomattakoon samalla, että v:n 1619 säädöksessä mai-
nittujen kahden kämnerin velvollisuuksiin kuului mm. sakkojen
periminen ja tilitys. Ns. seitsenmiehistön velvollisuutena oli
kantaa verot.⁶ Käytännössä ei kuitenkaan yleensä ollut seurattu
mainittuja määräyksiä. Turun kämnereillä oli tosin vielä 1620-
luvulla veronkantovelvollisuuksia, kuten mm. v. BONSDORFF

¹ VIRKKUNEN, Oulu, 315—316. Vrt. ss. 64 ja 234.

² RUUTH, Viipuri, 401.

³ Ks. esim. RR 1613 20/9 ja RR 1616 13/5.

⁴ Tällainen järjestelmä kuitenkin virallisesti lakkautettiin kuninkaan päätöksellä v. 1693. Kuninkaan päätös 1693 18/11. Ks. myös STIERN-
MAN, Samling II, 185. Vastaus Tukholman valit. 1638 6/12. Vrt. Turun
r. 1699 11/5, Viipurin r. 1649 7/4 sekä myös Turun r. 1691 18/7.

⁵ KL. Kuninkaankaari, luku 18.

⁶ V:n 1619 säädös, kohdat 5 ja 15.

huomauttaa.¹ Mutta on sanottava, että veronkanto ei 1600-luvulla enää kuulunut kämnerin varsinaisiin tehtäviin, vaan veronkantotoimi oli yleensä järjestetty toisella tavalla.² Eri kaupunkeihin kehittyi ajan mittaan oma, paikallisiin olosuhteisiin soveltuva veronkantojärjestelmä, jonka luomisessa käskynhaltijoilla ja maaherroilla oli merkittävä, usein ratkaiseva osuus. Pienissä kaupunkiyhteisöissä ei tavallisesti ollut mitään erityisesti veronkantotehtäviin määrättyä toimihenkilöstöä, vaan nämä tehtävät voitiin antaa jollekin sillä hetkellä sopivaksi katsotulle kunnalliselle toimihenkilölle, kuten pormestarille, raatimiehelle, kaupunginkirjurille, kämnerille, kaupunginvoudille tai kaupunginpalvelijalle.³ Tavallisimmin veronkanto kuului kaupunginvoudille ja, mikäli kaupungissa oli kaupungin rahastonhoitajan toimi, rahastonhoitajan velvollisuutena oli toimittaa myös verojen ja suoritusten kanto. Hajanaisten, keskittämättömien ja kirjavien verojen kanto voitiin näinollen muutamissa uuden ajan alkupuolen pikkukaupungeissa, kuten Braheassa, Hämeenlinnassa, Savonlinnassa ja Vehkalahdella, jakaa kunnallisten toimihenkilöiden kesken. On myös huomattava, että muutamat toimihenkilöt, joiden palkkausta varten kannettiin porvareilta erityistä veroa, voivat itse huolehtia sanottujen maksujen perimisestä.

Myös 1600-luvun Porissa tapaa veronkantojärjestelmän, joka tuli toimeen ilman erikoista veronkantohenkilöstöä. Porissa näkee 1670-luvulla kaupunginkirjurin kantamassa ylimääräisiä veroja, »koska pormestari ei tahdo enää sitä suorittaa.» Porin ruotumestarit kantoivat mm. laivamiesrahat ja kirkkoherran pääsiäisrahat.⁴ V. 1685 Porissa kokosi ja tilitti kaksi raatimiestä kahden edellisen vuoden verot ja samana vuonna määrättiin kaksi muuta raatimiestä keräämään peltoveron ja kymmenykset.⁵

Milloin kaupungin toimihenkilöt eivät muitten tehtäviensä

¹ v. BONSDORFF, Åbo, 280 ja seurr.

² Upsalasta ks. HERDIN, Uppsala. Rättsväsendet, 13.

³ Esim. Uudessakaarlepyyssä 1600-luvun alussa pormestari itse keräsi verot. RKA. Sandbergin kokoelmat. Uudenkaarlepyyn tilit 1620-luvulta.

⁴ Porin r. 1678 21/10, 1675 15/3 ja 1681 7/4.

⁵ Porin r. 1685 1/8 ja 1691 22/7.

ohella yksin ennättäneet suorittaa veronkantoa, voitiin heidän avukseen määrätä sopivia porvareita. Niinpä Uudessakaupungissa v. 1649 kaupunginkirjuri keräsi yksinään kontribution, mutta seuraavana vuonna tähän tehtävään määrättiin eräs raatimies ja muuan porvari.¹ Hämeenlinnassa määrättiin v. 1682 muuan porvari avustamaan erästä raatimiestä, kaupunginvoutia ja kaupunginpalvelijaa kruununveron kannossa.² Luonnollista on, että etenkin silloin, kun kaupungin oli pakko käyttää joko kokonaan tai suurelta osalta palkatonta toimihenkilöstöä kunnallisten tehtävien suoritukseen, tehtävät kernaasti jaettiin useiden porvarien kesken.

Erityisen veronkantomiehen (uppbördsman, ylöskantomies) määrääminen saattoi johtua useastakin eri syystä. Verojen ja suoritusten kanto oli tullut niin raskaaksi, että näytti tarkoituksenmukaisimmalta määrätä erityinen kantomies. Etenkin pulavuosina verojen rästiintyminen antoi helposti aiheen erityisten tilapäisten kantomiesten nimittämiseen. Kun Uudessa-kaupungissa veronkantomiehinä toimineet porvarit olivat v. 1707 luku- ja kirjoitustaidon heikkouden vuoksi sotkeneet veronkantoluettelot ja kun lisäksi heiltä näytti puuttuvan arvovaltaa ja tarmoa tehtävän suorittamiseksi, päätettiin, että kaupunginkirjuri Vilhelm Rancken suorittaa veronkannon 40 hopeatalarin korvauksesta.³ Välistä taas yhteinen porvaristo halusi nimitellä erikoisen veronkantomiehen, jotta porvaristo olisi voinut mahdollisimman tehokkaasti kontrolloida veronkantoa. Näin tapahtui nimenomaan silloin, kun yhteinen porvaristo suhtautui epäilevästi byrokratisoituvaan maistraattiin.⁴

Oleellisena piirteenä uuden ajan alkupuolen veronkantojärjestelmissä oli melkoinen keskittymättömyys. Kutakin eri veronkantotehtävää varten nimitettiin kernaasti eri kantomies, kuten juuri huomautettiin. Sellaisissa kaupungeissa, missä oli korttelijako korttelimestareineen, verojen kanto suoritettiin useasti kortteleittain. Turussa määrättiin 1—4 (joskus 5—6)

¹ Uudenkaupungin r. 1649 12/3 ja 1650 18/3.

² Hämeenlinnan r. 1682 28/8.

³ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 187.

⁴ Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 324 ja KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 185—186.

porvaria kuhunkin kortteliin keräämään eri veroja. Kantomiehet määrättiin tavallisesti erikseen eri veroja, kuten esim. kontributiota, herrainpäivärahoja ja pääsiäisrahoja varten. Niinpä kontribution kanton määrättiin tavallisesti kaksi porvaria, kun taas aksisiin ja uunirahojen keräämiseen määrättiin useasti neljä porvaria kuhunkin kortteliin. Sitävastoin esim. soittoniekkojen palkkavarojen kanton riitti Turussa yksi porvari korttelia kohti.¹ Pienissä kaupungeissa kantomiehet saivat suorittaa tehtävänsä koko kaupungissa. Niinpä Pietarsaassa määrättiin tavallisesti vuosittain kaksi tai kolme porvaria keräämään kauppaveroa, kaksi porvaria sakkojen kanton ja kaksi laivamiesrahojen keruuseen.² Mainittakoon edelleen, että Raumalla keräsi kontributiota tavallisesti kaksi tai kolme raatimiestä tai porvaria ja leivinuunirahat yksi porvari. Erikoisiin kantotehtäviin määrättiin oma tilapäinen kantomies, kuten esim. v. 1647, jolloin Rauman sillanrakennusrahojen keruu annettiin eräälle porvarille.³ Harvinaista ei myöskään ollut, että myöhemmin suoritettava rästikanto voitiin antaa eri henkilöille. Niinpä Pietarsaassa v. 1662 kellon ostoon tarvittavien varojen rästikanto annettiin kahdelle porvarille.⁴

Maamme suurissa kaupungeissa tapaa 1600-luvulla erityisiä vakinaisesti palkattuja veronkantomiehiä. Kuitenkin esim. Turussa vielä vuosisadan alkupuolella tultiin yleensä toimeen ilman palkattua veronkantomiehistöä. Vanhassa Viipurissa muutamat raatimiehet tai tehtävään määrätty porvarit kantivat verot ja saivat kantoaikana juoda virkistyksekseen kaupungin kustannuksella raatihuoneella tai kaupungin kellarissa.⁵

¹ Turun r. 1633 10/5, GRANFELT, Åbo domb. 1632—34, 46. Turun r. 1635 18/2, 1637 20/5, HARTMAN, Åbo domb. 1635—37, 14 ja 101—102. Turun r. 1699 22/11, 1686 3/3, 1664 21/3, 1624 25/8, 1664 7/4, 1669 18/3 ja 1668 1/12.

² Pietarsaaren r. 1670 16/2, 1687 18/1, 1694 5/11 ja 1695 18/11.

³ Rauman r. 1624 26/11, 1633 13/3, 1652 22/5, 1653 2/3, 1675 8/2 ja 1647 18/1.

⁴ Pietarsaaren r. 1662 8/11. Veronkantojärjestelmien keskittämättömyyttä valaisevasta runsaasta esimerkkiainehistosta mainittakoon lisäksi vain Käkisalmen r. 1669 31/3, Naantalin r. 1649 1/12, Vaasan r. 1646 4/4, 1649 3/10 ja 1648 1/7.

⁵ RUUTH, Viipuri, 224.

Turun palkkaussäännössä v. 1670 mainitaan tonttiäyrin veronkantomies ja kaupungin toimihenkilöiden palkkaveron kantomies, joiden kummankin palkaksi oli määrätty 20 hopeatalaria.¹ Vuosisadan lopulla Turkuun suunniteltiin perustettavaksi myös kruununverojen kantomiehen toimi. Kaupungin vanhimmat ehdottivat tällöin, että veronkantotehtävät annettaisiin kämnerille 80 hopeatalarin korvausta vastaan.² Kämneri piti palkkiota kuitenkin liian pienenä, jolloin kaupungin vanhimmat keskenään neuvoteltuaan korottivat palkkion 100 hopeatalariksi. Tällöin Niilo Schultz huomautti, että ellei kämneri ota tehtävää vastaan, ottaa hän sen suorittaakseen. Kämneri puolestaan suostuikin kesäkuussa v. 1701 ottamaan toimen vastaan, koska hänen palkkaansa oli korotettu. Kämneri huomautti lisäksi, että hän oli koko vuodeksi saanut omalla kustannuksellaan palkata itselleen kirjurin ja antanut niinkään omalla kustannuksellaan sidottaa ja viivoittaa kaksi veronkantokirjaa. Kämneri pyysi edelleen, että parempien aikojen tullen palkkaa edelleen nostettaisiin.³ Mainittakoon samalla, että jo v. 1691, kun saatiin tieto, ettei kruunu tule enää palkkaamaan kruununverojen kantomiestä, Turun kaupunki päätti maksaa 80 kuparitalaria vuodessa manttaaliveron kantomiehelle.⁴ Tilapäisten veronkantomiesten palkkioista mainittakoon, että Vaasassa päätettiin ilmeisesti esivallan määräyksestä v. 1656 antaa tuulaakin ja kruununverojen kantomiehelle Olavi Laurinpojalle 50 kuparitalaria.⁵ Pieniin kaupunkiin tilapäisesti palkattujen veronkantomiesten palkkioista mainittakoon, että Vehkalahdella v. 1695 mainittiin ylimääräisten menojen joukossa kaupungin veronkantomiestä varten 10 talarin menoera. Huomattakoon myös, että veronkantomiehiltä voitiin vaatia takuusumma syystä, että he joutuivat käsittelemään suuria rahaeriä.⁶

¹ v. BONSdorff, Åbo, 233.

² Huomattakoon tässäkin yhteydessä, että kämnerit alkuaan juuri olivat rahavarain hoitajia.

³ Turun r. 1699 11/5 ja 1701 17/6. Eräässä 1700 12/9 käsitellyssä oikeusasiassa mainitaan veronkantokirjuri Antti Ekegren. Turun r. 1700 12/9.

⁴ Turun r. 1691 18/7. Vrt. s. 104, erik. aliviitta 4.

⁵ Vaasan r. 1656 30/4.

⁶ VA 8714. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Tukholmassa mak-

Aikaisemmin on jo ollut puheena, että kaupungin rahastonhoitajan tehtäviin tavallisesti kuului myös veronkanto. Näiden tehtävien yhdistäminen olikin hyvin luonnollista, ja tällaista järjestelyä itse asiassa edellytti jo kaupunginlakikin. Tällaisen järjestelyn tapaa mm. Kokkolassa ja Raahessa. Kokkolassa v. 1658 palkattiin kaksi veronkantomiestä, joiden tehtäviin kuului todennäköisesti samalla rahavarain hoito. Kokkolan veronkantomiehet saivat vuotuiseksi palkkiokseen 20 kuparitalaria.¹ Myös Uudestakaupungista voi todeta, miten nimityksiä rahastonhoitaja ja veronkantomies (*casseur och uppbördsman*) käytetään rinnakkaisesti samasta toimihenkilöstä puhuttaessa.²

Maistraatin toimesta yhteiselle porvaristolle annettiin ajoissa tiedoksi määräaika, milloin verot ja suoritukset tuli maksaa joko kantomiehelle tai kaupungin rahastonhoitajalle. Kantomiehet veivät kannon suoritettuaan rahat raatihuoneelle, missä ne otti joko pormestari, kaupungin rahastonhoitaja tai joku muu toimihenkilö vastaan.³ Niinpä Turussa 1630-luvun alussa pormestari ja kämneri ottivat vastaan kantomiesten keräämät verot.⁴ Esimerkkinä mainittakoon myös, että Raahessa maistraatti päätti helmikuun lopussa v. 1681 määrätä maaliskuun 3, 4 ja 5 päivän laivamiesrahojen kantopäiviksi. Ellei näinä päivinä tai näihin päiviin mennessä maksua suoritettu, niin kaupungin rahastonhoitaja velvoitettiin ilmoittamaan laiminlyöjien nimet maistraatille.⁵ Mikäli veronkannon suoritti kruunun toimihenkilö, niin hänen valtakirjansa voitiin, kuten esim. Turussa v. 1640, lukea kokoontuneen porvariston kuullen.⁶

Tuskin tarvitsee huomauttaa, että veronkantomiehen tehtä-

settiin v. 1664 kahdelle veronkantomiehelle 120 talaria kummallekin. HILDEBRAND, Stockholms historia, 150.

¹ Kokkolan r. 1658 10/5 ja 1668 14/5. Raahen r. 1683 16/4.

² Ks. Uudenkaupungin r. 1697 14/4.

³ Tileistä ks. VA 8700, VA 8625 ff. 1324—1329, koskien Viipuria. Tukholman veronkantomiehet olivat ohjesäännön mukaan tilivelvollisia joka kuukauden lopussa. V:n 1672 ohjesääntö Tukholman kaupunkihallintoa varten. STIERNMAN, Samling III, 1053.

⁴ Turun r. 1633 10/5. GRANFELT, Åbo domb. 1632—34, 46.

⁵ Raahen r. 1681 28/2.

⁶ Turun r. 1640 6/5.

vät olivat 1600-luvun kaupungeissa epäkiitollisia ja vähän haluttuja. Ei ollut lainkaan harvinaista, että katkeroitunut veronkantomies saapui valittamaan maistraatille tehtäviensä raskautta ja kiusallisuutta. Kuvaavaa on, että kun Raahen ruotumestarit eivät v. 1681 kenneet eivätkä ilmeisesti halunneetkaan koota laivamiesrahoja, »he työnsivät sen (tehtävän) rahastonhoitajalle, jonka he tahtoivat palkata (tähän tehtävään).»¹ Turussa veronkantomiehiksi määrättyjä kehoitettiin ottamaan mukaansa kaupunginpalvelijoita, jotta keruu olisi paremmin onnistunut. Tavallista oli, että vastavalitut kantomiehet kutsuttiin yleisen raastuvankokouksen jälkeen tai jonakin seuraavana päivänä maistraatin eteen puhuteltavaksi, jolloin heitä kehoitettiin ahkerasti ja tunnollisesti täyttämään velvollisuutensa.² Ei ole lainkaan ihmeteltävä, että useat turkulaiset veronkantomiehet pyysivät vapautusta vastenmielisestä tehtävästään. Tämä tavallisesti myönnettiinkin, mutta ehdolla, että asianomainen hankki itselleen pätevän sijaisen.³ Ajan olosuhteet muistaen voi ymmärtää, miten Naantalin porvari Matti Yrjönpoika, joka v. 1649 määrättiin kantamaan kontributiota ja myllytullia, vastusti määräystä väittäen, ettei hän ole lainkaan velvollinen tähän tehtävään ja »olemaan pormestarin renki.»⁴ Niinikään käkisalmelainen Henrik Piironen jyrkästi kieltäytyi v. 1670 rupeamasta pääsiäisrahojen kantomieheksi huomauttamalla, ettei hän ole mikään renki.⁵

Edellä jo mainittiin, ettei veronkannon järjestelystä ollut yksityiskohtaisia lain määräyksiä, mistä johtui käytännössä vallitseva kirjavuus ja epäilemättä osittain myös keskittämättömyys, joskin etenkin viimeksimainittu ominaisuus oli 1600-luvun kunnallistalouden yleinen ja luonteenomainen piirre. Esivallan järjestelevällä ja ohjaavalla toiminnalla onkin ymmärrettävästi ollut suuri osuus 1600-luvun kaupunkien veronkanto-toimen järjestelyssä, johon käskynhaltijat ja maaherrat kaupun-

¹ Raahen r. 1681 1/8.

² Ks. esim. Turun r. 1669 23/11.

³ Turun r. 1629 15/8 ja 1699 25/11. v. BONSDORFF, Åbo domb. 1623—32, 47.

⁴ Naantalin r. 1649 1/12. Matti Yrjönpoika sai sanoistaan 3 mk:n sakon.

⁵ Käkisalmen r. 1670 26/3.

keihin tekemillään tarkastusmatkoilla kiinnittivät suurta huomiota, lähinnä syistä, joihin jo aikaisemmin esivallan finanssikontrollin yhteydessä on viitattu. Kun ottaa huomioon, että rästiintyminen oli 1600-luvulla hyvin tavallista, oli luonnollista, että esivallan tarmokkaat toimenpiteet olivat usein hyvin tarpeellisia veronkantotoimen tehostamiseksi, mihin paikalliset viranomaiset olivat kenties liian voimattomia.¹ Turussa maaherra seurasi tarkoin veronkantotoimen järjestelyä ja puuttui asiaan, milloin katsoi siihen olevan aihetta. Niinpä 1690-luvulla maaherra Lauritsa Creutz suositteli Turun maistraatille erikoisen vakinaisen veronkantomiehen palkkaamista.² Maaherra teki vastaavan esityksen myös Uudenkaupungin maistraatissa v. 1694, joskaan se ei johtanut pysyvään tulokseen.³ Pietari Brahen toimenpiteistä mainittakoon vain, että hän v. 1650 määräsi, että tuulaakin kantoa varten tuli mm. Viipurin meritullinhoitajan lähettää maistraatin käytettäväksi tarkat luettelot tulevasta ja lähtevästä tavarasta.⁴

Uuden ajan alkupuolen aikainen verojen ja suoritusten kehittymätön kantotapa oli kasvavaa kunnallistaloutta varten liian puutteellinen. Koneisto ei toiminut, kuten lukuisat esimerkit osoittavat, riittävän tehokkaasti ja joustavasti. Veronkantotoimen vähittäistä keskittämistä tosin saattaa havaita 1600-luvun suomalaisissa kaupungeissa, mutta tämä kehitys, johon juuri edellä viitattiin, oli kuitenkin vielä verraten vähäistä ja heikkoa.

II

Uuden ajan alkupuolen olosuhteet johtivat helposti siihen, että maksut ja suoritukset, joita sekä kruunu että kaupunki rupesivat yhä enemmän vaatimaan rahassa, helposti rästiintyivät. Rahaa saattoi olla paikoitellen ja ajoittain suhteellisen niukasti liikkeessä. Ei suinkaan ollut harvinaista, että porvarit

¹ Veronmaksun laiminlyönnin rankaisemisesta ks. esim. HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 189.

² Turun r. 1691 20/5.

³ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 187.

⁴ RUUTH, Viipuri, 394. — Ruotsista ks. esim. HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 120—121.

tarjosivat veronkantomiehelle rahan asemasta maksuksi esimerkiksi tervaa, kuten muuan Oulun veronkantomies valitti v. 1679.¹ Lisäksi porvaristo joko puutteen takia tai leväperäisyydestä usein laiminlöi määräaikaisten, useinkin raskaiden verojen ja maksujen suorituksen.

Verojen ja suoritusten rästiintyminen ja tämän seurauksina panttien otto sekä ulosmittaukset tuottivatkin melkoisesti huolta kaupunkien viranomaisille. Niinpä voi mainita, että Raumalla v. 1646 oli vielä vuosien 1642—1644 karjarahojen maksamattomia rästejä.² Voi myös helposti ymmärtää Uudenkaupungin maistraatin v. 1650 huhtikuussa antaman määräyksen, ettei ketään saa päästää kauppamatkoille, ennenkuin asianomainen on suorittanut kontribution.³ On itsestään selvää, että maksujen rästiintyminen aiheutti melkoista haittaa kruunun ja kaupungin taloudelle ja sen kehitykselle yleensä. Jotenkin säännöllisesti joka vuosi toistuviin tehtäviin kuuluikin määrätä yleisissä raastuvankokouksissa erikoiset rästinkantomiehet suorittamaan ikävää velvollisuuttaan. Uudessakaarlepyyssä määrättiin v. 1630 rästinkantoon kaupunginkirjuri, kaupunginpalvelija sekä »muutamia kelpo miehiä.»⁴ Esimerkkinä mainittakoon lisäksi, että Kokkolassa v. 1694 kaupungin rahastonhoitajan pyynnöstä veloitettiin kaupunginpalvelija ja kaksi porvaria avustamaan rahastonhoitajaa rästien vaikeassa ja työläessä kannossa.⁵ Missä määrin sellaisilla veronkannon tehostukseen pyrkivillä määräyksillä kuin esim. sillä Raahen maistraatin määräyksellä, että veronkantajilta uhattiin ulosmitata rästiintynyt veromäärä, oli käytännöllistä merkitystä, on vaikea päätellä.⁶ Sopii kuitenkin olettaa, että ne suurelta osalta jäivät paperille.

Veronkantomiehet joutuivat ottamaan vastaan pantteja, jotka voitiin käydä määräaikaan mennessä lunastamassa raatihuoneelta. Etenkin pula-aikoina pantteja kerääntyi runsaasti.

¹ Maistraatti määräsi, että tervaa voi ottaa vastaan voimassaolevan taksan mukaisesti. Oulun r. 1679 7/5. Rahan vähyydestä ks. myös esim v. BONSORFF, Åbo, 441—442. HARTMAN, Borgå, 176 ja seurr.

² Rauman r. 1646 15/7 ja 9/11.

³ Uudenkaupungin r. 1650 29/4.

⁴ Uudenkaarlepyyn r. 1630 6/8.

⁵ Kokkolan r. 1694 6/10.

⁶ Raahen r. 1683 16/4.

Panttien otosta ei ollut selviä määräyksiä, vaan käytäntö oli muodostunut melko kirjavaksi. Niinpä Uudenkaarlepyyn maistraatti antoi v. 1630 määräyksen, että ellei rästejä heti suoriteta, on otettava pantti, ja Helsingin maistraatti määräsi v. 1686, että ellei vuotuisia maksuja heti suoriteta, on asianomaiselta otettava kelvollinen pantti.¹ Ellei lunastusta tapahtunut, niin maistraatti antoi kuuluttaa panttien julkisen myyntipäivän.² Oulusta tiedetään, että siellä pantit asetettiin »raatihuoneen etusalii» omistajien lunastettavaksi ja samassa paikassa toimitettiin myös lunastamattomien panttien myynti.³ Turussa ainakin 1630-luvulla pantit vietiin kämnerinkamariin, jossa virallinen arviointi toimitettiin. Niinpä kun muuan kaupunginkellarin viinuri tarjosi v. 1638 panttia, niin arviomiehinä olivat läsnä kaupunginkirjuri, kämneri ja asiantuntijana muuan kelloseppä.⁴

Verojen ja suoritusten perimiseksi kaupungin oli äärimmäisissä tapauksissa pakko turvautua ulosottoon, jonka menetelmät olivat uuden ajan alussa kirjavampia. Etenkin kruunun viranomaiset olivat rästien ulosmittauksessa usein armottomia, kuten esimerkit osoittavat.⁵ Valtakunnan oli välttämätöntä saada verotulot mahdollisimman säännöllisesti. Ryhtymättä esittämään 1600-luvun ulosottotoimitusten yksityiskohtia, mainittakoon, mitä kaupungin toimihenkilöitä saattoi osallistua ulosottojen toimittamiseen. Turussa ulosottotoimituksissa tapaa kaupunginvoudin, kämnerin, kaupunginpalvelijoita ja korttelimestareita, apunaan joskus lisäksi porvareita.⁶ Viipurissa lähetettiin tavallisesti kaupunginvouti ja kaupungin vahtimestari sekä

¹ Uudenkaarlepyyn r. 1630 6/8 ja Helsingin r. 1686 13/10.

² Ks. esim. Vehkalahden r. 1669 10/2, Porvoon r. 1666 26/2 ja Lappeenrannan r. 1676 19/5.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 592.

⁴ Turun r. 1638 5/12. HÄSTESKO, Åbo domb. 1638, 257—258. Ks. myös Turun r. 1639 18/3. Mainittakoon myös, että ainakin Viipurissa oli erikoinen kaupungin panttikirja (Stadens Pante Book). Viipurin r. 1672 27/11.

⁵ Ks. esim. HARTMAN, Borgå, 176 ja seurr.

⁶ Turun r. 1629 26/11, 1632 17/10, 1637 6/9 ja 1637 4/11. v. BONDORFF, Åbo domb. 1623—32, 59 ja 161. HARTMAN, Åbo domb. 1635—37, 172 ja 203.

kaksi korttelimestaria »ryöstölle.»¹ Uudessakaupungissa taas tapaa v. 1654 kaupunginpalvelijan yksinään suorittamassa ulosmittausta.² Porissa taas kaksi tai joskus jopa neljä raati miestä yhdessä kaupunginvoudin ja kaupunginpalvelijan kanssa velvoitettiin ulosmittauksiin.³ Porvoon maistraatti määräsi v. 1668 ruotumestarit yhdessä kaupunginpalvelijan kanssa toimittamaan ulosoton.⁴ Hämeenlinnassa taas v. 1678 kaksi porvaria yhdessä kaupunginvoudin kanssa suorittivat verojen ulosoton ja samanlainen tehtävä uskottiin v. 1690 kahdelle porvarille.⁵

Yleinen rästiintymisilmiö tuotti uuden ajan alkupuolen aikaisille kaupunkiyhteisöille ymmärrettävästi melkoista haittaa ja vahinkoa. Rästiintyminen viivästytti ja heikensi kunnallistalouden yleistä kehitystä ja kunnallispoliittisten päämäärien toteuttamista. Pieneksi ei myöskään ole arvioitavissa se haitta, minkä rästiintyminen toi mukanaan kuluttamalla viranomaisten työvoimaa.

10. H a n k i n n a t.

Uuden ajan alkupuolen pohjoismaisten kaupunkien kunnallistalouden yleisestä luonteesta johtui, että kunnallistalouden hankinnat olivat myöhempiin aikoihin verrattuna usein hämmästyttävän vähäisiä. Useissa kaupungeissa kunnallishallintoa varten suoritettut hankinnat rajoittuivat paperin, musteen, lakan, kynttilöiden ja polttopuiden ostoihin. Mikäli kaupunki rakennutti julkisia rakennuksia, voitiin töitä varten hankkia ostamalla erilaatuisia rakennustarvikkeita, mutta yhtä tavallista oli, että nämä hankinnat suoritettiin keräämällä tarvikkeet yhteiseltä porvaristolta.⁶

¹ RUUTH, Viipuri, 400, aliviitta 4.

² Turun maakunta-arkisto. Uudenkaupungin r. 1654 15/1.

³ Porin r. 1633 23/7, 1644 7/5, 1646 7/12, 1634 2/5, 1647 30/1 ja 1674 22/8.

⁴ Porvoon r. 1668 2/11. Vrt. HARTMAN, Borgå, 176.

⁵ Hämeenlinnan r. 1678 11/3 ja 1690 5/3.

⁶ Porvaristolta hankkimalla tai kaupungin omasta metsästä talkootoin voitiin ilman rahaa saada myös polttopuut. Myös kynttilät voitiin kerätä porvareilta.

Vanha kunnallistalous näet ymmärrettävästi pyrki hankintojaan varten käyttämään mahdollisimman vähän rahaa. Tapaa tilejä, joissa kuten Raumalla v. 1675, ainoa hankintoihin käytetty rahaerä oli kirjoitustarpeiden ostosumma tai, kuten Naantalissa puoli vuosikymmentä myöhemmin, raatihuoneen kattamiseen tarvittavien tuohien maksu.¹ Maistraatti pyrki välistä muilla keinoin hankkimaan vaatimattomat ja vähäiset tarvikkeensa. Niinpä voidaan nähdä, miten joku porvari tietyn laininlyönnin rangaistukseksi ja sovituksiksi raastuvassa maistraatin aloitteesta sitoutuu hankkimaan esim. raatihuoneelle polttopuita, valmistamaan raatihuoneelle uuden katon tai uudet portaat, tuomaan päreitä, kynttilöitä, kestitysolutta, antamaan hospitaalille viljaa jne.² Kunnallisille hankinnoille luonteenomaisina piirteinä olivat edelleen toisaalta patriarkallisuus, toisaalta suunnitelmattomuus ja usein täydellinen keskittämättömyys. Patriarkalliseen tapaan esim. välttämättömiin virallisiin kestityksiin tarvittavat ainekset hankittiin pormestarin tai jonkun äveriään kauppiaan varastoista, eikä ollut harvinaista, että nämä saatiin lahjaksi. Edelleen voi mainita, että esimerkiksi raatihuoneelle hankittavaa kelloa varten joku kaupungin mahtimies katsoi hyväksi lahjoittaa rahasumman, jota kenties kartutettiin kaupungin omilla varoilla, ja saadulla summalla pormestari osti valtiopäivillä käydessään kellon.

Pieniäkin kunnallisia hankintoja varten tehtiin yleensä päätös yleisessä raastuvankokouksessa, mikäli oli kyseessä erikoislaatuinen, tavanmukaisista vuotuisista hankinnoista poikkeava osto. Niinpä juhlallisesti päätettiin ostaa kaupunkia varten uudet rumpupalikat, uusi lippu ja uusi bardisaani, ja yhtä juhlallisesti katsottiin aiheelliseksi hankkia esiintulleesta syystä rautaa kaupungin vankilaa varten ja rantapuodin oveen uusi lukko. Mitään yhteisostoja ei yleensä tunnettu, vaan käytännössä vallitsi melkoista keskittämättömyyttä.³ Kuvaavaa on,

¹ VA 7332 f. 2568—2569 ja VA 7350 f. 2629—2630. Mainittakoon myös että keskiajalla Viipurin kaupunki osti suolalla ja viljalla tulleita, halkoja ja tervaa talonpojilta. RUUTH, Viipuri, 95.

² Ks. esim. RUUTH, Pori, 142.

³ Vrt. STARCK, Rationell småstadsförvaltning, 250. — 1600-luvulla ei tunnettu myöhempinä aikoina käytännössä olevia kaupunkien yhteishankintoja.

miten vanhoissa kaupunkiyhteisöissä esim. polttopuiden hankinta saattoi tapahtua. Kaikki polttopuita tarvitsevat julkiset laitokset ja rakennukset kuten kirkko, koulu, raatihuone, hospitaali, kiltatalo jms. hankkivat näet halkonsa erikseen sensijaan, että tämä useinkin vaivaa aiheuttava toimenpide olisi keskitetty kunnallisen yhteishankinnan varaan. Pienenä tyyppillisenä esimerkkinä voi kertoa, että kun Tammisaaressa tammiukuussa v. 1695 saatiin tietää maaherran saapuvan pitämään sotaväenkutsuntaa rahvaalle, päätettiin nimenomaan tätä varten erikseen hankkia polttopuita kutsuntahuoneistoon raatihuoneelle. Kaupunginkirjuri velvoitettiin ostamaan halkoja maalta ja porvaristo velvoitettiin hankkimaan lisää puita, ellei ostettu erä riittänyt.¹ Useinkaan ei ollut mitään laajoja, kauaskantoisia hankintasuunnitelmia, vaan ostot suoritettiin välttämättömän tarpeen tullen ja, mikäli menot olivat suuret, porvaristo katsoi aiheelliseksi lausua tyytymättömyytensä kunnallisten rasitusten raskauteen »näinä vaikeina aikoina.» Vanhat arvovaltaiset käsityöläiset suorittivat esim. raatihuoneen kaluston korjaukset ja täydennykset. Niinpä v. 1686 Raahen Joonas-puuseppä valmisti raastupaan kaksi tuolia ja asiakirjoja varten arkun. Kokkolassa taas Matti-tynnyrintekijä sai v. 1695 maksun kaupunkia varten valmistamistaan tynnyristä, vakasta ja kapasta.²

Ei olekaan lainkaan ihmeteltävää, että 1600-luvun kaupunkien kunnallisten hankintojen järjestelyssä tapaa suurta kirjavuutta ja käytännön vakiintumattomuutta, keskittämättömyydestä puhumattakaan. Hankintojen toimittajiksi määrättiin tavallisimmin joko kaupunginvouti, kaupunginpalvelija tai joskus erityisesti nimetyt porvarit.³ Joskus näkee, kuten esim. edellämainitussa Tammisaaren halkohankinnan järjestelyssä tai Uudessakaupungissa v. 1694, että kaupunginkirjuri määrättiin ottamaan vastaan yleisiä töitä varten tarvittavia rakennusai-

¹ Tammisaaren r. 1695 14/1.

² VA 2909 f. 549—551 ja VA 9191 f. 561—566.

³ Ks. Tammisaaren r. 1653 26/1. HULTMAN, Ekenäs domb. I, 170—171 (kirkonisäntä). Vaasan r. 1661 22/5 (kaupunginvouti), Oulun r. 1670 9/5 (erikseen nimetyt porvarit) ja Naantalin r. 1682 22/3 (kaupunginpalvelija).

neita.¹ Yhtä kirjavia olivat niinkään ne perusteet, joiden mukaan yksityisiltä porvareilta hankittiin esim. yleisiä töitä varten tarvittavia rakennusaineita jms.²

11. Talousarvio ja tilit. Tilien tarkastus.

I

Kaupunkien alkeellinen kunnallistalous ei tuntenut mitään varsinaista talousarviota. Erikoista suunnitelmallista kunnallistalouden järjestelyä näet tapaa harvoin. Kunnallisten varojen vuotuinen käyttö riippui oleellisesti vuoden aikana kertyvistä tuloista. Vanhoissa tanskalaisissa kaupungeissa vuotuiset menoerät ryhmitettiin tavallisesti neljään osaan, nimittäin kruunulle meneviin maksuihin, kaupungin omaa kunnallishallintoa ja oikeudenhoitoa varten osoitettuihin menoihin, kaupungin rakennusmenoihin ja ylimääräisiin menoihin.³ Vain harvoissa keskieurooppalaisissa ja tuskin missään pohjoismaisissa kaupungeissa oli erikoisia vararahastoja vuotuisen talousarvion tasapainossapitoin.⁴ Vanhastaan oli totuttu siihen, että määrätty tulot osoitettiin määrättyjä tarkoituksia varten.⁵ Tämä luonnollisesti osaltaan kangisti kunnallista taloudenhoitoa, jopa saattoi ehkäistä sen kehitystäkin.

Kunnallistalouden kehittyessä ja kunnalliselämän monipuolistuessa tuli suunnitelmallinen talousarvio ennen pitkää erittäin tarpeelliseksi. Jo v:n 1619 säädöksessä huomautettiin tällaisten tarpeellisuudesta ja hyödystä.⁶ Talousarvioita ei kuitenkaan yleensä syntynyt kaupunkien porvariston ja maistraattien omasta, vaan esivallan aloitteesta. Maistraatin palkkauksen yhteydessä jo viitattiin siihen, että useat maaherrat laati-

¹ Uudenkaupungin r. 1694 29/7.

² Tästä puhutaan yksityiskohtaisemmin yleisten töiden järjestelyä kuvattaessa. Ks. s. 170.

³ MACKEPANG, Købstadstyrelsen, 157.

⁴ MACKEPANG, Købstadstyrelsen, 164. MACKEPANG ei tunne tällaisia rahastoja uuden ajan alkupuolen tanskalaisista kaupungeista lainkaan.

⁵ Ks. myös s. 55.

⁶ V:n 1619 säädös, kohdat 21—23.

vat kaupunkeja varten talousarvioita.¹ Erikoisesti on mainittava Pietari Brahen osuus Suomen 1600-luvun kaupunkien talousarvioiden järjestelyssä: Pietari Brahe laati Viipurin ja Helsingin kaupunkien talousarvioehdotukset. Yleisenä pyrkimyksenä oli hankkia kaupungeille vakinaisia, vuosittain mahdollisimman tasaisesti tuottavia tuloja, jotta byrokratisoituvan kunnallishallinnon kasvavien menosääntöjen tarpeet olisi voitu tyydyttää. Pahinta näet oli, että kaupunkien tulot vaihtelivat eri vuosina ja että tulot eivät aina likimainkaan peittäneet kaupunkien menoja. On kuitenkin huomattava, että kenraalikuvernöörien ja maaherrojen antamat harvalukuiset talousarviot olivat usein puolinaisia ja puutteellisia ja jäivät monesti käytännössä toteuttamatta.

Kuten mainittiin, niin Kaarle XI:n toimesta vv. 1689—1700 noin puolet Ruotsi-Suomen kaupungeista sai kiinteän, kuninkaan määräämän kunnallisen talousarvion.² Viipuri ja kaiketi myös Vehkalahti saivat talousarvionsa 1694 22/5, 1696 18/9 sellaisen saivat Uudenmaan ja Hämeen läänin kaupungit, Helsinki, Hämeenlinna, Porvoo ja Tammisaari, ja vihdoin 1698 8/7 Pohjanmaan kaupungit, Vaasa, Oulu, Kristiinankaupunki, Uusikaarlepyy, Pietarsaari, Kokkola, Raase ja Kajaani. Turun ja Porin läänin kaupungit eivät Ruotsi-Suomen suurvaltakauden aikana ennättäneet saada kiinteitä normaalitalousarvioita, joskin ilmeisesti sellaisia oli suunnitteilla. Huomattakoon ohimennen, että turkulaiset toivoivat talousarvion laadittavaksi »Tukholman mallin mukaan.» Tämä tarkoitti lähinnä sitä, että Turku pyrki saamaan vastaavia kunnallisia tulolähteitä kuin pääkaupunkikin.³

Mainitut uudet ns. normaalitalousarviot pyrkivät mahdollisuuksien mukaan yhtenäistämään eri kaupunkien kunnallistalouden. Kunnalliset menot, ensi sijassa maistraatin ja kaupungin muiden toimihenkilöiden palkkamenot, koetettiin määrätä sellaisiksi, että kaupungin tulot (sekä valtiovallan mahdollisesti maksama osuus) riittivät näihin. Nämä normaalitalous-

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 119.

² ODHNER, Inre historia, 184, LAGERROTH, Statsreglering och finansförvaltning i Sverige, 97—98, HALILA, Kunnallishallinto I, 123.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 124.

arviot oli laadittu kuninkaan toimesta paikallisten viranomais-
ten myötävaikutuksella. Talousarvion useat summat oli kui-
tenkin määrätty liian teoreettisesti. Käytäntö näet osoitti, että
näitä normaalitalousarvioita ei useasti voitukaan toteuttaa,
vaan ne saattoivat jäädä miltei vain paperille, ahtaiden olojen
vuoksi käytännössä vaikeasti toteutettaviksi suunnitelmiksi.

Kuten maistraatin palkkausta käsiteltäessä huomautettiin,
eivät vuosisadan lopussa annetut normaalitalousarviot käytän-
nössä muodostaneet mainittavaa käännekohtaa kunnallistalou-
den kehityksessä, vaikka ensi näkemältä kenties voisi näin olet-
taa. Mainituilla talousarvioilla oli kuitenkin voimakas kontinui-
teetti, mikä osittain johtui, kuten huomautettiin, kaupunkien
talouselämän yleisestä heikkoudesta. Useissa tapauksissa mai-
nitut viralliset talousarviot säilyivät vain vähäisin periaatteelli-
sin muutoksin aina 1800-luvulle saakka.¹

1600-luvun kaupunkien talousarvioita ja tilejä vertaillen
tekee ennen pitkää sen havainnon, että talousarvio muodosti
vain rungon, teoreettisen pohjan, jolle varsinainen varojen
käyttö käytännössä rakentui. Kuvaavaa on, että useissa kau-
punktileissä ns. ylimääräiset menot olivat suhteellisen merkit-
täviä ja tavallista oli, että talousarvio voitiin vuoden kuluessa
melkoisesti ylittää. Ns. ylimääräisten menojen runsaus johtui
useassa tapauksessa siitä, että talousarvio oli tavallaan »jää-
tynyt», s.o. jäänyt kunnallistalouden kehityksestä jälkeen.
Niinpä ylimääräisten menojen joukossa saattoi olla tärkeiden
ja välttämättömien kunnallisten toimihenkilöiden palkkoja.
Esimerkiksi Viipurissa v. 1690 palkattiin talousarvion ulko-
puolella kahdeksan vartiomiestä, urkuri, sahaaja ja tiilintekijä.
Seuraavan vuoden tileistä tapaa talousarvion ulkopuolella myös
kaupungin musikantin palkkasumman.² Vehkalahdella palkat-
tiin v. 1695 talousarvion ulkopuolella kaupungin veronkanto-
mies, mikä menettely oli tavallista muissakin kaupungeissa.³

Vuosisadan lopussa säädettyjen normaalitalousarvioiden
yhteydessä annetuissa varojenhoito-ohjesäännöissä teroitettiin
mieliin sitä seikkaa, että talousarviota ei saanut ylittää. Mikäli

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 125.

² VA 8702 ja 8705.

³ VA 8714.

kaupungin taloudessa ilmeni ylijäämää talousarvioon verrattuna — mikä ainakin Suomen kaupungeissa tapahtui 1600-luvulla perin harvoin — oli ylijäämän käytöstä neuvoteltava esivallan kanssa. Mainittakoon, että Tukholmaa varten v. 1672 annetussa hallinto-ohjesäännössä määrättiin, että ylijäämä tuli jakaa kahteen osaan. Kaksi kolmasosaa tuli käyttää ensi sijassa uusiin rakennuksiin ja yksi kolmasosa »erinäisiin ylimääräisiin menoihin, joita ei voi tietää ennakolta.»¹

Luonnollista on, että ns. normaalitalousarviot nimenomaan tulojen kohdalta olivat vain ylimalkaisia, s.o. ne eivät voineet vakauttaa mitään kiinteitä tuloeria kaupungin paikallista taloudenhoitoa varten.² Huomautettakoon lisäksi, että normaali-talousarvion muutos saattoi tulla 1600-luvun lopulla kysymykseen vain kuninkaan määräyksestä ja päätöksestä.

II

Suurelta osalta luontoistalouteen perustuvan keskiaikaisen kunnallistalouden tilit olivat yleensä yksinkertaisia ja vähäisiä. Rikkaiden hansakaupunkien tilinpito oli kuitenkin luonnollisesti melkoista kehittyneempää kuin köyhien pikkukaupunkien, joiden kunnallistalouden tilityksessä ja kirjanpidossa saattoi olla melkoisia puutteita kirjoitus- ja kirjanpitotaidon heikkouden vuoksi. Oli kieltämättä melkoinen ero vanhan hansakaupungin upealla, nahkaselkäsellä, kultakoristeisella ja siistillä tilikirjalla verrattuna köyhän pikkukaupungin vaatimattomiin, usein puutteellisiin, jopa sekaviinkin tiliarkkeihin. Kirjanpidolla oli tavallisesti melkoinen persoonallinen sävy, sillä kukin tilinpitäjä, jopa yksityinen kirjuriakin, noudatti siinä omia menetelmiä, kunnes uuden ajan alussa niin kruunun kuin kaupunkienkin tilit alkavat vähitellen yhtenäistyä.

Vanha keskiaikainen tilivuosi aloitettiin Ruotsi-Suomen kaupungeissa tavallisesti toukokuun alusta.³ Ohimennen huo-

¹ Tukholman hallinto-ohjesääntö v. 1672, kohta 18. STIERNMAN, Samling III, 1070.

² Vrt. s. 55.

³ Vrt. kauppa- ja purjehdussäännön katsastusmiesten ohjesääntöä 1614 14/5: tullitilit on aloitettava toukok. 1 päivänä.

mattakoon, että tilivuoden alku oli keskieuropalaisissa kaupungeissa hyvin vaihteleva. Useissa saksalaisissa kaupungeissa, mm. Lyypekissä, tilivuosi aloitettiin Pietarinpäivänä, helmikuun 22 päivänä.¹ Mm. MACKEPRANG on todennut, että keskiajan ja uuden ajan alkupuolen tanskalaisissa kaupungeissa tilivuoden alku oli suuresti vaihteleva eri kaupungeissa. Tilivuosi saattoi alkaa eri aikoina vuodesta, mm. tammi-, helmi-, marras- tai joulukuussa, jopa liikkuvina juhlapäivinäkin, mikä saattoi aiheuttaa hankaluuksia.² Uuden ajan alkupuolella Ruotsi-Suomen kaupungeissa vähitellen entistä enemmän siirryttiin sellaiseen tilivuoteen, joka alkoi kalenterivuoden alusta. Kuitenkin muutamissa kaupungeissa, esim. Udessakaupungissa vielä vv. 1680—1681, tilit aloitettiin toukokuun 1 päivästä.³ Tämä ei kuitenkaan ole sinänsä ihmeteltävää, sillä mainitulla käytännöllä oli tukenaan mm. kaupunginlaki, jossa puhuttiin toukokuun alussa tapahtuvasta tilivuoden vaihdoksesta. Lisäksi on muistettava, että toukokuun 1 päivä merkitsi yleensäkin kunnallisen vuoden alkua.

1600-luvulle tultaessa useiden Ruotsi-Suomen kaupunkien, nimenomaan pienten ylämaankaupunkien, tilinpito oli yksinkertaista. Niinpä esim. Oulussa v:n 1627 tilien tulopuolelle oli merkitty kaikki kaupungin tulot ilman ryhmittelyä pelkkänä loppusummana. Huomautettiin vain, että tulot, »nimittäin sakot, porvariusrahat ja muut pienet kannot (uppbörder) ovat kaupungin tuomiokirjan mukaisesti lasketut yhteen.»⁴ Kirjanpitotaito ei ollut 1600-luvun pikkukaupunkien porvareiden piirissä suinkaan korkealla tasolla, joten kaupungin tilien yksinkertaisuus, jopa puutteellisuus, oli aivan luonnollista. Eräissä kaupungeissa, mm. 1600-luvun alkupuolen Upsalassa, maistraatti katsoi olevan syytä palkata erikoisen kaupungin kirjan-

¹ TOBERG, Die Lübecker Kämmerer, 11.

² MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 157.

³ VA 7350 f. 2622.

⁴ RVA. Kaupunkien akteja. Oulu. Oulun tilit v. 1627. Tilisysteemien kehityksen historiasta ks. esim. CHRISTIANSEN, Bidrag til dansk Stats-husholdnings Historie I, 38. Mm. CHRISTIANSEN huomauttaa, että saksalaisen v. Seckendorffin teoksella »Teutscher Fürsten Stat» tuli 1650-luvulla olemaan suuri merkitys tanskalaisten kaupunkien tilinpidon järjestelyssä.

pitäjän huolehtimaan tileistä.¹ Meikäläisistä kaupungeista Turun ja Viipurin tilit olivat ymmärrettävästi melkoista huolellisemmin ja järjestelmällisemmin laadittuja kuin pienten ylämaan-kaupunkien. Luonnollista on, että muidenkin residenssikaupunkien tilinpito oli niinikään melkoisesti kehittyneempää kuin etäisten ylämaankaupunkien.

Ei ollut lainkaan harvinaista, että 1600-luvulla kaupungin toimihenkilöstöä syytettiin tilinpitovelvollisuuden laiminlyönnistä. Niinpä Helsingin pormestaria Kaspar Reijeriä syytettiin mm. siitä, ettei hän ollut kaupungin maatilusten hoidosta enempää kuin tulleistakaan tehnyt tilejä viiteen vuoteen.² Niinikään Pietarsaaren pormestaria Jaakko Josefinpoikaa syytettiin siitä, ettei hän »kaupungin perustamisesta saakka ollut koskaan tehnyt meille (kreivikunnan inspehtorille) tai kaupungille mitään tilejä kaupungin kassasta ja tuloista tai niistä taloista, joita me olemme lahjoittaneet, tai sakoista tai vieraista, jotka ostavat laivoja, tai uusien porvareiden ilmoittautumisrahoista (porvariusrahoista)».³ Edelleen mainittakoon, että v. 1617 Porin pormestaria Melchior Laurinpoikaa syytettiin häntäkin tilinteon laiminlyönnistä ja kruunun tullitulojen vähentämisestä.⁴ On kuitenkin huomattava, etteivät tällaiset syytteet suinkaan aina olleet totuudenmukaisia, vaan asianomaiset henkilöt olivat itse asiassa pitäneet riittävästi huolta heidän haltuunsa uskottujen varojen ja omaisuuden tilityksestä. 1600-luvun asiakirjat eivät yleensä lainkaan tunne, kuten edellä jo on mainittu, mitään suoranaisia kavalluksia kaupunkien varojen hoidossa.

Valtakunnan kamarikollegion ja maaherrojen toimesta kaupunkien tilinpitoa ruvettiin etenkin 1600-luvun jälkipuoliskolla valvomaan entistä tarkemmin. Maaherrat ja heidän

¹ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 192.

² RVA. Kaupunkien akteja. Helsinki. Lauri Niilonpojan valitus. Päiväämätön.

³ RVA. Kaupunkien akteja. Pietarsaari. Hajanaisia asiakirjoja, jotka koskevat inspehtori Eerik Tawastin riitajuttua. Tarkastuskomissionin päiväämätön memoriaali, kohta 11.

⁴ RVA. Kaupunkien akteja. Pori. Oikeudenkäyntiasiakirjoja 1617 3/3, kohta 2. — Mainittakoon myös, että esim. Porvoossa ei kaupungin tilejä laadittu säännöllisesti joka vuosi. HARTMAN, Borgå, 196. Vehkalaudesta ks. NORDENSTRENG, Hamina, 128—129.

alaisensa virkamiehet antoivat tarkastuskäynneillä kaupunkien tilinpitäjille yksityiskohtaisia ja usein tuiki tarpeellisia neuvoja ja ohjeita tilinpidosta. Valtakunnan kamarikollegio asetti puolestaan entistä suurempia vaatimuksia tilien laatuun nähden. Valtakunnan kamarikollegio teroitti maaherrojen ja kaupunkien viranomaisten mieliin, mm. vuosina 1652, 1653 ja 1662 tilinpidon huolellisuuden tärkeyttä.¹ Näitä ohjeita noudattaen maaherrat puolestaan ryhtyivät lääneissään parantamaan kaupunkien tilinpitoa. Niinpä esim. Pohjanmaan maaherra Johannes Graan lähetti v. 1662 lokakuun 16 päivänä kiertokirjeen lääninsä kaupungeille. Kirjeessä, joka pohjautui valtakunnan kamarikollegion syyskuun 19 päivänä antamaan kirjeeseen, kaupungit velvoitettiin vuotuisen tilinpitoon ja tilien lähettämiseen lääninkirjanpitäjälle.² Mainittakoon ohimennen, että kun Pohjanmaan maaherra v. 1694 piti tarkastusta Oulussa, hän totesi tileissä melkoista »sekaannusta ja häiriötä», koska kruunun ja kaupungin tilit oli siihen saakka pidetty yhdessä. Maaherra vaati kaupunkia entistä paremmin huolehtimaan tilien johdonmukaisuudesta ja selvyydestä.³ Kaarle XI:n antamissa taloudenhoito-ohjesäännöissä huomautettiin, että tilit on pidettävä valtakunnan kamarikollegion antamien määräysten mukaisesti. Tilien parantamispyrkimysten tehostuminen oli tietenkin luonnollinen seuraus kruunun tilijärjestelmän yleisestä kehityksestä, joka näihin aikoihin oli merkittävä. Kaupunkien tilisysteemien ja tilinpidon yleinen kehitys tapahtui kuitenkin hitaasti, sillä kaupunkien kunnallistalouden yleinen keskittämättömyys oli monessa tapauksessa vakavana haitallisena tekijänä. Yhtenäistä, kaupungin koko kunnallistalouden käsittävää tilinpitäjärjestelmää ei helposti syntynyt, sillä esim. kaupungin veronkannon jakaantuminen lukuisten, usein kirjanpitokyvyttömiä veronkantomiesten käsiin ei suinkaan ollut omiaan edistämään tilinpidon yhtenäistymistä ja kehittymistä. Voi kuitenkin todeta, että suurvalta-ajan lopussa kaupunkien tilit olivat jo säännöllisiä, melko yhtenäisiä ja samaa järjestelmää noudattavia.

¹ Kamarikollegion kirjeet 1652 3/5, 1653 28/2 ja 1662 19/9.

² Oulun r. 1662 31/10.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 323. Kruunun ja kaupunkien tilien toisiinsa kietoutuneisuudesta on edellä ollut puhetta.

III

Ruotsi-Suomen kaupunginlain mukaan kaupungin tilit tuli esittää kuninkaan voudin ja maistraatin tarkastettaviksi vuosittain kahdeksan päivää ennen valpurinmessua.¹ Kustaa Vaasa pyrki siihen, että kaupunkien tilit olisi joka vuosi lähetettävä kuninkaan kamarin tarkastettavaksi, mutta määräystä sovellettiin käytännössä yleensä vain Tukholmaan nähden. Vuoden 1619 säädöksen mukaan seitsenmiehistön laatimat tilit tuli vuosittain kahdeksan päivää ennen valpurinmessua alistaa käskynhaltijan, maistraatin ja erikoisen yhteistä porvaristoa edustavan tilintarkastajakunnan tarkastettaviksi. Mainittu valiokunta tuli muodostaa siten, että kaupungin vanhimmat valitsivat keskuudestaan 12 miestä, kuusi kauppiasta ja kuusi käsityöläistä, jotka »yhteisen porvariston puolesta» tarkastaisivat tilit.² Valtakunnan kamarikollegion v. 1653 maistraateille lähettämän kiertokirjeen mukaan maistraatin piti lähettää kaupungin tilit lääninrahastonhoitajalle esitarkastusta varten, jonka lääninrahastonhoitaja paikallisten olosuhteiden tuntijana suoritti, lähettäen tilit edelleen valtakunnan kamarikollegioon. Läänitysalueiden kaupungeille annettiin vastaavanlaatuisia määräyksiä. Niinpä esim. Vaasalle v. 1652 annetussa hallinto-ohjesäännössä määrättiin, että kaupungin tilit oli joka vuosi tarkastettava; tilien jäljennös piti lähettää kreiville.³ Vuosisadan lopussa annetuissa kaupunkien taloudenhoito-ohjesäännöissä mainitut yleiset tilintarkastusmääräykset toistettiin. Tilit siis vuosittain vaadittiin lähetettäväksi läänin rahastonhoitajan välityksellä valtakunnan kamarikollegioon. Olipa eräissä, nimenomaan residenssikaupunkien ohjesäännöissä määrätty, että tilit oli joka kuukausi vietävä lääninrahastonhoitajan tarkastettaviksi.

Tuskin tarvitsee huomauttaa, että käytäntö ei suinkaan ollut kirjaimellisesti lähtenyt seuraamaan edelläesitettyjä tilintarkastusmääräyksiä. Tilejä ei useinkaan tarkastettu säännöllisesti

¹ KL. Kuninkaankaari, luku 18.

² V:n 1619 säädös, kohta 22.

³ Vaasan hallinto-ohjesääntö, kohta 5. RVA. Oxenstiernan kok. Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan ohjesääntö Vaasan kaupungille 1652 1/10.

joka vuosi, mainittu 12-miehinen tarkastusvaliokunta jäi käytännöllisesti katsoen vain toteutumattomaksi suunnitelmaksi ja valtakunnan kamarikollegion sekä maaherrojen vaatimuksia tilintarkastuksista ryhdyttiin yleensä noudattamaan hitaasti. Määräykset olivat näet osittain teoreettisia, osittain tavallaan aikaansa edellä.

Tilintarkastustoimen paikallinen järjestely riippui suurelta osalta siitä, millaista mielenkiintoa toisaalta yhteinen porvaristo ja toisaalta esivallan paikalliset edustajat tunsivat kaupungin tilien kontrollointiin. Tilintarkastusmuodot olivat eri kaupungeissa toisistaan poikkeavia. Lisäksi voi tehdä havainnon, että tarkastustoiminta saattoi olla melkoisen epätasaista: Väliin näet meni useita vuosia ilman, että kaupungin tilejä tuskin lainkaan kontrolloitiin.

Luonnollista on, että yhteisen porvariston mielenkiinto kaupungin tilien tarkastukseen oli suuri nimenomaan taloudellisesti ahtaina aikoina, jolloin verot ja suoritukset tuntuivat erikoisen raskailta. Niinikään niissä kaupungeissa, joissa yhteisellä porvaristolla ylimalkaan oli merkittävää sananvaltaa kunnallisissa asioissa, yhteinen porvaristo osallistui tavallisesti tehokkaasti myös tilien tarkastukseen. On edelleen huomattava, että aloitteet tilintarkastustoimen tehostamiseksi tulivat kuitenkin yleensä esivallan ja vain harvoin yhteisen porvariston taholta. Varsin tavallista oli, että 1600-luvulla tapaa maaherran raatihuoneella vaatimassa kaupungin tilien pikaista ja huolellista tarkastusta, lääninrahastonhoitajan puolestaan vaatimassa, että kaupungin tilit säännöllisesti toimitetaan tarkastettaviksi jne.¹ Erikoisesti onkin mainittava Pohjanmaan maaherrojen toimenpiteet kaupunkien tilintarkastustoimen kohottamiseksi. Pohjanmaan kaupunkien tilintarkastustoimi olikin organisoitu paremmin kuin yleensä muun Suomen kaupungeissa. Maaherrojen pyrkimyksenä oli muodostaa Pohjanmaan kaupunkeihin arvovaltainen, porvareista kokoonpantu tilintarkastusvaliokunta, jollaisesta annetaan tuonnempana esimerkkejä. Yhteinen porvaristo yleensä vain erikoistapauksissa esitti kontrollivaatimuksia. Näin tapahtui esimerkiksi silloin, kun rahastonhoitaja vaihtui tai yhteinen porvaristo saattoi

¹ Ks. esim. Vaasan r. 1681 11/4 ja Raahen r. 1690 18/1.

epäillä tilivelvollisia varojen epätarkoituksenmukaisesta käytöstä. Kuvaavaa on, miten v. 1666 Vaasan porvarit valittivat raastuvassa, että »porvaristo ei ole mitään kuullut» vuosien 1656 ja 1665 välisistä tileistä ja että porvaristo vaati näistä selontekoa.¹ Maaherran ollessa v. 1682 tarkastusmatkalla Raahessa yhteinen porvaristo kertoi, ettei se »koskaan ole nähnyt kaupungin tilejä tai tietänyt tuloista ja menoista.»²

Pienissä kaupungeissa oli tavallista, että maistraatti omaloitteisesti silloin tällöin, etenkin kevätkokousten yhteydessä, teki julkisesti selkoa yhteiselle porvaristolle kaupungin taloudenhoidosta ja esitti samalla kaupungin tilit yleisesti kontrolloitaviksi. Näin menetellen maistraatti pyrki lujittamaan arvovaltaansa. Niinikään maistraatti katsoi vapautuvansa taloudenhoidon vastuusta esittämällä toimenpiteensä ja tilinsä yhteiselle porvaristolle. Vaasassa yhteinen porvaristo v. 1666 nimenomaan pyysi, että kaupungin tilit luettaisiin julki yleisissä raastuvankokouksissa.³ Kristiinankaupungissa oli ainakin 1660-luvulla porvariston tapana kokoontua maistraatin kutsumana kuulemaan selontekoa kaupungin tileistä.⁴ Vastaavan menettelytavan näkee eräissä muissakin kaupungeissa.⁵

Vanhastaan oli kuitenkin nimenomaan suurissa kaupungeissa kaupungin tilien tarkastus luovutettu erikoisen valiokunnan tehtäväksi. Niissä kaupungeissa, missä maistraatilla oli suuri valta ja missä maistraatti nautti vankkaa arvontoa, kontrolli voitiin kokonaisuudessaan luovuttaa maistraatille. Muutamissa kaupungeissa valiokuntaan kuului yhteisen porvariston edustajien rinnalla maistraatin jäseniä, muutamissa sen taas muodostivat yksinomaan yhteisen porvariston edustajat. Tähän vaikutti luonnollisesti myös se seikka, oliko rahastonhoitaja maistraatin jäsen vaiko maistraattiin kuulumaton henkilö. Muutamissa kaupungeissa voinee todeta, että tilintarkastusvaliokunnan kokoonpanossa saattoivat kuvastua maistraatin ja yhteisen porvariston valtasuhteet. Miten vaihtelevia

¹ Vaasan r. 1666 21/8. Ks. myös Vaasan r. 1648 12/1.

² Raahen r. 1682 17/3.

³ Vaasan r. 1666 25/8.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1666 1/12 ja 1668 4/5.

⁵ Ks. esim. Porvoon r. 1659 29/1, Hämeenlinnan r. 1669 27/10 ja Käkisalmen r. 1671 5/6.

tilintarkastusvaliokunnat saattoivat olla kokoonpanoltaan, selviää tarkastellessa esim. Kristiinankaupungin tilintarkastusmenetelmiä. Edellä juuri huomautettiin, että Kristiinankaupungissa koko porvaristo osallistui tilien kontrollointiin. Vuonna 1692 sensijaan tapaa tilintarkastajina pormestarin, kaksi raati miestä ja kaupunginkirjurin, ja seuraavana vuonna vastaavaan tehtävään määrättiin neljä porvaria.¹ Oulussa tilintarkastajistoon kuului v. 1671 maistraatin lisäksi kuusi porvaria, v. 1674 maistraatin lisäksi viisi porvaria, v. 1681 todennäköisesti yksinään kuusi porvaria, v. 1682 maistraatin lisäksi kahdeksan porvaria ja seuraavana vuonna kaiketi yksinään kymmenen porvaria.² Kokkolassa ja Raahessa tilintarkastuksen toimittivat 1600-luvun jälkipuoliskolla valiokunnat, joiden suuruus vaihteli 2—6 porvariin ja jotka suorittivat tehtävänsä yhdessä maistraatin kanssa.³ Pohjanmaan tilintarkastusvaliokuntia tarkastellessa ei voi olla niitä rinnastamatta sanotuissa kaupungeissa 1600-luvun jälkipuoliskolla, etenkin vuosisadan lopussa, tavattaviin kaupungin vanhimpien valiokuntiin. Huomattakoon, että ainakin ajoittain Oulun tilintarkastusvaliokunnan muodostivat juuri kaupungin vanhimmat, jotka muutenkin osallistuivat maistraatin rinnalla kaikkien tärkeiden asioiden ratkaisuun.⁴ On kuitenkin luonnollista, että tilintarkastusvaliokunnat olivat erillisiä, joskin niiden jäseniksi valittiin samoja arvovaltaisia ja pystyviä porvareita, joiden joukosta suurelta osalta myös kaupungin vanhimmat valittiin. Tämä johtui lähinnä tilintarkastajiston tehtävien luonteesta. Valiokunta, joka osallistui kaupungin taloudenhoidon johtoon, ei näet yleensä voinut toimia samalla tilien kontrolloitsijana.

Maamme suurimpien kaupunkien, Turun, Viipurin ja Helsingin tilintarkastustoiminnasta ei liene muodostettavissa riittävän selväpiirteistä kuvaa. Näissä kaupungeissa, joissa maistraateilla oli yleensä suuri sananvalta, myös tilintarkastustoi-

¹ Kristiinankaupungin r. 1692 7/5 ja 1693 20/11.

² Oulun r. 1671 14/5, 1674 30/5, 1681 12/12, 1682 22/2 ja 1683 30/4.

³ Kokkolan r. 1658 10/5, 1660 26/4, 1672 8/5, 1674 4/5, 1691 7/5 ja 1694 26/3. Raahen r. 1682 17/3.

⁴ HALILA, Kunnallishallinto I, 248. Ks. myös Oulun r. 1683 30/4. Tällöin näet samat miehet sekä tarkastivat vuosien 1681—1682 tilit että harkitsivat kontribution kannosta ja tilityksestä sekä tuulaakista.

minta keskittyi suurelta osalta maistraatin omaan piiriin. Yleisissä raastuvankokouksissa yhteiselle porvaristolle vain luettiin lyhyt selonteko varojen käytöstä. Näissä kaupungeissa ei yleensä tapaa erityisiä tilintarkastusvaliokuntia. Niinpä Turussa v. 1643 toimi koko maistraatti tilintarkastustehtävissä.¹ Vuosisadan lopulla kaupungin vanhimmat näyttävät Turussa maistraatin rinnalla osallistuneen tilien tarkastukseen, joskin yksityiskohtaisia tietoja tästä toiminnasta ei liene saatavissa.²

Tilintarkastajien tehtävä oli vaativa ja myös epäkiitollinen. Pohjanmaan kaupunkien tilintarkastajisto käsitti pääasiassa arvovaltaisia ja kirjanpitotaitoisia kauppiaita, kaupungin johtomiehiä, mutta joukossa tapaa myös lainlukijoita ja tullivirkamiehiä, joiden mukanaolo oli usein tarpeen valiokunnan pätevyyden lisäämiseksi. Tilintarkastustehtävät käsitettiin helposti raskaaksi porvarilliseksi rasitukseksi, etenkin kun siitä ei ollut yleensä tapana maksaa erityistä palkkiota. Vaasasta tiedetään v. 1681, että tilintarkastajiksi määräytyt miehet eivät lainkaan ryhtyneet tehtäviinsä. Kuvaavaa on, miten Kokkolassa v. 1694 tilintarkastajiksi määräytyt arvovaltaiset kauppiaat suhtautuivat tehtäviinsä. He näet ilmoittivat maistraatille, ettei heillä ole aikaa ruveta suuritöiseen tilintarkastukseen. He ehdottivat, että pormestari ja kaksi raatimiestä suorittaisivat tilien tarkastuksen, ottaisivat kohtuullisen palkkion vaivoistaan ja tilintarkastuksen tulos julistettaisiin yleisessä raastuvankokouksessa.³ 1600-luvun olosuhteet muistaen ymmärtää hyvin, että Kristiinankaupungin tilintarkastajat v. 1696 katsoivat parhaaksi vaatia yhteiseltä porvaristolta takeita siitä, että he säästyivät kaikilta jälkeensä tehdyiltä moitteilta.⁴ Luonnollista on, että tilintarkastajan tehtävät eivät kuitenkaan olleet yhtä epäkiitollisia kuin taksoitusporvarien.

1600-luvun aikaista tilintarkastusta ei voi kuitenkaan sellaisenaan rinnastaa kolme vuosisataa myöhemmin suoritettavaan tilintarkastukseen. Varsinaisesta tilintarkastuksesta uuden-aikaisessa mielessä ei 1600-luvulla useimmiten näet lainkaan

¹ Turun r. 1643 10/5.

² Turun r. 1693 24/4. Viipurista ks. esim. Viipurin r. 1664 6/7.

³ Kokkolan r. 1694 26/3.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1696 20/3.

ollut kysymys, sillä tilintarkastajien oli välistä pakko, kuten useat esimerkit osoittavat, käsitellä ja hyväksyä mm. sellaisia verotodisteita, joissa ei summia ollut lainkaan mainittu.¹ Tilintarkastus saattoi eri syistä lykkääntyä hyvinkin pitkiksi ajoiksi. Kokkolan pormestari valitti v. 1633, että Knut-pormestarin aikaiset tilit olivat jatkuvasti selvittämättä. Mainittu pormestari oli ollut virassa v:een 1626.² Edelleen mainittakoon, että Oulussa vielä v. 1692 huomautettiin vuosien 1678—1680 tilien valmistumattomuudesta ja kiirehdyttiin niiden viemistä lääninkonttoriin.³ Harvinaista oli, että tilintarkastajat katsoivat tarpeelliseksi esittää vakavia huomautuksia.⁴

Edellä on kiinnitetty huomiota yhteisen porvariston osuuteen kaupunkien tilintarkastustoimessa. Suurissa kaupungeissa voi todeta, että myös kauppiaskillat saattoivat osallistua tilintarkastukseen tai vaatia osallistumisoikeutta siihen. Niinpä Göteborgin kauppiaskilta v. 1712 vaati oikeutta saada yhdessä maistraatin määräämien tilintarkastajien kanssa tarkastaa kaupungin tilit. Kilta ei näet sanonut tyytyvänsä siihen, että se sai kaupungin tileistä pelkästään otteet, jotka kaupungin rahastonhoitaja killalle antoi.⁵ Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei tiettävästi tapaa vastaavaa. On myös mainittava, että maistraatti osallistui ammattikuntasäännösten perusteella ammattikuntien tilien tarkastukseen. Maistraatti määräsi tavallisesti jonkun raatimiehen tarkastamaan ammattikuntien tilinpittoa.⁶ Niinikään maistraatti saattoi määrätä edustajan seurakunnan tilien tarkastusta varten. Mainittakoon, että Helsingissä v. 1683 maistraatti »porvariston alituisista pyynnöistä» päätti, että yhteinen porvaristo keskuudestaan valitsee yhden edustajan tarkastamaan yhdessä kirkkoraadin kanssa seurakunnan tilejä.⁷ Vuonna 1686 taas päätettiin Helsingin raastuvassa, että ellei

¹ Ks. esim. Rauman r. 1683 19/3.

² Kokkolan r. 1633 14/6.

³ Oulun r. 1692 20/5.

⁴ Ks. esim. Kristiinankaupungin r. 1666 1/12 ja Oulun r. 1689 4/1.

⁵ ALMQUIST, Göteborg II, 125—126. Tähän anomukseen ei kuitenkaan liene suostuttu.

⁶ Ks. esim. Porin r. 1692 27/4.

⁷ Tilintarkastajaksi valittiin arvovaltainen kauppias Antti Güntherfors. Helsingin r. 1683 18/5.

raatimies ja kirkonisäntä Johannes Cratz määrääikaan mennessä saavu esittämään seurakunnan tilejä, niin asiasta ilmoitetaan piispalle.¹

Oli hyvin tarpeellista, että myös kruunun taholta suoritettiin kaupungin tilien tarkastuksia itse asianomaisissa kaupungeissa. Edellä on jo viitattu mm. siihen, että maaherrat ja heidän alaisensa virkamiehet tarkastusmatkoillaan antoivat ohjeita tilinpidossa ja suorittivat niinikään tarkastuksia tilien oikeasta hoidosta. Tällöin viranomaisilla oli sopiva tilaisuus antaa yksityiskohtaisia ja henkilökohtaisia ohjeita kaupungin tilivelvollisille. Oulussa tiedoitettiin helmikuun lopussa v. 1665, että porvariston on maaliskuun 1 päivänä saavuttava raatihuoneelle. Tällöin näet kuninkaallinen kamariviskaali oli ilmoittanut saapuvansa kaupunkiin tarkastamaan kaupungin tilejä aina vuodesta 1657 alkaen. Kaikkien rahastonhoitajien ja tilivelvollisten oli saavuttava paikalle tileineen, »erikoisesti Tapani Eerikinpojan, joka sanottuna aikana oli ollut kaupunginkirjuri.»²

Suomen 1600-luvun kaupunkien tilintarkastustoiminnalta puuttui suuressa määrässä yhtenäisyyttä; se ei ollut riittävän säännöllistä ja jatkuvaa, vaan sysäyksellistä ja suuressa määrässä esivallan aloitteesta riippuvaa. Kirjanpitotaidon suhteellinen heikkous aiheutti useasti sen, että tarkastusten tehokkuus ei kenties ollut riittävän suuri. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että kunnallistalouden patriarkallisuus ei suinkaan aina edellyttänyt uudenaikaisessa mielessä käsitettyä tilinpidon kontrollia.

¹ Helsingin r. 1686 12/6.

² Oulun r. 1665 25/2.

II. Rakennustoimi ja yleisten töiden järjestely.

1. Rakennustoimen valvonta ja rakennusjärjestys.

Kaupunkien asukkaille ei keskiajalla eikä vielä uuden ajan alussakaan ollut asetettu paljoakaan rajoituksia rakennustöiden alalla. Monissa kaupungeissa sai aluksi luultavasti jokainen porvarisoikeudet itselleen hankkinut henkilö valita tontti-paikakseen mieleisekseen katsomansa vapaan paikan ja rakentaa mielensä mukaan. Kuitenkin huomattakoon, että saman ammatin harjoittajat yleensä asuivat saman kadun varrella. Vanhastaan oli tosin tapana puhua kaupungin neljästä korttelista tai paremminkin neljästä kaupunginosasta, ja teoriassa kaupunkien asemakaava edellytettiin jotenkin säännöllisiin ruutuihin jaetuksi, mutta käytäntö oli usein vienyt melkoiseen sekavuuteen.¹ Niinpä tuvat ja ulkorakennukset saattoivat sijaita ilman mitään järjestystä, rannoille oli ahdettu laitureita, aittoja, puoteja, venevajoja ja nuottakotia sekaisin.² Suurissa kaupungeissa oli siellä täällä kivitaloja, kadut, kujat ja solat olivat ah-

¹ Sitä korttelia, missä raatihuone sijaitsi, nimitettiin tavallisesti ensimmäiseksi kortteliksi. Korttelit jakaantuivat puolestaan useihin tontteihin. Tyypillistä 1600-luvun asemakaavaa ks. esim. HÖGMAN, Rauman kaupungin historia I, liite ja LÄHTEENOJA, Rauma, 40—41. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 7 ja seurr., 17 ja seurr. HARTMAN, Borgå, 222 ja seurr. Kaduilla ja kortteleilla oli yleensä omat nimensä. Tärkein katu sai tavallisesti nimekseen Kuninkaankatu. JOSEPHSON, Stadsbyggnadskonst i Stockholm intill 1800, 98 ja seurr. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 17. Nimistä ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 206.

² Eivät ainoastaan laitakaupungin töllit, joita vanhassa Viipurissa sanottiin »ketunluoliksi», olleet rakennetut ilman mitään järjestystä, vaan myös kaupunkien keskeisetkin osat saattoivat olla ahtaasti ja sekavasti rakennettuja. 1600-luvun kaupunkien rakennustavan kuvauksista viitattakoon vain RUUTH, Viipuri, 254—255.

taita sekä mutkikkaita. Pikkukaupungeissa pääkatu oli ehkä ainoa yhtenäinen tie, muutoin oli satunnaisia, usein kapeita kujia hajallaan olevien talojen ja mökkien välillä. Kaupungin laidapuolessa sijaitsivat tuulimyllyt ja riihet, nekin välistä yhtenä rykelmänä. Lyhyesti sanoen kaikki oli usein vinoa, koukeroista, ahdasta ja säännötöntä.

Järjestyksen ja mukavuuden parantamiseksi, kaupunkien kaunistamiseksi ja ennen kaikkea palovaaran vähentämiseksi kaupunkien rakennusjärjestykseen kiinnitettiin kuitenkin jo varhain kaupunkien viranomaisten taholta huomiota. Kunnallinen ohjaava ja valvova toiminta osoittautui jo varhain tällä alalla suorastaan välttämättömäksi. Keskiaikaisissa saksalais- ja tanskalaiskaupungeissa rakennustoimi oli paikoitellen pormestarien ja raadin tärkeimpiin tehtäviin kuuluvia. Rakennustoimen hoitoa varten voitiin keskieurooppalaisissa kaupungeissa jo varhain asettaa erityisiä toimihenkilöitä, kuten tuonnempana yksityiskohtaisemmin todetaan.¹ Ruotsi-Suomen kaupunkien rakennustoimi oli huomattavasti kehittymättömämpää kuin eteläisillä naapureilla. Ruotsi-Suomen kaupunginlaissa oli muutamia yleisiä määräyksiä, jotka koskivat rakennustointa.² Uusia rakennuksia suunniteltaessa ja vanhoja purettaessa tuli ain mukaan kaupungin puolesta olla läsnä kaksi porvaria valvomassa, ettei naapureiden oikeuksia loukattu. Naapurit saivat myös olla läsnä tällaisissa tilaisuuksissa, joissa tarkastettiin, ettei naapurien rakennuksille tullut yhteistä seinää ja että kyynärän tila jäi »tippumisen varaa.»³ Laiton rakentaminen, s.o. rakentaminen ilman pormestarien ja raadin antamaa lupaa, kiellettiin.⁴

Kaupungin kunnallisten viranomaisten oli kuitenkin useistakin syistä vaikea toteuttaa rakennusjärjestyksen parantamissuunnitelmia, joita valtiovalta kaupungeille usein antoi tai suosittelee. Pormestari ja raati olivat itse kaupungissa rakentavia, asuvia ja elinkeinoaharjoittavia porvareita, joiden oli välistä

¹ Ks. s. 139.

² Eräistä tontteja koskevista kaupunginlain maakaaren määräyksistä on puhuttu kaupungin maaomaisuutta koskevan esityksen yhteydessä. Ks. s. 23.

³ KL. Rakennuskaari, luku 1.

⁴ KL. Rakennuskaari, luku 3.

vaikea antaa laajakantoisia määräyksiä sellaisesta rakennusjärjestyksestä, joka olisi esim. pienentänyt porvareiden tonttien rakennusala. Tulipalojen sattuessa tavallisesti kiirehdiin rakentamaan entisille sijoille, ja vanha ahtaus sekä sekaavuus säilyi, ajan mittaan kenties vielä lisääntyen. Valtiovallalla (resp. lääninherralla) olikin ymmärrettävästi tärkeä, useasti ratkaiseva osuus uuden ajan alkupuolen kaupunkien rakennusjärjestyksen laadinnassa ja toteuttamisessa. Luonnollista on että tärkeän residenssikaupungin Turun ja merkittävän linnoituskaupungin Viipurin rakennusjärjestys oli esivallan erikoisen huomion kohteena. Niinpä Kustaa Vaasa oli kiinnittänyt melkoista huomiota Viipurin rakennusjärjestykseen, ja samoin tekivät hänen seuraajansa. Eritoten pyrittiin poistamaan vanhoja vaarallisia rakennuksia (vådehusen) ja rakennuttamaan kivitaloja. Juhana III:n Viipurille v. 1569 vahvistamissa privilegioissa luvattiin kymmenen vuoden verovapaus kaikille niille, jotka rakensivat kivitaloja, ja lisäksi kahden vuoden verovapaus talon valmistuttua. Melkoisia etuja myönnettiin kivitalojen rakentajille niinikään Viipurin v:n 1607 privilegioissa ja kuninkaan v. 1614 allekirjoittamassa avoimessa Viipurin porvaristolle osoitetussa kirjeessä.¹

Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan aikakausi on merkittävä myös kaupunkien rakennustoimen alalla. Tälläkin alalla pyrittiin mahdollisuuksien mukaan muun Euroopan tasolle. Säännöllisyys oli 1600-luvun kaupunginrakennussuunnitelmien tunnusanana.² Kaupunkien rakennusjärjestyksiin pyrittiin määrätietoisesti saamaan enemmän yhtenäisyyttä ja säännöllisyyttä. V:n 1619 säädöksessä katsottiin tarpeelliseksi määrätä erityinen neljästi vuodessa toimitettava rakennusten yleinen tarkastus valtakunnan kaikkiin kaupunkeihin. Säädös

¹ RUUTH, Viipuri, 147. Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 5 ja seurr. Mainittakoon myös, että Viipurin käskynhaltija Klaus Kristerinpoika Horn käydessään kesällä v. 1559 Porvoossa antoi valmistuttaa Porvoon linnoituksen, kaupungin ja sataman asemakaavaehdotuksen ja pyysi kuninkaalta, että paikalle lähetettäisiin maanmittari ja rakennusmestari tarkempien suunnitelmien laatimiseksi. HARTMAN, Borgå, 53—54. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 7 ja seurr., 50 ja seurr.

² HERLITZ, Ur den svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia, 1 ja seurr. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 17—19.

antoi laajan selvityksen rakennusjärjestyksestä ja rakennustoimen valvonnasta. Jos joku porvari rakensi vastoin rakennusjärjestystä, oli rikollista sakotettava ja asianomainen rakennus tuli purkaa.¹ Suomen kaupunkien, nimenomaan Turun rakennustoimen historiassa on Pietari Brahen aika mainittava huomattavien edistysaskelten vuoksi. Turun kaupungin asemakaava alistettiin hänen toimestaan ajanmukaisen järjestelyn alaiseksi, uusia tonttialueita otettiin käytäntöön ja vuosina 1650—1651 laadittiin erityinen suunnitelma rakennusjärjestyksen parantamiseksi.² Kun Pietari Brahe maaliskuussa v. 1638 saapui Viipuriin, niin hän kiinnitti sielläkin huomiota kaupungin rakennusjärjestyksen säännöttömyyteen. Hän ryhtyi välittömästi suunnittelemaan Viipurin rakennusjärjestyksen uudistamista ja esitti tästä valtiovallalle perustellun ehdotuksen. Hallitus hyväksyikin tämän esityksen, ja Viipuri sai pian uuden asemakaavan, mitä ryhdyttiin toteuttamaan tulipalojen hävittämässä kaupungissa.³ Uuden Helsingin rakentamista järjesteltäessä v. 1640 päätettiin, että jokainen tontti on tehtävä »niin säännölliseksi kuin mahdollista.»⁴ Tässäkin järjestelyssä Pietari Brahella oli keskeinen osuus. Myös useat 1600-luvun maaherrat ovat suorittaneet merkittäviä palveluksia kaupunkien rakennustoimen alalla. Kaupunkeja varten laadittiin säännöllisiä, uudenaikaisia asemakaavoja. Maanmittareita toimitettiin kaupunkien käyttöön näiden suunnitelmien toteuttamiseksi. Käytännössä ei suoraviivaisia ja säännöllisiä asemakaavoja kuitenkaan aina seurattu. Niinpä esim. Savonlinnan kaupunkiin ei asemakaavasta huolimatta rakennettu ainoatakaan suoraa katua.⁵ Mainittakoon myös, että yleisesti

¹ V:n 1619 säädös, kohta 6.

² v. BONSDORFF, Åbo, 9, 14 ja seurr., 25, 34, 46 ja seurr. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 50 ja seurr.

³ RUUTH, Viipuri, 263. Mainittakoon myös, että v. 1642 valtiovalta suostui siihen Viipurin maistraatin anomukseen, että torin varrelle on kolmen vuoden aikana rakennettava pelkästään kivitaloja kaupungin kaunistamiseksi. VA 6820 a, f. 407—408. Kivitalojen rakentajille Viipuri anoi v. 1650 helpotusta aksisiverosta. Tähän ei kuitenkaan suostuttu, vaan kruunu tarjosi sensijaan takamaata. RUUTH, Viipuri, 269, aliviitta 1.

⁴ DAHLSTRÖM, Åbo brand, 18.

⁵ Ks. SAARENHEIMO, Savonlinna, 145.

pyrittiin siihen, että kaupunginaidan ulkopuolelle ei saanut rakentaa asumuksia. Tällaiset määräykset jäivät kuitenkin tavallisesti vain paperille.

Maistraattien suorittamalle rakennustoimen valvonnalle esivallan tuki oli ensiarvoisen tärkeä, jopa useasti suorastaan välttämätön. Rakennusjärjestyksen toteuttaminen saattoi esim. edellyttää joidenkin rakennusten pakollista muuttoa, mikä saattoi nostaa vastustusta porvaristossa. Tällöin valtiovallan väliintulo oli useasti asian suotuisalle kehitykselle välttämätön.¹ Oli hyvin tavallista, että esivalta, nimenomaan maaherrat jou-
tuivat antamaan aivan yksityiskohtaisiakin määräyksiä kaupunkien rakennustoimesta ja valvomaan näiden määräysten noudattamista. Esimerkkinä mainittakoon vain, että Helsingissä maaherra v. 1675 antoi määräyksen savupirttien siirtämisestä kaupungin ulkopuolelle. Niinikään hän määräsi käymälöiden siirtämisen pois katuviertä.² Ei ollut suinkaan harvinaista, että vasta esivallan väliintulo taivutti yksityiset niskoittelevat porvarit noudattamaan uuden rakennusjärjestyksen kenties karvaalta tuntuvia muuttomääräyksiä.

Luonnollista on, että kaupunkien kunnallishallinnon organisaatiota kehitettäessä tehtiin oikeutta myös rakennustoimelle ottamalla huomioon tämän tärkeys kaupunkien jatkuvalla kehitykselle. Suuriin kaupunkeihin määrättiin erityinen rakennuspormestari valvomaan ja kehittämään kaupunkien rakennustointa.³ Turussa maistraatin kollegiojakoa toteutettaessa perustettiin mm. rakennustoimikollegio. Sen toiminta näyttää kuitenkin ajoittain olleen vähäistä. Maaherrat koettivat mahdollisuuksien mukaan parantaa tämän kollegion toimintaa. Niinpä v. 1681 Turussa annettiin, ilmeisesti maaherran aloitteesta, määräys, ettei kaupungissa saa kukaan rakentaa, ennen kuin rakennussuunnitelmista on tehty ilmoitus kaupungin

¹ Kaupunki saattoi luvata esim. pakollisen muuton vuoksi helpoituksia kunnallisista rasituksista. Ks. v. BONSDORFF, Åbo, 9 ja seurr. Kruunu ei 1600-luvulla yleensä avustanut niitä, jotka joutuivat rakennusjärjestystä toteutettaessa kärsimään. Ks. esim. VA 6820 a, f. 16. Kuninkaan kirje Viipurille 1642 25/2.

² EHRSTRÖM, Helsingfors, 31. Ohimennen mainittakoon, että käymälöiden muuttomääräykset olivat 1600-luvulla hyvin tavallisia.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 70 ja seurr.

rakennustoimikollegiolle.¹ Viipurin rakennusjärjestyksen toteuttamista varten valtiovallan asettaman insinöörin ja maanmittarin sekä kaupungin rakennuspormestarin ja hänen raati-miestensä avuksi valittiin kunnallinen kolmijäseninen rakennuslautakunta.²

Suomen 1600-luvun kaupungeissa maistraatin itsensä suunnittelema ja johtama rakennustoimen valvonta tuli ymmärrettävästi olemaan tavallisesti suhteellisen vaatimatonta. Virkeintä tämä toiminta tuli olemaan Turussa, Viipurissa ja Helsingissä. Luonnollista on, että etenkin suurten tulipalojen jälkeen rakennustoimeen koetettiin kiinnittää erikoista huomiota. Kun esim. Raumaa v. 1682 kohtasi ankara tulipalo, niin maistraatti kehoitti porvaristoa »rakentamaan tilavammin» 40 mk:n sakon uhalla. Myös voi todeta, että Rauman asemakaavaa palon johdosta todellakin parannettiin. Vaikeuksia kuitenkin oli, sillä järjestyksen yhteydessä muutamat porvarit joutuivat joko kokonaan tai osittain luopumaan tonteistaan.³ Mainittakoon esimerkkinä, että kun sanotun Rauman asemakaavajärjestyksen yhteydessä kirkonisäntä Henrik Pungmanin isoisän Polttila-niminen tontti oli joutunut kadun alle, niin hänelle myönnettiin korvaukseksi Huhtilan tontti, Huhtilan perillisten vuorostaan saadessa korvauksen muualta.⁴ Kun Uudessakaupungissa oli kreivi Kustaa Kustaanpojan toimesta laadittu uusi, tilavampi asemakaava, joka piti toteuttaa mahdollisimman pian, sai maistraatti miltei turhaan antaa kehoituksia ja uhkauksia. Porvarit näet toivoivat asian ajan mittaan vähitellen unohtuvan. Kreivi oli näet vaatinut, että uusi asemakaava ja rakennusjärjestys, minkä toteuttaminen merkitsi useitten talojen muuttoa, piti panna toimeen yhdessä viikossa, mutta suunnitelman toteuttaminen jäi lopultakin kesken.⁵ Lakimääräisiä vuotuisia rakennustarkastuksia ei kaikesta päättäen kovinkaan kirjaimellisesti nouda-

¹ Turun r. 1681 6/6. Vrt. s. 132.

² Yksityiskohdista ks. RUUTH, Viipuri, 260.

³ Selvää on, että puolueettomuutta ei rakennusjärjestyksen toteuttamisessa voinut aina parhaallakaan tahdolla noudattaa. Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 137 ja LÄHTEENOJA, Rauma, 39.

⁴ Rauman r. 1682 1/7 ja 13/9.

⁵ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 107.

tettu, kuten useat asiakirjatiedot osoittavat.¹ Suomen kaupunkien rakennustoimen järjestelyä luonnehtiikin erikoisesti juuri se seikka, että erikoisista syistä, esim. tulipalon tai esivallan nimenomaisen määräyksen vuoksi, rakennustoimeen kiinnitettiin huomiota, mutta tämän ajankohdan sysäyksellisten toimenpiteiden jälkeen — näistä toimenpiteistä muuten tavallisesti melkoinen osa jäi pelkästään suunnitelmiksi — saattoi kulua useita vuosia, jopa vuosikymmen, ettei rakennustoimen järjestelyyn kiinnitetty paljoakaan huomiota. Kuvaavana esimerkkinä mainittakoon, että kesällä v. 1651 Naantalissa kenraalikuvernöörin vartavastisesta kehoituksesta ryhdyttiin maanmittarin laatiman kartan perusteella järjestämään tontteja. Porvarit olivat osoittautuneet vastahakoisiksi, joten kenraalikuvernööri oli kehoittanut maistraattia ryhtymään ankariin toimenpiteisiin. Maistraatti määräsi kesäkuussa, että ne talot, joita ei vielä ole muutettu uusille tonteille, on muutettava kolmen päivän kuluessa. Ellei näin tapahdu, niin kaksi nimeltä mainittua porvaria velvoitettiin »kenraalikuvernöörin käskystä kaatamaan sellaiset talot ilman armoa.»²

Kuten edellä huomautettiin, oli rakentaminen ilman maistraatin lupaa kielletty. Tämä määräys näkyy käytännössä jääneen useasti toteuttamatta. Siksipä muutamissa kaupungeissa maistraatti katsoi parhaaksi erikoisesti kieltää rakentamisen ilman maistraatin lupaa.³ Niinpä Raumalla annettiin v. 1651 kielto rakentaa ilman maistraatilta saatua lupaa.⁴ Vastaava määräys annettiin Turussa v. 1681, Oulussa v. 1682 ja Raahessa v. 1684.⁵ Myös Kristiinankaupungissa näyttää ainakin 1660-luvulla olleen rakennuskielto ilman maistraatin lupaa. Kristiinankaupungissa raatimies Martti Eerikinpoika pyysi v. 1668 saada rakentaa »sen tontin, joka on Martti Martinpojan tontin pohjoispuolella ja torin varrella. Ja koska Martti Eerikinpoika lupaa rakentaa hyviä rakennuksia kuten torin varrella

¹ Ks. esim. Porin r. 1651 25/6.

² Naantalın r. 1651 21/6.

³ Vrt. s. 135. Ruotsista ks. esim. ALMQUIST, Göteborg I, 793 ja seurr.

⁴ Rauman r. 1651 8/1.

⁵ Turun r. 1681 6/6. Vrt. s. 135. VIRKKUNEN, Oulu, 139. Raahen r. 1684 12/11.

pitääkin olla, niin hänelle myönnettiin tontti.»¹ Kuvaavana esimerkkinä 1600-luvun olosuhteista mainittakoon muuan tapaus Raumalta. Siellä porvari Simo Neula sai v. 1688 luvan sulkea porttinsa edestä kulkevan poikkikadun. »Korvaukseksi» tästä hänen tuli kustantaa raatihuoneen eteisen lattia ja ulkoportaat.²

Valtiovalta kiinnitti 1600-luvulla useita kertoja vakavaa huomiota siihen seikkaan, että valtakunnan kaupungeissa oli paljon rakentamattomia tontteja. Niinpä esim. vuosina 1649, 1650 ja 1675 pidetyillä valtiopäivillä hallitus huomautti autioista tonteista ja kehotti kaupunkia pitämään huolta siitä, että tontit tulivat kolmen vuoden kuluessa rakennetuiksi.³ Myös eräiden kaupunkien, mm. Turun, privilegioissa oli määräyksiä autioiden tonttien rakentamisesta. Kaarle IX:n Raumalle v. 1607 antamissa privilegioissa mainitaan, että aution tontin omistajalle on kolmena vuotena perätysten muistutettava rakentamisvelvollisuudesta. Ellei omistaja ryhdy rakentamaan, on tontti otettava kaupungille, ellei omistajana ole alaikäinen henkilö, holhouksenalainen neito, vanki, ulkomaille matkustanut henkilö tai vuoteen oma sairas. Näillä oli näet takaisinosto-oikeus tonttiin ja sen rakennuksiin.⁴ Tuskin tarvitsee mainita, että näitä määräyksiä vain harvoin toteutettiin käytännössä. Useat esimerkit näet osoittavat, että kaupungeissa oli tontteja, jotka olivat olleet jo miesmuistin ajan autioina. Oulussa päätettiin v. 1650, että rakentamattomien tonttien tuli joutua kaupungille. Mutta itse asiassa tätä päätöstä sovellettiin käytäntöön vasta v:n 1672 jälkeen, kuten VIRKKUNEN on osoittanut. Vuonna 1672 Oulun maistraatti sai käskyn »houkutella yhden tai toisen niitä (autiotontteja) rakentamaan, jotta kaupunki sillä tavoin kaunistuisi.»⁵ Porissa oli jo v. 1616 annettu valtiovaltan taholta määräys, että ellei autiotontteja rakenneta yhden vuoden kuluessa, niin ne joutuvat kaupungille. Mainittu määräys, ilmeisesti unohduksiin joutuneena, toistettiin vuonna 1634.⁶ Vehkalahden kaupungissa annettiin autiotonttien omis-

¹ Kristiinankaupungin r. 1668 16/11.

² LÄHTEENOJA, Rauma, 50.

³ STIERNMANN, Beslut II, 1152 ja seurr., 1158 ja seurr. sekä 1754.

⁴ LÄHTEENOJA, Rauma, 38 ja seurr.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 138.

⁶ RR 1616 29/4 ja 1634 20/8, koskien Poria.

tajille vastaava yhden vuoden rakennusaika v. 1657.¹ Näillä toimenpiteillä ei yleensä näytä olleen sanottavia positiivisia seurauksia. Kuitenkin voi todeta, että esim. Raahessa v:n 1680 tienoilla autioita tontteja todella siirrettiin kaupungin nimiin.² Kuvaavana esimerkkinä kerrottakoon, miten Turussa v. 1634 maistraatin puolesta lähetettiin kämneri ja kaupunginvouti porvari Petter Diedrichin luo huomauttamaan tälle, että ellei hän rakenna tonttiaan »kuten kunnon porvarin tulee», joutuu hän luovuttamaan tonttinsa kaupungille. Asianomaisen tontti oli näet »kaupungin huomattavimmalla paikalla» rakentamattomana, mikä koski kaupungin kunniaa. Ellei Dietrich rakentaisi siihen mitään, vaikka oli luvannut heti ryhtyä rakennustoimiin, paikalle rakennettaisiin kaupungin vaaka-huone.³ Jonkin verran kiinnitettiin maistraatin taholta huomiota myös kaupungin kaunistamiseen. Niinpä Porvoon maistraatti kehoitti v. 1700 porvareita rakentamaan aidat hyviksi ja korkeiksi »kaupungin koristukseksi.»⁴ Tällaiset toimenpiteet olivat kuitenkin nimenomaan pikkukaupungeissa harvinaisia.⁵

Suomen 1600-luvun kaupunkien rakennustoimen valvon-
nassa ja rakennusjärjestyksessä voi todeta huomattavia puu-
teellisuuksia, jotka johtuivat pääasiallisesti rakennustoimen
organisaation kehittymättömyydestä ja rakennustoimen ylei-
sestä suunnitelmattomuudesta. Säännösten niukkuus ja niiden
sanonnan ylimalkaisuus aiheuttivat lähinnä sen, että rakennus-
toimen valvonta jäi tavallisesti riittämättömäksi.

2. Rakennusmestarit.

Vanhoissa keskieuropalaisissa kaupungeissa oli rakennus-
toimen teknilliseen johtoon jo vanhastaan asetettu erityisiä toi-
mihenkilöitä. Porvariston rakennuskulttuuri oli korkealla tasolla.
Kaupungit kilpailivat keskenään julkisten rakennusten suuruu-

¹ Vehkalahden r. 1657 28/1.

² Raahen r. 1680 12/5.

³ Turun r. 1634 23/6.

⁴ HARTMAN, Borgå, 227.

⁵ Vrt. s. 144.

dessa ja komeudessa. Kaupungeissa oli tavallisesti riittävästi ammattitaitoisia rakennusmestareita ja rakennusmiehiä, jotka kaupunki asianomaisen ammattikunnan välityksellä sai tarvittaessa käytettäväkseen. Eräissä kaupungeissa oli erityisiä, pysyviä kaupungin rakennusmestareita ja kaupungin rakennusmiehiä, jotka olivat rakennuspormestarin ja rakennuskollegion alaisia.¹ Muutamissa pohjoissaksalaisissa kaupungeissa julkisen rakennustoimen johto oli yhdistetty kunnallisen rahatoimen hoitoon ja vastaavaa voidaan todeta Tanskastakin, missä kämnerit samalla saattoivat olla rakennustoimen valvojia ja johtajia.²

Ruotsi-Suomen kaupungeissa julkisen rakennustoimen organisaatio oli huomattavasti kehittymättömämpää. Edellä on jo viitattu kaupunginlaissa olevaan määräykseen kahden porvarin neljästi vuodessa pitämään viralliseen rakennustarkastukseen, mikä määräys suurelta osalta oli jäänyt toteuttamatta käytännössä.³ Turussa tapaa 1500-luvulla erikoisen rakennustoimen johtajan (syllemästare), jonka viran RUUTH arvelee syntyneen kirkkoreduktion yhteydessä. Tämän toimihenkilön tuli huolehtia tonttien järjestelystä, mittaamisesta ja rakennustoimen valvonnasta.⁴

V:n 1619 säädöksessä puhutaan kahdesta porvariston keskuudesta valittavasta rakennusmestari⁵sta. Näiden tehtävät oli ajateltu laajoiksi. Heidän velvollisuutenaan oli, paitsi julkisten rakennusten hoito, myös muurien, porttien, kaivojen, satamien, siltojen, kätujen, kujien ja porvareiden yksityisen rakennustoimen valvonta. Tarkastus tuli suorittaa neljästi vuodessa, valpurinmessuna, juhannuksena, mikonpäivänä ja uutenavuotena. Rakennusmestarin apulaisena tuli olla rakennuskirjuri, jonka piti merkitä muistiin kaikki tarpeelliset korjaukset.⁵ Muutamiin kaupunkiprivilegioihin so-

¹ Danzigin rakennusherroista (Bauherren) ks. SIMSON, Danzig I, 149.

² V. BELOW, Städtewesen, 81, MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 134, ODHNER, Städerna, 66.

³ Ks. s. 132.

⁴ RUUTH, Åbo, 149. Vrt. SCHÜCK, Sveriges stadsväsen under medeltiden, 35 (tomtaskådare, syllasättare).

⁵ V:n 1619 säädös, kohta 6. Eräissä suurissa pohjoismaisissa kaupungeissa tapaa rakennuskirjureita, joiden velvollisuutena oli useasti samalla karjaluetteloiden teko. Kööpenhaminasta ks. NIELSEN, Kjøben-

vellettiinkin mainittuja määräyksiä kaupungin rakennusmestarin osalta. Niinpä kaupungin rakennusmestari mainitaan muutamissa heti v:n 1619 säädöksen jälkeen annetuissa Ruotsin kaupunkiprivilegioissa, mm. Jönköpingin v. 1620 annetuissa privilegioissa.¹ Meikäläiseltä maaperältä mainittakoon Lappeenrannan v. 1652 annetut kaupunkiprivilegiot, joissa kaupungin rakennusmestarin tehtävät mainitaan v:n 1619 säädöksen mukaisesti.² Meikäläisiin kaupunkeihin kaupungin rakennusmestarin toimi ei kuitenkaan juurtunut nopeasti. Tähän oli tärkeimpänä syynä se seikka, että kaupunkien pienuuden vuoksi rakennustoimen johto ja valvontaa varten ei porvariston käsityksen mukaan tarvittu vakinaisia, erikoistuneita toimihenkilöitä, vaikkakin tällainen toimi kaupunkien rakennustoimen tilan huomioiden itse asiassa olisi ollut hyvinkin tarpeellinen. Kuvaavana tapauksena mainittakoon, että Uudenkaupungin yritteliäs pormestari Martti Mikonpoika nimitti v. 1656 porvariston joukosta kaupunkiin kaksi rakennusmestaria. Näiden velvollisuudet olivat pääpiirteiltään v:n 1619 säädöksen mukaiset. Mutta jo vuoden kuluttua kaupungin kumpaaakin rakennusmestaria sakotettiin toimettomuudesta. Tästä päättäen heillä olisi ollut paljonkin tehtävää. Ohimennen mainittakoon, että Uudenkaupungin rakennusmestarin palkka oli v. 1656 vuodessa 5 kuparitalaria ja lisäksi rakennusmestari oli vapautettu laivamiesverosta ja kaupungin kunnallisista rasituksista. Niinikään hän oli oikeutettu saamaan osan niistä sakoista, jotka oli annettu rakennustointa koskevien määräysten rikkomisesta.³

Luonnollista on, että 1600-luvun Turussa ja Viipurissa rakennustoimen teknillinen johto ja valvonta oli annettu erityisten toimihenkilöiden käsiin.⁴ Turun v:n 1638 palkkaus-

havn, 290 ja Göteborgista ALMQUIST, Göteborg I, 516. Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei tavattane rakennuskirjureita, vaikka sellainen mainitaan esim. Lappeenrannan privilegioissa.

¹ Ruotsista ks. esim. ALMQUIST, Göteborg I, 94. Tukholmaan otettiin kaupungininsinööri v. 1636. JOSEPHSON, Stadsbyggnadskonst i Stockholm intill 1800, 19.

² Ks. lähemmin JALKANEN, Lappeenranta, 31.

³ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 59 ja 205.

⁴ Juuri edellä mainittiin Turun rakennustoimen järjestelystä 1500-luvulla, s. 140.

säännössä mainitaan kaupungin rakennusmestari, jonka vuosipalkka oli 400 kuparitalaria, siis yhtä suuri kuin kaupungin-kirjurin. Vuoden 1670 palkkaussäännössä tätä toimihenkilöä ei kuitenkaan enää mainita ja muutenkin tiedot Turun kaupungin rakennusmestareista ovat niukat.¹ Viipurissa tapaa 1600-luvun alkupuolella kaupungin rakennustoimen tarkastajia, joiden erikoisena tehtävänä näyttää erään v:lta 1623 olevan tiedon mukaan olleen, mahdollisesti silloin vain tilapäisesti, katujen ja niiden rakentamisen valvonta. Vuonna 1623 Viipurin maistraatti näet nimitti neljä porvaria, jotka kuuluivat alempaan porvaristoon, näihin tehtäviin.²

1600-luvun jälkipuoliskolla tapaa muutamissa muissakin Suomen kaupungeissa erityisiä kunnallisia toimihenkilöitä julkisen rakennustoimen teknillisinä johtajina ja porvareiden rakennusten valvojina. Paitsi Turussa, Viipurissa ja Helsingissä tällaisia toimihenkilöitä oli ainakin Raumalla, Porvoossa, Vaasassa ja Kokkolassa.³ Voi tehdä sen havainnon, että tällaiset toimet oli useasti perustettu nimenomaan maaherrojen kehoituksesta. Helsingin rakennusten kahden katsastusmiehen (tillsyningsmän öfver byggningar) tehtävät näyttävät olleen laajat; ainakin ajoittain nämä toimihenkilöt samalla huolehtivat mm. palotarkastuksesta ja kaupungin tavaramerkin tarkastuksesta.⁴ Nämä Helsingin toimihenkilöt huolehtivat myös tonteista ja niiden järjestelystä sekä kaupungin pelloista, silloista, kaduista ja teistä. Esim. v. 1672 Helsingin maistraatti kielsi ketään ottamasta hernemaata kaupungin laitumesta, ennenkuin

¹ v. BONSORFF, Åbo, 233. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 205.

² Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 260 ja seurr. Vrt. myös s. 154. Mikäli kaupungissa tai sen ympäristössä oli kruunun työmaita, saattoi kaupunki käyttää hyväkseen kruunun rakennusmestareiden apua ja asiantuntemusta.

³ Lappeenrannan privilegioissa määrätty rakennusmestarin toimi näyttää jääneen unohtuksiin. Myös Nevanlinnan kaupungin privilegioissa v. 1642 mainittiin kaupungin rakennusmestari. Itse asiassa kaupungissa ei kuitenkaan ollut mainittua toimihenkilöä. v. BONSORFF, Nyen, 49.

⁴ Myös näkee nimitykset tillsyningsmän öfver stadens märke samt byggningar, tillsyningsmän öfver byggningar, vägar och broar. Ks. myös HALILA, Kunnallishallinto I, 184.

»rakennusmiehet» ovat paikan katsastaneet.¹ Porvoossa oli ainakin 1660-luvulta lähtien erityiset rakennusherrat (byggningsherren), joiden lupa tarvittiin, ennenkuin sai repiä tai pystyttää mitään rakennuksia. Porvoon rakennusherrat pitivät ruotumestareiden avulla huolta myös kaupungin pellosta, kuten esimerkit osoittavat, puhumattakaan siitä, että he ainakin 1680-luvulla suorittivat palotarkastuksen ruotumestarien kanssa.² Näyttää todennäköiseltä, että Helsingin ja Porvoon rakennustoimen tarkastajien ja johtajien toimet oli perustettu maaherran aloitteesta. Todennäköistä on niinkään, että he huolehtivat kaupungin julkisten rakennusten teettämisestä.

Pohjanmaan maaherrat, etenkin Johannes Graan, koettivat parhaansa mukaan kohottaa maakunnan nuorten kaupunkien rakennusjärjestystä. Vaasan ja Kokkolan raatihuoneella näkee maaherran verraten usein ottavan puheeksi rakennustoimen. Juuri maaherran kehoituksesta näissä kaupungeissa toimi ainakin ajoittain erikoisia kaupungin rakennustoimen tarkastajia tai rakennusmestareita. Vaasassa oli ainakin 1650—1670-luvuilla kaksi kaupungin rakennusten tarkastajaa, joiden joukossa oli hyvin usein rakennusmestareita.³ Kokkolan rakennustoimeen kiinnitettiin maaherran aloitteesta erikoista huomiota sekä 1660- että 1690-luvulla. Rakennusten tarkastajat olivat usein raatimiehiä, joten heidän arvovaltansa oli yleensä riittävän suuri.⁴ Ohimennen mainittakoon, että maaherran kehoituksesta yleinen valvonta ulotettiin Pohjanmaalla koskemaan myös laivanrakennusta, joka tähän aikaan eli voimakasta nousukautaan. Näin tapahtui ainakin Raahessa v. 1695 ja Kokkolassa v. 1696. Oli näet osoittautunut, että näissä kaupungeissa oli rakennettu useita merikelvottomia aluksia. Nyt päätettiin, että porvari, joka aikoo rakennuttaa itselleen aluksen, velvoitetaan rakennusmestarinsa vannomaan erikoisen uskollisuudenvalan työn hyvän laadun vakuudeksi.⁵

¹ Helsingin r. 1655 28/4, 1656 4/5, 1659 2/5, 1663 29/4, 1669 8/5, 1671 4/5 ja 1672 11/5.

² Porvoon r. 1668 4/5, 1669 3/5, 1670 2/5, 1674 7/5 ja 1684 7/5.

³ Uppsyningsmän öfver stadens byggningar, Byggning Opseende Män. Vaasan r. 1651 21/4, 1660 10/5, 1661 27/3, 1666 3/2 ja 1675 5/5.

⁴ Kokkolan r. 1660 26/4, 1696 27/5 ja 1691 25/4.

⁵ Raahen r. 1695 26/1 ja Kokkolan r. 1696 27/5.

Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei ollut riittävästi erikoisia teknillisesti pystyviä rakennusmestareita julkisen rakennustoimen johdossa ja yleisen rakennustoimen valvonnassa. Tähän oli luonnollisena syynä toisaalta kaupunkien julkisen rakennustoimen pienuus ja toisaalta kaupunkien haluttomuus ottaa tällaisia henkilöitä palvelukseen, koska tämä vaati kustannuksia. Kieltämätöntä kuitenkin on, että useat kaupungit olisivat kipeästi kaivanneet pystyvää ja toimintaansa varten riittävillä valtuuksilla varustettua rakennusmestaria sekä julkisen rakennustoimen johdossa että yleisen rakennustoimen valvonnassa, asemakaavan suunnittelussa ja sen yksityiskohtaisessa toteuttamisessa.

3. Julkiset rakennukset.

Kuten kaupunkitalouden yhteydessä todettiin, oli keskieurooppalaisten kaupunkien talousarvioon yleensä varattu määräraha kaupungin julkisia rakennuksia varten. Varakkaissa kaupungeissa tämä määräraha oli usein huomattavan suuri ja sen turvin pystytettiin komeita, taiteellisesti arvokkaita ja juhlallisia julkisia rakennuksia. Ruotsi-Suomen kaupungeissa rakennusmäärärahat jäivät 1600-luvulla miltei poikkeuksetta pieniksi.

Laki ja muut säännökset eivät antaneet yksityiskohtaisia määräyksiä kaupunkien julkisista rakennuksista. Moni kaupunki tyytyi rakennuttamaan vain välttämättömimmät julkiset rakennukset, raatihuoneen, kirkon, koulun ja köyhäintalon, välistä ei kaikkia näitäkään.¹ Huomattava on näet, että suuressa osassa maamme 1600-luvun kaupunkeja ei ollut varattu mitään varoja kaupungin julkisia rakennuksia varten. Niinpä esim. Helsingin, Porin ja Rauman — pikkukaupungeista puhumatta — tileissä ei aina ollut varsinaista, pysyvää määrärahaa rakennustointa varten, vaan rakennusten korjauksiin käytettävät varat sijoitettiin ylimääräisten menoerien joukkoon. Mikäli varoja rakennustointa varten tarvittiin, niin ne määrättiin kutakin tarkoitusta varten erikseen. Vasta Kaarle XI:n aikana

¹ Rakennuttamistavasta ks. lukua Yleisten töiden järjestely.

vahvistetuissa normaalitalousarvioissa yleensä oli vuotuinen määräraha kaupungin julkista rakennustointia varten.¹ Kuten edellä huomautettiin, tuli kaupungin rakennusmestarin huolehtia kaupungin julkisista rakennuksista.²

Suomen kaupunkien osalta voikin suorastaan sanoa, että varsinaisesti vasta mainitut normaalitalousarviot toivat kaupunkien talousarvioihin ja tileihin säännöllisen määrärahan julkista kunnallista rakennustointia varten. Luonnollista on, että rakennustointia varten osoitettu määräraha vaihteli kaupungin suuruuden mukaan, joskaan tämä ei ollut johdonmukaista. Mainittakoon vain, että kun Helsingin normaalitalousarvion mukaan julkisia rakennuksia varten oli osoitettu 50 hopeatalaria, oli Vaasan vastaava määräraha samanaikaisesti 150 hopeatalaria.³ Esimerkkeinä mainittakoon lisäksi, että Hämeenlinnan ja Tammisaaren rakennusmääräraha oli 6, Kajaanin 15, Tornion 25, Kristiinankaupungin ja Porvoon 30, Pietarsaaren 40, Uudenkaarlepyyn ja Raahen 60 ja Kokkolan 80 hopeatalaria. Sensijaan esim. Viipurin normaalitalousarviossa rakennustointia varten osoitetut varat oli edelleenkin sisällytetty ylimääräisten menojen joukkoon.

Uuden ajan alkupuolen pohjoismaisten kaupunkien vähäinen julkinen rakennustoiminta vetosikin usein enemmän porvariston työn ja rakennusaineiden muodossa antamaan välittömään tukeen, kuin turvautui julkisiin määrärahoihin.

Hallinnolliset ja sosiaaliset rakennukset.

Kaupungin hallintoa varten tarpeellisista rakennuksista tärkein oli raatihuone. Se oli kaupungin kunnallishallinnon ja oikeudenhoidon keskus, joka yhdessä kirkon kanssa tavallisesti sijaitsi kaupungin keskeisimmällä paikalla, torin varrella.

¹ Niinpä esim. Geflen v. 1696 vahvistetussa normaalitalousarviossa oli 200 hopeatalarin määräraha julkista rakennustointia varten. Sundsvallin vastaava määräraha oli 50 ja Huddiksvallin 15 hopeatalaria. AHLUND, Sundsvall, 224, FYHRVALL, Gefle, 71—72.

² Ks. s. 140.

³ Ohimennen mainittakoon, että Helsingin porvaristo oli v. 1644 valittanut kaupungin julkisen rakennustoimen suurista kustannuksista. Helsinkiläiset pyysivät senvuoksi saada myydä tontteja

Kirkko ja raatihuone antoivatkin suurelta osalta kaupunkikuvalle sen karakteristiset piirteet. Keskiaikaisten kaupunkien raatihuoneet olivat usein jyrkeviä, torneilla varustettuja kivitaloja, jotka »oli aiottu sekä kaupungin hallituksen kokouspaikoiksi että porvariston turvallisuuden vartiotorneiksi.»¹ Varak-
kaissa keskieuropalaisissa kaupungeissa raatihuone oli kaupungin arvokkaimpia rakennuksia, jonka kuntoon porvaristo kiinnitti suurta huomiota.

Suomen kaupunkien raatihuoneet olivat uuden ajan alussa pieniä ja vaatimattomia. Muita kaupungin paikallisen esivallan tarvitsemia rakennuksia ei yleensä ollut.² Vain suurimmissa kaupungeissa oli kivistä rakennettu raatihuone.³ Viipurin maistraatti oli 1600-luvulle tultaessa luopunut keskiaikaisesta kivisestä raatihuoneestaan ja piti kokouksiaan suuressa puisessa rakennuksessa, jossa oli koristettu pääovi ja jonka lasiruudussa ajan tapaan komeili kaupungin vaakuna. Vuonna 1658 Viipurissa otettiin käytäntöön uusi kivistä rakennettu kaksikerroksinen raatihuone kivistä kattoineen, torneineen ja »muine koristuksineen.»⁴

Suomalaisten 1600-luvun kaupunkien raatihuone oli tavallisesti yksi- tai kaksikerroksinen puurakennus, jossa oli maistraatin istuntosali, kaupunginvahtimestarin ja välistä kaupunginpalvelijan asunto, kaupunginkellari ja kaupungin vankila, joskus lisäksi puoteja ja varastohuoneita. Raatihuoneessa oli tavallisesti torni kelloineen ja merkkimastoineen sekä viireineen, ja oven yläpuolelle oli ripustettu kaupungin vaakuna. Esimerkkinä mainittakoon, että Porin raatihuone oli 1600-luvulla kaksikerroksinen, punaiseksi maalattu puurakennus, jossa oli kummassakin kerroksessa sali ja alakerrassa mm. kaupungin van-

»ikuiseksi omaisuudeksi yksityisille, jotta nämä saisivat niitä vapaasti omistaa.» RVA. Kaupunkien kirj. ja valit. Helsinki. V:n 1644 valit., kohta 2.

¹ RUUTH, Viipuri, 23.

² Niinpä esim. kaupungin vanhimpia varten ei yleensä ollut omaa rakennusta tai huonetta, joita mm. v:n 1619 säädös itse asiassa edellytti, vaan kaupungin vanhimmat pitivät kokouksiaan raatihuoneessa. Tullirakennuksista ks. HALILA, Kunnallishallinto I, 274. Ks. myös SUNDBERG, Stapelstadsrätten, 116.

³ Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 49.

⁴ RUUTH, Viipuri, 25—26, 134—135, 262—263.

kila.¹ Porvoon 1660-luvulla rakennetussa kaksikerroksisessa raatihuoneessa oli alakerrassa kaksi porvareille vuokrattavaa puotia ja vankila. Yläkerrassa olivat raadin sali ja arestikamari. Ulkoseinät oli maalattu punamullalla ja katto tervattu. Raatihuoneen vieressä sijaitsi kellotapuli, jonka kellolla, raadinkellolla, porvaristo soitettiin kokoon. Raatihuoneella oli lisäksi »seijari», tuntikello.² Pienissä ja köyhissä vastaperustetuissa kaupungeissa raatihuone jäi usein porvariston varattomuuden vuoksi rakentamatta, kuten voi todeta mm. Kajaanista ja Savonlinnasta.³ Harvinaista ei myös ollut, että kaupunki sai raatihuoneekseen kruunun jonkun rakennuksen, joka tarvittaessa siirrettiin paikalleen, kuten tapahtui mm. Hämeenlinnassa.⁴

Raatihuone rakennettiin ja kunnostettiin yleensä yhteisin voimin ja varoin, jolloin tarvittaessa yhteistä porvaristoa voitiin verottaa raatihuonetta varten. Ei ollut harvinaista, että porvaristo saattoi valittaa raatihuoneen rakentamis- ja kunnostamiskustannusten raskautta, kuten näkee esim. Porissa. Yleisten töiden järjestelyn yhteydessä huomautetaan, että sakkovarojen osoittaminen raatihuoneen korjauksiin ja rangaistukseksi määrättyjen töiden osoittaminen samaan tarkoitukseen oli tavallista.⁵

Huomautettakoon tässä yhteydessä, että vastaavalla tavalla rakennettiin ja kunnostettiin myös muut kaupunkihallinnon tarvitsemat julkiset rakennukset, kuten esimerkiksi vartiotuvat yms.⁶ 1600-luvun kaupunkien sosiaalinen rakennustoiminta oli yleensä hyvin vähäistä, kuten huoltotoimen yhteydessä erikseen todetaan. Sosiaalinen rakennustoiminta, kuten köyhäintalojen ja lastentalojen rakentaminen ja näiden kunnossapito tapahtui vastaavin menetelmin, joita kaupungin hallinnollisiin rakennuksiin nähden noudatettiin.

¹ RUUTH, Pori, 72, 142 ja 146.

² HARTMAN, Borgå, 231. Kellosta ks. lukua Kellonasettajat.

³ VARTIAINEN, Kajaani, 122 ja SAARENHEIMO, Savonlinna, 169.

⁴ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 30.

⁵ Ks. ss. 138, 153 ja 170. Porista ks. erikoisesti RUUTH, Pori, 142.

⁶ Kunnallisista vankiloista ks. esim. HALILA, Oikeudenhoidosta, 273 ja seurr. Vastaavasti rakennettiin myös kaupunginaita, tullihuoneet ym.

Elinkeinoelämää edistävä julkinen rakennustoimi.

Vauraiden keskieuropalaisten kaupunkien kauppaa ja käsityötä edistävä julkinen rakennustoimi oli hyvin merkittävä. Kaupungin yleisillä varoilla rakennettiin mm. suuria ja komeita kauppahalleja, vaaka- ja pakkahuoneita sekä tavarasuojia, joita elinkeinonharjoittajat käyttivät hyväkseen.¹ Pohjolan kaupungeissa tämäntapainen julkinen rakennustoiminta oli huomattavasti vaatimattomampaa. Suomen 1600-luvun kauppaa, käsityötä ja muita elinkeinoja edistävä julkinen rakennustoimi supistui yleensä vain torin, myyntipöytien, kauppakojujen sekä vieraita kauppiaita varten tarkoitettujen aittojen ja rantapuotien rakentamiseen sekä kunnossapitoon.² On kuitenkin huomattava, että mm. tie- ja vesirakennustoimen alaan kuului sellaista julkista rakennustoimintaa, joka joko suoranaisesti tai välillisesti edisti kauppaa ja käsityötä.³ Huomautettakoon tässä yhteydessä, että Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei ollut kunnallista vesijohtolaitosta. Kaupunki korkeintaan rakensi ja piti kunnossaan ns. kaupungin kaivon, mikäli paikalliset olosuhteet vaativat tällaista.⁴

Kaupungin tärkeimpiä paikkoja oli tori, jollainen oli vaatimattomissakin kaupungeissa. Tori oli topografisestikin useissa tapauksissa kaupungin keskeisin paikka.⁵ Sinne saapuivat kauppiaat ja maalaisväki tavaroineen, sinne riennettiin juhliin, kokouksiin ja katselmuksiin ja sen varrella olivat kaupungin huomattavimmat julkiset rakennukset. Vastaperustettujen kaupunkien rakennustoimen ensimmäisiä tehtäviä olikin torin rakentaminen, mikä luonnollisesti kuului kaupungin julkisen

¹ Luonnollisesti myös ammattikunnat voivat harjoittaa vastaavaa rakennustoimintaa. Pohjolassa tällainen kuitenkin oli hyvin vähäistä.

² Viipurin »kestihovista» ks. RUUTH, Viipuri, 202.

³ Tähän rakennustoimen alaan kiinnitetään erikseen huomiota. Ks. ss. 150 ja seurr.

⁴ Kaupungin kaivoista ks. lähemmin s. 222. EHRSTRÖM, Helsingfors, 58 ja seurr. Mainittakoon, että Kokkolassa v. 1675 päätettiin torilla sijaitseva kaupungin kaivo asettaa siltavoudin huolenpidon alaiseksi. Kokkolan r. 1675 24/4. Vesijohtolaitoksen historiasta ks. esim. GASNER, Zum deutschen Strassenwesen, 139 ja DAHLSTRÖM, Åbo brand, 86.

⁵ Suurissa kaupungeissa saattoi luonnollisesti olla useita toreja. Ks. esim. v. BONSDROFF, Åbo, 496 ja seurr. ja LÄHTEENOJA, Rauma, 26.

rakennustoimen piiriin. Torit rakennettiin ja pidettiin kunnossa tavallisimmin talkoilla tai kaupungin ruotujakoon perustuvien yleisten töiden turvin. Säännöllisesti toistuva keväisten raastuvankokousten määräys olikin torin tasoittamis- ja sorittamiskäsky. Vain harvoin näkee, että 1600-luvun kaupunkien torit kivettiin. Kaupungin velvollisuus oli rakentaa torille myyntipöytiä ja tavarasuojia. Nämä työt, jotka 1600-luvun suomalaisissa kaupungeissa olivat vähäisiä, tehtiin nekin porvareiden yhteisin voimin tai, mikä tapahtui harvoin, ne kustannettiin kaupungin julkisista varoista, nimenomaan kaupantarkastuksen yhteydessä saaduista sakkovaroista. Kaupunki piti kunniasianaan, että tori oli riittävän suuri ja kunnollinen. Maistraatin velvollisuutena oli valvoa, että tori oli kaupungin arvon mukainen. Parannusehdotukset sekä muut rakennussuunnitelmat käsiteltiin yleisissä raastuvankokouksissa. Lukuisista esimerkeistä mainittakoon, että Uudessakaarlepyyssä päätettiin v. 1643 rakentaa torille kaksihuoneinen varastoaitta vieraita kauppiaita varten. Samalla kertaa katsottiin tarpeelliseksi rakentaa vieraita varten myös pakkahuone.¹ On itsestään selvää, että porvaristo halukkaasti ryhtyi tämäntapaiseen rakennustoimintaan, sillä se merkitsi useassa tapauksessa kaupungin kaupan ja vuokratulojen kasvua.

Myös kruunu kehoitti kaupunkeja ryhtymään kauppaa ja käsityötä edistävään julkiseen rakennustoimeen silloisten merkantilististen periaatteiden mukaisesti. Tämä toiminta pyrki melkoiselta osalta myös siihen, että kaupan keskitys, valvonta ja verotus tehostuisivat. Tässä mielessä kaupunkeja suurvalta-aikana jatkuvasti kehoitettiin rakentamaan vaaka- ja pakkahuoneita, mylly- ja panimohuoneita yms. Mutta, kuten esim. v:n 1619 säädöksessä todettiin, nämä kehoitukset eivät useinkaan johtaneet toivottuihin tuloksiin.² Kaupungit olivat yleensä hitaita toteuttamaan tällaisia rakennussuunnitelmia, jotka porvareiden mielestä kenties saattoivat olla omiaan rajoittamaan heidän oikeuksiaan. Niinpä 1600-luvun maaherrat tavan takaa tarkastusmatkoillaan saivat kehoittaa kaupunkeja kiirehtimään

¹ Uudenkaarlepyyn r. 1643 4/1. Näiden töiden johtoon valittiin porvari Antti Matinpoika.

² V:n 1619 säädös, kohta 39.

pakka-, vaaka- mylly- ja panimohuoneiden rakentamista.

Maaseutuyhteisöjen tapaan oli nimenomaan pienissä ylämaankaupungeissa osuustoiminnanluontoista julkista rakennustoimintaa, kuten porvareiden yhteismyllyjen, kalasaunojen jms. rakentamista. Luonnollista on, että yhteislaitumille voitiin yleisten töiden turvin rakentaa karjasuojia, latoja ym. yhteistä käyttöä varten.¹

4. Tie- ja vesirakennustoimi.

Tiet, kadut, sillat ja lossit.

I

Kaupunkiyhteiskunnalla katsottiin olevan velvollisuuksia myös kaupungin käyttämiin ja sitä hyödyttäviin teihin ja vesireitteihin nähden. Luonnollista on, että kaupunkiyhteisöt, joiden elinkeinoharjoitukselle juuri liikenneolot merkitsivät huomattavasti enemmän kuin maaseudun elinkeinoille, kiinnittivät teiden rakentamiseen ja kunnostamiseen erikoista huomiota.

Tientekovelvollisuus ja tien kunnostamisvelvollisuus olivat nimenomaan maaseudulla vanhastaan yleisiä rasituksia, jotka kuuluivat kaikille maanomistajille, myös privilegioituille.² Kaupungeissa ei alkuaan katujen ja teiden kunnostamisesta ollut annettu yhtä yksityiskohtaisia säännöksiä kuin maaseudulla. Björköaoikeuden ja vanhan kaupunginlain määräysten mukaan tontinomistaja, olkoon hän porvari tai ei, oli velvollinen huolehtimaan tonttiinsa rajoittuvasta kadunosasta.³ Upsalan vanhoissa privilegioissa sanottiin mm., että jokaisen on »täytettävä ja kivettävä» katua talonsa kohdalta.⁴ Talonomistajan luonnolliseksi velvollisuudeksi katsottiin myös kadun puhtaana-pito tontin kohdalta. Tavallisimpiin maistraatissa lausuttuihin, yhteiselle porvaristolle osoitettuihin kehoituksiin juuri kuului

¹ 1600-luvun osalta ei tällaisesta Suomen kaupunkien rakennustoi-minnasta liene säilynyt yksityiskohtaisia tietoja.

² SCHALLING, Utredning angående väghållningsbesvåret i städerna, 3.

³ KL. Rakennuskaari, luvut 6—8.

⁴ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 178.

kehoitus kunkin talon kohdalla olevan katuosuuden kunnostamisesta.

Kysymys siitä, missä määrin katujen kunnostaminen oli kaupungin yleisiin, yhteisiin töihin kuuluva, ei alkuaan liene ollut käytännössä selvästi määritelty. Katujen kunnossapidon kuuluminen kaupungin julkisiin tehtäviin, julkisista varoista korvattaviin töihin, ei pohjoismaissa ilmeisesti liene kovin varhaista. Luonnollista tosin oli, että uusia katuja vanhastaan saatettiin rakentaa yhteisvoimin tai yhteisesti kustannetulla työllä.¹ Mutta ennen pitkää, kadun tultua »asutuksi», sen hoito siirtyi kadun varrella olevien talojen omistajille.

Kuten huomautettiin, niin aluksi kaikkiin säätyihin kuuluvat maanomistajat (resp. talonomistajat) olivat tien- ja kaduntekovelvollisia. Mutta pian tämän periaatteen noudattamisessa ilmeni horjuvaisuutta. Tosin v. 1544 oli annettu päätös, jonka mukaan aateli ei ollut tästä rasituksesta vapaa. Mutta aateliston privilegioissa v. 1617 nimenomaan sanottiin, että aateliston omistamat talot kaupungissa ovat vapaat kaikista kruunun ja kaupungin rasituksista, ellei porvarillisia elinkeinoja harjoiteta. Tämä vapautus ulotettiin juuri kadunteko- ja kadun kunnostamisvelvollisuuteen. Kauppaordinantiassa v. 1617 määrättiin, että kruunun ja aatelin palvelijat (ofrälse tjänare), jos he omistivat kaupunkitalon, olivat velvolliset osallistumaan mm. katujen kunnostamiseen myös siinä tapauksessa, etteivät he harjoittaneet porvarillisia elinkeinoja. Papiston privilegioissa vv. 1650 ja 1675 oli määrätty, että tietyt kirkolliset rakennukset olivat vapaita tientekovelvollisuudesta.²

Talonomistajat vastasivat siis alkuaan katujen kunnostamisesta oman tonttinsa kohdalta. Kaupunginlaki antoi kadun kunnosta, nimenomaan kadun leveydestä yksityiskohtaisia määräyksiä.³ Lain nojalla maistraatti luonnollisesti saattoi määrätä talonomistajat rakentamaan kadun tontin kohdalle. Niinpä syksyllä v. 1661 Rauman maistraatti kehoitti porvaristoa rakentamaan Kuninkaankatua torilta tulliportille. Kun-

¹ Ks. lähemmin esitystä yleisten töiden järjestelystä, ss. 164 ja seurr.

² Ks. yksityiskohtaista esitystä SCHALLING, Utredning angående väghållningsbesväret i städerna, 1. Ks. myös v. BONSORFF, Åbo, 393.

³ KL. Rakennuskaari, luku 6.

kin talon tuli laittaa katua neljä kyynärää tontin rajasta ulospäin laskien oman kohtansa.¹ Erikoisissa tapauksissa maistraatti saattoi velvoittaa sellaiset porvarit, tavallisesti määrättyllä alueella asuvat, jotka nimenomaan tarvitsivat jotakin katua, erikseen huolehtimaan sen kunnosta. Niinpä Turun maistraatti velvoitti v. 1698 ne porvarit, jotka omistivat puoteja Katinhännässä, pitämään kunnossa panimohuoneen ja Luostarinkadun päään välisen kadun.² Porvoon maistraatti velvoitti v. 1673 »kirjon tällä puolella asuvat» rakentamaan kivistä vesikourun kirkkomäelle, jotta vesi ei turmelisi kirkkomäkeä ja kirkon perustuksia.³ Tavallista oli, että katuja kehoitettiin kiveämään, tuomaan kaduille soraa, raivaamaan suuria kiviä, tasoittamaan ajopintaa tai »kuivattamaan katua».⁴ Yleensä ei ollut määrätty mitään varsinaisia puhdistusaikoja, vaan puhdistuksen tuli tapahtua maistraatin käskystä, etenkin keväällä lumen sulaessa ja roudan hävitessä. Tällöin yleisissä raastuvankokouksissa annettiin määräys katujen huolellisesta kunnostamisesta. Näistä seikoista huomautettiin aivan erikoisesti, jos odotettavissa oli esim. kuninkaan tai maaherran vierailu tai suuri juhlapäivä. Hämeenlinnan maistraatti kehoitti v. 1678 talonomistajia hankkimaan 40 mk:n sakon uhalla kadun seinävierille (jalkakäytävälle) kaksi lautaa tai lankkua katujen liejuisuuden vuoksi.⁵ Tavallisesti asetettiin määräaika, jonka kuluessa kadut ja kujat oli saatava kuntoon. Niinpä esim. Uudessakaarlepyyssä v. 1633 porvarit velvoitettiin keväisessä raastuvankokouksessa kunnostamaan tiet kahdeksan päivän kuluessa, kun taas v. 1647 vastaavaksi määräajaksi oli annettu 14 päivää. Laiminlyöjiä uhattiin rangaistuksella.⁶ Tavallista oli, että määrättiin rahsakko. Mainittakoon, että Kristiinankaupungissa uhattiin v. 1696 syksyllä porvareita yhden karoliinin sakolla, elleivät kadut olleet kunnossa jouluksi. Seuraavana vuonna asetettiin

¹ LÄHTEENOJA, Rauma, 28.

² V. BONSDORFF, Åbo, 292.

³ HARTMAN, Borgå, 226—227.

⁴ Ks. esim. ASPELIN, Vasa, 534. MICKWITZ, Gamlakarleby, 23. Raahen r. 1684 21/4 ja Turun r. 1679 22/6, kohta 31.

⁵ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 140—141.

⁶ Uudenkaarlepyyn r. 1633 15/5 ja 1647 10/5. Vrt. Hämeenlinnan r. 1693 8/5.

yhden hopeatalarin sakko, ellei katuja saatu kuntoon valpurinmessuksi. Ilmeistä on, etteivät ainakaan Kristiinankaupungin maistraatin syksyllä antamat määräykset olleet silloin tehonneet. Kaupunkitaloudelle kuvaavaa on, että sakkorahoista kertyneet varat tuli käyttää Kristiinankaupungissa nimenomaan raatihuoneen korjaukseen.¹ Ohimennen tulkoon mainituksi, että 1600-luvun Upsalassa oli tapana, milloin lantakasat tulivat kaduilla maistraatin mielestä liian korkeiksi, asettaa rangastusuhkaksi lannan menettäminen kaupungille.² Tällaiset tapaukset ovatkin kuvaavia 1600-luvun kaupungeille. Niinpä esim. Oulussa v. 1701 maistraatin määräyksen mukaan erään porvarin tuli 40 mk:n sakon uhalla korjata tunkio porttinsa edustalta kadulta.³

Jo varhain oli osoittautunut tarpeelliseksi, että maistraatti ryhtyi yksityiskohtaisesti puuttumaan katujen kunnostamiseen muillakin tavoin kuin pelkästään yhteiselle porvaristolle annettujen, useinkin vain ylimalkaisten kehoitusten muodossa. Niinpä voitiin katsoa tarpeelliseksi määrätä erikoisia katujen ja teiden tarkastajia. Useissa keskieurooppalaisissa ja tanskalaisissa kaupungeissa katujen tarkastus oli järjestetty säännölliseksi. Mainittakoon, että Kööpenhaminassa oli kahden raatimiehen ja kuninkaallisen kaupunginvoudin velvollisuus valvoa katujen kuntoa ja määrätä katutöistä.⁴ Ruotsi-Suomen kaupungeissa ei uuden ajan alussa tapaa selvää katujen ja teiden tarkastusjärjestelmää. Suomen kaupungeissa näyttää 1600-luvulla suhteellisen harvoin määrätyn erityisiä katujen ja teiden tarkastajia. Näistä tarkastuksista annetut määräykset ja itse tarkastusjärjestelmä näyttävät olleen laadultaan aivan tilapäisiä. Mainittakoon jo tässä yhteydessä, että niiden aiheena näyttävät useimmissa tapauksissa olleen käskynhaltijan tai maaherran antamat kehoitukset tai käskyt, joten ne eivät olleet syntyneet maistraatin omasta aloitteesta. Luonnollista on, että Turussa ja Viipurissa kiinnitettiin katujen kuntoon suurempaa huomiota kuin pienissä ylämaankaupungeissa. Turun maistraatti määräsi

¹ Kristiinankaupungin r. 1696 22/12 ja 1697 12/4.

² HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 178.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 134.

⁴ NIELSEN, Kjøbenhavn, 132.

v. 1669 kesäkuussa erityiset tarkastajat katsastamaan kelvottomia katuja. Kuhunkin kortteliin määrättiin katsastajaksi yksi raatimies, paitsi Mätäjärven kortteliin, jonne määrättiin kämneri.¹ Vuonna 1693 määrättiin maaherran vaatimuksesta, että Turun jokaisen raatimiehen tuli valvoa katujen kuntoa omassa korttelissaan.² Viipurissa maistraatti määräsi v. 1623 erityisiä katsastusmiehiä, joiden mm. tuli tarkastaa, että kaikki olivat laittaneet katunsa kuntoon. Näiden miesten tehtävänä oli myös kehoittaa jokaista pitämään katuosansa jatkuvasti puhtaana.³ Mainittakoon vielä muutamia esimerkkejä Kristiinankaupungista, Uudestakaarlepyystä ja Pietarsaaresta. Kristiinankaupunkiin näyttää ainakin ajoittain 1600-luvulla määrätyn »teiden ja siltojen tarkastajia.» Niinpä v. 1671 tähän tehtävään määrättiin raatimies Henrik Schröder, kun taas v. 1696 joulukuussa määrättiin kaksi raatimiestä »tarkastamaan katuja.» Väliin puhutaan myös Kristiinankaupungin siltavoudista.⁴ Kun Uudestakaarlepyyssä oli syksyllä v. 1629 turhaan kehoitettu porvareita kunnostamaan katuja ja oja, niin helmikuussa v. 1630 maistraatti uhkasi rangaista niskoittelijoita. Samalla määrättiin kolme katsastusmiestä, joiden tuli valvoa, että kehoitusta todella noudatettiin. Huhtikuussa v. 1641 Uudestakaarlepyyssä määrättiin kaksi katujen ja siltojen tarkastajaa, joiden tuli valpurinmessuun mennessä suorittaa tehtävänsä ja asettaa laiminlyöjät syytteeseen.⁵ Pietarsaareissa määrättiin v. 1688 touku-kuussa kaksi porvaria yhdessä kaupunginpalvelijan kanssa tarkastamaan katuja, ettei niille ollut jätetty lantatunkioita ja että kivet oli raivattu.⁶

Kaupunki saattoi valvoa talonomistajien suorittamien kadunkorjaustöiden teknillistäkin suoritusta, mistä on esimerkkejä nimenomaan suurista kaupungeista. Niinpä Göteborgissa oli 1600-luvulla voimassa maistraatin määräys, jonka mukaan mitään katutyötä ei saanut suorittaa, ennenkuin asiasta oli

¹ Turun r. 1669 12/6.

² Turun r. 1693 24/4.

³ Ruusu, Viipuri, 255, aliviitta 1.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1671 21/11, 1682 15/5, 1691 23/11 ja 1696 22/12.

⁵ Uudenkaarlepyyn r. 1630 3/2 ja 1641 17/4.

⁶ Pietarsaaren r. 1688 2/5.

ilmoitettu maistraatille.¹ Maistraatin määräämien toimihenkilöiden tuli ennen työn aloittamista tarkistaa työsuunnitelma ja määrätä kadulla tehtävistä korjauksista kaupungin vahvistetun asemakaavan mukaisesti (justera gatan).² Luonnollista on, että sellaisissa kaupungeissa, missä oli erityinen rakennustoimikollegio, myös katujen kuntoon alettiin kiinnittää entistä suurempaa huomiota. Edelleen voi mainita, että kaupunki saattoi määrätä katujen kiveämistyöstä maksettavien palkkojen suuruuden, kuten esim. Turussa v. 1649. Tällöin Turun maistraatissa vahvistettiin taksa kadunlaskijoille. Heidän tuli saada jokaisesta neliösylestä, jonka he kivesivät, 12 kupariäyriä, jos he itse kustansivat ruokansa sekä juomansa ja jos »kadunomistaja» puolestaan auttoi työssä. Jos kadunlaskijat saivat työnantajaltaan työaikana ruuan ja juoman, tuli palkan olla 6 kupariäyriä neliösyleltä.³ Tällaisiin palkansäännöstelyihin ryhdyttiin luonnollisesti lähinnä silloin, kun kaupungissa oli suuria ja pitkäaikaisia kadunkorjaus- ja kadunrakennustöitä esim. uuden asemakaavan johdosta.

II

Kaupungissa olevien suurten siltojen hoitoon osallistui tavallisesti myös ympäröivä maaseutu, joka sekin luonnollisesti joutui tarvitsemaan siltaa.⁴ Niinpä Viipurin ja Hämeenlinnan pitkiä siltoja piti linnan ja kaupungin lisäksi kunnossa myöskin lääni. Luonnollista on, että porvaristo joutui käytännössä suorittamaan huomattavan osan tällaisten siltojen kunnossapidosta saaden korvauksen tavalla tai toisella. Niinpä Hämeenlinnan Pitkäsillan hoito, josta 1600-luvulla kiisteltiin, päätettiin v. 1696 järjestää siten, että kaupunki piti sillan kunnossa ja sai läänistä

¹ Vrt. yleistä rakennuskieltoa ilman maistraatin lupaa. Ks. s. 132.

² ALMQUIST, Göteborg II, 488. Suomen 1600-luvun kaupungeista ei liene vastaavia esimerkkejä.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 393. Turun r. 1649 13/8.

⁴ Joissakin erikoistapauksissa, jos valtiovallan suoranainen etu vaati, kruunu rakennutti sillan, joka kuitenkin heti luovutettiin kaupungin (tai vastaavan yhteisön) ylläpidettäväksi. Ks. lähemmin esim. SCHALLING, Utredning angående väghållningsbesväret, 14. — Kaupunginlain määräyksistä ks. KL. Rakennuskaari, luku 8.

tätä varten erityisen siltaveron, siltarahat.¹ Mainittakoon myös, että Helsingin kaupunki, joka v. 1651 oli rakentanut uuden sillan, pyysi pian kunnossapitoa varten apua lähipitäjiltä. V. 1654 päätettiin, että neljän pitäjän, nimittäin Helsingin pitäjän, Sipoon, Tuusulan ja Nurmijärven, s.o. niiden pitäjien, joiden asukkaat erikoisen paljon joutuivat käyttämään uutta siltaa, tuli osallistua sillan kunnossapitoon.² Tavallista oli niinkään, että kaupungin alueella olevan yleisen tien lossin hoitoon osallistui myös ympäröivä maaseutu. Esimerkiksi Käkisalmen lossia piti kunnossa linnan ja kaupungin ohella myös Käkisalmen linnalääni. Vuonna 1646 tehtiin läänin talonpoikien tekemien valitusten johdosta kuitenkin päätös, jonka mukaan Käkisalmen kaupungin tuli vast'edes pitää huolta sanotusta lossista. Talonpoikien ei enää tarvinnut auttaa lossin kunnostamisessa. Sen sijaan kaupungille myönnettiin oikeus lossirahojen kantoon. Näiden rahojen suuruudeksi kuningas määräsi yhden kupariäyrin hengeltä ja neljä kupariäyriä hevoselta. Sotilaat ja muut kruunun palveluksessa olevat henkilöt saivat vapautuksen lossirahoista.³

Kaupungin alueella olevat pienet sillat rakennettiin ja kunnostettiin porvariston omin voimin. Kaupunginlain mukaan maistraatti oli velvollinen huolehtimaan kaupungin silloista. Siltojen hoitoa varten kaupunki oli useasti jaettu ruotuihin tai kunnossapito suoritettiin talkoilla yhteisesti.⁴ Maistraatti oli velvollinen järjestämään siltojen korjaustyön ja muistuttamaan asianomaisia tästä. Siltojen kunnan ja hoidon valvojiksi maistraatti saattoi asettaa tarkastusmiehiä. Niinpä Oulussa määrättiin 1680-luvun alussa vuosittain kaksi miestä siltojen tarkastajiksi.⁵ Laiminlyöjiä uhattiin rangaistuksella. Esimerk-

¹ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 142—143.

² Ks. lähemmin EHRSTRÖM, Helsingfors, 32.

³ RR 1646 16/12. Käkisalmen lautturilla oli 1680-luvulla vakinaisena palkkana 40 kuparitalaria vuodessa. Kristiinankaupungin lautturin palkkioksi sovittiin v. 1652 mieheltä ja hevoselta 2 hopearunstykkiä ja mieheltä 2 kuparirunstykkiä. Käkisalmen r. 1686 24/4 ja Kristiinankaupungin r. 1652 12/7.

⁴ Ruotujaosta ks. lähemmin esim. VIRKKUNEN, Oulu, 135 ja Raahen r. 1683 17/3.

⁵ Oulun r. 1682 3/5 ja 1683 30/4.

kinä mainittakoon vain, että Rauman maistraatti määräsi v. 1626 keväällä porvariston rakentamaan tulvan vaurioittamat sillat kuntoon kolmen markan sakon uhalla.¹ Nähdään myös, että maistraatti antoi isällisiä, yksityiskohtaisia neuvoja siitä, millä tavoin siltoja tuli hoitaa ja millä tavoin korjaukset tuli suorittaa.²

Siltojen, nimenomaan pienten siltojen, rakentamiseen ja kunnostamiseen tarvittavaa materiaalia porvaristo hankki tavallisesti itse. Yleistä oli, että maistraatti velvoitti kunkin porvarin tuomaan tietyn määrän rakennustarpeita, kuten yleisistä töistä puhuttaessa on jo todettu.³ Ei ollut kuitenkaan harvinaista, että myös kaupungin julkisia varoja voitiin käyttää siltojen hyväksi. Niinpä esim. Upsalassa siltojen korjaukseen voitiin käyttää niitä varoja, jotka oli osoitettu julkisia rakennuksia varten.⁴ Joskus tällainen menettely osoittautui sopivimmaksi ja tehokkaimmaksi, koska porvariston talkoot ja päivätööt eivät aina olleet riittävän tehokkaiksi järjestettyjä.⁵

Suomen 1600-luvun kaupungit eivät useinkaan itse riittävästi huolehtineet teiden, katujen, siltojen ja lossien hoidosta. Maistraatti saattoi ajoittain antaa kehoituksia näiden hoidosta, jopa uhata rangaistuksillakin. Mutta useassa tapauksessa porvariston taholta ilmeni jatkuvasti melkoisia laiminlyöntejä. Esivallalla, nimenomaan maaherroilla, olikin 1600-luvulla syytä tavan takaa puuttua teiden ja siltojen hoitoon sekä katujen kunnostamiseen. Maaherroilla oli näiden asioiden järjestyssä usein ratkaiseva osuus, kuten lukuisat esimerkit osoittavat. Maaherroilla olikin nimenomaisena huolena lääninsä liikenneolojen valvonta. Tämä oli mainittuna mm. v:n 1635 maaherro-

¹ Rauman r. 1626 4/5. Samansuuruinen uhkasakko määrättiin Raumalla myös vv. 1629 ja 1683. Rauman r. 1628 7/4 ja 1683 13/4.

² Esimerkkinä viitattakoon Sortavalan maistraatin v. 1690 Vakkosalmen sillan korjausta varten antamiin ohjeisiin, jotka osoittautuivat erittäin tarpeellisiksi. Sortavalan r. 1690 22/10.

³ Ks. esim. Rauman r. 1635 2/5.

⁴ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 179.

⁵ Niinpä kun Sortavalan Vakkosalmen siltaa ei yrityksistä huolimatta saatu päivätöiden avulla riittävän hyvään kuntoon, annettiin työ v. 1697 kahden ammattimiehen suoritettavaksi, jolloin kaupunki kustansi työn. Sortavalan r. 1697 14/4.

jen ohjesäännössä, jossa maaherroja kehoitettiin tarvittaessa yksityiskohtaisesti puuttumaan teiden, katujen, siltojen jms. hoitoon.¹ Maaherrojen oli väliin pakko uhata porvaristoa sakoilla, ellei katujen ja siltojen hoitoon kiinnitetty riittävää huomiota. Maaherra Graan näyttää tarkastusmatkoillaan pitäneen erikoista huolta Pohjanmaan kaupunkien katujen ja siltien kunnosta.² Useat liikenteen edistämistä tarkoittavat kunnalliset aloitteet olivatkin ymmärrettävästi lähtöisin maaherran taholta.³ Pohjanmaan maaherra antoi v. 1685 Kristiinankaupungin porvareille Abraham Beckmanille ja Elias Gaveliukselle erityisen valtakirjan, jonka nojalla mainitut porvarit saivat oikeuden tarkastaa kaupungin teitä ja siltarakennuksia.⁴ Ilmeistä oli, että tällä tavoin pyrittiin tehostamaan teiden ja siltien korjauksia kohottamalla niitä valvovien toimihenkilöiden valtuuksia ja arvovaltaa.

Teiden, katujen, siltien ja lossien hoitoa varten Suomen 1600-luvun kaupunkeihin ei ennättänyt kehittyä vakiintunutta, tehokasta järjestelmää. Näinollen voi helposti havaita kehittymättömyyttä ja kaupungin paikallisten viranomaisen otteen heikkoutta. Ei näinollen olekaan ihme, että uuden ajan alkupuolen kaupunkien teiden, katujen ja kujien kunnosta ei yleensä annettu kovinkaan mairittelevia lausuntoja.

Satamatoimi.

I

Suurin osa Suomen kaupungeista on merikaupungeja. Suomen ulkomaankauppa on kaikkina aikoina ratkaisevasti riippunut meriliikenteestä, jonka merkitys maamme elinkeinoelämässä onkin näinollen erikoisen tärkeä. Aikaisemmin on vesiliikenteellä ollut suhteellisesti vieläkin huomattavampi asema kuin meidän päivinämme. Satama oli uuden ajan alkupuolenkin

¹ Maaherrojen ohjesääntö v. 1635, kohta 18. STYFFE, Samling, 205 ja seurr.

² Ks. esim. ASPELIN, Vasa, 49 ja MICKWITZ, Gamlakarleby, 23. Sakoista vrt. myös VIRKKUNEN, Oulu, 134.

³ Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 134. Ruotsista ks. Mariestad, 155.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1685 11/5.

suomalaisessa kaupungissa torin ohella kaupungin keskeisimpiä paikkoja.

Kaupunginlain ja useiden privilegioiden mukaan maistraatti oli velvollinen huolehtimaan siitä, että kaupungilla oli kunnollinen satama. Laki ja muut säännökset eivät kuitenkaan tarkemmin määritelleet maistraatin velvollisuuksia. Niinpä ei ollut määrätty erityisiä toimihenkilöitä satamien ja meriliikenteen tarpeita varten. Korkeintaan kaupungin rakennusmestarin ohjesäännössä sanottiin, että rakennusmestarin on pidettävä huolta kaupungin sataman syvyydestä. Luonnollista on, että kehitys oli tällä alalla muodostunut paikallisten olosuhteiden mukaan kirjavaksi. Ne satamat ja väylät, joita valtakunnan sotalaivasto tarvitsi, pidettiin kunnossa suurelta osalta kruunun toimesta. Kaupunki saattoi joutua tällaisissa tapauksissa vain vähän kajoamaan satamatoimeen omien laitureiden kunnossapitoa lukuunottamatta.¹ Mutta tällaisten kaupunkien rinnalla oli tietenkin kaupunkeja, joissa satamatoimi oli kokonaisuudessaan porvariston hoidettavana.² Tavallista oli, että yhteisin voimin rakennettiin ja kunnossapidettiin satama, laiturit ja satamalaitteet. Tämän ohella oli yksityisillä porvareilla, joilla oli ranta-aittoja, omia pieniä laitureita. Näiden kunnossapidosta huolehtivat a.o. porvarit itse.

Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei tapaa varsinaista järjestettyä satamatointia. Maistraatti (resp. sen rakennuskollegio) antoi yleensä määräyksiä satamien kunnostamisesta ja muista satamia koskevista asioista ilman, että satamatointia varten oli käytännössä syntynyt mitään toimihenkilöstöä. Useasti myös lähin maaseutu osallistui sataman kunnossapitoon syystä, että sekin tarvitsi satamaa. Niinpä esim. Vaasan sataman suulla oleva ahdas väylä perattiin määrävuosina yhteisesti porvariston ja lähiseudun maalaisten toimesta.³ Kaupunkiemme satamatoinmen merkittävimpänä osana oli 1600-luvulla maistraatin yleisissä raastuvankokouksissa antamat määräykset. Tavallimpia määräyksiä oli sataman tahallisen madaltamisen kieltä-

¹ Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 209. Uuraan satamasta ks. RUUTH, Viipuri, 355.

² Maaseudun mahdollisesta osallistumisesta satamatoimeen ks. s. 161.

³ ASPELIN, Vasa, 46—47.

minen. Niinpä esim. Uudenkaupungin maistraatti antoi v. 1646 kiellon, ettei saa täyttää satamaa lannalla, puilla, kaaripuilla ja hyllyillä.¹ Samaten Raumalla todettiin 1600-luvun puolimaissa, että satamaan heitettiin lehtipurjeita ja kaikenlaista roskaa. Edelleen siellä todettiin olevan laivanhylkyjä ja ajopuita, joten satamaa uhkasi madaltuminen.² Oulun maistraatti määräsi sataman tahallisesta madaltamisesta kolmen markan sakon, ja ellei tämä tehonnut, 40 markan sakon. Ellei omistaja korjannut satamaan jätettyä hylkyä, niin se uhattiin hakata kapaleiksi. V. 1703 Oulun maistraatti tiedotti, että satamaan jätetyt hylt tullaan raivaamaan pois omistajien kustannuksella.³ Satamien ruoppaukset ja puhdistukset suoritettiin tavallisesti yleisillä töillä. Vuoden 1619 säädöksessä kaupungeille myönnettiin oikeus kantaa mm. satama- ja siltarahoja oman harkintansa ja kaupunkien itsensä laatimien säädösten mukaan.⁴ Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei kuitenkaan yleensä tapaa säännöllistä, jatkuvaa satamarahojen kantojärjestelmää. Kuitenkin Viipurissa kannettiin Pietari Brahen v. 1650 antaman määräyksen mukaan kaksi riksiä jokaiselta kaupunkiin tulleelta laivalta, ja samana vuonna annetun kuninkaallisen säädöksen mukaan kannettiin kymmeneltä lästiltä yksi hopeatalari ulkomaisilta ja $\frac{1}{2}$ hopeatalaria kotimaisilta laivoilta. Saadut varat tuli käyttää satamalaiturin kunnostamiseen.⁵ Mainittakoon myös, että Turun kaupunki koetti v. 1675 saada luvan kantaa saapuvilta aluksilta suuruuden mukaan veroa redin luona olevan helposti täyttyvän väylän avoinnapitoa varten, mutta kruunu ei tähän suostunut.⁶ Laivareitin kunnossapito saatettiin myös antaa jollekin henkilölle tiettyä korvausta vastaan. Niinpä Turussa Antti Henrikinpoika velvoitettiin v. 1666 syksyllä »pitämään silmällä, ettei kukaan kaupunkilainen tai muu heitä jokeen tai jälle jätettä.» Tästä vaivasta Antille annettiin vapautus kaupungin rasituksista ja lisäksi hän sai nauttia kolmanneksen

¹ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 60.

² LÄHTEENOJA, Rauma, 16.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 264.

⁴ V:n 1619 säädös, kohta 17.

⁵ RUUTH, Viipuri, 395, aliviitta 4.

⁶ v. BONSDORFF, Åbo, 393—394.

niistä sakoista, jotka mainitun määräyksen rikkojille langetettiin.¹ Porin maistraatti antoi huhtikuussa v. 1868 väylän kunnossapidon Eerik Henrikinpojalle. Eerikin oli kesäisin pidettävä kunnossa Reposaaaren väylä ja talvisin merelle johtava talvitie. Palkkioksi luvattiin vapautus kaupungin rasituksista ja laivamiesrahoista.² Ilmeistä kuitenkin on, että satamien kunnostamismääräykset ja kunnostamisesta tehdyt sopimukset useimmiten olivat luonteeltaan tilapäisiä.

II

Kaupungit tunsivat luonnollisesti suurta mielenkiintoa meriväylien reimareiden ja rantamerkkien asettamiseen ja kunnossapitoon. Vanhastaan näyttää olleen tapana, että rannikkoalueen haltijan velvollisuutena oli huolehtia alueella olevan väylän riittävästä merkitsemisestä. Niinpä esim. Rauman kaupungin v. 1680 tekemissä valituksissa huomautettiin, että ahvenanmaalaiset on velvoitettava pitämään reimarit kunnossa »merenkulkijoille ojennukseksi ja varoitukseksi», jottei tule haaksirikkoja.³ Kuningas määräsiikin ahvenanmaalaiset velvoitettaviksi tähän. Lisäksi todettakoon, että Raahen raastuvassa v. 1682 kevättalvella mainittiin, »miten talonpojan on maaseudulla pidettävä reimareita omalla rannallaan ja siellä, missä väylä kulkee.»⁴

Merenkulun järjestelyn esikuvat otettiin Ruotsi-Suomeen Saksasta. 1600-luvun alussa Ruotsi-Suomen luotsilaitos olikin jo melkoisesti kehittynyt. V. 1642 valtiovalta vahvisti luotseille verovapauden sijasta luotsaustaksan. V. 1680 valtakunnan luotsilaitos järjestettiin uudelleen ja luotsit pyrittiin ottamaan kaupunkien porvareiden joukosta. Kullakin luotsiasemalla tuli määräysten mukaan olla vähintään kaksi luotsia ja kummallakin kaksi vakinaista apulaista, joiden kaikkien tuli vanna vala. Luotseille myönnettiin vapautus mm. majoitusvelvolli-

¹ Turun r. 1666 6/10.

² Porin r. 1686 14/4.

³ RR 1680 11/11. Kuningaan päätös Rauman kaupungin valituksiin, kohta 9.

⁴ Raahen r. 1682 17/3.

suudesta.¹ Mutta luotsien lisäksi kaupungeilla oli reimareiden ja rantamerkkien asettamista ja hoitoa varten omia kunnallisia toimihenkilöitä, joista tavallisesti käytettiin reimarimiesten nimitystä.² Niinpä Oulussa näkee 1630-luvulla reimarimiehiä eli väylänmerkitsijöitä, joiksi vuosittain valittiin kolme porvaria, tavallisesti kalastajia.³ Tällaisia palvelusmiehiä tapaa nimenomaan juuri Pohjanmaan kaupungeissa 1600-luvun jälkipuoliskolla, eritoten 1680-luvulta alkaen. Ilmeiseltä näyttää, että maaherroilla on ollut näissä järjestelyissä merkittävä osuus. Myös näkee kaupunginpalvelijoiden hoitavan reimareiden asettamisen ja kunnossapidon. Raahessa mainittiin v. 1678, että kolmen kaupunginpalvelijan tulee »pitää kunnossa reimarit ja nauttia tästä tavallisen palkkansa.» Seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin kaupunginpalvelijain lukumäärä väheni, Raahessa oli, kuten 1660-luvullakin, jälleen erityiset reimarimiehet, isä ja poika.⁴ Reimarimiehille voitiin antaa eri syistä apulaisia käytettäväksi. Niinpä kun Raahen reimarimies Yrjö Alff oli useista varoituksista huolimatta osoittautunut huolimattomaksi tehtävissään, asetettiin Mikael Sovio hänen apulaisekseen.⁵

Reimareiden ja rantamerkkien tarkastajiksi saatettiin määrätä asiantuntevia ja arvovaltaisia porvareita, nimenomaan laivureita. Niinikään reimareiden paikalleenpanoa ja etenkin uusien reimarinpaikkojen määräämistä varten voitiin nimetä sopivia porvareita, usein raatimiehiä. Raahessa v. 1697 määrättiin raatimies Henrik Forbus yhdessä Antti Niskaisen ja Pietari Kinnuisen sekä reimarimies Pietari Kellon kanssa asettamaan reimarit paikoilleen.⁶

Reimarimiesten palkkauksesta saattoi huolehtia joko kaupunki yksin tai yhdessä lähimpien rantakylien ja -pitäjien kanssa.⁷ Raahen reimarimiehet saivat 1680-luvulla palkkaa paitsi

¹ HAUSEN, Spridda uppgifter om navigationen samt lots- och båk-väsendet vid Finlands sydkust. STIERNMAN, Samling IV, 75. Luotsien lapset ja palvelijat olivat — mikä oli luonnollista — etuoikeutettuja saamaan luotsintoimia. Myös lähiseudun talonpojat velvoitettiin auttamaan luotseja merimerkkien hoidossa ja valvonnassa.

² Myös nimitykset reimarimestari, reimarin merkitsijä.

³ Oulun r. (tenkebook) 1630 ja 1635.

⁴ Raahen r. 1680 10/5. Ks. myös Raahen r. 1670 9/5 ja 1673 26/5.

⁵ Raahen r. 1698 30/4.

⁶ Raahen r. 1697 14/6.

⁷ Ks. esim. LÄHTEENOJA, Rauma, 110—113.

kaupungilta myös pitäjältä siten, että kaupungin jokaisesta aluksesta maksettiin reimarirahoja yksi talari, ja pitäjä maksoi puolestaan reimarirahoja yhden kupariäyrin savulta.¹ V. 1693 Raahen reimarimiehelle Yrjö Olavinpojalle myönnettiin palkan-korotusta kaupungin rahastosta 6 kuparitalaria, »koska hän valittaa, ettei hän saa oikein palkkaansa pitäjältä.»² Oulun reimarimiehet saivat v. 1694 laivanomistajilta reimarirahoja 16 äyriä, 24 äyriä tai yhden talarin laivalta laivan suuruuden mukaan.³ Pari vuotta myöhemmin Kristiinankaupungin porvaristo myönsi kaupungin kahdelle reimarimiehelle 16 hopea-äyriä kultakin alukselta. Kristiinankaupungin reimarimiehet näyttävät samanaikaisesti saaneen reimarirahoja myös Lapväärtin pitäjältä.⁴ Kokkolan kaupunki maksoi v. 1668 Korsnäsän kyläläisille näiden vaatimuksesta neljä hopeatalaria reimareiden kunnossapidosta, »kunnes tässä suhteessa vast'edes tapahtuu jokin muutos». Saman vuoden kevätkokouksessa määrättiin kaksi laivanvarustajaa, Kristian Kröger ja Antti Tast, asettamaan paikoilleen kaksi reimaria, joiden paikoilleenpano oli edellisenä vuonna laiminlyöty. Samoin velvoitettiin muut »heidän vertaisensa ja naapurinsa» vast'edes huolehtimaan sanotuista reimareista.⁵ Mainittakoon ohimennen, että Uudessa-kaarlepyyssä maksettiin v. 1686 eräälle perämiehelle 24 äyriä kahden merimerkin pystyttämisestä.⁶ Lisäksi huomattakoon, että mm. Viipurissa kannettiin merimerkkien hoitoa varten erityistä veroa. Vuonna 1635 annetun määräyksen mukaan piti näet maksaa 4 hopeaäyriä »jokaiselta tavaralastilta, joka tulee tai menee Viipurista», sekä vv. 1638 ja 1644 tehtyjen päätösten mukaan 3 markkaa kymmeneltä lästiltä ja suhteellisesti vähemmän pienemmältä määrältä. Täten saatuja varoja käytettiin aluksi merkkitynnyreiden kunnostamiseen Viipurin ja Ristinien välisen kulkuväylän kallioilla ja reimareiden hoitoon.⁷

Jo varhain keskiajalla oli pohjoismaiden merireiteille etupäässä Hansan toimesta rakennettu majakoita, joita hoidet-

¹ Raahen r. 1680 10/5.

² Raahen r. 1693 24/4.

³ Oulun r. 1694 1/5.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1696 18/4 ja 1700 28/4.

⁵ Kokkolan r. 1668 15/1 ja 1668 19/5.

⁶ VA 9191 f. 555.

⁷ RUUTH, Viipuri, 394, aliviitta 3.

tiin pääasiassa kaupunkien toimesta. Niinpä 1600-luvulla Oulu ja Raahen pitivät yhteisesti kunnossa Öhrskärin majakkaa. Oulun kaupunki oli sitoutunut suorittamaan Gräsön majakkaa varten 3 % tullituloista.¹ Vaasan kaupunki rakennutti v. 1665 majakan, joka oli kaupungin merenkululle aivan välttämätön. Huomattakoon, että rakennuttajina olivat nimenomaan laivurit ja kauppiaat. Mainitun vuoden huhtikuudessa yleisessä raastuvankokokouksessa päätettiin, että laivureiden on annettava kustakin laivasta kaksi tukkia ja kauppiaiden kustakin puodista yksi tukki. Saman vuoden lokakuussa ruotumestarit velvoitettiin hankkimaan riittävästi kiviä majakkarakennusta varten.² Majakanvartijoille kaupunki antoi palkkioksi tavallisimmin luontoisetuja.

5. Yleisten töiden järjestely.

Kaupunkiyhteisöissä oli vanhastaan jokainen työkykyinen porvari velvollinen työskentelemään yhteisön hyväksi.³ Luontoistalouden vallitessa yleiset työt tehtiinkin suurelta osalta juuri porvareiden yleisen, perinnäisen työvelvollisuuden turvin. Tavallisimpia yleisiä töitä oli julkisten rakennusten valmistaminen ja korjaus, teitten, katujen, siltojen jms. rakentaminen ja kaupunginaidan teko. Huomattava on, että kaupunginlaki, muut säännökset ja privilegiot eivät antaneet yksityiskohtaisia määräyksiä yleisestä porvareiden työvelvollisuudesta ja yleisten töiden järjestelystä. Sen vuoksi onkin luonnollista, ettei uuden ajan alussa juuri tapaa kahta kaupunkia, joissa yleisten töiden organisointi olisi ollut perusteiltaan samanlainen. Niinikään on luonnollista, että samassa kaupungissa yleisten töiden järjestely oli suuresti vaihteleva riippuen lähinnä työvoiman tarpeesta, saannista ja kelpoisuudesta sekä työn laadusta.

¹ »Kolme talaria kultakin tullimaksujen 100 talarilta.» VIRKKUNEN, Oulu, 262—263.

² Vaasan r. 1665 24/4, 1665 4/10. Ks. myös Kristiinankaupungin r. 1682 4/12 ja 1683 27/1.

³ Aateliston, papiston ja kruunun virkamiesten kanssa saattoi syntyä riitaisuuksia siitä, olivatko näihin väestökerrokseen kuuluvat henkilöt, jotka asuivat kaupungissa, velvolliset osallistumaan yleisiin töihin ja muihin julkisiin rasituksiin. Vrt. s. 187.

Suurten yleisten töiden suorittamiseksi koko porvaristo kutsuttiin työhön, jolloin työtä johtivat joko maistraatin jäsenet, ruotu- ja korttelimestarit, kaupungin rakennusmestarit tai erikoisesti k.o. työtä johtamaan määrätty tai palkattu henkilö.¹ Tällaista menetelmää saatettiin käyttää teitten ja katujen rakentamisessa ja suurten rakennusten valmistamisessa. Luonnollista on, että esim rakennusten valmistamiseen tarvittiin välttämättä myös ammattitaitoista erikoistyövoimaa, rakennusmiehiä, kirvesmiehiä ja muurareita. Näitä olikin kaupungissa tavallisesti riittävästi ja silloin käännettiin a.o. ammattikunnan puoleen työvoiman saamiseksi. Pienempiin töihin taas kutsuttiin porvareita vuoron perään joko kortteleittain tai erityisen luettelon mukaan. Myös tietyn korttelin väki voitiin kutsua työhön, joka koitui nimenomaan tuon korttelin hyväksi. On myös huomattava, että päivätyövoimaa saatiin siten, että köyhät porvarit usein korvasivat rahalla suoritettavat maksunsa päivätöillä.² Suurissa ja varakkaissa kaupungeissa tietenkin jo varhain ruvettiin käyttämään palkattua erikoistyövoimaa yleisiin töihin ja vain suhteellisen harvoin turvauduttiin porvariston yleiseen työvelvollisuuteen. Mutta 1600-luvun aikaisessa suomalaisessa ylämaankaupungissa sensijaan hyvin usein tapaa yhteistä porvaristoa kokoontuneena yleisten töiden suoritusta varten.

Muutamissa kaupungeissa, etenkin linnoituskaupungeissa, joissa oli alituisesti tehtäviä puolustusvalmiuden kohottamiseksi, oli porvaristo velvoitettu tekemään määrätyn luvun työpäiviä vuodessa. Viipurissa porvaristo oli vanhastaan velvollinen verraten raskaisiin päivätöihin, samoin myös Kajaanin porvarit.³ Niinpä viimeksimainitussa kaupungissa v. 1686 päivätöiden luku vahvistettiin kuudeksi päiväksi vuodessa, kun taas v. 1690 vuotuisten päivätöiden luku katsottiin välttämättömäksi kohot-

¹ »var och en dugelig karl i arbete», »en karl af hvar gård». Oulun r. 1670 9/5 ja Kajaanin r. 1662 5/5. Porvareille saatettiin kuitenkin myöntää vapautusta päivätyövelvollisuudesta. Viipurissa, missä porvarit 1600-luvun alussa tekivät n. 2000 työpäivää vuodessa, »sekä köyhän että rikkaan tuli tehdä työtä muureilla.» Pormestarit toimivat usein työnjohtajina. RUUTH, Viipuri, 151, 225.

² Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 315.

³ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 225 ja VARTIAINEN, Kajaani, 171.

taa 30:ksi.¹ Rahatalouteen siirryttäessä päivätyövelvollisuus voitiin korvata rahalla, päivätyörahoilla. Yleensä ei kuitenkaan ollut määrätty vuotuista kiinteää päivätyömäärää tai päivätyöveroa, vaan yleisiin töihin velvoitettiin tarpeen mukaan ja kulloinkin otettiin työhön vuorotellen vain se määrä porvareita, mikä katsottiin kohtuulliseksi. Tällöin usein nimenomaan huomautettiin, että työhön velvoitetut porvarit »tulevat vast'edes vapaaksi päivätöistä», kuten Vaasan raastuvassa sanottiin koulutalon rakennustyötä suoritettaessa keväällä v. 1659. Ohimennen mainittakoon, että Oulussa sai v. 1683 kaupunginvouti kaupunginpalvelijan kanssa tehtäväkseen »kerätä kaikki emännät lakaisemaan toria».² Pieniin töihin otto tapahtui tavallisesti siten, että yleisessä raastuvankokouksessa tai jumalanpalveluksen jälkeen kirkossa luettelon perusteella nimettiin tarpeellinen määrä työkuntoisia porvareita.³ Kun Oulun kaupunki v. 1670 rakennutti myllyn, niin kaupunginvouti velvoitettiin huolehtimaan työmiehistä, vuorotellen työssä käyvistä porvareista, jotka otettiin »savuluettelon mukaan».⁴ Päivätyöluettelon tekoon saatettiin velvoittaa joku raatimies tai porvari jotakin työtä varten erikseen. Esim. Naantalin tullisiltaa v. 1695 rakennettaessa raatimies Elias Enholm määrättiin »kirjoittamaan päivätyöluettelo».⁵ Ymmärrettävää on, että milloin yleinen työ tuotti välitöntä hyötyä vain tietylle porvarikerrokselle, tämä kerros voitiin velvoittaa, kuten jo edellä on huomautettu, osallistumaan siihen suuremmassa määrässä kuin muut.⁶

Useissa kaupungeissa porvaristo oli jaettu yleisten töiden suoritusta varten erityisiin työruotuihin, joiden johtajina olivat ruotumestarit.⁷ Väliin ruotu kokonaisuudessaan voitiin kutsua tiettyyn yleiseen työhön, väliin taas vain osa siitä. Esimerkkinä mainittakoon, että kun Porvoossa v. 1669 rakennettiin raatihuoneeseen uutta savupiippua, niin »jokaisen ruodun piti päi-

¹ Kajaanin r. 1686 20/2 ja 1690 14/4 sekä 19/5.

² Vaasan r. 1659 18/4. Oulun r. 1683 14/4.

³ Ks. esim. Raahen r. 1684 19/4 ja Pietarsaaren r. 1667 13/5.

⁴ Oulun r. 1670 9/5.

⁵ Naantalin r. 1695 11/3.

⁶ Lukuisista esimerkeistä ks. Helsingin r. 1673 23/4.

⁷ Ruotumestareista ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 190 ja seurr.

vittain asettaa muurarimestarin avuksi kaksi miestä.»¹ Ruotujako oli erittäin sopiva senlaatuisten jatkuvaa työtä vaativien tehtävien suorittamiseen kuin esim. maanteiden ja kaupungin tulliaidan hoito. Suuria ja pitkäaikaisia töitä varten ruodutus voitiin toimittaa erikseen, joten työn päätyttyä sanottu ruotujako »purkaantui». Niinpä esim. Kristiinankaupungissa 1650-luvulla kirkkoa rakennettaessa porvaristo jaettiin tätä työtä varten 10-miehisiin ruotuihin ja kullekin ruodulle määrättiin ruotumestari.² Ruotujakoa ei kuitenkaan aina käytetty yleisten töiden suoritukseen, etenään silloin, kun työt olivat tilapäisiä ja pieniä.

Porvarityövoimaa käytettiin tavallisesti siten, että porvarit vuorotellen erityisen luettelon mukaan ryhmitettyinä suorittivat velvollisuutensa. Työnjakoa luonnollisesti sovellettiin mahdollisuuksien mukaan. Ne porvarit, joilla oli hevosia, veloitettiin suorittamaan tarvittavia ajoja muiden porvareiden suorittaessa mahdollisen ammattitaitonsa mukaisia tehtäviä.³ Luonnollista on edelleen, että ainakin ajoittain yleisten töiden suorittaminen pääasiallisesti porvareiden yleisen työvelvollisuuden turvin saattoi käydä porvaristolle raskaaksi. Myös töiden teho niitä yleisen työvelvollisuuden avulla teetettäessä oli useasti kovin pieni ja porvaristo valitti ajanhukkaa. Lukuisat esimerkit kertovat, että yhteinen porvaristo oli 1600-luvulla usein halutonta suorittamaan yleisiä töitä. Maistraatin oli väliin pakko uhata pidätys- ja sakkorangaistuksilla. Mainittakoon, että Kristiinankaupungissa kirkonrakennuksen yhteydessä asetettiin työstä aiheutta poisjääville kahden hopeaäyrin sakko. Se, joka ei saapunut työhön kahden viikon kuluessa, sai maksaa 12 hopeaäyriä.⁴ Kuvaavana esimerkkinä mainittakoon myös, miten Kajaanissa v. 1668 kolme porvaria veloitettiin korjaamaan raatihuonetta, »koska he tähän mennessä eivät ole tehneet työtä raatihuonetta varten.» Tähän työhön asianomaiset lähtivät kuitenkin vasta sakkojen uhalla.⁵ Tammisaaren maistraatti

¹ Porvoon r. 1669 17/7.

² Kristiinankaupungin r. 1654 20/2.

³ Ruotsista ks. HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 179.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1690 26/3.

⁵ VARTAINEN, Kajaani, 136.

uhkasi v. 1678 istuttaa niitä, jotka niskoittelivat kirkonpalkkien valmistustyössä, puoli viikkoa vankilassa vedellä ja leivällä.¹

Mikäli oli saatavissa sopivaa ammattitaitoista työvoimaa ja mikäli porvaristo oli suostuvainen ja kaupungin julkinen talous sen salli, yleiset työt suoritettiin kokonaan tai osittain muulla tavoin kuin yleisen työvelvollisuuden turvin. Suomen kaupungeissa tapaa tällaista tavallisesti vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla. Kun Uudessakaupungissa v. 1646 raatihuoneen rakennustyö, jota siihen asti oli tehty porvareiden päivätöiden avulla, oli jäänyt kesken ja kun senvuoksi päätettiin tehdä sopimus uuden rakennusmestarin Eerik Martinpojan kanssa, niin rakennusmestari veloitettiin hankkimaan työmiehet ja porvariston tuli antaa »jotakin apua» vain hirsien nostamisessa.² Tapanä olikin yleisesti, että maistraatti teki sopimuksen tietyn rakennusmestarin tai urakoitsijan kanssa, jolloin kerta kaikkiaan sovittiin urakkasumman suuruudesta ja samalla mainittiin muut ehdot. Edellä esitetyssä Uudenkaupungin raatihuoneen korjaustyössä maistraatti ja rakennusmestari Eerik Martinpoika olivat sopineet urakkasumman suuruudeksi 60 kuparitalaria. Sopimuksen mukaan Eerik sai heti puolet summasta. Eerikin oli itse hankittava työväelle muona ja asunto.³ Urakkasopimukset tehtiin tavallisesti yleisissä raastuvankokouksissa, jolloin kysyttiin myös yhteisen porvariston mielipidettä nimenomaan urakkasumman suuruudesta. Väliin, etenkin kiireisissä tapauksissa, yleisissä raastuvankokouksissa yhteinen porvaristo saattoi valtuuttaa kaupungin luottamusmiehet, tavallisesti maistraatin tai jonkun sen jäsenen, tekemään urakkasopimuksen. Niinpä kun Tammisaaren kaupungin silta oli keväällä v. 1679 kiireesti korjattava, »veloitettiin raatimies

¹ Tammisaaren r. 1678 18/5.

² Uudenkaupungin r. 1646 7/2. Luonnollista on, että kauppiaat, nimenomaan suurkauppiaat ja muut varakkaat porvarit eivät tavallisesti henkilökohtaisesti suorittaneet mahdollista työvelvollisuuttaan, vaan lähettivät renkinsä. Kuten yleisten rasitusten arvioinnin yhteydessä mainitaan, työvelvollisuus oli tavallisesti suurelta osalta alemman porvariston velvollisuus, s.o. niiden, jotka eivät suorittaneet rahaveroja. Ks. s. 165 ja 233.

³ Vastaavasta tapauksesta ks. Käkisalmen r. 1663 12/1 ja 1664 2/4.

Johannes Hanneman ja Frantz Dewitz tekemään sopimuksen jonkun tietyn miehen kanssa, joka ottaa aivan uudelleen korjatakseen kaupungin sillan, ja päättämään tästä; maksu pannaan porvareiden suoritettavaksi, niin pian kuin silta on valmis.»¹ On myös esimerkkejä siitä, että töitä johtava rakennusmestari sai kaupungin rahastosta päiväpalkan niin kauan kun työ, jota tehtiin porvariston päivätöin, kesti. Niinpä Naantalin tullituvan rakennusmestari Niilo Nikkari sai v. 1695 päiväpalkkaa yhden kuparitalarin.² Esimerkkinä mainittakoon lisäksi, että Turun aksiisitalon rakentaminen annettiin v. 1694 yleisessä raastuvankokouksessa neljälle porvarille, joille luvattiin palkkioksi yhteensä 120 talaria.³

Kuten kaupunkien kunnallistalouden yleisessä esittelyssä jo todettiin, oli tavallista, että porvaristolta kerättiin varat kutakin huomattavaa menoerää varten erikseen. Myös milloin oli kyseessä suurehkon yleisen työn suorittaminen palkatun työvoiman, tavallisesti urakkatyön, avulla, niin urakkasumman (resp. työpalkkojen) varat kerättiin porvareilta tätä nimenomaista tarkoitusta varten. Kuvaavaa vanhalle patriarkalliselle tavalle on erään työn suoritus Kajaanissa v. 1670. Silloin näet annettiin kirkon kellarin teko lukkari Pietarille. Kun työ tulee valmiiksi, sanottiin pöytäkirjassa, arvioidaan se ja »sitten hän (lukkari) voi odottaa maksuaan.»⁴ Raahen raastuvassa päätettiin v. 1683, että koulun korjausta varten jokaisen porvarin oli maksettava neljä kupariäyriä. Kaupunginpalvelija Pietari määrättiin keräämään nämä varat seuraavana päivänä.⁵ Kajaanissa taas sovittiin v. 1669, että puusepälle maksetaan kirkon penkkien valmistamisesta kuusi kuparitalaria kultakin perhekunnalta.⁶ Kajaanin raastuvan korjausta varten kerättiin kevättalvella v. 1688 jokaiselta talolta kolme markkaa.⁷ Kun Kajaanin koulutaloa korjattiin v. 1695, niin työn arvioitiin maksavan viisi kuparitalaria, mikä päätettiin hankkia siten, että jokainen

¹ Tammisaaren r. 1679 29/4.

² Naantalin r. 1695 11/3.

³ Turun r. 1694 21/4.

⁴ Kajaanin r. 1670 9/5.

⁵ Raahen r. 1683 26/9.

⁶ Kajaanin r. 1669 8/2.

⁷ Kajaanin r. 1688 3/3.

jousi velvoitettiin maksamaan 14 äyriä.¹ Esimerkkinä mainittakoon vielä, että Raumalla maksettiin v. 1699 Jaakko Knuutille välikaton tekemisestä ja savupiipun muurauksesta yksi kupariäyri kultakin veropenningiltä.²

1600-luvun oloille on hyvin tyypillistä se ilmiö, että milloin porvaria katsottiin syystä tai toisesta tarpeelliseksi rangaista, hänet velvoitettiin tiettyihin yleisiin töihin tai niiden kustannuksiin tai hänelle annettiin joku vastenmielinen tehtävä. Tällä tavoin maistraatti saikin melkoisen osan tarvitsemastaan tilapäisestä työvoimasta ja myös tilapäisistä käyttövaroista. Vastaavalla tavalla voitiin hankkia myös tarvittavia rakennusaineita. Mainittakoon esimerkkinä, miten Rauman porvari Simo Neula sai korvaukseksi erään kadun sulkemisesta kustantaa raatihuoneen eteisen lattian ja ulkoportaat.³

Yleisten töiden tarvikkeiden, polttopuiden tms. hankinnassa turvauduttiin mahdollisimman paljon yhteisen porvariston suoranaiseen apuun, Tavallista oli, että julkisten rakennusten tarveaineet hankittiin yhteisesti siten, että jokainen porvari velvoitettiin tuomaan tietyn määrän rakennusaineita. Vastaavasti hankittiin myös julkisten rakennusten lämmitykseen tarvittavat halot.⁴ Ne perusteet, joiden mukaan tarvikkeita vaadittiin, olivat kirjavia. Väliin vaadittiin tietty määrä jokaiselta porvarilta tai talolta. Väliin taas huomautettiin, että varakas tuokoon enemmän kuin köyhä, kuten esim. Porissa v. 1675 kirkonkorjausta varten nauvoja hankittaessa.⁵ Myös voitiin sopia, kuten Porissa v. 1631, että esim. joka neljäs porvari hankki hirren tiettyä rakennustyötä varten.⁶ Raumalla velvoitettiin v. 1635 jokainen, lukuunottamatta emäntiä, tuomaan 50 pärettä kirkon kattoa varten.⁷ Porvoossa velvoitettiin v. 1669 ruotumestarit pitämään huolta siitä, että jokainen ruotu toi 20 kuormaa kiviä

¹ Kajaanin r. 1695 15/4.

² Rauman r. 1699 30/9.

³ LÄHTEENOJA, Rauma, 50. Ks. myös ss. 115 ja 147. Porista ks. RUUTH, Pori, 142.

⁴ Ks. esim. Tammisaaren r. 1691 4/2 ja Porin r. 1645 8/12.

⁵ Porin r. 1675 3/5. Ks. myös Oulun r. 1661 27/3.

⁶ Porin r. 1631 8/1. Kyseessä oli kellotapulien rakentaminen.

⁷ Rauman r. 1635 4/4.

vankilan rakennustyötä varten.¹ Vaasassa taas jokainen porvari velvoitettiin v. 1659 tuomaan pappilan tupaa varten 10 tiiltä.² Kun Porissa 1650-luvun alussa rakennettiin kaupungin panimohuonetta, niin päätettiin, että kaksi taloa yhdessä toivat kolme lautaa ja jokainen talo $1\frac{1}{2}$ naulaa tuohia.³

Kun yhteisin ponnistuksin suoritettu työ oli vihdoin saatu valmiiksi, oli ainakin muutamissa 1600-luvun kaupungeissamme tapana, että valmistumisen kunniaksi järjestettiin juhlahetki. Yhteinen porvaristo kutsuttiin kokoon ja tilaisuudessa kirkkoherra tai pormestari, väliin molemmatkin, pitivät puheen. Yhteinen porvaristo, etenkin ne, jotka olivat osallistuneet työhön, saivat juhlapäivän kunniaksi kestitystä kaupungin yleisistä varoista.⁴

Kuten jo aikaisemmin huomautettiin, niin kaupungin yleisissä töissä käytettiin tietyissä tapauksissa myös palkkatyövoimaa ammattikuntien ulkopuolelta. Tämä koski nimenomaan ammattitaitoisia rakennustyömiehiä, joita välttämättä tarvittiin suurilla ja vaativilla työmailla. Suurissa kaupungeissa oli luonnollisesti erityinen rakennusmiesten ammattikunta, mutta samalla sallittiin suuren työvoiman kysynnän vallitessa ulkopuolistenkin rakennusmiesten työskentely erityistä viikkorahaa vastaan. Tällaisen järjestelyn tapaa mm. 1600-luvun jälkipuoliskon Upsalassa.⁵ Kaupunki koetti myös itse varata ammattitaitoista työvoimaa. Niinpä kun Gabriel Kaarlenpoika pyrki v. 1654 Pietarsaaren kaupungin porvariksi, hän pääsi sillä ehdolla, että hän »suorittaa raatihuoneen tarpeellisia puusepäntöitä».⁶ Suurissa kaupungeissa oli julkisia töitä varten kaupungin palkkaamia käsityöläisiä. Niinpä Viipurissa oli erikoinen kaupungin seppä.⁷ Kaupunkiin tilapäisesti asettuneiden ammattityömiesten huolto oli järjestetty paikallisten olosuhteiden mu-

¹ Porvoon r. 1669 25/10 ja 1669 27/11.

² Vaasan r. 1659 12/10.

³ Porin r. 1651 23/7.

⁴ Ks. esim. LÄHTEENOJA, Rauma, 50. Keskieurooppalaisissa kaupungeissa vastaavat tilaisuudet saattoivat olla suuria ja ylellisiä kansanjuhlia.

⁵ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 114.

⁶ Pietarsaaren r. 1654 9/9.

⁷ RUUTH, Viipuri, 171, aliviitta 4.

kaan. Käkisalmen kirkkoa 1660-luvulla rakennettaessa työmiehet pitivät itse huolta majoituksestaan ja muonituksestaan, sillä, kuten sanottiin, miehet olivat enimmäkseen kaupungissa vakinaisesti asuvia. He saivat päiväpalkakseen $\frac{1}{2}$ talaria ja olivat puolestaan vapautetut siitä verosta, mitä kannettiin yhteiseltä porvaristolta työmiesten palkkausta varten.¹ Kun taas Porissa vuosisadan lopussa ryhdyttiin rakentamaan kirkkoa kirkonrakentaja Matti Mankaisen johdolla, niin työväki, 22 rakennusmiestä, majoitettiin työpäiviksi ruotujaon pohjalla kaupungin porvarien koteihin. Vain papisto ja lesket olivat tästä majoitusvelvollisuudesta vapaat. Rakennusmiehet anoivat kuitenkin pian, että heidät majoitettaisiin myös pyhäpäiviksi, koska he eivät muuten sanoneet voivansa tulla toimeen. Yleisessä raastuvankokokouksessa päätettiinkin, että maalta kotoisin oleville rakennusmiehille annettakoon yksi ateria sunnuntaisin, kaupunkilaisille ei kuitenkaan mitään, »koska he itse elävät täällä ja ovat ylimääräisistä töistä vapaat.»² Suomen 1600-luvun kaupungeissa käytettiin yleisissä töissä ammattityövoimaa suhteellisen vähän. Suhde työntekijäin ja kaupungin välillä lienee yleensä ollut hyvä, sillä asiakirjoissa näkyy vain harvoin merkkejä siitä, että työnantaja tai työväki olisivat olleet jostakin syystä tyytymättömiä. Mainittakoon vain, että v. 1650 Uudessakaupungissa työmiehet lausuivat tyytymättömyytensä kaupungin maksamista päiväpalkoista. Maistraatti huomautti tällöin, että »työmiesten on tyydyttävä kohtuulliseen päiväpalkkaan, ei oltava kohtuuttomia eikä pyydettyä työstä sen mukaan kuin he ovat saaneet aikaisemmin, jolloin ruistynyri maksoi viisi tai kuusi hopeataria; he ajattelevat vain kallista aikaa, joka nyt on tullut.»³

Yleiset työt suoritettiin etenkin pikkukaupungeissa usein talkootöinä, joita johdettiin patriarkallisesti. Talkootoiminta oli uuden ajan alkupuolenkin kaupunkiyhteisöissä samoin kuin maallakin näet yleistä. Talojen, kylien ja pitäjien sekä vastavasti kortteleiden, kaupunginosien ja koko kaupungin yhteisvoimin rakennettiin teitä, siltoja ja aitoja, kaivettiin ojia,

¹ Käkisalmen r. 1664 25/4.

² Porin r. 1699 15/4 ja 29/4.

³ Uudenkaupungin r. 1650 18/3.

perattiin puroja ja väyliä. Talkootoiminnan turvin rakennettiin myös pitäjien ja kaupunkien hallinnollisia ja sosiaalisia rakennuksia jms. Talkootyön avulla saatettiin ratkaista myös eräitä köyhäinhoidollisia probleemeja.¹

Suomen 1600-luvun kaupunkien yleisten töiden järjestely voidaan todeta verraten keskittämättömäksi ja organisaatioltaan alkeelliseksi. On kuitenkin muistettava, että yleiset työt olivat tavallisesti pieniä ja vaatimattomia. Vain harvoissa kaupungeissa oli erityisiä toimihenkilöitä, esim. rakennusmestareita, jotka vastasivat yleisten töiden tarkoituksenmukaisesta ja määrätietoisesta suorituksesta, ennen kaikkea johdosta. Yleisten töiden vaatimat menot olivat tavallisesti perin vähäisiä, sillä, kuten lukuisat esimerkit juuri osoittavat, yleensä tultiin toimeen talkootöillä tai yleisillä päivätöillä. Tarvikkeetkin hankittiin suurelta osalta keräämällä ne yhteiseltä porvaristolta. Ohimennen mainittakoon, että 1600-luvun kaupungeilla ei ollut esim. työttömyysprobleemeja, joiden ratkaiseminen olisi vaatinut yleisiä töitä.

¹ Ks. ss. 245 ja 252.

III. Kaupungin velvollisuudet liikenteen edistämiseksi.

1. Majatalo- ja kyytilaitos.

I

Matkustajien huolto kuului vanhastaan niihin velvollisuuksiin, joiden katsottiin kuuluvan yhteisölle. Etenkin pohjoismaissa, missä matkat olivat pitkien etäisyyksien, huonojen teiden ja suhteellisen harvan asutuksen takia hankalia, majatalojen ja kyydityksen järjestely oli jo varhain kruunun toimenpiteiden kohteena. Luonnollista on, että jo yksistään virkamiesten matkoja varten majatalo- ja kyytilaitoksen järjestely oli valtiovallan kannalta tärkeätä. Keskieurooppalaisten kaupunkien majatalo- ja kyytilaitoksen järjestelyssä valtiolla olikin ratkaiseva osuus. Myös Ruotsi-Suomessa kruunu kiinnitti näihin asioihin suurta huomiota. Voidaan sanoa, että näissä tehtävissä juuri kruunulla oli keskeisin osuus. Kaupunkien majataloilla tuli ymmärrettävästi olemaan valtakunnan liikenneolojen järjestelyssä erikoisen tärkeä asema.¹

Ruotsi-Suomen kaupunginlain mukaan jokaisessa kaupungissa tuli olla majatalo. Ellei majataloa ollut järjestetty, sako-tettiin sinä vuonna istuvaa pormestaria 40 mk:lla ja sinä vuonna istuvia raatimiehiä jokaista 20 mk:lla.² Uuden ajan alkupuolella majataloista annettiin lähempiä määräyksiä. Keskeiseksi muodostui v. 1638 annettu määräys kaupungin taverneista, majataloista ja ajomiehistä. Tämä määräys tähdensi uudelleen majatalojen välttämättömyyttä. Majataloja tuli olla vähintään

¹ Liikenteen edistämistä tarkoittavaan kunnalliseen toimintaan on kiinnitetty luonnollisesti huomiota myös tie- ja vesirakennustoimen yhteydessä, ss. 150 ja seurr.

² KL. Kuninkaankaari, luku 13.

kaksi jokaisessa kaupungissa, »vaikka se olisi pienikin.» Majatalon edessä tuli olla »riippumassa merkki, jota matkustavaiset noudattakoot.»¹ Maistraatin velvollisuutena oli vuosittain valpurinmessun aikana laatia tietty ohjesääntö majatalo- ja kyytilaitosta sekä krouveja varten.²

Käytännössä ei 1600-luvulla kuitenkaan täysin voitu seurata lakia ja mainittuja määräyksiä. Niinpä kaikissa kaupungeissa ei suinkaan ollut säännöllisesti järjestettyä majatalolaitosta. Esimerkiksi Tammisaari oli 1600-luvun lopulla noin vuoden ajan kokonaan ilman majataloa.³ Vehkalahden raastuvankokouksessa todettiin v. 1662, ettei kaupungissa ollut kahta majataloa eikä krouvia, kuten laki määräsi. Sen vuoksi katsottiin tarpeelliseksi velvoittaa raatimies Paul Herbst toiseksi majatalonpitäjäksi.⁴ Luonnollista on, että majatalojen lukumäärä riippui siitä, miten paljon matkustajia tavallisesti joutuivat sellaisia tarvitsemaan. Suomen kaupungeista voikin todeta, että majatalojen lukumäärä saattoi eri aikoina vaihdella.⁵ Mitä v:n 1638 määräyksiin tulee, voi todeta, että sitä koetettiin soveltaa useimpiin Suomen kaupunkeihin, mutta käytännössä tämä ei kuitenkaan aina johtanut mainittaviin seurauksiin.⁶

Valpurinmessukokouksen yhteydessä maistraatti määräsi porvareiden joukosta sopivat majatalonpitäjät, joiden lukumäärä saattoi sekin luonnollisesti vaihdella.⁷ Muutamissa kaupungeissa majatalonpitäjän tehtävät otettiin halukkaasti vastaan, kun taas toisissa, esim. Uudessakaupungissa, saattoi olla vuosia, jolloin ei kukaan olisi halunnut ruveta majatalonpitäjäksi. Selvää on, että muutamilla paikkakunnilla majatalonpito saattoi muodostua tuottavaksi elinkeinohaaraksi, kun taas

¹ STIERNMAN, Samling II, 160 ja seurr. Määräys annettiin 1638 9/4.

² Muita määräyksiä annettiin vv. 1642 ja 1652 valtiopäivillä. V:n 1642 valtiopäivien päät., § 6 ja v:n 1652 valtiopäivien päät., § 6.

³ TAKOLANDER, Ekenäs, 288—289. Vehkalahdesta ks. NORDENSTRENG, Hamina, 91.

⁴ NORDENSTRENG, Hamina, 208.

⁵ Ks. esim. LÄHTEENOJA, Rauma, 151. HARTMAN, Borgå, 152.

⁶ Rauman r. 1639 1/2 ja 4/2.

⁷ VARTIAINEN esittää ilmeisesti erehdyttävästi, että Kajaanissa olisi 1600-luvun lopussa ollut kolme majataloa. Luultavasti toista majataloa pitivät isä ja poika yhdessä. VARTIAINEN, Kajaani, 330.

jossakin toisessa kaupungissa tuon toimen aiheuttamat raskaudet tuntuivat erikoisen raskailta. Hämeenlinnassa näkee suurporvari Kristian Silken hoitavan majatalonpitäjän tehtäviä useiden vuosien aikana, koska, niin kerrottiin, porvarit olivat niin köyhiä, ettei majataloa voinut kukaan muu pitää kuin juuri Silke.¹ Kuvaavaa on, miten pari vuosikymmentä aikaisemmin Hämeenlinnan majatalonpitäjä ja ajomiehet olivat katkerasti valittaneet tehtäviensä raskautta. He näet väittivät, että nuo tehtävät vievät heidät perikatoon, koska matkojen pituuden vuoksi hevoset olivat vähällä menehtyä.² Kun Uudessa-kaupungissa keväällä v. 1674 piti määrätä majatalonpitäjä, niin kukaan porvareista ei ilmoittautunut halukkaaksi. Lopulta raatimies Boëlius suostui ottamaan vastaan tämän velvollisuuden, mutta luovutti sen jo vuoden kuluttua. Kuvaavaa on, että majatalonpidosta päästyään Boëlius »onnitteli koko oikeutta» siitä, että vihdoinkin oli päässyt majatalonpidon rasituksista.³ Suurten kauppa- ja markkinakaupunkien majatalonpito saattoi olla hyvinkin kannattavaa, jolloin majatalonpito voi olla arvossapidetty julkinen tehtävä. Oulun majatalonpitäjinä toimivat usein kaupungin eturivin miehet, raatimiehet, jopa pormestarikin.⁴

Kuten edellä on todettu, ei käytännössä joka vuosi suinkaan määrätty uusia majatalonpitäjiä, vaan sama tai samat porvarit saattoivat pitää majataloa perättäisinäkin vuosina.⁵ Niinpä Hämeenlinnan yleisessä raastuvankokouksessa keväällä v. 1694 nimenomaan huomautettiin, että on ollut pakko luopua vuorotetuperiaatteesta, koska vain Kristian Silke jaksoi täyttää majatalonpidon raskaat velvollisuudet.⁶ On kuitenkin huomattava, että majatalonpitäjän avuksi, eritoten kyydityksiä varten,

¹ Hämeenlinnan r. 1694 25/4. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138.

² Hämeenlinnan r. 1678 20/4. Vastaavaa voi luonnollisesti todeta useista muistakin kaupungeista. Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 177 ja seurr.

³ Uudenkaupungin r. 1674 16/2 ja 1675 12/4. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 177—178, 264.

⁴ VIRKKUNEN, Oulu, 151.

⁵ Ks. esim. TAKOLANDER, Ekenäs, 288—289. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138.

⁶ Hämeenlinnan r. 1678 20/4. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138.

saatettiin määrätä yksi tai useampia porvareita. Myös kaupunginpalvelijat voitiin velvoittaa, kuten esim. Kajaanissa, avustamaan kyytihevosten ja veneiden hankinnassa.¹

1600-luvun alussa majatalonpitäjille annetuista eduista ei ollut vielä yksityiskohtaisia määräyksiä. Luonnollista on, että tällöin tapaa paikallisten olosuhteiden mukaan vaihtelevia paikallisia säännöksiä ja tapoja, joiden mukaan majatalonpidon rasitukset korvattiin. Tavallisimmin majatalonpitäjälle annettiin helpotuksia tai vapautuksia muista porvarillisista rasituksista ja samalla joitakin luontoisetuja, ennen kaikkea niittyjä. Niinikään juomien myyntioikeus kuului tavallisesti majatalonpitäjän etuihin. Asiakirjatiedot 1600-luvun kolmen ensi vuosikymmenen aikaisista majatalonpitäjien eduista ovat niukat. Esimerkkinä mainittakoon vuodelta 1627 Vaasan majatalonpitäjän Didrik Spikernagelin vapaudet, jotka kuningas oli vahvistanut. Spikernagel sai yksin pitää Vaasassa olut- ja viina-kauppaa. Edelleen hän sai käydä kauppaa muilla tavaroillaan kaikkien koti- ja ulkomaisten kauppiaiden kanssa, myydä kirkonviiniä kaupungin ja lähipitäjien kirkkoja varten kohtuuhintaan, ostaa maaseudulta ruokavaroja sekä tuoda tullitta hirsii uutta taloan varten. Lisäksi Spikernagel sai rehun hankintaa varten verovapaasti hallita Sundbyssä olevaa torppaansa.² Mainitut Vaasan majatalonpitäjän oikeudet olivat kuitenkin erikoisluontoiset, sillä kruunu oli määrännyt ne ver-
raten suuriksi saadakseen Pohjanmaan liikenneoloihin tältä osalta parannusta.

Vuonna 1638 annetut majataloja koskevat yleiset määräykset olivat eritoten senvuoksi tärkeitä, että niissä lueteltiin niitä etuja, joita majatalonpitäjä sai nauttia vaivoistaan.³ Tällaisina helpotuksina mainittiin majatalonpitäjän sekä hänen perhe- ja palveluskuntansa vapauttaminen sotaväenotosta, majoituksesta, päivätyörahoista ja päivätyövelvollisuudesta, eräistä veroista ja suorituksista, kuten olutaksiisista ja leivinuunirahoista. Majatalonpitäjä sai siis helpotuksia sekä kaupungilta että kruunulta.

¹ VARTIAINEN Kajaani, 330.

² Vaasan r. 1627, liite.

³ STIERNMAN, Samling II, 160 ja seurr.

Käytännössä ne edut, joita 1600-luvun aikainen majatalonpitäjä sai nauttia, olivat erilaisia eri kaupungeissa. Tavallista oli, että kaupunki antoi tuottavan niityn majatalonpitäjän nautintaan. Niinpä Hämeenlinnan kaupungin majatalonpitäjällä oli kyytihevosten rehutusta varten hallussaan kaupungin niitty ja hän sai käyttää kaupungin tallia.¹ Uudenkaupungin majatalonpitäjällä oli vuosisadan lopulla hallussaan mm. saaria, joita hän käytti laitumenaan. Niinikään oli edelleen tapana, että majatalonpitäjälle annettiin oikeus myydä erilaisia juomia.² Milloin majatalonpito osoittautui raskaaksi ja vähän tuottavaksi, oli maistraatin annettava lisää helpotuksia ja useasti oli valtiiovallan, nimenomaan maaherrojen, tartuttava majatalonpidosta myönnettävien helpotusten järjestelyyn. Ilmeistä olikin, että nimenomaan 1600-luvun alussa useassa tapauksessa majatalonpitoa voitiin pitää raskaana velvollisuutena, joten etujen lisäys oli todella tarpeen. Tunnetussa valtakunnan käskynhaltijain kuninkaalle jättämässä memoriaalissa käskynhaltijat juuri ehdottivat, että majatalonpitäjille ja ajomiehille myönnettäisiin lisää etuja, jotta nämä toimihenkilöt entistä paremmin kykenisivät hoitamaan tehtäviään.³

Tilapäishelpotuksia saatettiin myöntää, milloin tällaiset katsottiin välttämättömiksi. Niinpä keväisessä raastuvankokokouksessa v. 1653 Rauman majatalonpitäjä Martti Klemetinpoika vapautettiin syksyllä kannettavasta ruotumaksusta, mutta keväällä Martti oli velvollinen suorittamaan sanotun maksun.⁴ Maaherrojen toimeenpanema järjestely oli nimenomaan silloin tarpeen, kun kukaan porvareista ei ollut halukas voimassaolevin ehdoin ottamaan vastaan majatalonpitoa ja kun maistraatti ei voinut saada ketään vapaaehtoisesti ottamaan vastaan tätä tehtävää. Esimerkkinä mainittakoon tällainen tapaus Raumalta. Kun Raumalla 1600-luvun puolimaissa ei ilmaantunut halukkaita majatalonpitäjiä, niin maaherra Eerik von der Linde antoi majatalonpidon Johannes Delfendalille joulu-

¹ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 33.

² KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 177.

³ Käskynhaltijain memoriaali, kohta 4. STYFFE, Samling, 184 ja seurr.

⁴ Rauman r. 1653 2/5.

kuussa v. 1659. Maaherra antoi Delfendalille Santarannan niityn, jota aikaisemmin raatimiehet olivat pitäneet hallussaan yhteisenä virkaniittynä. Samalla maaherra vapautti Delfendalin kaikista muista porvarillisista rasituksista.¹

Turun majatalonpitäjät olivat v. 1660 vapautetut vuotuisesta verosta, laivamiesruodutuksesta sekä kaupungin vartiointista. Majatalonpitäjä Henrik Ruuth ei kuitenkaan ollut näihin etuihin tyytyväinen. Hän anoi lupaa saada myydä ulkomaisia juomia oman talonsa ulkopuolella (utom huset). Anomukseen ei suostuttu, jolloin Ruuth luopui majatalonpidosta.² Philip Martinpoika tuli nyt hänen sijaansa majatalonpitäjäksi niillä ehdoilla, jotka olivat olleet Ruuthinkin aikana voimassa.³ Vaasan majatalonpitäjän etuuksista vuosisadan loppupuolella tiedetään, että v. 1684 majatalonpitäjällä oli oikeus saada vapautusta porvarillisista veroista ja maksuista aina 50 talarin yhteissummaan saakka, »ilman huomattavaa kaupanharjoitusta». Nimenomaan huomautettiin, että jos majatalonpitäjäksi ryhtyy joku sellainen porvari, joka harjoittaa kauppaa, on hänen suoritettava velvollisuutensa ilman sanottua helpotusta.⁴ Lisäksi mainittakoon, että kun Raahen porvari Matti Sovio ryhtyi majatalonpitoon, hänelle myönnettiin vapautus laivamiesrahoista.⁵

Voidaan todeta, että majatalonpitäjille annetut edut ja helpotukset siis melkoisesti vaihtelivat ja näitä koskevat sopimukset tehtiin usein asianomaisen majatalonpitäjän kanssa henkilökohtaisesti.

II

Kaupungin velvollisuus oli huolehtia siitä, että matkustajat saivat tarvittaessa kyytihevosia sekä veneitä ja että heidän käytettävänään oli ajomiehiä ja soutajia. Kyytilaitoksen paikallisesta järjestelystä vastasi lähinnä maistraatti. Yleisissä raastuvankokouksissa nimettiin muutamia sopivia porvareita kaupungin ajomiehiksi. Näiden lukumäärä luonnollisesti vaihteli

¹ LÄHTEENOJA, Rauma, 152.

² Turun r. 1660 15/2.

³ Turun r. 1660 22/2.

⁴ Vaasan r. 1684 10/5.

⁵ Raahen r. 1685 2/5.

eri kaupungeissa ja samassakin kaupungissa liikenteen tarpeen mukaan. Esimerkiksi Hämeenlinnassa oli tavallisesti 4—6 ajomiestä, kun taas Oulussa määrättiin joka vuosi 12—16 ajomiestä.¹ Harvinaista ei kuitenkaan ollut, että matkustajilla saattoi, esim. suurten markkinain aikoihin, olla vaikeuksia kyytihevosten, veneiden, ajomiesten ja soutajien saamisessa. Valtiovalta katsoikin olevan syytä erikoisesti huomauttaa tästä seikasta. Niinpä v:n 1619 säädöksessä mainittiin, että ellei kaupungissa ole ajo- ja soutumiehiä tarvittaessa valmiina ja tästä puutteellisuudesta valitetaan, »silloin on pormestarin itsensä velvollisuus kyyditä hänet (matkustaja) maksutta.»²

Ajomiesten vaivoistaan saamista etuuksista ei ole paljoakaan tietoja. Ilmeistä on, että ajomiehille, jotka kuuluivat kaupungin pikkuporvareihin, annettiin kappale kaupungin hakamaata laitumeksi. Niinpä kun Hämeenlinnassa määrättiin v. 1667 neljä uutta ajomiestä, heille annettiin samat niittykappaleet kuin heidän edeltäjilleen.³ Ajomiehen tehtävät eivät aina suinkaan olleet haluttuja. Lisäksi saattoi olla pakko, kuten esim. Raumalla, ryhtyä ajoittain hevosten pakko-ottoihin.⁴ Myös Raahessa ryhdyttiin v. 1673 pakkotoimenpiteisiin, koska oli valitettu ajomiesten niskoittelusta. Nyt määrättiin, että »kaupunginpalvelija majatalonpitäjän rengin kanssa saa valtuudet ottaa pakolla hevosen sellaista matkustajaa varten, jolla on kiireellisen hevoskyydin tarve joittenkin asiain toimittamiseksi.» Lisäksi määrättiin, että »majatalonpitäjän on pidettävä erityistä luetteloa, ettei toista rasiteta enemmän kuin toista kyydityksillä.»⁵ Kaupungeissa oli useasti näet samanlainen järjestely kuin maaseudullakin, että porvarit vuoronsa perään veivät hevosensa kaupungin »hollituvan» luo kyytejä varten. Hämeenlinnan suurporvari Silke anoi, että koska hänen majatalonpitäjänä on vaikea saada kyytihevosa kaupungista, ajo-

¹ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138, VIRKKUNEN, Oulu, 151.

² V:n 1619 säädös, kohta 36.

³ Hämeenlinnan r. 1667 4/5. Kun Helsingin maistraatti v. 1656 myönsi ajomiehille kahdesta kyydityksestä palkkiota 4 hopeataria, »mitkä pormestarin ja raadin on otettava hevoshan vuokrasta», oli ilmeisesti kysymys erikoiskorvauksesta. Helsingin r. 1656 15/3.

⁴ LÄHTEENOJA, Rauma, 151.

⁵ Raahen r. 1673 13/1. Valituksista ks. myös Helsingin r. 1670 5/2.

miehiä ja hevosia voitaisiin vaatia myös Hattulasta. Maistraatti ei kuitenkaan sanonut voivansa suostua tähän, koska sillä ei ollut tarvittavia valtuuksia.¹ Aikakauden tapaan katsottiin olevan syytä määrätä uhkasakko niskoitteleville ajomiehille.² Uudenkaarlepyyn maistraatti päätti v. 1657 antaa määräyksen, että ne kyytimiehet, jotka laiminlöivät tehtävänsä, veloitettiin maksamaan ensimmäisellä kerralla sakkoa 3 mk., toisella 6 mk. ja kolmannella 40 mk.³ Hämeenlinnan maistraatti määräsi v. 1667, että jos ajomies niskoittelee majatalonpitäjää vastaan, oli hänen maksettava ensi kerralla sakkoa 3 mk., toisella 6 mk. ja kolmannella 9 mk.⁴

Muutamissa kaupungeissa, nimenomaan sisämaankaupungeissa, missä useiden valtateiden risteyksen vuoksi oli suuri liikenne, oli ajomiesten vanhimmaksikin määrätty erikoinen ajomiesten oltermanni. Vuosisadan jälkipuoliskolla tapaa tällaisia oltermanneja ainakin Hämeenlinnassa, Lappeenrannassa, Vehkalahdella ja Käkisalmissa. Oltermannin tehtävänä oli ennen kaikkea huolehtia siitä, että majatalonpitäjällä oli säännöllisesti käytettävänä riittävä määrä kyytihevosia ja ajomiehiä.⁵

Suomen 1600-luvun kaupunkien majatalo- ja kyytilaitos ei ilmeisestikään aina riittävästi täyttänyt sille asetettuja vaatimuksia. Ei ollut suinkaan harvinaista, että matkustajat tuskittelivat etenkin kyytilaitoksen kehnoutta ja matkustuksen hitautta. Toisaalta majatalonpitäjät ja kyytimiehet saivat usein kuulla kunniansa kärsimättömiltä matkustajilta, kuten lukuisat esimerkit osoittavat.⁶ Keskeisenä syynä oli se jo edellä todettu seikka, että useasti majatalonpito oli eri syistä muodostunut raskaaksi porvarilliseksi velvollisuudeksi. Kaupunkien hevostanta näyttää ajoittain olleen riittämätön. Majatalonpidon

¹ Hämeenlinnan r. 1690 5/5. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138. SUOLAHTI, Kapitalisti, 305.

² VIRKKUNEN, Oulu, 151.

³ Uudenkaarlepyyn r. 1657 4/5.

⁴ Hämeenlinnan r. 1667 4/5.

⁵ Ks. lähemmin LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138. JALKANEN, Lappeenranta, 51. Käkisalmen r. 1678 11/11 ja 1679 26/4. NORDENSTRENG, Hamina, 91.

⁶ Ks. esim. LINDEQVIST, Hämeenlinna, 138—140. HARTMAN, Borgå, 82. RUUTH, Viipuri, 372, aliviitta 2.

suomat edut eivät kaikkialla olleet riittävän suuret, ja toisaalta majatalo- ja kyytilaitoksen valvonta ei ollut riittävän tehokas.

2. K r o u v i t.

Kuten kaupunkien kunnallistalouden yhteydessä jo esitettiin, oli väkijuomien, nimenomaan ulkomaisten juomien myyntioikeus annettu useasti ns. kellarivapauden nimellä kaupungin yksinoikeudeksi. Tämä oikeus oli etenkin varhaisempina aikoina määrätty pormestarien ja raadin haltuun, ja sen antamat tulot olivat, kuten todettiin, useasti kaupungin huomattavimpiin kunnallisiin tuloihin kuuluvia.¹

Kaupungissa piti vanhastaan olla erityinen kaupunginkellari juomien anniskelua varten. Niinpä v:n 1617 kauppasäännössä ja v:n 1619 säädöksessä nimenomaan huomautettiin, että kaupungissa piti olla kaupunginkellari, jonka tuli olla joko pormestarien ja raadin hoidossa tai vuokrattuna jollekin porvarille.² Vastaavat määräykset sisältyivät myös v. 1638 annettuun majatalo-ohjesääntöön.³ Suomen kaupungeissa oli uuden ajan alussa yleensä poikkeuksetta kaupunginkellari, joka oli tavallisimmin sijoitettuna raatihuonerakennuksen pohjakerrokseen tai kellari-kerrokseen. Useasti kaupunginkellareissa oli kaksi kellarihuonetta, toinen suurkauppiaita ja toinen pikkuporvareita varten.⁴ Pormestari ja raati palkkasivat kaupunginkellarin palveluskunnan, mikäli kellari ei ollut vuokrattuna. Henkilökuntaan kuului juomanlaskija (tapperian) eli viinuri (vinskänk) ja krouvipoikia eli kellaripoikia.⁵

Kunnallisia krouveja ei kuitenkaan ollut kaikissa kaupungeissa, vaan muutamissa maistraatti oli antanut krouvinpito-oikeuksia tai kaupungin krouvin vuokralle. Kuten jo edellä mainittiin, katsottiin valtiovallankin taholta luonnolliseksi, että

¹ Ks. s. 42.

² V:n 1617 kauppasääntö, kohta 20. STIERNMAN, Samling I, 690 ja seurr. V:n 1619 säädös, kohta 19.

³ STIERNMAN, Samling II, 160 ja seurr.

⁴ Yksityiskohdista ks. esim. RUUTH, Viipuri, 731.

⁵ Myös näkee nimityksen kellarimestari. Palveluskunnan palkkauksesta ei liene käytettävissä yksityiskohtaisia tietoja.

krouvinpito-oikeus tai kaupungin krouvi voitiin vuokrata yksityiselle porvarille. Vuokrausjärjestelmään voitiin eri kaupungeissa siirtyä eri syistä. Maistraatti ei esim. itse voinut riittävästi valvoa krouvin hoitoa tai sen pito ei kannattanut kunnallisena yrityksenä. Niinpä Oulun maistraatti antoi 1640-luvulla kaupunginkellarin vuokralle 100—200 talarin vuosivuokraa vastaan. Vuokraajina olivat tavallisimmin kaupungin mahtavimmat porvarit.¹ Krouvin valvontaoikeus jäi luonnollisesti maistraatille. Niinpä Oulun maistraatti huomautti v. 1690 kaupunginkellarin vuokraajalle, että anniskeltavien juomien varasto ei ollut riittävän monipuolinen. Vuokraajan tuli parantaa varastojaan, »jottei kaupungille tulisi häpeää», ja vuokraaja puolestaan lupasi sovittaa laiminlyöntinsä hankkimalla kaupungin kirkkoon »huomattavan koristuksen».² Mainittakoon myös, että Vaasan kaupunginkellarin vuokrattiin v. 1646 enimmän tarjoavalle. Vuokrauksen syynä oli ilmeisesti kellarinpidon huono kannattavuus kunnallisena yrityksenä, sillä pari vuotta myöhemmin kaupunginkellaria vuokralle tarjottaessa kukaan ei suostunut ottamaan sitä vuokrattavakseen.³

Maaherrat joutuivat verraten usein kajoamaan kaupunginkellarinpidon järjestelyyn. Hallitsija määräsi v. 1642, että Oulussa saa ulkomaisia väkijuomia myydä vain kaupunginkellarissa, jos maaherra asian tutkittuaan havaitsee tällaisen järjestelyn tarpelliseksi.⁴ Kysymys kytkeytyi tässä tapauksessa ilmeisesti kaupungin tulolähteiden järjestelyyn. Mainittakoon myös, miten maaherra joutui järjestämään Vaasan kaupunginkellarin vuokrauksen 1700-luvun alussa. Raatimies Lauri Böök oli v. 1710 vuokrannut Vaasan kaupunginkellarin 300 kuparitalarin vuotuisesta vuokrasta. Mutta jo muutaman kuukauden kuluttua hänen oli sodan vuoksi pakko ilmoittaa kykenemättömyytensä vuokrasumman maksuun, joten hän pyysi summaa alennettavaksi 100 kuparitalariin. Sopua ei kuitenkaan syntynyt, ennenkuin maaherran välityksellä vuokrasummaksi määrät-

¹ Vrt. s. 53. Oulun majatalonpitäjät olivat niinkään tavallisesti kaupungin eturivin porvareita.

² VIRKKUNEN, Oulu, 302.

³ ASPELIN, Vasa, 562—563.

⁴ VIRKKUNEN, Oulu, 304.

tiin ja sovittiin 150 talaria.¹ Sellaisissa tapauksissa, ettei kukaan porvari tahtonut vuokrata kaupunginkellaria, maistraatin oli pakko ottaa kellarinpito itselleen. Tällöin saattoi olla seurauksena, kuten VIRKKUNEN huomauttaa 1600-luvun Oulusta, että kaupunginkellarin pito joutui yksityisten hallusta kunnalliseen hoitoon siirryttyään kehnoihin käsiin.² Luonnollista on, että maistraatin ja vuokraajan kesken saattoi syntyä riitaisuuksia myös kaupunginkellarin suojien kunnostamisesta, mihin, helposti ymmärrettävistä syistä, vuokraajan mielestä ei aina riittänyt tarpeeksi kaupungin varoja.³

Suomen kaupungeissa 1600-luvulla käytännössä olevaa väkijuomien anniskelujärjestelmää voinee yleensä pitää joustavana ja onnistuneena. Kunnallisessa mielessä oli merkittävä se seikka, että kaupunginkellarit antoivat maistraatille ja kaupungille tervetulleita tuloja. Milloin kunnallinen anniskelujärjestelmä ei onnistunut, voitiin säädösten mukaan siirtyä vuokrausjärjestelmään. On kuitenkin tapauksia, jolloin kaupunkikunta saattoi sortaa yksityistä yritteliäisyyttä. Tällaisen tapauksen näkee, kuten jo aiemmin eräässä toisessa yhteydessä on esitetty, mm. 1600-luvun Helsingissä. Helsingin maistraatti näet koetti polkea yksityisten anniskelupaikkojen oikeuksia, minkä valtiovalta kuitenkin esti.⁴ Mainittakoon myös, että Oulun maistraatin valvonnassa ja johdossa olevan kaupunginkellarin hoito saattoi aiheuttaa yhteiskunnallisesti turmiollista salakapakointia, jota maistraatti ei pystynyt riittävästi tukahduttamaan.⁵ Voi tehdä yleisen havainnon, että maistraatit pitivät tiukasti kiinni yksinoikeudestaan myydä ulkomaisia juomia. Kuten jo esim. maistraatin jäsenten eläkekysymyksen yhteydessä todettiin, ei yleensä oltu halukkaita myöntämään anniskeluoikeuksia yksityisille henkilöille, ellei tähän katsottu olevan erikoisia syitä.⁶

¹ ASPELIN, Vasa, 563.

² VIRKKUNEN, Oulu, 303.

³ Esimerkeistä ks. VIRKKUNEN, Oulu, 303.

⁴ Ks. s. 51.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 304.

⁶ HALILA, Kunnallishallinto I, 133.

IV. Vartiointi ja yleisen järjestyksen valvonta.

1. Vartioinnin ja yleisen järjestyksen valvonnan organisointi.

I

Kaupungin vartioiminen ja puolustaminen kuului vanhaan porvariston yleisiin velvollisuuksiin. Etenkin varhaiskeskiajalla Euroopan kaupunkien asukkaat joutuivat usein tarttumaan aseihin kotikaupungin puolustamiseksi ja sen elinkeinoelämän turvaamiseksi. Osallistuminen kaupungin vartioimiseen ja puolustamiseen oli jokaisen velvollisuus. Kuitenkin jo suhteellisen varhain etenkin varakkaimissa kaupungeissa porvariston henkilökohtainen vartioimisvelvollisuus alkoi muuttua aluksi »sijaisten» palkkausjärjestelmäksi ja sittemmin rahassa korvattavaksi rasitukseksi. Kaupunkeihin muodostettiin vakinaisia vartiostoja, joiden palkkaamiseen porvaristo eri menetelmin maksoi veroa. Tällaisia kaupunkien vakinaisia vartiostoja tapaa uuden ajan alussa aivan yleisesti keskieuropalaisissa kaupungeissa. Vain sellaisissa tapauksissa, joissa vakinainen vartiosto osoittautui riittämättömäksi, yhteinen porvaristo velvoitettiin itse osallistumaan yleisen järjestyksen valvontaan ja vartiopalvelukseen.

Jo varhaisimmissa pohjoismaisissa kaupungeissa oli säädetty porvariston yleinen vartioimis- ja puolustamisvelvollisuus. Niinpä Björköaoikeudessa mainittiin, että kellolla tulee aamuisin ja iltaisin soittaa vartiosoitto.¹ Yleinen vartioimis- ja puolustamisvelvollisuus sisältyi vanhan, perinnäisen yleisen ase-

¹ Määräys tähtäsi lähinnä palovaaran torjumiseen. Kellon soidessa illalla tulet oli sammutettava, ja aamulla ei saanut sytyttää tulta ennen vartiokellon soittoa. Ks. myös SCHÜCK, Studier, 456.

velvollisuuden periaatteen mukaisesti myös Ruotsi-Suomen yleiseen kaupunginlakiin.¹ Kaikki kaupunkilaiset, jotka olivat saaneet porvarinoikeudet, lisäksi myös rengit, olivat velvollisia osallistumaan kaupungin vartioimiseen ja puolustamiseen.² Sama periaate oli edelleen säilytetty myös v:n 1619 säädöksessä. Lisäksi määrättiin, että kaupungissa asuvien oli aseistettava itsensä ja saavuttava vuosittain huhtikuun 1 päivänä pidettävään harjoitus- ja tarkastustilaisuuteen. Tämä merkitsi kunnallista asevelvollisuutta. Vartiopalveluksen tarkoituksena oli yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, kaupungin suojeleminen hyökkäyksiltä ja lisäksi palovartiointi.³ Tietyissä tapauksissa, nimenomaan rajakaupungeissa ja sotaisina aikoina vaaravyöhykkeellä porvaristo voitiin velvoittaa sotilaalliseen vartiopalvelukseen. Tällaista näemme meikäläisellä maaperällä nimenomaan Viipurissa.⁴

Kaupungin vartiointi kuului niihin yleisiin rasituksiin, jotka saatettiin katsoa yleisen käsityksen mukaan voitavan ulottaa kaikkiin kaupungissa asuviin henkilöihin, siis myös esim. kruunun virkamiehiin. Tässä suhteessa ei kuitenkaan käytännössä syntynyt yhtenäistä menettelytapaa. Tanskan kuningas määräsi v. 1581, että Kööpenhaminassa kaikkien kaupunkilaisten, myös kruunun palvelijoiden ja verovapauksia nauttivien, oli osallistuttava vartiointiin. Edellisenä vuonna Kööpenhaminan yhteinen porvaristo oli lisäksi vaatinut, että myös maistraatti oli velvoitettava vartiointiin.⁵ Tällaiset vaatimukset olivat tavallisia nimenomaan sellaisina aikoina, jolloin vartiovelvollisuus oli lähinnä sotien ja rikollisuuden kasvun takia muodostunut raskaaksi. Suomen 1600-luvun kaupungeissa porvaristo yksin vastasi yleisestä vartiovelvollisuudesta. Kuitenkin vanhassa

¹ KL. Kuninkaankaari, luku 15.

² KL. »i wård och waku, hwat han är helder husbonde eller swen ock hwat the äro flere eller färre ens mans swenø.»

³ Etenkin pimeinä vuodenaikoina yleisen turvallisuuden valvonta ja varkauksien estäminen oli tarpeen, sillä 1600-luvun pohjoismaisissa kaupungeissa oli säännöllinen katuvalaistus vielä harvinainen. Ks. lähemmin HERLITZ, Svensk stadsförvaltning på 1830-talet, 167. V:n 1619 säädös, kohta 40.

⁴ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 109, 402, 452—453.

⁵ NIELSEN, Kjøbenhavn, 284—285.

linnoituskaupungissa Viipurissa, jossa vartio- ja linnoitustyövoimien tarve, etenkin vaaran uhatessa, oli suuri, myös muita kuin porvareita, lähinnä teinejä, velvoitettiin työ- ja vartiopalvelukseen linnakkeilla ja kaupungissa. Tästä syntyikin Viipurin maistraatin ja kouluviranomaisten välille pitkällisiä riitoja. Viipurissa oli porvaristoon kuulumattomienkin varsin vaikeata vapautua vartiovelvollisuudestaan, kuten esimerkit osoittavat.¹ Helsingin porvaristo esitti valtiopäivävalituksissaan v. 1697, että kruunu velvoittaisi myös aateliset ja virkamiehet kaupungin vartiointiin, josta oli porvaristolle tullut raskas velvollisuus. Varamaaherra näet oli määrännyt asetettavaksi lisätyn vartioston lähinnä kruunun varastojen suojelemiseksi. Valtiovalta ei kuitenkaan suostunut porvariston anomukseen.² Vastaavasti Oulun porvaristo esitti v. 1701 vaatimuksen, että myös siviilivirkamiehet, joilla oli kiinteistöjä kaupungissa, velvoitettaisiin osallistumaan raskaaseen vartiovelvollisuuteen. Maistraatti arveli kuitenkin kohtuulliseksi, että ne, jotka varustivat rakuunan, olisivat vapaat vartioinnista.³ Maistraatti lupasi esittää asian maaherralle, mutta päätöksestä ei liene säilynyt yksityiskohtaisia tietoja.

Vartiovelvollisuus oli pohjoismaiden kaupungeissa laadultaan ja määrältään vaihteleva sekä eri kaupungeissa että samassa kaupungissa eri aikoina, kuten jo edellisestä on selvinnyt. Kööpenhaminassa kutsuttiin vartiotehtäviin joko »suuri» tai »pieni» vartio sen mukaan kuin tarve kulloinkin vaati.⁴ Turussa oli 1600-luvun puolimaissa tavallisesti kuusi porvaria kerrallaan suorittamassa vartiovelvollisuuttaan.⁵ Oulussa oli vartiomiesten lukumäärä tavallisesti kuusi, mutta lukumäärä kohotettiin 1700-luvun alussa poikkeuksellisissa oloissa melkoisesti.⁶ Helsingissä ja Raumalla oli 1600-luvulla tavallisesti neljä,

¹ RUUTH, Viipuri, 402, 452—453. Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 241.

² VA. Kaupunkien valit. Helsinki. Valit. v. 1697. RR 1697 23/12.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 606—607.

⁴ Den store Vagt, den lille Vagt. Ks. lähemmin NIELSEN, Kjøbenhavn, 278. Tukholman ratsuvartiostosta (archerer) ks. tämän vartioston ohjesääntöä, joka annettiin v. 1667. STIERNMANN, Samling III, 592.

⁵ v. BONSDORFF, Åbo, 237.

⁶ VIRKKUNEN, Oulu, 607.

Porissa, Porvoossa, Kokkolassa, Raahessa ja Sortavalassa tavallisesti kaksi porvaria kerrallaan vartiossa.¹ Vaasassa oli 1600-luvun puolimaissa vain yksi porvari kerrallaan suorittamassa päivittäistä vartiovelvollisuutta.² Muutamissa kaupungeissa, mm. Hämeenlinnassa ei 1600-luvulla sensijaan porvareilla tavallisesti ollut lainkaan vartiovelvollisuutta.³ Voidaan sanoa, että useissa ylämaankaupungeissa porvaristo velvoitettiin vartionpitoon vain erikoisten syiden näin vaatiessa. Tällaisia syitä olivat juuri vihollisvaara, ryöstönvaara ja tulipalonvaara.

Vartiopalvelusta varten porvaristo oli tavallisesti jaettu ruotuihin, joita ruotumestarit johtivat.⁴ Kun asianomaisen ruodun vuoro tuli astua vartiopalvelukseen, oli joko koko ruodun tai määrättyjen porvareiden astuttava vartioon. Turussa oli normaaliaikoinakin jokainen ruotuun kuuluvasta n. 20 porvarista velvollinen menemään vartioon, kun taas esim. Porvoossa, missä porvaristo oli jaettu kuuteen ruotuun, vain kerrallaan kaksi porvaria oli vuorossa astua vartioon.⁵ Jo varhain oli meikäläisissäkin kaupungeissa tullut tavaksi, että vartiopalvelukseen sai vartiovelvollinen omasta puolestaan lähettää sijaisen. Lukuisat ovat ne tiedot, jotka kertovat kaupungin viranomaisen närkästyneen siitä, että porvarit lähettivät sijaisikseen naisia ja alaikäisiä, joten vartiointi kärsi suuresti.⁶

Keskieurooppalaisissa, etenkin varakkaissa kaupungeissa oli jo varhain havaittavissa pyrkimystä henkilökohtaisen vartiovelvollisuuden korvaamiseksi vartioverolla, jolla palkattiin

¹ Helsingin r. 1661 24/4, Rauman r. 1653 4/4, Porin r. 1650 2/12, Porvoon r. 1664 9/5, Kokkolan r. 1667 6/5, SÖDERHJELM, Brahestad, 15, Sortavalan r. 1696 18/5. Sortavalassa oli kuitenkin esim. v. 1697 neljä vartiomiestä. Sortavalan r. 1697 6/2.

² ASPELIN, Vasa, 475.

³ LINDEQVIST, Hämeenlinna, 220.

⁴ Ruotu- ja korttelimestareista ks. lähemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 190 ja seurr.

⁵ v. BONSDORFF, Åbo, 236. Sortavalan ruotujaosta ks. Sortavalan r. 1697 8/2. Pietarsaari oli jaettu neljään vartioruotuun. Ks. Pietarsaaren r. 1688 22/2.

⁶ Ks. esim. ASPELIN, Vasa, 475. VIRKKUNEN, Oulu, 607, Kokkolan r. 1694 26/11. HALILA, Porvarikaarteista, 298. Käkisalmissa päätettiin v. 1674, että alle 16-vuotiaita ei saanut käyttää vartiopalveluksessa. Käkisalmen r. 1674 6/5.

vartiomiehistö. Pohjoismaissakin tällaista tapaa nimenomaan sellaisissa suurissa kaupungeissa, joissa vartiovelvollisuus oli erikoisen raskas. Kööpenhaminassa oli 1600-luvulla 140-miehinen ja Tukholmassa 70-miehinen vakinaisesti palkattu kaupunginvartiosto, jonka palkan erikoinen vartiokirjuri keräsi porvaristolta.¹ Ohimennen mainittakoon, että vartiokirjureita tavattaneen Suomessa vain Turussa ja sielläkin ilmeisesti vain tilapäisesti.² Palkattua vartiomiehistöä käyttävään järjestelmään voitiin siirtyä joko kokonaisuudessaan tai osittain. Ei ollut harvinaista, että joku varakas kaupunginosa palkkasi vartiomiehensä, kun taas viereinen köyhempi kaupunginosa säilytti edelleen vanhan järjestelmän, porvareiden yleisen henkilökohtaisen vartiovelvollisuuden. Pietari Brahe esitti v. 1639 Turun maistraatille, että kaupunki ylläpitäisi 40 sotamiestä kaupungin vartiostona. Esitys ei kuitenkaan saanut kannatusta, sillä porvaristo vastasi itse huolehtivansa vartioinnista. Pietari Brahen toimesta Turku sai v. 1650 erikoisen vartiosäännön. Turun maistraatti esitti ilmeisesti esivallan kehoituksesta v. 1685 ensin kaupungin vanhimmille ja sitten yhteiselle porvaristolle, että kaupungin tulisi palkata 24 vartiomiestä yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja palovartiointia varten. Ehdotukseen suostuttiinkin ja samalla päätettiin, että vartioston palkkaamiseksi tullaan keräämään 1 1/2 kuparitalaria kultakin porvarilta.³ Kuvaavaa on, että päätöstä myöhemmin toteutettaessa ilmeni kaikenlaisia esteitä. Porvaristo ei näet ollutkaan halukas alistumaan tehtyyn päätökseen lähinnä siitä syystä, että se merkitsi uutta rahassa maksettavaa veroa. Onkin edellisen muistaen hyvin ymmärrettävää, että maaherra Lauritsa Creutz ehdotti kuusi vuotta myöhemmin turkulaisille sellaista vartiorasitusta, josta ei olisi koitunut suoranaisia rahallisia menoja. Maaherra näet ehdotti, että vartiomiehiksi otettaisiin »vastatulleita porvareita, jotka siihen ilmoittautuisivat halukkaasti, koska he täten vapautuisivat (muista) porvarillisista rasituksista ja lisäksi saisivat harjoittaa pientä kauppaa.» Tähän suomalainen porvaristo olikin suostuvainen, mutta ruotsa-

¹ NIELSEN, Kjøbenhavn, 287. HILDEBRAND, Stockholms historia, 151.

² v. BONSDORFF, Åbo, 237—238. Turun r. 1691 11/2.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 238—239.

lainen porvaristo pyysi miettimisaikaa, mikä annettiin. Asiasa ei todennäköisesti kuitenkaan tehty päätöstä.¹

Valtiovallalla, nimenomaan maaherroilla ja myös sotilasviranomaisilla olikin suuri osuus Suomen 1600-luvun vartiotoimen järjestelyssä. Kenraalikuvernööri Yrjö Sperling kehoitti v. 1687 Sortavalan porvaristoa järjestämään yövartion ja sitä varten jakamaan porvariston ruotuihin.² Maaherra Johannes Ehrenskiöld ehdotti v. 1702 Vaasan porvaristolle, »koska kaupungin vartiointi sujuu taitamattomasti», että määrättäisiin vähintään kahdeksan vakinaista palkattua kaupunginvartijaa.³ Helsingissä varamaaherra oli nähtävästi v. 1697 määrännyt, että porvariston tuli asettaa päivisin kolme ja öisin kuusi miestä vartioimaan kruunun makasiineja.⁴ Onkin huomattava, että Suomen 1600-luvun kaupunkien vakinaisesti palkatut vartiostot tai tällaisten vartiostojen perustamishankkeet syntyivät järjestään juuri kruunun taholta tehdystä aloitteesta.

Ne perusteet, joiden mukaan vartiovelvollisuuden rahalla korvaaminen järjestettiin, olivat vaihtelevia. Aluksi kaikki porvarit maksoivat saman määrän, siis köyhä maksoi yhtä paljon kuin rikaskin. Mutta ennen pitkää tätä ruvettiin pitämään epäoikeudenmukaisena, ja ilmeisesti valtiovallan ja alemman porvariston toimesta otettiin käytäntöön joko talojen tai varallisuuden perusteella määrätty vero. Niinpä Upsalassa vartioveroa maksettiin aluksi äyriluvun mukaan, mutta sittemmin siirryttiin taloluvun mukaiseen verotukseen syystä, että rasitus jakaantui tällä tavoin tasaisemmin. Lopulta kuitenkin päädyttiin takaisin äyriluvun mukaisesti maksettavaan vartioveroon ja vihdoinkin otettiin käytäntöön järjestelmä, joka perustui sekä äyri- että talolukuun.⁵ Kuten muistetaan, niin Turussa v. 1685 vartioveroa päätettäessä vero määrättiin jokaiselle porvarille yhtä suureksi. Mutta pian kuitenkin ilmeni, ettei tähän oltu tyytyväisiä, nimenomaan alemman porvariston taholla. Suomalaiset porvarit näet olivat sitä mieltä, että vartiovero

¹ Turun r. 1691 11/2.

² KARTTUNEN, Sortavala, 43.

³ ASPELIN, Vasa, 475.

⁴ RR 1697 23/12.

⁵ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 183.

taksoitettaisiin manttaaliluvun mukaan. Muutamat taas olivat sitä mieltä, että 12 taloa pitäisi yhdistää ruoduksi, joka ylläpitäisi vartiomiehen.¹ Suomen kaupungeissa vartiovero oli kuitenkin merkitykseltään siksi vähäpätöinen suurimman osan porvaristosta suorittaessa itse tai renkinsä avulla vartiovelvollisuuden, että vartioveron perusteiden määrääminen ei aiheuttanut jatkuvia ristiriitoja. Mikäli vartiovero oli säädetty, sitä siis tavallisesti maksettiin yleisesti voimassaolevien verotusperusteiden mukaan.

Viipurissa porvaristo v. 1634 päätti palkata 24 vartiomiestä, joita varten tuli maksaa erityistä vartiorahaa. Niinpä v. 1650 Pietari Frese suoritti vartiorahaa 7 äyriä 10 penninkiä.² Näyttää siltä, että ainakin aluksi Viipurin vartiomiehet itse suorittivat palkkansa keruun.³ Itse asiassa varakkaat viipurilaiset maksoivat vartiorahaa, kun taas köyhät suorittivat velvollisuutensa käymällä itse vartiossa.⁴

Missä määrin Suomen 1600-luvun kaupungeissa noudatettiin erikoisia valtiovallan tai maistraattien laatimia vartio-ohjesääntöjä, ei voitane tarkalleen määritellä. Mainittu Pietari Brahen toimesta Turussa käytäntöön otettu vartio-ohjesääntö oli ainakin muodollisesti voimassa ilmeisesti koko vuosisadan ajan. Tiedetään, että maaherra Lauritsa Creutz v. 1686 kehoitti maistraattia ottamaan ohjesäännöstä uuden painoksen. Kuten v. BONSDORFF huomauttaa, ei liene suoranaisia tietoja tämän ohjesäännön sisällöstä. Ohjesääntöön on ilmeisesti sisällynyt määräys torilla suoritettavasta vartio- ja järjestyksenvalvontapalveluksesta, josta Pietari Brahe nimenomaan huomautti tammiukuussa v. 1650.⁵ Voinee otaksua, että samat määräykset sovellettuina sisältyivät Naantalin tori- eli markkinavartion ohjesääntöön, joka mainitaan ainakin v. 1669. Voinee kenties otaksua, että Naantalin torivartio-ohjesääntö oli Turun vastaavan ohjesäännön suoranainen perillinen tai kenties rinnakkainen ohjesääntö. Naantalin torivartio-ohjesäännön mukaan vartioston oli

¹ v. BONSDORFF, Åbo, 239.

² RUUTH, Viipuri, 402.

³ Viipurin r. 1634 13/8.

⁴ Useista maininnoista käy ilmi, että suuri osa Viipurin porvareista kävi itse vartiossa. Ks. esim. Viipurin k. 1653 11/2.

⁵ v. BONSDORFF, Åbo, 235.

oltava tottelevainen vahtimestarille ja itse noudatettava hyviä tapoja, vartioitava tulenvaaralta ja varkauksilta, estettävä meluaaminen sekä juopottelu. Nimenomään sanottiin, että jos vartiosto näki kadulla juopuneen henkilön, oli juopunut saatettava palkkiotta asianomaisen asuntoon. Metelöitsijät oli kuitenkin tuotava raatihuoneelle kuulusteltaviksi. Vartioston oli ilmoit-tauduttava raatihuoneella vartioon soitettaessa. Edelleen mää-rättiin, että kansan kaupanteko oli estettävä, kun markkinat olivat päättäneet.¹ Mainittakoon myös, että v. 1662 asetettiin Ouluun erikoinen markkinavartiosto, joka sai vastata siitä, ettei torilta varastettu tavaraa.²

Selvää on, että eri kaupunkeihin kehittyi olosuhteiden mu-kaan muotoutunut vartiojärjestelmä. Suurissa kaupungeissa, esim. Turussa, oli erikoinen vartiorakennus, *corps de gard*, pienissä kaupungeissa vartiomiehistö taas kokoontui esim. raatihuoneelle. Raatihuoneessa tai kenties muualla oli tavalli-sesti torni, jossa suoritettiin vartiopalvelusta kaupungilla par-tiionnin ohella.³ Turussa yövartio alkoi pimeinä vuodenaikoina kello 5 iltapäivällä ja valoisina vuodenaikoina kello 7 iltapäi-vällä ja vartio päättyi tavallisesti kello 4. Yleinen tapa oli, että vartiomiehet täysien tuntien lyödessä tai muina määräaikoina puhalsivat vartiotorveensa toisaalta »pysyäkseen hereillä», kuten aikalaiset sanoivat, toisaalta taas siksi, että voitiin kontrolloida vartion todella toimivan eikä nukkuvan. Samalla voitiin myös laskea ajan kulku puhallusten perusteella.⁴ Raahan vartiopor-vareiden tuli antaa merkki joka yö kello 3, kun taas Vaasan ja

¹ Naantalin r. 1669 13/2 ja 1670 9/2. Vrt. Vaasan vahtimestarin ohjesääntöä, s. 199. Naantalin vartiosto toimi varsinaisesti vain mark-kina-aikoina, kuten muutkin ns. markkinavartiostot.

² VIRKKUNEN, Oulu, 148—150.

³ Useasti vartiopalvelusta suoritettiin kirkontornissa. Kirkonkel-loja tai erikoista »raadinkelloa» soittamalla porvaristo hälyytettiin vaaran tai tulipalon tullen kokoon. Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 24. Rum-muttamalla suoritettavasta hälyytyksestä ks. esim. RUUTH, Viipuri, 145. Vartiomiesten velvollisuuksiin saattoi kuulua myös huolenpito siitä, että krouvit suljettiin ajoissa. Ks. esim. RUUTH, Pori, 143—144.

⁴ Lukuisista esimerkeistä mainittakoon vain, että Oulussa vartio-miesten tuli puhalttaa torveen »niin monta kertaa kuin kello lyö», jotta »vahti samalla on sitä valppaampi.» Oulun r. 1665 18/10. Vartiohuu-doista ks. esim. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 76—77.

Oulun vartiomiehet velvoitettiin puhaltamaan merkki joka täysi tunti.¹ Pietarsaaren ja Kokkolan vartiomiesten oli ilmoitettava nimensä pormestarille kello 7 illalla ja heidän oli niinkään näyttädyttävä kello 4 aamulla, jolloin vartiointi päättyi.² Tavallista oli, että vartiopuhallusten ohella vartiomiehet samalla huusivat julki kellon määrän ja lausuiivat rukouksen palonvaaran ja varkauksien varalta. Suurten kaupunkien vartiomiesten aseistuksesta oli annettu erikoisia määräyksiä, kun taas pikkukaupunkien uniset vartiomiehet olivat useasti ilmeisesti aseettomia. Rauhattomina aikoina ja esim. markkina-aikoina aseistettiin myös pikkukaupunkien vartioporvarit. 1600-luvun Turusta tiedetään, että siellä vartiomiehellä tuli olla miekka, bardisaani ja musketti.³

Normaaleissa oloissa kaupungin omat vartiomiehet ja kaupungissa käytännössä oleva vartiojärjestelmä epäilemättä yleensä vastasivat tarkoitustaan ja osoittautuivat ainakin tyydyttävän tehokkaiksi. Hyvin usein kuitenkin näkee, että vartiotehtäviä ja -velvollisuuksia laiminlyöneitä porvareita rangaistiin raastuvassa.⁴ Mikäli kaupungissa oli varuskunta, oli luonnollista, että armeija osallistui vartiointiin ja samalla, ainakin tarvittaessa, myös kaupungin yleisen järjestyksen ylläpitoon. Tanskan kuningas valtuutti v. 1611 valtakunnan profossin valvomaan Kööpenhaminan kaupunginvartiostoa. Ellei kaupungin vahtimestari pystynyt ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta, oli hän oikeutettu saamaan apua sotaväeltä, mistä kuitenkin tuli ilmoittaa kruunun paikalliselle hallintoviranomaiselle.⁵ Upsalassa oli, paitsi kaupungin vartiostoa, myös yliopiston vartiosto ja lisäksi pyydettiin erikoista »kuninkaallista vartiostoa» paremman järjestyksen turvaamiseksi.⁶

¹ ASPELIN, Vasa, 475, VIRKKUNEN, Oulu, 148, Viipurista ks. Viipurin r. 1634 27/9 ja 1639 12/6.

² Pietarsaaren r. 1696 26/10. Kokkolan r. 1667 9/5. Porista ks. RUUTH, Pori, 143.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 237. Aseistuksesta ks. myös esim. HALILA, Porvarikaarteista.

⁴ Jo edellä on huomautettu, miten porvarit saattoivat lähettää sijaisikseen vartiointiin kelvottomia henkilöitä. Rangaistuksista ks. esim. SÖDERHJELM, Brahestad, 15—16 ja Pietarsaaren r. 1686 17/11.

⁵ NIELSEN, Kjøbenhavn, 289.

⁶ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 183.

Ilmeistä on, että esim. Hämeenlinnassa, Savonlinnassa ja Kajaanissa linnan varuskunta vastasi samalla kaupungin vartioinnista ja yleisen turvallisuuden valvomisesta.

Suomen 1600-luvun kaupunkien vartioinnin ja yleisen järjestyksen valvonnan järjestely ei ollut kovinkaan kehittynyt. Ylämaankaupunkien osalta voi todeta suorastaan organisaa-tion kehittymättömyyttä. Samalla havaitsee, että vartioinnin yksityiskohtaiseen järjestelyyn ryhdyttiin yleensä vain erikoisen tarpeen vaatiessa, kuten lukuisat esimerkit ovat osoittaneet. Kaupunkien vartiotoimella tuli 1600-luvun oloissa kuitenkin olemaan huomattavasti suurempi merkitys kuin myöhempinä aikoina, jolloin kaupungeissa jo oli vakinaisia järjestysmiehiä ja vartijoita suhteellisesti enemmän.

II

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, kaupungeilla oli oikeus antaa omia paikallisia, selventäviä määräyksiä lain ja muiden säännösten sanelemissa rajoissa paikallishallinnollisten tehtävien toteuttamiseksi.¹ Tällainen oikeus kaupungeilla oli myös yleisen järjestyksen ylläpitoon nähden: Maistraateilla oli oikeus antaa sellaisia määräyksiä, jotka edistivät yleisen järjestyksen säilymistä. Suomen 1600-luvun kaupungeissa tapaa tällaisten paikallisten määräysten antoa verraten vähän. Tavallista oli, että tällaiseen turvauduttiin vasta silloin, kun erikoinen tarvis ja maaherran nimenomainen kehoitus sen vaativat. On myös muistettava, että kaupungeilla ei aina ollut riittäviä mahdollisuuksia toteuttaa tällaisia määräyksiä, koska yleisen järjestyksen valvontaan käytettävät voimat eivät aina olleet riittävät.

Kuten edellä mainittiin, kaupunki saattoi antaa vartiomiehille määräyksen valvoa krouvien ja anniskelupaikkojen sulkemista. Niinpä esim. Raahen maistraatti v. 1669 kielsi ketään myymästä väkijuomia iltaisin kello 9:n jäljestä. Anniskelu oli kielletty myös kirkonaikana ja sitä ennen pyhäpäivinä, »koska tällainen on aiheuttanut ikävyyksiä.»² Porin maistraatti

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 15.

² Raahen r. 1669 27/10.

katsoi v. 1696 tarpeelliseksi kieltää meluamisen kaduilla.¹ Kristiinankaupungin maistraatti päätti v. 1669 kieltää nurkkatanssien pidon, mikä oli tullut kovin yleiseksi ja herättänyt pahennusta.²

Yleisen järjestyksen ylläpitämistä tarkoittavat toimenpiteet rajoittuivat useissa kaupungeissa tavallisesti vain siihen, että porvaristoa kehoitettiin elämään rauhallisesti ja siivosti, nimenomaan markkina- ja juhlapäivinä, jolloin järjestyksenhäiriöt pääosaltaan juopottelun takia saattoivat olla yleisiä. Maistraattien antamilla määräyksillä oli taipumus helposti joutua unhoon, jolloin maistraatti jälleen sai aiheen huolestuneena teroittaa kaupunkilaisten mieliin yleisen järjestyksen tarpeellisuutta ja tärkeyttä.

2. Vahtimestarit ja vartiopäälliköt.

Kaupungin vartioinnin järjestelystä, valvonnasta ja johdosta sekä yleisen järjestyksen valvonnasta vastasi varhaisemmin ilmeisesti joku raatimies tai tehtävään erikoisesti valittu kaupungin luottamusmies.³ Jo varhain kuitenkin tapaa näissä tehtävissä, siis tavallaan kaupungin poliisipäällikkönä, kaupungin vahtimestarin, joka oli palkattu ja kuului kaupungin alempaan toimihenkilöstöön.

Vain suurimmissa Suomen 1600-luvun kaupungeissa tapaa erikoisen kaupungin vahtimestarin. Tällaisen toimihenkilön näkee 1600-luvulla ainakin Turussa, Viipurissa, Helsingissä, Oulussa, Kokkolassa, Pietarsaaressa ja Kristiinankaupungissa. Luonnollista on, että tämä toimi, jota eivät kaupunginlaki eivätkä yleiset säännökset palkkaussääntöjä lukuunottamatta maininneet, muodostui olosuhteiden muovailemana hyvinkin kirjavaksi.⁴ Suurten kaupunkien vartiopäälliköt, joita tavallisesti sanottiin kaupunginluutnanteiksi, olivat ymmärrettä-

¹ Porin r. 1696 16/4. Tällaiset määräykset olivat tavallisia.

² Kristiinankaupungin r. 1669 1/2.

³ Vrt. esim. MACKEPRANG, Købstadstyrelsen, 130.

⁴ Kaupunginlain mainitsemaa vartiokirjuria (vårdskrivaren, KL:n suomennoksen Wahtin kirjoittaja) ei 1600-luvun suomalaisissa kaupungeissa tapaa. — Viipurin »portinlukitsijoista» ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 280, aliviitta 1 ja 296.

västi tehtäviltään ja nauttimaansa arvonantoon katsoen aivan erilaisia kuin jonkun pienehkön ylämaankaupungin vahtimestari, jolla vartiopäällikön vaatimattomien tehtävien lisäksi oli kenties useita muita pieniä tehtäviä ja velvollisuuksia. Turun ja Viipurin kaupungin vahtimestarit, joista ensinmainitun virkanimi oli kaupunginluutnantti, muodostivat oman ryhmänsä. He olivat suhteellisen itsenäisiä toimihenkilöitä, joiden miltei yksinomaisena tehtävänä oli vartiotoimen järjestely ja johto. Kuitenkin heillä saattoi olla tehtäviä myös ulosottotoimen alalla, kuten jo aiemmin on todettu.¹ Turun kaupunginluutnanttien joukossa tapaa entisiä armeijan upseereita.² Viipurissa kaupungin vahtimestarit olivat kuitenkin yleensä sosiaalisesti alemmalla tasolla. Turun ja Viipurin kaupunkien vahtimestareiden velvollisuuksista ei ole paljoakaan yksityiskohtaisia tietoja. He näkyvät toimineen vartiopäällikön ominaisuudessa samalla pidätysten toimeenpanijoina ja laatineen luetteloita vartiovelvollisuutensa laiminlyöneistä porvareista.³ Ainakin Viipurin kaupungin vahtimestari näkyy öisin suorittaneen vartioiden tarkastuksia ja itse partioineen muutaman vartiomiehen kera kaupungilla sellaisina aikoina, jolloin erikoisen huolellinen vartiointi oli tarpeen.⁴ Palkkaussäännön mukaan Turun kaupungin vahtimestarin palkka oli v. 1638 40 kuparitalaria ja v. 1670 50 hopeatalaria.⁵

Muiden Suomen 1600-luvun kaupunkien vahtimestareille oli ominaista se seikka, johon on kiinnitetty huomiota jo aikai-

¹ Ks. s. 113.

² Turun r. 1687 30/6. v. BONSDORFF, Åbo, 238.

³ Turun r. 1691 1/10, Viipurin k. 1653 11/2.

⁴ Viipurin r. 1634 27/9 ja 1639 12/6. Vrt. NIELSEN, Kjøbenhavn, 287.

⁵ Mainittakoon, että kaupungin vahtimestarin palkka oli v. 1638 Turussa vain 10 % kaupungin rakennusmestarin palkasta. Samalla mainittakoon, että Tukholman kaupungin vahtimestari sai v. 1664 palkkaa 80 talaria. Tukholman kahden kaupunginluutnantin palkaksi tuli myöhemmin 218 talaria kummallekin. Jönköpöpingin vahtimestari sai v. 1575 itse kerättävää vuosipalkkaa 60 mk. ja v. 1621 Jönköpöpingin vahtimestarin palkka oli 10 talaria. HILDEBRAND, Stockholms historia, 150—151. Jönköpöping, 361. — Turussa oli erikseen raatihuoneen vahtimestari, jonka tehtäviin kuului raatihuoneen siivous, haasteiden vieminen ja yleensä maistraatin jäsenten palvelu. Ks. esim. Turun r. 1655 3/11, 1663 2/5, 1669 30/6, 1685 30/9. Niinpä hän sai ainakin v. 1685 viedä raatihuoneen avaimen joka ilta kaupunginsihteerin säilytettäväksi.

semmin muista kaupungin alemmista toimihenkilöistä puhuttaessa, että heidän toimiinsa oli samalla yhdistetty muita tehtäviä. Niinpä Kokkolan kaupunginvahtimestari saattoi samalla olla kaupunginpalvelijana ja siltavoutina. Kuvaavaa on, että Kokkolassa kaupunginvouti itse asiassa toimi vartiointin ylivoimajana.¹ Pietarsaaren kaupungin vahtimestari toimi ainakin 1680-luvulla samalla kyytien järjestäjänä.² Oulun kaupungin vahtimestari toimi, paitsi ulosottajana ja haastemiehenä, samalla tavallaan kaupunginpalvelijoiden esimiehenä, itsekin suorittaen kaupunginpalvelijan tehtäviä. Hänen palkkansa oli v. 1682 määrätty 10 kuparitalariksi, mikä tuli maksaa kaupungin rahastosta. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Oulun kaupunginpalvelijan rahapalkka oli 1660-luvulla 25 kuparitalaria.³

Kuten mainittiin, niin myös 1600-luvun Helsingissä oli kaupungin vahtimestari. Kun tarkastelee tämän toimihenkilön tehtäviä, voi heti todeta, että Helsingin kaupungin vahtimestarin toimiala huomattavasti poikkesi useimmista edellämainituista kaupungin vahtimestarin toimialoista. Helsingissä kaupungin vahtimestari toimi ainakin 1640-luvulla kaupantarkastajana, sillä v. 1648 kaupungin vahtimestari Martti Sigfridinpoika syytti erästä henkilöä laittomasta kaupasta.⁴ V. 1667 Johannes Hannunpoika vannoi Helsingin maistraatin edessä kaupungin vahtimestarin ja kaupunginviskaalin valan.⁵ Seuraavalta vuosikymmeneltä on useita mainintoja, jotka osoittavat, että Helsingin kaupungin vahtimestari toimi sekä kaupungin että kruunun verojen kantajana ja tilittäjänä, joiden tehtävien takia hänellä tuli yleiseen tapaan olla erikoiset takaajat.⁶ Vuoden 1678 keväällä päätettiin yleisessä raastuvankokouksessa, että kaupungin vahtimestari Henrik Sigfridinpoika jäi edelleen toimeensa, »mutta torivoudin tehtävistä hän on luopunut.»⁷

¹ Kokkolan r. 1684 30/8, 1690 23/7, 1693 passim, 1696 27/5. Ks. myös HALILA, Kunnallishallinto I, 203.

² Pietarsaaren r. 1687 2/5 ja 1688 2/5.

³ Oulun r. 1642 27/8, 1644 12/3, 1649 15/8, 1668 17/8, 1682 1/8.

⁴ Helsingin r. 1648 31/1.

⁵ Helsingin r. 1667 29/4.

⁶ Helsingin r. 1675 27/10, 15/11 ja 22/11.

⁷ Helsingin r. 1678 7/5.

Helsingin kaupungin vahtimestari oli ainakin mainittuina vuosina kaupungin ja kruunun verojen kantajana ja kaupan-tarkastajana. Hänellä ei ilmeisesti liene ollut lainkaan tekemistä niiden tehtävien kanssa, jotka muissa kaupungeissa yleensä kuuluivat kaupungin vahtimestareille, nimittäin juuri vartioiden järjestelyn ja johdon kanssa. Tähän viittaa se seikka, että vastaavana aikana Helsingissä mainitaan olleen mm. erikoisia vartioiden tarkastajia (uppsyningsmän öfver vårdembetet, uppsyningsmän öfver vård och vacht), joiksi 1650-luvulla valittiin kaksi porvaria kerrallaan.¹ Vuonna 1662 vartioiden tarkastajiksi määrättiin »kaksi ruotsalaista porvaria ja kaksi suomalaista.»² Seuraavalla vuosikymmenellä mainitaan kaupunginluutnantti, jolle katuvartioiden tuli iltaisin ja aamuisin ilmoitautua.³ Edelläesitettyyn verrattavan järjestelyn tapaa 1600-luvulla muuallakin. Kristiinankaupungissa toimi ainakin v. 1654 kaupungin vahtimestari samalla kaupantarkastajana.⁴ Edelleen voi todeta, että Pietarsaaren kaupungille v. 1696 annetussa normaalitalousarviossa mainitaan »viskaali, joka samalla on vahtimestari». Samalla huomattakoon, että Kokkolan kaupungin vastaavassa palkkaussäännössä myös mainittiin kaupungin vahtimestari, jonka tuli saada 20 talarin vuosipalkka. Valittiinko kaupungin vahtimestareita todellakin näihin viimeksi-mainittuihin kaupunkeihin 1600-luvulla, ei ole tarkalleen tiedossa. On kyllä mahdollisuus olettaa, että mainituissa kahdessa kaupungeissa ainakin ajoittain saattoi olla sanottu järjestelmä voimassa, mahdollisesti ennen normaalitalousarvioiden vahvistamista, sillä normaalitalousarviot useassa tapauksessa perustuivat ainakin osittain ja etenkin niissä kohdin, missä ne poikkesivat tavallisesta käytännöstä, kaupungissa aiemmin vallitsevaan käytäntöön.

1600-luvun Suomessa kaupungin vahtimestarit olivat sosiaaliselta tasoltaan alhaisia toimihenkilöitä, jotka tavallisesti valittiin alemmasta porvaristosta.⁵ Toimen organisointi ei ollut

¹ Helsingin r. 1655 28/4.

² Helsingin r. 1662 30/4.

³ Helsingin r. 1671 3/5.

⁴ Kristiinankaupungin r. 1654 25/5.

⁵ Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 148.

yleensä kehittynyt riittävän kiinteäksi, kuten nimenomaan muutamien ylämaankaupunkien osalta on voitu todeta. Muutamissa kaupungeissa tapaa erityisiä vartiomiesten tarkastusmiehiä.¹ Ilmeistä on, että ainakin suurimmissa kaupungeissa vartiopäälliköillä ja vahtimestareilla oli erityinen ohjesääntö. Tällaisia tunnetaan kuitenkin vähän. Mainittakoon vain, että ainakin Vaasan vahtimestareilla näkyy 1660-luvulla olleen ohjesääntö. Sen mukaan vahtimestarin tuli katsoa, etteivät vartiomiehet laiminlyöneet tehtäviään. Hänen tuli tarkastaa, ettei tulta pidetty illalla kello 9:n jälkeen, ellei juomanpano, sairaus tms. vaatinut tätä. Varkaat ja irtolaiset oli pidätettävä. Pyhäpäivinä tuli estää liiallista juopottelua. Metelöitsijät tuli pidättää ja näistä tuli tehdä ilmoitus pormestarille.²

Vartioinnin järjestelyn ja johdon yhteydessä kiinnitetään seuraavassa huomiota kaupungin tornikellojen hoitajiin, kellonasettajiin.

3. Kellonasettajat.

Raatihuoneen tai kirkon tornikello oli monelle uuden ajan alkupuolen porvarille ainoa ajannäyttävä. Tornikello eli »seijari» osoitti kokousten määräajat ja aksiisinmaksutunnit. Kello hankittiin tavallisesti porvarien yhteisillä varoilla, ja sen kunnossapito sekä kellonsoitto oli yleensä annettu erikoisen kellonasettajan tehtäväksi. Keskieurooppalaisissa kauppa- ja teollisuuskaupungeissa oli vanhastaan erinomaisia kelloja, joiden yhteyteen oli usein sovitettu erilaatuisia mestarillisia laitteita, joiden laadussa eri kaupungit ja kellomestarit kilpailivat keskenään. Suomen 1600-luvun kaupungeissa oli yleensä vaatimattomia tuntikelloja, jotka saattoivat helposti mennä rikki tai mitata ajan virheellisesti, kuten monet esimerkit kertovat.³

Suomen suurimmissa 1600-luvun kaupungeissa tuntikellon

¹ Ks. Kristiinankaupungin r. 1678 10/4. Juuri edellä puhuttiin Helsingin vartiomiesten tarkastajista. Ks. s. 198.

² Vaasan r. 1666 15/12.

³ Mainittakoon vain, että Uudenkaupungin kellosta tiedettiin v. 1675 kertoa, että se oli »rikkinäinen ja maalta lainattu», mikä koitui kaupungille »suureksi häpeäksi.» KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 207. — Kello

asettaminen oli annettu palkkaa nauttivan kellonasettajan tehtäväksi. Tällaisen järjestelyn tapaa 1600-luvun jälkipuoliskolla nimenomaan kaikissa Pohjanmaan rantakaupungeissa. Voinee melkoisen varmasti olettaa, että Pohjanmaan kaupunkien kellonasettajan toimet oli perustettu suurelta osalta maaherrojen aloitteesta, etenkin kun juuri maaherrat tavan takaa kiinnittivät huomiota mainitun toimen järjestelyyn. Pohjanmaan kaupunkien kellonasettajan velvollisuutena oli, paitsi pitää huolta tuntikellosta ja sen korjauksesta, soittaa kellolla määrätunteina. Ei liene mahdotonta olettaa, että Pohjanmaan rantakaupunkien kellonasettajilla olisi ollut pääpiirteissään samanlaiset ohjesäännöt, joiden yksityiskohdista ei kuitenkaan liene tarkkoja tietoja. Ainakin Vaasassa ja Kokkolassa kellonasettajan tuli soittaa joka aamu kello 4 ja joka ilta kello 7.¹ Jos näinollen kellonasettajien tehtävät jäivät suurelta osalta selvittämättä, voi sensijaan muodostaa suhteellisen yksityiskohtaisen käsityksen 1600-luvun kellonasettajien palkkauksen järjestelystä.

Kellonasettajien palkkaus oli vielä 1600-luvun puolimaissa järjestetty useissa kaupungeissa siten, että kellonasettaja alimpien toimihenkilöiden tapaan sai itse kantaa määrätyn summan kultakin porvarilta tai talolta. Vaasan kellonasettajan palkaksi sovittiin v. 1658 8 kupariäyriä kultakin porvarilta.² Uudenkaarlepyyn kellonasettaja sai v. 1689 9 kupariäyriä kultakin talolta ja Kokkolan kellonasettaja v. 1665 10 kupariäyriä kultakin porvarilta.³ Vuosisadan lopulla näyttää muutamissa kaupungeissa kuitenkin siirtytyn sellaiseen järjestelmään, että palkka maksettiin suoraan toimen haltijalle. Tällöin tämä kiinteäksi määrätty vuosipalkka saatettiin esim. kerätä porvareilta muiden kunnallismaksujen yhteydessä, ellei kassassa ollut rahaa kellonasettajan palkkaa varten. V. 1648 Vaasan kellonasettajalle maksettiin 30 kuparitalarin vuosipalkka. V. 1663 päätettiin, että Vaasan kellonasettaja saa vuosipalkakseen 30

voitiin saada myös lahjoituksena. Ks. esim. HARTMAN, Borgå, 231. Porvoon kellon yläpuolelle oli sijoitettu koristukseksi kaupungin vaakuna.

¹ Vaasan r. 1648 6/11 ja Kokkolan r. 1670 16/5.

² ASPELIN, Vasa, 475, Vaasan r. 1647 13/9.

³ Uudenkaarlepyyn r. 1689 13/11 ja Kokkolan r. 1665 18/10.

kuparitalaria ja lisäksi kellonasettajalle luvattiin vapaus porvarillisista maksuista.¹ Kristiinankaupungin kellonasettajalle Pietari Eerikinpojalle maksettiin v. 1669 vuosipalkaksi 25 kuparitalaria, mikä palkka v. 1685 nostettiin 28 talariin.² Kokkolan kellonasettajan palkka oli v. 1670 jo kokonaista 60 kuparitalaria, minkä summan kellonasettaja sai nostaa kaupungin kassasta, ja Oulun kellonasettaja sai 1680-luvulla hankin samansuuruisen vuosipalkan.³ Vuosisadan lopussa annettuihin Pohjanmaan kaupunkien virallisiin palkkaussääntöihin oli useiden kaupunkien kohdalle otettu myös kellonasettajan palkkaussääntö. Kristiinankaupungissa tämä oli suuruudeltaan n. 10 talaria ja Vaasassa, Uudessakaarlepyyssä sekä Raahessa n. 13 talaria. Samalla mainittakoon, että Viipurin kellonasettajan palkaksi oli v:n 1694 normaalitalousarviossa osoitettu 20 talaria. Rauman kellonsoittaja ja vartionsoittaja, joka samalla todennäköisesti piti huolta myös tuntikellosta, sai vuosipalkkseen n. 12 talaria.⁴

Muutamissa kaupungeissa, ainakin Tammisaaressa ja mahdollisesti myös Käkisalmissa, kellonasettajan palkkasivat seurakunta ja kaupunki yhteisesti. Tammisaaren kellonasettaja Antti Pentinpoika sai v. 1650 vuosipalkkaa 20 kuparitalaria, josta puolet kaupungilta ja toinen puoli seurakunnalta. Kellonasettajan tuli kerran vuodessa suorittaa kellon puhdistus, mitä varten hän sai $1\frac{1}{2}$ tuoppia öljyä ja 2 naulaa talia. Näyttää siltä, että Tammisaaren kellonasettaja itse keräsi palkkansa porvareilta, joiden v. 1674 ilmoitettiin olleen velvollisia maksamaan kellonasettajalle 12 äyriä mieheltä (på man).⁵ Käkisalmissa annettiin »kellolaitteen valvonta» v. 1666 lukkarin tehtäväksi 12 talarin vuosipalkkiota vastaan.⁶

Kellonasettajat lienevät useassa tapauksessa olleet kaupungin käsityöläisiä, etenkin seppiä, jotka joko oman ammattinsa ohella tai ammattiinsa kykenemättöminä suorittivat vähäi-

¹ Vaasan r. 1648 2/5 ja 1663 18/5.

² Kristiinankaupungin r. 1669 3/5 ja 1685 15/4.

³ Kokkolan r. 1670 16/5. VIRKKUNEN, Oulu, 144.

⁴ LÄHTEENOJA, Rauma, 84. Vehkalahdesta ks. NORDENSTRENG, Hamina, 145.

⁵ Tammisaaren r. 1650 21/1.

⁶ Käkisalmen r. 1666 4/4.

set tehtävänsä. Heillä saattoi samalla olla muita kunnallisia tehtäviä, kuten esim. Vaasan kellonasettajalla Martti Mikaelinpojalla v. 1658, jolloin hän samalla toimi kaupungin tornivartiomiehenä.¹ Mainittakoon niinkään, että Pietarsaaren kellonasettaja, jonka kellon koneisto ilmeisesti ei ollut erinomainen, velvoitettiin ensimmäisellä kerralla 3 äyriin, toisella 3 mk:n ja kolmannella 40 mk:n sakkoon, »ellei hän saa kelloaan kulkemaan oikein.»² Näyttää olleen tavallista, että kellonasettajienkin palkat helposti rästiintyivät. Niinpä maaherra sai 1660-luvulla erikoisesti huomauttaa Kokkolan porvareita siitä, että kellonasettajan palkka oli suurelta osalta jäänyt maksamatta.³

Suuriin kaupunkeihin, joissa etenkin jatkuva palovartiointi oli tarpeen, palkattiin erikoisia *tornivartio miehiä*, jollainen äsken mainittiin tilapäisesti olleen 1600-luvun puolivälissä Vaasassa.⁴ Turussa oli ainakin 1600-luvun puolivälistä alkaen, mutta todennäköisesti jo aikaisemminkin, erikoinen tornivartiomies, jonka vuosipalkka oli v. 1670 suuruudeltaan 33 hopeatalaria.⁵

4. Porvarikaarti.

Eurooppalaisten kaupunkien mieskuntoiset porvarit muodostivat porvarikaartin, joka edusti kaupungin sotilaallista voimaa ja joka tarvittaessa puolusti yhteisöä vihollisia vastaan. Varsinaiset porvarikaartit muodostuivat ja kehittyivät ensinnä pohjoisitalialaisissa kaupungeissa. Mutta Italian kaupunkien vaurastuessa sikäläiset porvarikaartit yleensä jo varhain rappeutuivat ja ne korvattiin palkkajoukoilla. Saksan myöhäis-keskiaikaisissa kaupungeissa sensijaan tapaa kehittyneitä porvarien sotilasosastoja omine suojeluspyhineen, joko järjestäy-

¹ ASPELIN, Vasa, 475.

² Pietarsaaren r. 1686 17/11.

³ Kokkolan r. 1665 8/8, 1665 18/10 ja 1670 16/5. — Korjauksista ks. myös HARTMAN, Borgå, 231.

⁴ ASPELIN, Vasa, 475.

⁵ Turun r. 1649 26/2 ja 1697 10/11. v. BONSDORFF, Åbo, 233. Vrt. Helsingin r. 1655 28/4.

tyneinä ammattikuntien tapaan tai muodollisesti vapaina yhtyminä (Schützengilden, Schützenbruderschaften).¹

Pohjoismaiden porvarikaartit eivät uudelle ajalle tultaessa olleet kehittyneet läheskään niin pitkälle kuin keskieurooppalaisten kaupunkien vastaavat aseelliset järjestöt. Pohjoismaiden porvarikaartit saivat muotonsa pääasiassa kruunun aloitteesta.² Mitä nimenomaan Suomen porvarikaarteihin tulee, ne olivat verraten myöhäisiä ja syntyivät sotien raivotessa tilapäisesti aseistetuista porvarijoukoista valtiovallan järjestelyvän käden aloitteesta. Pohjolan porvarikaartien organisaation pohjana oli topografinen jako. Porvarikaartit oli tavallisesti jaettu yksiköihin korttelijaon mukaisesti.³ Yksiköistä käytettiin komppanian nimitystä ja päällystön arvoasteet olivat samat kuin maavoimissa. Ruotsi-Suomen suurimpien kaupunkien porvarikaartin päällikkönä oli majurin arvoinen porvari,⁴ kun taas pienemmissä kaupungeissa koko porvarikaarti oli kaupunginkapteenin komennossa. Porvarikaartin päällystöön kuului tavallisesti kapteeni, luutnantti, vänrikki, vääpeli, kersantti, aliupseeri (förare), varusmestari, katselmuskirjuri, lisäksi korp-raaleja ja esiratsastaja, mainitaanpa joskus furiirikin.⁵ Suomen 1600-luvun kaupungeissa porvaristo muodosti yleensä yhden yksikön. Aivan pienissä ja nuorissa kaupungeissa ei tapaa lainkaan merkkejä järjestetystä porvarisotaväestä.

Porvarikaartien päällystö asetettiin toimeensa yleisissä raastuvankokouksissa, tavallisesti valpurinmessunkokouksen yhteydessä. Päällystöksi otettiin yleensä kaupungin arvovaltaisimpia porvareita, yliupseereiksi nimenomaan raadin jäseniä ja suurkauppiaita. Kaupunginupseeriksi nimittämistä pidettiin tavallisesti kunnianosoituksena, jolle pantiin etenkin vanhoissa

¹ Ks. lähemmin esim. EDELMANN, Schützenwesen und Schützenfeste. v. BELOW, Städtewesen, 76. HALILA, Porvarikaarteista, 286. SIMSON, Danzig II, 351.

² Tanskasta ks. esim. JACOBSEN, Bidrag til Kundskab om de danske Kjøbstaeders Borgervæbning, 129 ja seurr.

³ Vanhan nelikorttelijaon mukaan yksiköitä tuli olla neljä.

⁴ Näin oli esim. Turussa ja Viipurissa. Ks. HALILA, Porvarikaarteista, 291—292. RUUTH, Viipuri, 457, aliviitta 4. Saksalaisten kaupunkien porvarisotaväen päällikkönä oli tavallisesti joku pormestareista. HALILA, Porvarikaarteista, 293—294.

⁵ Ks. esim. Oulun r. 1684 11/5.

ja kehittyneissä kaupungeissa suurta arvoa siitäkin huolimatta, että sota-aikojen palvelusvelvollisuudet voivat tuntua hyvinkin raskailta. Ylennysperiaatteet olivat sekavia, jopa sattumanvaraisia, mikä johtui suurelta osalta meikäläisten porvarikaartien suhteellisesta kehittymättömyydestä ja perinteiden puutteesta.¹ Alkuaan on todennäköisesti ollut tapana nimittää päällystö tehtäviinsä vuodeksi kerrallaan, mutta käytännössä päällystö useimmiten pysyi tehtävissään vuodesta toiseen.²

Porvarikaartit olivat maistraattien alaisia, mutta erikoistapauksissa, esim. varuskuntakaupungeissa sota-aikana, käskyvalta siirtyi korkeimmalle paikalliselle sotilasviranomaiselle. Viipurin porvarikaarti oli säännöllisesti linnanpäällikön komennossa sodan uhatessa ja vastaavasti myös Turun porvaristo sai ottaa vastaan määräyksiä sotilasviranomaisilta. Etenkin juuri sota-aikoina valtiovalta koetti kohottaa porvarikaartien kuntoa. Maaherroja kehoitettiin antamaan tiukkoja määräyksiä raadeille, että näiden tuli huolehtia aseistuksesta, harjoituksista jne. Erikoisen tarmokkaasti koetti Kaarle XI saada porvarikaarteja parempaan kuntoon, ja nimenomaan juuri 1690-luvulla maaherrat ryhtyivät monin paikoin porvarikaartien uudelleenjärjestelyyn.

Suomen 1600-luvun kaupunkien porvarikaartien kunto oli kuitenkin yleensä heikko. Aseiden hankinta oli usein laiminlyöty ja aseet olivat kirjavia. Muskettien, miekkojen, lyijyn ja ruudin hankinta oli näet kunkin yksityisen kaartilaisen velvoitus. Kaupungin julkisilla varoilla ostettiin tykkejä, tykinammuksia ja ruutia. Useimpien pikkuporvariain aseet olivat edellisen vuosisadan vainoaikojen perua, ja suurvalta-ajan sotien Suomeen tuomat loistavat varusteet ja mallikelpoiset aseet tulivat vain verraten harvoin koristamaan porvarikaartien vaatimattomia rivejä. Luonnollista on, että etenkin sota-vuosina porvaristoa koetettiin hädän tullen aseistaa kruunun varikoista.³ Ruotsi-Suomen porvarikaartit olivat pääasiallisesti jalkaväkeä. Vain suurimmissa kaupungeissa suurporvarit velvoitettiin ratsupalvelukseen. Säännöllisiä porvarikaartin ratsu-

¹ ALMQUIST, Göteborg II, 128. HALILA, Porvarikaarteista, 292.

² HALILA, Porvarikaarteista, 293.

³ HALILA, Porvarikaarteista, 294 ja seurr.

väkiyksikköjä ei Suomen 1600-luvun kaupungeissa tapaa lainkaan.

Harjoitus- ja katselmustilaisuuksia pidettiin pohjoismaiden porvarikaarteissa lakimääräisesti yleensä vähintään kerran vuodessa.¹ Kaikesta päättäen Suomen useimmissa kaupungeissa pidettiin vain yksi harjoitus- ja tarkastustilaisuus vuodessa, tavallisimmin keväällä.² Käsken tullen porvarikaartilaisen tuli ase kädessä saapua kokoontumispaikalle, Tuskin tarvinnee huomauttaa, että porvarikaartien harjoitukset olivat tavallisesti alkeellisia, sillä kouluttajilta puuttui itseltäänkin useimmissa tapauksissa riittävä asekasvatus. Olikin luonnollista, että kruunu saattoi ajoittain ottaa huolekseen porvarien aseharjoitusten pidon.³ Vaaran uhatessa kaupungit voivat palokata armeijan upseereita harjoitusmestareiksi, jolloin porvaristo velvoitettiin maksamaan harjoitusmestarin palkkion.⁴

Tärkeiden juhlatilaisuuksien ja merkkitapauksien yhteydessä oli vanhastaan tapana pitää porvarikaartin paraati. Suomen 1600-luvun kaupunkien porvarikaarti kokoontui tavallisimmin arvohenkilöiden käynnin yhteydessä, jolloin maistraatti velvoitti porvariston »kokoontumaan täysissä aseissa kaupungin koristukseksi ja kunniaksi.» Pohjolan kaupunkien porvarisotaväellä ei 1600-luvulla vielä tavallisesti ollut erityistä yhtenäistä asepukeutusta. Porvarikaartien ylpeytenä olivat sensijaan liput, joita vänrikit kantoivat ja joita oli tavallisesti yksi jokaisella komppanialla. Kaarteista ei myös saanut puuttua rummunlyöjiä, ja ainakin suurissa kaupungeissa oli lisäksi torvensoittajia.⁵

Suurvalta-ajan suomalaiset porvarikaartit olivat merkityk-

¹ Vuoden 1619 säädöksessä sanottiin, että jokaisen kaupunkilaisen tuli aseistettuna saapua harjoitus- ja tarkastustilaisuuteen huhtikuun 1 päivänä 40 mk:n sakon uhalla. V:n 1619 säädös, kohta 40.

² Ks. HALILA, Porvarikaarteista, 298 ja seurr.

³ HALILA, Porvarikaarteista, 299.

⁴ HALILA, Porvarikaarteista, 300—301. Vaasasta ks. Vaasan r. 1690 1/3. Huomautettakoon, että ennen v. 1680 ei Ruotsi-Suomessa liene ollut mitään vahvistettua ohjesääntöä, johon porvarikaartien harjoitusmestarit olisivat voineet turvautua. VILJANTI, Vakinaisen sotamiehenpidon soveltaminen Suomessa 1600-luvun lopulla, 255—256.

⁵ Ks. lähemmin HALILA, Porvarikaarteista, 304—307.

seltään vähäpätöisiä.¹ Ne eivät ehtineet päästä riittävän kansanomaisiksi. Niille ei kehittynyt seurallisia muotoja eikä perinteitä, jotka keskieurooppalaisille rauhan ajan virkeille porvarikaarteille olivat ominaisia, suosittuja kansanjuhlia, upeita pitoja ja komeita paraateja.

¹ Suuren pohjan sodan ja vv. 1656—61 venäläissodan aikana Suomen porvarikaartit tulivat kuitenkin merkitsemään huomattavaa lisää maan puolustuskunnon kohottamisessa aikana, jolloin pääosa valtakunnan säännöllisistä sotavoimista oli maan ulkopuolella. Ks. esim. VIRKKUNEN, Oulu, 606 ja HALILA, Porvarikaarteista, 297.

V. Palotoimi.

Tulipalot olivat kaupunkien vaarallisimpia vihollisia. Tiheään rakennetut puiset talot, huonot uunit ja savupiiput, tulenarat katot ja tulen sekä tulenarkojen aineiden varomaton käsittely aiheuttivat runsaasti tulipaloja, jotka helposti saavuttivat peloittavan laajuuden. Ei ollut harvinaista, että vuosisadan kuluessa kaupunki, etenkin jos siltä puuttui tilava ja säännöllinen rakennusjärjestys, saattoi joutua useiden suurtulipalojen uhriksi, jolloin suurin osa kaupungin rakennuksista joutui häviöön.¹ Onnettomuuksista ei suinkaan aina otettu oppia, vaan suurtulipaloja pidettiin Jumalan antamina ansaittuina rangaistuksina ja ne otettiin vastaan kohtaloon alistuen.²

Luonnollista on, että kaupunkiyhteisö joutui alunperin kiinnittämään melkoista huomiota palontorjuntaan. Palontorjunta onkin epäilemättä ollut ensimmäisiä aloja, joihin kunnallinen toiminta kaupunkiyhteisöjen puitteissa suuntautui. Niinpä kaupunkien vanha perinnäinen nelijako kuvastui vielä uuden ajan alussa, kuten on aikaisemmin mainittu, juuri palontorjunnan organisaatiossa.³ On kuitenkin huomattava, ettei aina ollut selvästi määritelty rajaa kunnallisen palotoimen ja yksityisen, s.o. talonomistajan, velvollisuuksien välillä. Niinpä

¹ Kaupunkejamme koetelleiden suurtulipalojen historiasta ks. AHLSTRÖM, Handbok i eldsläcknings- och brandförsäkringsväsendet, 436 ja seurr.

² 1600-luvun käsityksiä valaisee erinomaisesti mm. Gabriel Wallenius Turun palon jälkeen v. 1681 kirjoittama teos En kort underättelse om Wåd-Eldars rätta ursprung. Vrt. v. BONSDORFF, Åbo, 243, aliviitta 1. Myös mainittakoon A. O. Rhyzeliuksen teos Brontologia Theologico-Historica, Thet är Enfaldig Lära och sanferdig Berettelse om Åske-Dunder, Blixt och Skott, ilmestynyt v. 1721 Tukholmassa.

³ Ks. HALILA, Kunnallishallinto I, 190.

voitiin olla eri mieltä siitä, mitä palonsammutusvälineitä tuli kaupungin hankkia ja mitä puolestaan talonmistajien. Tämä saattoi eräiden muiden tuonnempana käsiteltävien tekijöiden ohella heikentää palontorjunnan tehokkuutta. Palontorjunta käsitettiin kuitenkin kaupunkiyhteisöissä tavallisesti yleiseksi ja yhteiseksi rasitukseksi. Siihen osallistuivat yleensä kaikki, siis myös ei-porvarilliset talonmistajat.¹

Kaupunkien palotoimen järjestelyä tarkastellessa voi tehdä sen yleisen huomion, että palotointoa koskevia säädöksiä ja määräyksiä suunniteltiin pääasiassa porvariston ja maistraatin omassa piirissä.² Säädökset ja määräykset saivat yleensä alunperin voimakkaasti paikallisen värin. Nämä säädökset alistettiin tavallisesti paikallisen esivallan tai hallitsijan vahvistettavaksi. Palontorjuntaa koskevan kunnallisen toiminnan kehitys on siis yleensä kulkenut alhaalta ylöspäin. Kuitenkin Suomen kaupungeissa esivallan osuus usein tuli olemaan erikoisen tärkeä.

Maistraatti oli eurooppalaisissa kaupunkiyhteisöissä yleisesti vastuussa siitä, että palontorjunta oli riittävän kelvollisesti järjestetty. Kuten maistraattien collegiojakoa esittäessä ilmeni, oli suurten kaupunkien palotoimi annettu eräiden muiden tehtävien ohella erityisen collegion, tavallisesti rakennustoimikollegion huoleksi.³

Ryhdyttäessä antamaan yleiskuvaa Suomen 1600-luvun kaupunkien palotoimesta, esitetään ensiksi ehkäisevän palontorjunnan järjestelyä. Sen jälkeen siirrytään tarkastelemaan palonsammutustoimen muotoja ja palovahinkojen korvausjärjestelmiä. Palovartiointia ei tässä yhteydessä esitetä erikseen, koska kaupungin vartiointia käsittelevässä luvussa on kiinnitetty huomiota myös palovartiointiin.

¹ Ks. esim. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 71 ja seurr. ALMQUIST, Göteborg II, 137. Tukholman palosääntö v. 1675. STIERNMANN, Samling IV, 102 ja seurr. Eri säätyjen kesken syntyi luonnollisesti riitoja. Näistä ks. esim. RUUTH, Viipuri, 402 ja v. BONSDORFF, Åbo, 248.

² Niinpä Turku sai paikallisen palosääntönsä v. 1638 ja v. 1664 sekä Viipuri v. 1692. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 71—72. Göteborgin palosäännöstä v. 1639 ks. lähemmin esim. BAECKSTRÖM, Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1843 I, 29.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 60 ja seurr. Viipurissa palotoimesta vastasi oikeuspormestari. RUUTH, Viipuri, 290, aliviitta 2.

1. Palotarkastus.

Kaupungin viranomaiset saattoivat ehkäistä tulipalonvaaraa toisaalta antamalla isällisiä neuvoja tulen varovaisesta käsittelystä sekä uunien, savupiippujen ja kattojen sekä palon-sammutusvälineiden hoidosta ja toisaalta pitämällä palotar-tarkastuksia. Pohjolan kaupungeissa oli yleisenä vakiintuneena tapana, että maistraatti keväisin ja kesäisin yleisissä raastuvan-kokouksissa, nimenomaan valpurinmessun kokouksessa ja myös joulun edellä olevassa kokouksessa, muistutti yhteistä porvaris-toa annetuista palosäädöksistä.¹ Suurtulipalojen kirvelevän muiston ajan mukana unohtuessa määräykset ja varoitukset tavallisesti annettiin ylimalkaisesti, kun taas onnettomuuksien tullen ryhdyttiin tarmokkaammin kiinnittämään huomiota ilmenneisiin puutteellisuuksiin. Määräykset olivat tietenkin sisällöltään voimakkaasti paikallisluontoisia, koskien esim. savupirttien rakennuskieltoa, tulen pitoa iltaisin ja öisin, päre-valkean käyttöä, tulen lainausta, tupakan polttamista tietyissä olosuhteissa, jouluolkien pitoa, pien ja tervan käyttöä, jättei-den polttoa, leipomiskieltoa myrskyn vallitessa, viljan kuiva-tusta, saunojen, pajojen ja riihien rakentamista, mallassaunan pitoa, oluen panoa, pyykkitulien pitoa ja lihan savustusta.²

Edelläesitetynluontoiset yleiset palontorjuntamääräykset oli-vat Suomen 1600-luvun kaupungeissa verraten hajanaisia ja useasti perin muodollisia. Niiden tehokkuus tulipalojen torjun-nassa olikin useasti kyseenalaista. Maistraatin merkittävin toimenpide paloturvallisuuden edistämiseksi oli tavanmukais-ten vuotuisten palotarkastusten pito. Näitä tarkastuksia pitä-mään maistraatti velvoitti yleisissä raastuvankokouksissa muu-

¹ Varoituksia annettiin harvoin talvisin. Ks. esim. Turun r. 1680 19/2.

² Kaupunkihistoriat sisältävät näistä määräyksistä lukuisia yksi-tyiskohtaisia esimerkkejä. Viitattakoon vain v. BONSDORFF, Åbo, 244. Ks. myös. Tukholman palosäätöä v. 1675. STIERNMAN, Samling IV, 102 ja seurr. — Tupakanpolttokielloista ks. Kokkolan r. 1695 20/5. Tällöin kiellettiin hampunkehrääjiä polttamasta tupakkaa kadulla, »kuten hei-dän tapansa on, kun he työskentelevät». Jos hampunkehrääjä tavattiin kadulla tupakoimassa, hän sai 1 hopeatalarin sakon, joka meni »köyhille tai yleisiin tarpeisiin.»

tamia porvareita. Palotarkastusta suorittava valiokunta oli syntynyt eri kaupunkeihin joko omalta pohjalta tai paikallisen esivallan, tavallisimmin käskynhaltijan tai maaherran toimesta. Näinollen onkin luonnollista, että käytännössä vallitsi melkoista kirjavuutta. Voi suorastaan sanoa, ettei ollut kahta kaupunkia, joissa palotarkastus olisi toimitettu samalla tavalla.

Luonnollista on, että palotarkastuksen ja yleensä palontorjunnan järjestelyssä noudatettiin kaupungin topografista korttelijakoa siten, että kukin kortteli (kaupunginosa) muodosti oman palopiirin. Tällaisen järjestelmän tapaa yleisenä saksalaisissa ja pohjoismaisissa kaupungeissa.¹ Niinpä Danzigissa kaupungin alue oli jaettu neljään palopiiriin korttelijaon mukaan, ja kukin kortteli oli jaettu ruotuihin siten, että kukin paloruotu (Rotte) käsitti 10 taloa.² Myös Suomen kaupungeissa näkee vastaavaa. Kortteli (kaupunginosa) muodosti yleisesti kaupungin palopiirin, joten kaupungissa oli tavallisesti 2—4 palopiiriä, pienissä kuitenkin vain yksi. Turussa oli 1630-luvun lopussa rakennuskollegion kertomuksen mukaan kahdeksan palopiiriä. Myöhemmin, v. 1664 laaditun palosäännön mukaan kaupunki, myös ei-porvareiden talot, oli jaettu ruotuihin siten, että 24 taloa muodosti yhden ruodun. Kuitenkin köyhien porvareiden talot oli laskettu vain $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ talon suuruisiksi, joten rasitukset jakaantuivat tasaisemmin.³

Kuten mainittiin, niin palotarkastuksen suoritusta varten palopiireihin määrättiin yleisissä raastuvankokouksissa tarkastusmiehet. Väliin tarkastusmiehet määrättiin vuodeksi kerrallaan ja seuraavana vuonna valittiin uudet miehet, väliin taas samat miehet pysyivät tehtävissään useita peräkkäisiä vuosia. Palotarkastajista käytettiin eri kaupungeissa vaihtelevia nimityksiä. Heidän lukumääränsä oli niinkään vaihteleva samoin kuin heidän tehtäviensä laatu. Huomautettakoon, että palokaluston hoitoon ja palonsammutuksen johtoon määrätystä henkilöstöstä käytettiin useasti samoja tai vastaavia nimityk-

¹ Jo Ruotsi-Suomen kaupunginlaki edellytti tämäntapaista järjestelyä. KL. Rakennuskaari, luku 22.

² SIMSON, Danzig I, 205. SIMSON huomauttaa, että tämä jako on ilmeisesti ollut porvarikaartien organisaation pohjana. Kööpenhaminasta ks. NIELSEN, Kjöbenhavn, 284—285.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 246. Vaasasta ks. Vaasan r. 1646 27/4.

siä kuin palotarkastajista, joten nimityksestä ei aina voi päätellä, kummastako henkilöryhmästä kulloinkin on kysymys.¹ Palotarkastuksen suorittajista käytetyistä nimityksistä tavallisimmat olivat paloherrojen ja palomestarien nimitykset, joista viimeksimainittu usein tarkoitti myös korttelin palonsammutuspäällikköä. Muista nimityksistä mainittakoon palotarkastuksen päämies, katsastusmies, palomies. Muutamissa kaupungeissa tapaa nimitykset savupiippujen tarkastaja, savupiippuherra ja katontarkastaja.²

Niissä kaupungeissa, joissa palotarkastukseen kiinnitettiin suurta huomiota, näkee raatimiehiä ja muurarimestareita asetetun osallistumaan tarkastuksiin tai valvomaan tarkastuksia, kun taas muutamissa kaupungeissa nämä tehtävät saatettiin jättää pelkästään kaupunginpalvelijain suoritettavaksi. Samasakin kaupungissa saatettiin eri aikoina käyttää toisistaan poikkeavia palotarkastusmenetelmiä, puhumattakaan siitä, että tarkastusvaliokunnan suuruus oli vaihteleva. Tällainen käytännössä vallitseva kirjavuus oli mahdollista juuri erityisten yleisten ja yksityiskohtaisten säännösten niukkuuden takia. Voi tehdä sen huomion, että 1600-luvun lopulla Pohjanmaan kaupungeissa oli yleensä yhtenäisempi ja tehokkaampi palotarkastusjärjestelmä kuin monissa muissa kaupungeissa. Todennäköistä on, että tämä oli maaherrojen, nimenomaan Johannes Graanin ansiota. Maaherrat näet yleisissä raastuvankokouksissa tavan takaa tähdensivät palotarkastusten ja samalla muiden palosäädösten tärkeyttä. Tavallisimpana tarkastusmiehistön kokoonpanona voidaan pitää palotarkastajistoa, johon kuului korttelia kohti yksi raatimies, kaksi tai kolme porvaria, näiden joukossa joku muurarimestari, ja apuna kaupunginpalvelija. Tällaisen tarkastusmiehistön tapaa 1600-luvulla Oulussa, Kajaanissa, Kokkolassa, Pietarsaareissa, Porissa, Raumalla, Vehkalahdella ja Sortavalassa.³

Tyypillisinä palotarkastusmiehistöinä esiteltäköön muuta-

¹ Ks. esim. v. BONSDORFF, Åbo, 247.

² Ks. esim. Pietarsaaren r. 1698 9/5.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 149, Oulun r. 1691 2/5, Kajaanin r. 1695 8/5, Kokkolan r. 1680 19/5, Pietarsaaren r. 1689 4/5, Porin r. 1691 29/4, Rauman r. 1687 18/4, Vehkalahden r. 1674 11/5 ja Sortavalan r. 1693 24/4.

mia Kokkolan palotarkastusvaliokuntia 1600-luvulta. 1660-luvulla tarkastuksen suoritti yksi raatimies kuuden porvarin avustamana.¹ Seuraavalla vuosikymmenellä palotarkastus oli annettu yläkaupungissa yhden raatimiehen, yhden muurarimestarin ja kuuden porvarin huoleksi, kun taas alakaupungissa palotarkastuksen suorittivat yksi raatimies, yksi muurarimestari ja viisi porvaria.² Vuodelta 1680 tiedetään, että tarkastuksen suoritti tällöin miehistö, johon kuului kaksi porvaria, kaksi muurarimestaria ja kaksi kaupunginpalvelijaa.³

Pienimpien kaupunkien palotarkastusmiehistö oli ymmärrettävästi pienempi ja tarkastusmenetelmät vaatimattomammat kuin suurissa. Niinpä esim. Lappeenrannassa 1600-luvun puolimaissa palotarkastus oli jätetty kahden kaupunginpalvelijan huoleksi.⁴ Kajaanin palotarkastuksen suoritti vastaavana aikana kaupunginpalvelija yhdessä muurarin kanssa, kunnes vuosisadan lopulla tuli tavaksi määrätä yksi raatimies valvomaan tarkastuksen tehokkuutta.⁵ Tyypillinen varuskuntakaupungin palotarkastusmenetelmä nähdään Käkisalmissa, missä v. 1663 kaksi kaupungin korpraalia muutamien sotamiesten kanssa toimitti tavanmukaisen palotarkastuksen.⁶

Kehittyneempää palotarkastusorganisaation astetta edustavat meikäläisellä maaperällä keskikokoisten kaupunkien, Porvoon, Helsingin, Porin ja Vaasan palotarkastusjärjestelmät. Näissä kaupungeissa oli palotarkastuksen palveluksessa ruotu- ja korttelimestareita edustamassa omaa ruotuaan ja kortteliaan ja antamassa apua tarkastusmiehille. Porvoossa oli 1600-luvun jälkipuoliskolla kuusi paloruotua, joissa kussakin oli palomestari. Tämän tehtävänä oli vuosittain tarkastaa uunit, savupiiput ja katot ruotunsa piirissä. 1660-luvulla Porvoon ruotumestarit saivat itse nimetä ruotunsa piiristä kaksi tai kolme tai »muutamia hyviä miehiä» avukseen tarkastusta suorittaessaan.⁷ Seuraavalla vuosikymmenellä Porvoossa oli tapana, että

¹ Kokkolan r. 1664 16/5.

² Kokkolan r. 1674 4/5.

³ Kokkolan r. 1680 19/5.

⁴ Lappeenrannan r. 1656 26/4.

⁵ Kajaanin r. 1662 23/4 ja 1695 8/5.

⁶ Käkisalmen r. 1663 27/4.

⁷ Porvoon r. 1666 7/5 ja 12/5, 1668 4/5. Vrt. HARTMAN, Borgå, 198–199.

tarkastuksen suorittivat kussakin ruodussa yksi raatimies yhden ruotumestarin (k.o. ruodun ruotumestarin) ja kahden porvarin kanssa, ja 1680-luvulla mainitaan tarkastusta johtavana raatimiehenä nimenomaan »rakennustoimen raatimies».¹ Vuosisadan viimeisinä vuosina Porvoon palotarkastusmiehistöön kuului raatimiehen ohella kustakin ruodusta kahdesta kuuteen porvaria, ja toimitusta avusti kaupunginpalvelija.² Voi tehdä sen havainnon, että palotarkastus asteittain siirtyi yhä enemmän maistraatin omaan valvontaan sensijaan, että aikaisemmin valvonnan painopiste oli ollut kortteleiden johtavilla miehillä, entisten paikallisjohtajien perillisillä.

Helsingissä oli erikoinen palotarkastaja, jona oli tavallisesti joku valpurinkokouksessa tähän tehtävään määrätty raatimies. Kaupungissa oli lisäksi neljä palomestaria, joista kaksi oli kaupungissa ja kaksi »suolla». Vuonna 1710 palopiirit määriteltiin tarkemmin. Kaupunki jaettiin tällöin neljään »palokortteliin», joista kukin sai palomestarin johtoonsa. Palomestarien tehtävänä oli ilmeisesti palonsammutuksen johdon ohella myös palotarkastus. Avuksi määrättiin neljä henkilöä »tarkastamaan taloja ja kattoja palovaaran takia» ja kolme »savupiippujen katselmusmiestä» sekä palokirjuri. Viimemainitun tehtävien laatua ei kuitenkaan voitane tarkoin määritellä. Ilmeisesti hänen tuli merkitä muistiin tarkastuksessa todetut puutteellisuudet. Järjestelmälle kuvaavaa on, että erikseen olivat vielä kahdesta neljään »palokalujen tarkastusmiestä».³ — Porissa tarkastusmiehistöön kuului vuosisadan puolimaissa kolme tai neljä jäsentä maistraatista ja neljä porvaristosta yhdessä asianomaisen paloruodun ruotu- tai korttelimestarin kanssa, joista viimeksimainittu oli samalla palonsammutuspäällikkö.⁴ Vuosisadan lopulla Porin palotarkastusmiehistöön kuului kaksi palomestaria (palonsammutuspäällikköä), neljä korttelimestaria, muurarimestari sekä kaupunginpalvelijat.⁵ Vaasassa oli 1690-luvulla kussakin korttelissa palotarkastusta suorittamassa yksi palomestari (palonsam-

¹ Porvoon r. 1670 2/5 ja 1684 7/5.

² Porvoon r. 1697 2/6.

³ EHRSTRÖM, Helsingfors, 59.

⁴ Porin r. 1646 4/5.

⁵ Porin r. 1691 29/4.

mutuspäällikkö) ja kaksi kortteli- eli ruotumestaria (qvarter- eller rotemestare).¹ Mainituissa kaupungeissa palotarkastuksen suoritus oli näinollen valtaosaltaan yhteisen porvariston valitsemien luottamusmiesten hallussa.

Turun ja Viipurin palotarkastusjärjestelmät eivät olleet sanottavasti kehittyneempiä kuin edellämainittujen keskikokoisten kaupunkien.² Kaupunki oli jaettu paloruotuihin, joista kutakin johti palomestari, apunaan ruotumestari. Ainakin Turun paloruodutus ilmeisesti vastasi porvarikaartin ruodutusta. Niinpä verraten usein näkee porvarikaartin upseereita johtamassa korttelinsa palotarkastusta.³ Palotarkastajat olivat arvovaltaisia porvareita, joukossa ainakin vuosisadan lopulla aina muurarimestareita asiantuntijoina. Milloin tarkastus katsottiin erikoisen tarpeelliseksi ja tärkeäksi, määrättiin valvojaksi kaupungin joku kunnallinen toimihenkilö. Niinpä näiden valvojien joukossa näkee vv. 1667 ja 1675 kaupunginvoudin ja kämnerin.⁴ Turussa määrättiin v. 1642 palo- ja savupiippuherrain nimittämisen yhteydessä, että yhden kaupungin etevimmistä porvareista (en bland de förnämste) tuli joka korttelissa valvoa tarkastusta. Ainakin 1670- ja 1680-luvuilla Turussa tapaa ylipalomestarin.⁵ Ilmeistä on, että Turun ylipalomestarella oli tehtäviä sekä palotarkastuksissa että palonsammutuksessa viimeainitun johdon muodostaessa kuitenkin hänen varsinaisen toimialansa. Vuonna 1691, jolloin maaherra erikoisesti teroitti mieleen palotarkastuksen huolellisuutta, määrättiin kirkkokortteliin tarkastusmiehiksi kämneri, puuseppä, muurari ja neljä porvaria, Mätäjärven kortteliin lasimestari ja viisi porvaria, luostarikortteliin kaupunginvouti, muurarien oltermanni ja neljä porvaria, Aningaisten eteläiseen kortteliin kaksi muurarimestaria ja seitsemän porvaria ja Aningaisten pohjoiseen kortteliin entinen kaupunginvouti, muurarimestari ja viisi porvaria.⁶

¹ Vaasan r. 1692 4/5.

² Viipurista ks. RUUTH, Viipuri, 284.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 246—247.

⁴ Turun r. 1667 7/8 ja 1675 5/5.

⁵ v. BONSDORFF, Åbo, 245. Tällainen toimihenkilö oli todennäköisesti palomestari Henrik Fleege, joka mainittiin palomestarina v. 1677. Turun r. 1677 2/5. Vrt. v. BONSDORFF, Åbo, 247, aliviitta 2.

⁶ Turun r. 1691 4/4.

Palotarkastajien tehtävänä oli käydä katsastamassa, että talojen uunit ja savupiiput olivat eheät ja nuohotut. Edelleen tuli tarkastaa kattojen kunto. Kelvottomat uunit, savupiiput ja katot oli määrättävä korjattaviksi. Edelleen palotarkastajien tuli katsastaa palonsammutusvälineet, ellei tähän tehtävään ollut määrätty erikoista henkilöstöä, ja valvoa, että maistraatin antamia palontorjuntaa koskevia määräyksiä oli noudatettu. Huomattakoon siis, että palotarkastusmiehistö velvoitettiin useasti samalla tarkastamaan myös palonsammutusvälineiden kuntoa, vaikka tätä velvollisuutta ei useasti erikoisesti mainittu. Kuitenkin esim. Tukholmaa varten v. 1675 annetussa yksityiskohtaisessa palosäännössä sanottiin, että palotarkastajien tuli »samassa tilaisuudessa tarkastaa palonsammutusvälineet.»¹

Useimmissa Suomen 1600-luvun kaupungeissa palotarkastajat velvoitettiin suorittamaan tarkastuskäyntinsä kerran vuodessa, s.o. pian valpurinmessun raastuvankokouksen jälkeen. Vain harvoissa tapauksissa näkyy tarkastuksia velvoitetun suorittamaan useammin.² 1630-luvulla suoritettiin Porissa ja Uudessakaarlepyyssä palotarkastus kolme kertaa vuodessa.³ Vuonna 1670 näkyy Porvoon ja Raahen palotarkastajat velvoitetun pitämään tarkastuksia neljä kertaa vuodessa.⁴ Tämä olikin vanhan kaupunginlain hengen mukaista. Laissa näet määrättiin palonsammutusvälineet tarkastettaviksi »voudin ja raadin» toimesta neljästi vuodessa.⁵ Mainittakoon myös, että Vaasassa velvoitettiin vuoden 1691 kevätkokouksessa palotarkastajat suorittamaan tehtävänsä »muutamia kertoja vuodessa.»⁶

Palotarkastajien valtuudet vaihtelivat melkoisesti eri kaupungeissa. Koska yleinen kaupunkilainsäädäntö ei antanut riittävän yksityiskohtaisia määräyksiä, joihin olisi voinut vedota, palotarkastajien valtuudet jäivät yleensä pieniksi. Tarkastusten tehokkuus näyttää usein riippuneen suurelta osalta tarkas-

¹ Tukholman palosääntö v. 1675, luku 2, kohta 9. STIERNMAN, Samling IV, 102 ja seurr.

² Eräissä Ruotsin kaupungeissa palotarkastus määrättiin suoritettavaksi ainakin kahdesti vuodessa. Ks. esim. Jönköpöngin palosääntöä v. 1692, luku 1, kohta 9. STIERNMAN, Samling V, 353—367.

³ Porin r. 1634 2/5 ja Uudenkaarlepyyn r. 1638 7/5.

⁴ Porvoon r. 1670 2/5 ja Raahen r. 1670 9/5.

⁵ KL. Rakennuskaari, luku 22.

⁶ Vaasan r. 1691 2/5.

tajien omasta arvovallasta. Selvää on, että tuhoisien tulipalojen jälkeen palotarkastuksiin suhtauduttiin yhteisen porvariston taholta vakavammin kuin sellaisina aikoina, jolloin nämä kysymykset eivät näyttäneet olevan ajankohtaisia. Yleistä oli, että korjaukset velvoitettiin tekemään 1—2 viikon aikana rangaistuksen uhalla. Tavallista oli, että palotarkastajille annettiin valta repiä rikkonaiset uunit ja savupiiput joko välittömästi tarkastuksen jälkeen tai määräajan kuluttua, ellei korjauksia ollut suoritettu. Joissakin tapauksissa, kuten esim. Vaasassa v. 1648, huolimattomat uhattiin vetää oikeuteen.¹ Helsingin raastuvassa päätettiin v. 1669, että ne, jotka eivät korjanneet rikkonaisia savupiippuja kahdeksan päivän kuluessa, tuomittiin 6 mk:n sakkoon, ja lisäksi rikkinäiset savupiiput määrättiin kaadettaviksi.²

Ohimennen mainittakoon, että palotarkastajille saatettiin antaa palotarkastuksen aikana suoritettavaksi muitakin tehtäviä. Niinpä Vaasan palotarkastajien velvollisuus oli v. 1648 katsastaa myös kaupungin sillat.³ Pietarsaaren palotarkastajat toimittivat useina keväinä samalla karjan luetteloinnin.⁴ Oulun palotarkastajat laativat muitakin luetteloita ja tarkastivat katujen kuntoa.⁵

Vaikkakin keväisissä raastuvankokouksissa lausuttiin isällisiä, usein ankariakin sanoja uunien, savupiippujen ja kattojen kunnostamisen ja palonsammutusvälineiden hoidon tärkeydestä, jopa uhattiin erilaatuisilla rangaistuksilla, ei tulos useinkaan ollut toivomusten mukainen. Väliin näkee maistraatin suorastaan valittavan sitä, että sen antamia paloturvallisuusohjeita ja -säädöksiä ei riittävästi noudatettu, vaan niitä päinvastoin väheksyttiin. Lukuisat surulliset onnettomuudet olivat laiminlyöntien seurauksina. Tällöin esivalta koetti ankaralla kädellä varoittaa porvaristoa, joka puolestaan pian unohti varoitukset. Niinpä muuan tammisaarelainen vaimo, joka kirkossa annetusta kiellosta piittaamatta v. 1675 sytytti tulen myrskyn riehuessa ja täten aiheutti suuren tulipalon, tuomittiin

¹ Vaasan r. 1648 1/7.

² Helsingin r. 1669 8/5.

³ Vaasan r. 1648 10/4.

⁴ Pietarsaaren r. 1694 21/5.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 150.

200 kuparitalarin korvauksiin.¹ Mainittakoon myös eräs Raahen maistraatin toimenpide v. 1684 palovaaran torjumiseksi. Tällöin, elokuun alussa maistraatti määräsi porvari Henrik Korsun yhdessä kahden kaupunginpalvelijan kanssa kiertämään kaupunkia ja tarkastamaan, ettei saunoissa puitu viljaa. Jos tällaista havaittiin, tuli vilja luovuttaa köyhille.² Suurten onnettomuuksien tapahduttua yleinen mielipide saattoi nousta kannattamaan palotarkastusten tehostamista. Tällöin näkee selkeästäkin, että porvari ilmiantoi naapurinsa, joka kehoituksista huolimatta ei ollut riittävästi noudattanut paloturvallisuusmääräyksiä.³ Turussa näkee, miten siellä v. 1686 porvareita suostettiin kehoitettiin ilmiantoihin, jos tulta havaittiin pidettävän purettaviksi tuomituissa uuneissa.⁴

Palotarkastajissa itsessään ei väliin näytä olleen riittävää harrastusta tärkeään tehtäväänsä. Senvuoksi saakin nähdä palotarkastajia syytettävän huolimattomuudesta, kuten esim. Turussa v. 1640 tai porvaria sakotettavan syystä, ettei hän suostunut ottamaan vastaan palotarkastajan tehtäviä, kuten Uudessa kaupungissa v. 1680.⁵ Väliin, kuten Turussa v. 1701, maistraatin oli pakko sakon uhalla velvoittaa porvareita ryhtymään palotarkastajiksi.⁶ Kuvaavia ovat Uudenkaupungin maistraatin palotarkastajille v. 1647 tarpeellisiksi katsomat ohjeet tarkastuksen suorittamisesta, jossa »ei tule ottaa huomioon kenenkään henkilöllisyyttä tai ystävyyttä».⁷ Inhimillistä on myös, että Turussa v. 1657 muuan porvari väitti palotarkastusmiehistössä olleen vihamiehensä repineen ilman aihetta hänen »hyvän, vain kolmen vuoden vanhan» uuninsa.⁸ Maistraatti lähettikin kaksi raatimiestä tutkimaan asiaa. Aivan harvinaisia olivat tapaukset, joissa porvari asettui vastustamaan palotarkastajien toimenpiteitä.⁹

¹ TAKOLANDER, Ekenäs, 319.

² Raahen r. 1684 25/8.

³ Ks. esim. TAKOLANDER, Ekenäs, 320.

⁴ Turun r. 1686 9/4.

⁵ Turun r. 1640 18/4 ja Uudenkaupungin r. 1680 22/5.

⁶ Turun r. 1701 26/4.

⁷ Uudenkaupungin r. 1647 20/3.

⁸ Turun r. 1657 24/3.

⁹ Ks. esim. Turun r. 1640 8/6.

Suomen 1600-luvun kaupungeissa nuohous oli yleensä kunkin talonomistajan oma velvollisuus.¹ Palotarkastusten yhteydessä todettiin, oliko nuohous tyydyttävästi suoritettu. Vaasan raastuvassa sanottiin v. 1691 nimenomaan, ettei mitään kunnallista nuohoustointia järjestetä, vaan kukin nuohotkoon itse savupiippunsa.² Kuitenkin näkyy Raahessa ainakin v. 1680 olleen kaupungin nuohooja, joka 2 kupariäyrin maksusta savutorvea kohti suoritti tehtävänsä.³

Uuden ajan alkupuolen aikaisella palotarkastuksen organisaatiolla oli kaupunkiyhteisöissä jo vanhat juuret. Järjestelmä oli sellaisenaan epäilemättä onnistunut, ja se täytti varmaankin tyydyttävästi tehtävänsä nimenomaan pienissä ylämaankaupungeissa, mikäli palotarkastajistolla oli riittävää arvovaltaa ja asiantuntemusta.

2. Palonsammutustoimi.

Tulipalon sattuessa kaupungin jokainen asukas oli velvollinen osallistumaan sammutukseen. Tämä oli entuudeltaan yleisenä periaatteena, jota keskieuropalaisissa ja pohjoismaisissa kaupungeissa noudatettiin. Niinpä uuden ajan alussa pohjoissaksalaisissa kaupungeissa kaikki asukkaat, eivät ainoastaan porvarit, vaan myös muut, kuten esimerkiksi papit ja munkit, kiiruhtivat palohälytyksen tapahduttua sammutustyöhön. Porvaristoon kuulumattomia ei pohjoissaksalaisissa kaupungeissa kuitenkaan tavallisesti laskettu paloruotuihin kuuluviksi.⁴ Muutamissa eurooppalaisissa kaupungeissa taas tietty porvariskerros, erikoisesti määrätty osa alemmaa porvaristoa, varta vasten

¹ Eräissä Ruotsin kaupungeissa nuohousaika oli palosäännön mukaan määrätty. Esimerkiksi Jönköpingissä piti nuohottaman kaksi kertaa vuodessa, maaliskuun viimeisenä ja lokakuun ensimmäisenä päivänä. Jönköpingin palosääntö v. 1692. STIERNMANN, Samling V, 353 ja seurr.

² Vaasan r. 1691 2/5.

³ Raahen r. 1680 10/5. Missä määrin kaupungin nuohousherrat (soteherrar), joita näkee Turussa ja joiden tehtävänä oli nuohouksen tarkastus, itse nuohosivat tarkastuskäynneillään, lienee vaikea todeta.

⁴ Ks. esim. SIMSON, Danzig I, 205. Ruotsista ks. esim. ALMQUIST, Göteborg II, 137.

velvoitettiin sammutustyöhön. Niinpä 1600-luvun Kööpenhaminassa palohälytyksen tapahduttua piti nimenomaan rakennusmiesten, muurarien ja kalastajien sekä laivamiesten kiiruhtaa palontorjuntaan.¹ Tukholmaa varten v. 1661 vahvistetun palosäännön mukaan ajurien tuli hankkia vettä ja kantajien, muurarien kisälleineen ja apumiehineen sekä rakennusmiesten piti ryhtyä sammutukseen. Oluenpanijain ja leipureiden, joiden joukosta palotointa varten valittiin kuhunkin kortteliin »kuusi hyvää miestä», velvollisuutena oli omassa korttelissaan kuljettaa paloruiskut onnettomuuspaikalle.²

Yleisenä periaatteena oli niinkään, että jokaisen kaupunkitalon omistajan velvollisuus oli hankkia taloaan varten tietyt palonsammutusvälineet. Vanhastaan oli myös vakiintunut tapa, että yhteisö kokonaisuudessaan tai sen tietty, topografiseen jakoon perustuva osa, hankki palonsammutusvälineitä nimenomaan k.o. palopiirin tarvetta varten.³ Palopiireihin yhteisö määräsi johtajat, palonsammutuspäälliköt, jotka olivat velvollisia huolehtimaan yhteisistä palonsammutusvälineistä. Niinpä esim. Turussa palonsammutuksen johtajina toimivat paloruotujen palomestarit, jotka kehoitettaessa olivat velvolliset tarkastamaan ruotunsa palonsammutusvälineet ja ilmoittamaan mahdolliset puutteellisuudet korttelinsa raatimiehelle.⁴

Ruotsi-Suomen kaupunginlaki sisälsi muutamia määräyksiä palonsammutuksesta.⁵ Niinpä mainittiin, että jokaiseen lakimääräisestä neljästä korttelista tuli valita vuosittain kaksi raatimiestä palonsammutuksen johtoon. Palon syttyessä piti kuuden näistä kahdeksasta johtomiehestä (Hofwutzmän), s.o. palolta säästyneiden korttelien johtomiehet ja yhden miehen kustakin talosta k.o. korttelien piirissä, saavuttava kirvein, sangoin, tika-puin ja palohaoiin varustettuna onnettomuuspaikalle. Muut kaksi, s.o. onnettomuuskorttelin palonsammutuksenjohtajat, velvoitettiin omaisuuden pelastamistyöhön. Edelleen palonsammutusmiehistön tuli tarvittaessa repiä läheisiä taloja. Ellei joku antanut repiä taloaan, seurasi 40 mk:n sakko. Yhtä suuri

¹ NIELSEN, Kjøbenhavn, 279.

² LUNDIN—STRINDBERG, Gamla Stockholm, 214—215.

³ Korttelijaosta ks. lähemmin ss. 131 ja seurr.

⁴ Turun r. 1698 7/7.

⁵ KL. Rakennuskaari, luku 22.

sakko uhkasi tehtävänsä laiminlyönyttä palonsammutuksenjohtajaa. Edelleen laissa lueteltiin ne palonsammutusvälineet, jotka piti olla jokaisessa talossa: seitsemän kyynärän pituiset palotikapuut, 12 kyynärän mittainen palohaka, palokirves, sanko ja vesitynnyri talon edessä. Erikoisen tärkeänä pidettiin vettä täynnä olevien palotynnyreiden pitoa. Laki määräsi 12 markan sakon sille, joka kaatoi aiheutta veden palotynnyristä.

Yleisen kaupunginlain määräykset palonsammutustoimesta sisältyivät myös v:n 1619 säädökseen.¹ Nämä määräykset eivät kuitenkaan sellaisenaan riittäneet etenkin suurille kaupungeille, vaan oli tarpeen antaa yksityiskohtaisia paikallisia määräyksiä. Tällaisia syntyikin uuden ajan alussa muutamia Ruotsi-Suomen suuriin kaupunkeihin, kuten on jo huomautettu. Verraten yksityiskohtaiset palosäännöt vahvistettiin Tukholmaa ja Jönköpingiä varten, edelliselle vuosina 1661 ja 1675, jälkimmäiselle v. 1692.²

Suomen 1600-luvun kaupungeissa paikallinen palontorjuntaa koskeva säädösten anto jäi hyvin vaatimattomaksi. Suomen kaupunkien palosäännöt rajoittuivat antamaan määräyksiä yleensä vain palovartiointista ja palonsammutusvälineistä eikä palonsammutuksen järjestelystä. Niinpä Turku varten vuosina 1638, 1664 ja 1678 annetut palosäännöt olivat suhteellisen niukkasanaisia eikä niissä annettu riittävän yksityiskohtaisia ja yhtenäisiä määräyksiä nimenomaan palonsammutuksen organisaatiosta.³ Tilapäisluontoisena lieenee pidettävä Turussa v. 1687 annettua määräystä, jonka mukaan kaupungin vapaa miesten (friborgare eller riskarlar) tuli kuljettaa paloruisku onnettomuuspaikalle ja käyttää sitä. Niinikään Uuttakaupunkia Raumaa ja Oulua varten annetut palosäännöt tähdensivät nimenomaan juuri palovartiointia ja palonsammutusvälineistön hankkimisen tärkeyttä.⁴

Suomen 1600-luvun kaupunkien kunnalliset palonsammu-

¹ V:n 1619 säädös, kohta 11.

² STIERNMAN, Samling IV, 102—103 ja V, 353—367. Näihin on esityksen varrella jo viitattu. Vrt. myös s. 208, aliviitta 2.

³ v. BONDORFF, Åbo, 246. DAHLSTRÖM, Åbo brand, 71—72. V:n 1678 säännöstä ks. Turun r. 1678 2/10.

⁴ Ks. yksityiskohtaisemmin KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 55—56, 195, LÄHTEENOJA, Rauma, 47 ja seurr. ja VIRKKUNEN, Oulu, 149 ja seurr.

tusvälineet olivat vaatimattomat. Ensinnäkin on huomattava, että ei ollut olemassa varsinaisia nimenomaisia määräyksiä, jotka olisivat velvoittaneet kaupungin hankkimaan tietyn suuruisen ja laatuisen palonsammutusvälineistön. Aikaisemmin katujen ja teiden kunnostamisjärjestelmiä käsiteltäessä todettiin, että mitä nimenomaan palonsammutusvälineiden hankkimiseen tulee, oli ilmeistä, että jo varhain yhteisö katsottiin velvolliseksi itse, julkisten varojen turvin, huolehtimaan yhteisen palonsammutusvälineistön hankkimisesta.¹ Suomen 1600-luvun kaupungeissa tämä käsitys näyttää olleen yleinen. Maistraatilla katsottiin siis olevan kiistaton oikeus asettaa porvareille rasituksia yhteisten palonsammutusvälineiden saamiseksi.²

Luonnollista on, että Turussa oli huomattavasti kehittyneempi palokalusto kuin maamme muissa kaupungeissa. Turussa kerättiin ainakin ajoittain »palokalustorahoja» palonsammutusvälineiden hankkimiseksi ja kunnostamiseksi.³ Turun vuoden 1664 palosääntö määräsi, että jokaisessa paloruodussa tuli olla mm. yksi palopurje, kangasämpäri ja keksi palohakoieneen. Vuonna 1680 päätettiin toivehikkaasti, että Turun jokaiseen paloruotuun hankittaisiin ensi tilassa paloruisku, mutta neljä vuotta myöhemmin tyydyttiin vaatimattomasti hankkimaan vain yksi ruisku. Seuraavana vuonna aiottiin hankkia neljän tynnyrin vetoinen malmiruisku 650 talarin hinnasta.⁴ Palokalusto oli kuitenkin yleensä ilmeisesti huono, sillä esim. erään vuodelta 1697 olevan tiedon mukaan kaupungin suuri ruisku oli ollut kauan epäkunnossa.⁵

Suomen muiden kaupunkien palokalusto oli huomattavasti heikompi kuin Turun. Niinpä Viipurin maistraatti ei esivallan kehoituksista ja useista tulipaloista huolimatta vielä v. 1684 ollut hankkinut ainoatakaan kelvollista paloruiskua. Myöskään Viipurin linnalla ei ollut varsinaista palonsammutuskalustoa. Vasta 1690-luvulla viipurilaiset talonomistajat velvoitet-

¹ Ks. s. 151. Palonsammutusvälineiden kehityksestä ks. AHLSTRÖM, *Handbok i eldsläcknings- och brandförsäkringsväsendet*, 16 ja 30.

² Ks. esim. ALMQUIST, *Göteborg II*, 20.

³ Ks. esim. Turun r. 1691 4/7.

⁴ v. BONSDORFF, Åbo, 247, DAHLSTRÖM, Åbo brand, 83.

⁵ Turun r. 1697 3/5.

tiin suorittamaan pieni maksu kaupungin yleistä palonsammutusvälineistöä varten.¹ Helsingissä ei ollut kelvollista paloruiskua edes vielä v. 1701, ja vasta seuraavana vuonna saatiin valmiiksi kunnollinen kaivo, jota voitiin käyttää myös tuiki tarpeellisenä palokaivona.² Rauman kaupunki oli 1600-luvun alussa hankkinut yleisiksi palokaluiksi neljä keksiä, myöhemmin lisäksi neljä palotikapuuta, joita kaikkia säilytettiin raatihuoneella.³ Vaasan yleinen raastuvankokous päätti tammikuussa v. 1672, että seuraavana kesänä ostetaan ensimmäinen paloruisku yhteistä käyttöä varten 100 hopeatalarilla. Itse asiassa ruiskua ei kuitenkaan silloin vielä ostettu.⁴ Oulun kaupunki kustansi kortteleiden palokeksit ja palokirveet, kun taas muiden palonsammutusvälineiden hankinnasta talonomistajien tuli itsensä huolehtia.⁵ Kokkolassa päätettiin v. 1692 yleisessä raastuvankokouksessa valtuuttaa kolme porvaria ostamaan yleistä tarvetta varten pieniä paloruiskuja, yksi kuhunkin kortteliin.⁶

Eräissä sosiaalisesti kehittyneissä Euroopan kaupungeissa maistraatti velvoitti uuden ajan alussa yhteisen porvariston tai sen määrätyn osan palonsammutusharjoituksiin. Niinpä esimerkiksi Kööpenhaminassa oli 1600-luvun puolimaissa noin 90-miehinen, porvareista muodostettu palokunta, johon kuului-
vat korttelien, palomestarit ja kustakin korttelista 10 muuraria ja rakennusmiestä. Tämän palokunnan tuli kaupunginpäällikön (Stadshauptmanden) johdolla kerran vuodessa kokoontua harjoituksiin. Kööpenhaminassa palomestarien vaivat palkittiin antamalla heille helpotuksia muista rasituksista. He saivat mm. vapauden majoituksesta ja ns. pienestä vahdista.⁷ Suomen kaupunkeihin ei 1600-luvun kuluessa muodostunut varsinaisia palokuntia. Luonnollista on, että palonsammutuksen tehokkuus tästä melkoisesti kärsi. Suurtulipalojen yksityiset kuvaukset

¹ RUUTH, Viipuri, 402. Huomattakoon maaherra Lindhjelmin osuus.

² EHRSTRÖM, Helsingfors, 58 ja seurr.

³ HÖGMAN (RIHTNIEMI), Rauman kaupungin historia I, 147—148. LÄHTEENOJA, Rauma, 47.

⁴ ASPELIN, Vasa, 475.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 149.

⁶ Kokkolan r. 1692 23/5.

⁷ NIELSEN, Kjøbenhavn, 284—285.

antavat tästä selviä esimerkkejä. Suomen kaupunkien maistraatit tyytyivät vain antamaan kehoituksia palonsammutukseen osallistumiseen ja vain harvoin annettiin ohjeita palonsammutuksen tekniikasta.¹ Palonsammutuksessa kunnostautuneille yhteisö saattoi esittää kiitollisuuttaan. Mainittakoon vain eräs tällainen esimerkki Viipurista vuodelta 1698. Maistraatti päätti tällöin, »että ne seitsemän miestä, jotka olivat osoittaneet suurta ahkeruutta Siikaniemen tulipalon sammuttamisessa, saavat yhteensä 7 kuparitalaria, jotta siten innostetaan toisia-kin sellaisissa tapauksissa osoittamaan suurta ahkeruutta ja työteliäisyyttä.»²

Palonsammutustoimen organisaatio Suomen 1600-luvun kaupungeissa olikin edelläesitetystä syistä melkoisen heikko. Onnettomuuden tullen porvaristoa ei saatu silloisen järjestelmän vallitessa riittävän nopeasti tehokkaaseen ja määrätietoiseen sammutustyöhön. Yhteisö ei riittävän voimakkaasti tukenut palonsammutustoimen kehitystä, sillä ei ollut edes erikoistuneita, vapaaehtoisia palomiehistöjä, jollaiset ennen pitkää osoittautuivatkin erittäin tarpeellisiksi ja joiden toiminta merkitsi aikanaan suurta edistysaskelta kaupunkiemme palotoimen alalla. Luonnollista on myös, että vesijohtolaitoksen puute asetti huomattavia rajoituksia tehokkaalle palonsammutustoimelle.³

3. Palovahinkojen korvaus.

Pohjoismaissa oli maaseudulla jo varhain kehittynyt palovahinkojen yhteinen korvausjärjestelmä kihlakunnan puitteissa. Tulipalovanhingon sattuessa tapaus tutkittiin ja käräjillä päätettiin vahinkojen korvaamisesta, mikä tavallisesti tapahtui

¹ Jönköpingin palosäännössä, johon jo aiemmin on viitattu, annettiin ohjeita mm. jälkisammutuksesta. Jönköpingin palosääntö v. 1692, luku 3, kohta 1.

² Viipurin r. 1698 19/3. Jönköpingin palosäännön mukaan pahanilkinen ja vastusteleva henkilö voitiin palon aikana panna kaupungin vankilaan. Jönköpingin palosääntö v. 1692, luku 2, kohta 3.

³ Vesijohtolaitoksen historiasta ks. s. 148, aliviitta 4.

siten, että jokainen talonpoika suoritti paloapua kussakin tapauksessa erikseen sovitun määrän.¹

Pohjoismaiden kaupunkiyhteisöissä palovahinkojen korvaamista ei sitävastoin suoranaisesti katsottu yhteisön velvollisuudeksi. Tällainen järjestelmä tuli Euroopan kaupungeissa yleensäkin verraten myöhään käytäntöön. Niinpä Englannissa järjestettiin kaupunkien palovakuutustoimi vasta 1600-luvun lopussa, ja Ruotsissa tällaiseen järjestelyyn ryhdyttiin 1700-luvulla.² Kaupunki katsoi pitävänsä asiasta huolta ensi sijassa siten, että rakennustoimen valvonta järjestettiin mahdollisimman tehokkaaksi. Palovaaran ehkäisytöimenpiteitä säättämällä yhteisön katsottiin riittävästi kiinnittävän huomiota palontorjuntaan. Yleisessä kaupunginlaissa ei ollut erikoisia määräyksiä palovahinkojen korvauksesta. Mainitussa laissa sanottiin vain, että ne talot, jotka on revitty palon leviämisen estämiseksi, korjataan yhteisin voimin.³ Eräiden paikallisten palosääntöjen mukaan palonsammutuksessa vioittuneet tai tuhoutuneet palonsammutusvälineet joutuivat yhteisön korvattaviksi.⁴

Suurten palovahinkojen sattuessa kaupunki saattoi anoa kruunulta (resp. muulta esivallalta) verovapautta tai veronalennuksia.⁵ Vastaavasti yksityiset porvarit saattoivat anoa paloapua kruunulta. Viimemainituissa tapauksissa maistraatti antoi pyynnöstä todistuksen kärsittyjen vahinkojen laadusta ja suuruudesta.⁶ Palovahinkoja kärsinyt saattoi anoa kruunulta hel-

¹ Tästä oli määräyksiä mm. maanlaissa.

² DAHLSTRÖM, Åbo brand, 121.

³ KL. Rakennuskaari, luku 22.

⁴ Jönköpingin v. 1692 vahvistetun palosäännön mukaan nämä varat tuli ottaa kaupungin kassasta. Jönköpingin palosääntö v. 1692, luku 3, kohta 3.

⁵ Mainittakoon, että Viipuria v. 1594 kohdanneen tulipalon johdosta Kaarle-herttua ja Tukholman porvaristo lahjoittivat Viipurin kaupungille rautaa ja kuparia. Ks. RUUTH, Viipuri, 145, aliviitta 3. Porista ks. RUUTH, Pori, 157.

⁶ Esimerkkeinä tällaisesta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 123 ja seurr., v. BONSDORFF, Nyen, liite 18. Nevanlinnan porvarien anomus kuninkaalle v. 1681, koskien lisenssihuojennusta. RR 1616 23/8, koskien Viipurin porvari Hannu Maununpojan paloapuanomusta. VA. Kaupunkien valit. Pori. Ote Porin r. 1620 12/9.

potusta myös kaupungin omista rasituksista.¹ Valtiovallan taholla suhtauduttiinkin usein myötämielisesti perusteltuihin avustusanomuksiin.²

Palovahinkojen johdosta suoritettavat tutkimukset olivat maistraatin tai, kollegiojaon vallitessa, rakennustoimikollegion huolena. Tarvittaessa voitiin kutsua k.o. palomestarit olemaan läsnä palokatselmuksessa. Niinpä esim. Turussa kutsuttiin v. 1678 marraskuun 11 päivänä kaikki palo- ja ruotumestarit kuultaviksi syyskuussa tapahtuneen tulipalon johdosta. Katselmuksen piti rakennuspormestari kollegioineen.³ Katselmuksessa noudatetut menetelmät näyttävät Suomen kaupungeissa olleen vakiintumattomia ja kirjavina. Yksityisenä esimerkkinä viitattakoon Turun porvarin Henrik Teurastajan palovahinkojen katselmukseen v. 1698.⁴ Henrik anoi maistraatilta katselmuksen pitoa ja hänelle »myönnettiin muutamia arviomiehiä hänen pyynnöstään».⁵

Luonnollista on, että kaupunkiyhteisöt mahdollisuuksien mukaan eri tavoin vapaaehtoisesti koettivat tukea palovahinkoja kärsineitä jäseniään. Suomen kaupunkeihin ei 1600-luvulla kuitenkaan kehittynyt yleistä, määriteltyä avustusjärjestelmää, vaan kussakin tapauksessa meneteltiin paikallisten olosuhteiden mukaan. 1600-luvun lähteissä on tällaisista tapauksista säilynyt suhteellisen niukkoja tietoja. Ilmeisesti oli tavallista, että talonsa tulipalossa menettäneelle porvarille hankittiin talkoilla rakennusaineita. Esimerkkinä mainittakoon, että Sortavalan porvarille Petter Walliukselle annettiin syksyllä v. 1687 uuden talon rakentamiseksi jokaisesta talosta yksi rakennus-

¹ Ks. Turun porvarin B. Gebhardin anomusta kuninkaalle v. 1682. VA. Kaupunkien valit. Turku. B. Gebhardin päiväämätön anomus. Liite: Maistraatin todistus 1682 10/5, koskien B. Gebhardin palovahinkoja.

² Esimerkkinä ks. RR 1616 23/8, koskien Viipurin porvari Hannu Maununpojan paloapuanomusta. Hannu sai 50 talaria Viipurin tullituloista. — Ks. myös RUUTH, Viipuri, 285.

³ Turun r. 1678 14/11.

⁴ Turun r. 1698 27/8.

⁵ Erikseen on mainittava paloapukeräykset läänin tai useampien läänien puitteissa, joskus koko valtakunnan puitteissa suuria vahinkoja kärsineille. Ks. esim. v. BONSORFF, Åbo, 125—126. Raahen r. 1673 26/5 (Professori Aksel Kempen hyväksi toimitettu keräys).

hirsi.¹ Suurten, useita taloja tuhonneiden tulipalojen vaurioiden korjaamiseksi oli selvää, että palaneiden julkisten rakennusten jälleenrakentaminen oli ensi sijassa niiden huolena, jotka olivat palolta säästyneet. Niinpä Raumalla v. 1682, jolloin kaupungissa oli ollut tuhoisa tulipalo, »ne porvaristosta, jotka eivät olleet kärsineet mitään vahinkoa, lupasivat hyvántahtoisesti hankkia hirsii kellotapuln ja kirkkosillan jälleenrakentamiseen.» Kuvaavaa on, että kesti varsin kauan, ennenkuin nämä lupaukset edes osittain täytettiin.² Ei kuitenkaan tule unohtaa, että lukuisissa tapauksissa yhteinen porvaristo auliisti riensi antamaan apuaan vahinkoa kärsineille, jolloin yksityisen porvarin kärsimät vahingot korvattiin yhteisin, vapaaehtoisin voimin.

Jos tarkastelee Suomen 1600-luvun kaupunkien muodoiltaan kirjavaksi todetun palotoimen organisaatiota, voi siinä todeta melkoista keskittämättömyyttä. Tyypillinen esimerkki keskittämättömästä palotarkastusjärjestelmästä on Helsingin palotarkastusjärjestelmä, jonka pääpiirteet esitettiin edellä. Saman piirteen tapaa myös muualla pohjoismaissa. Niinpä voi todeta, ettei useassa tapauksessa palonsammutuksen johtoa ollut riittävästi keskitetty. Jönköpingin palosäännössä sanottiin mm., että kaupungin maistraatin, »jonka on oltava ensimmäisenä palopaikalla», »on ahkerasti neuvoteltava palomestarien kanssa» sammutustoimenpiteistä.³

Voi myös todeta, että valtiovalta kiinnitti 1600-luvulla suurta huomiota kaupunkien palotoimen järjestelyyn. Useassa tapauksessa valtiovalta oli aloitteentekijänä. Maaherrat kiinnitivät tarkastusmatkoillaan suurta huomiota kaupunkien yleiseen paloturvallisuuteen ja tarpeen tullen tarttuivat asiaan. Tämän huomaa erikoisesti Turussa (nimenomaan Pietari Brahe ja maaherra Lauritsa Creutz nuorempi) ja maaherra Graanin aikana Pohjanmaan kaupungeissa sekä Viipurissa maaherra Lindhjelmin päivinä.⁴

Maistraatin arvovalta ei aina riittänyt tehokkaan palon-

¹ Sortavalan r. 1687 26/10.

² Rauman r. 1682 30/10 ja 11/12.

³ Jönköpingin palosääntö v. 1692, luku 2, kohta 9.

⁴ Ks. lähemmin v. BONSORFF, Åbo, 246, 248—249. RUUTH, Viipuri, 402.

torjuntajärjestelmän toteuttamiseen. Niinpä on kuvaavaa, miten maaherra Harald Oxe muistutti v. 1675 Turun maistraattia vakavaan sävyyn palosäädösten ja niiden noudattamisen valvonnan tärkeydestä. Maaherra mm. kehoitti esimerkin vuoksi tehokkaasti rankaisemaan tottelemattomia.¹ Monin paikoin palosäädökset näkyvät jääneen melkoiselta osalta vain suunnitelmiksi, joita varsin vähän pystyttiin toteuttamaan. Kuten jo alussa todettiin, niin inhimillinen huolettomuus saattoi aikanaan perin tärkeiksi havaitut säädökset helposti unohtuiksi, kunnes äkkiarvaamatta kohdanneet onnettomuudet uudelleen toivat palontorjuntatoimen järjestelyn kirvelevän ajankohtaiseksi.

¹ Turun r. 1675 3/5.

VI. Yleisten rasitusten arviointia.

Edellisissä luvuissa on käsitelty porvareiden erilaatuisia yleisiä rasituksia. Seuraavassa esitetään lyhyt yhteenveto yleisistä rasituksista ja kiinnitetään huomiota rasitusten jakaantumiseen eri porvariskerrostojen kesken. Huomattakoon, että porvaristoon kuulumattomat saattoivat muodostaa melkoisen osan kaupungin väestöstä. Niinpä Turussa oli yli $\frac{1}{3}$ sellaisia, jotka eivät olleet porvareita.¹

Yhteisöjen jäsenten tapaan myös porvarit olivat velvollisia tiettyihin yleisiin rasituksiin, jotka olivat omalaatuisia, ymmärrettävästi maaseutuyhteisöjen yleisistä rasituksista osittain poikkeavia. Porvareiden yleiset rasitukset olivat joko kaupungin eli ns. porvarillisia rasituksia tai kruunun rasituksia. Yleiset, yhteiset rasitukset liittivät yhteisten oikeuksien ohella porvariston yhtenäiseksi korporaatioksi. Jo aikaisemmin mainittiin, että lain ja muiden säännösten mukaan porvariksi aikovan oli pystyttävä vastaamaan porvarillisista rasituksista kuuden vuoden ajan.² Huomautettakoon myös, että jos porvari tahtoi pois kaupungista sanomatta irti porvariuttaan, niin hänet katsottiin edelleen rasitusvelvolliseksi, nimenomaan verovelvolliseksi.³

Yleisten rasitusten käsite ja piiri eivät enenkään varhaisempina aikoina olleet tarkasti määriteltävissä. Tällainen määrittely tuli kuitenkin jo varhain ajankohtaiseksi nimenomaan silloin, kun käsiteltiin mahdollista vapauttamista yleisistä rasituksista. Varsinaisen aktiivisen porvariston ja muun kaupunkiväestön

¹ Ks. lähemmin VOIONMAA, Turun kansanluokat v. 1635, 135—142. Viipurista ks. RUUTH, Viipuri, 179.

² Vrt. HALILA, Kunnallishallinto I, 211.

³ Tällainen päätös tehtiin v:n 1668 valtiopäivillä. Vero voitiin ulosmitata a.o. porvarin jättämästä omaisuudesta. Ks. esim. ALMQUIST, Göteborg I, 447.

vastakkaisuus ilmeni selvästi juuri yleisistä, etenkin porvarillisista rasituksista puheenollen. Maistraatti ja yhteinen porvaristo ymmärrettävästi pyrkivät siihen, ettei yleisiä rasituksia liian yksipuolisesti samaistettu porvarillisiin rasituksiin.¹

Vapautus eri rasituksista oli käytännössä hyvin vaihteleva, kuten edellä eri yhteyksissä on jouduttu toteamaan. Kaupunginlain mukaan jokainen »kaupungissa rakentava» oli rasitusvelvollinen.² 1500-luvulla oli periaatteena, että kaikki porvarillisia elinkeinoja harjoittavat olivat velvollisia osallistumaan porvarillisiin rasituksiin. Vapautettuihin kuuluivat ne, jotka yksinomaan olivat palkannauttijoita tai elivät veroistaan, aateliset, kruunun ja kaupungin virkamiehet ja toimihenkilöt, papit, koulujen opettajat, palvelusväki ja päiväpalkkalaiset. Aatelin rasitusvapaus vakiintui 1600-luvulle tultaessa. Niinpä aatelistolle v. 1617 annettujen privilegioiden mukaan aateliset vapautettiin »kaikista kruunun ja kaupungin rasituksista», elleivät he harjoittaneet porvarillisia elinkeinoja.³ Papistolle v. 1650 annetuissa privilegioissa kaupungissa sijaitsevat piispantalot, koulumestarintalot ja pappilat vapautettiin kestityksestä, majoituksesta, laivamiehenotosta, kaupunginaidan kunnostamisesta, vartioinnista »samoin kuin muista porvarillisista rasituksista, olkoot ne mitä hyvänsä.» Mikäli pappissäättyyn kuuluva ei harjoittanut porvarillisia elinkeinoja, oli hän vapautettu myös kaupungissa olevien talojensa, peltojensa, kaalimaidensa jms. osalta vastaavista rasituksista. Myös ne maalaispapit, jotka lastensa koulutuksen takia olivat hankineet kaupunkitaloja, olivat vastaavasti vapaat. Mainittakoon, että v:n 1619 säädös ulotti vastaavat helpotukset myös kruunun aatelittomiin toimihenkilöihin. Tätä säädöksen määräystä nou-

¹ Vrt. ASCHERHOU, *Norske kommuner*, 115.

² »var man, i staden om bygger». KL. Kuninkaankaari, luku 19.

³ Ks. lähemmin esim. SCHALLING, *Utredning angående väghållningsbesväret*, 11. Saksalaisessa kaupunkimaailmassa oli vanhastaan tapana, että kaupungin toimihenkilöt, etenkin maistraatin jäsenet, oli vapautettu porvarillisista rasituksista. TOBERG, *Die Lübecker Kämmerer*, 21. BUNGE, *Quellen*, 247. Vrt. HALILA, *Kunnallishallinto I*, 114, 130. Vapautus yleisistä rasituksista merkitsi esim. kaupungin toimihenkilöille huomattavaa helpotusta. Tämä saattoi aiheuttaa epäkohtia verorasituksen jakaantumisessa, mistä on jo aiemmin huomautettu. Ks. s. 101, aliviittoa 1. RUUTH, *Viipuri*, 400—401.

datettiininkin käytännössä. Poikkeuksen tekivät vain manttaali-rahast, joista vain aateliset ja vuodesta 1685 lähtien yliopiston opettajat ja virkamiehet olivat vapaat. 1600-luvun lopulla määrättiin sekä aatelisille että aatelittomille muutamia porvarillisia rasituksia. Vuoden 1673 kauppasäännön mukaan kauppa harjoittavat aateliset velvoitettiin eräisiin ei-henkilökohtaisiin rasituksiin.¹ Huomattava on, että mikäli esim. kaupungin omat toimihenkilöt vapautettiin yleisistä rasituksista, tämä ei tavallisesti koskenut, ellei nimenomaan mainittu, ylimääräisiä veroja, joita sota-aikoina saattoi olla verraten runsaasti.

Porvarillisiin rasituksiin kuului velvollisuus ottaa vastaan kaupunkihallinnollisia toimia ja velvollisuuksia, osallistuminen yleisiin töihin, vartiointi- ja palonsammutusvelvollisuus, kaupunginaidan kunnossapitovelvollisuus, tien- ja kadunhoitovelvollisuus, tietyissä tapauksissa kyyditysvelvollisuus sekä porvarillisten verojen ja suoritusten maksuvelvollisuus.

Kruunun rasituksiin, jotka etenkin suurvalta-aikana olivat useasti hyvin raskaat, kuului ensi sijassa välillinen ja välitön verotus, joka 1600-luvulla huomattavasti kasvoi.² Niinpä 1600-luvun alkupuoliskon aikana otettiin käytäntöön karjavero ja myllytulli sekä eräitä aksiiismaksuja. Kruunu saattoi vaatia myös kyydityksiä ja yleisiä töitä, ellei kaupungin privilegioissa nimenomaan mainittu vapautusta sanotuista velvollisuuksista. Mainittakoon, että Viipurin privilegioissa v. 1542 sanottiin, että kaupunki on vapaa muusta kyydityksestä paitsi kruunun virkamiehille toimitettavasta.³ Viipurin v. 1600 saamissa privilegioissa huomautettiin, että porvarit ovat vapaat kruunun rahdeista paitsi »rehellistä maksua vastaan».⁴

Luonnollista on, että etenkin suurvalta-aikana kaupungit joutuivat eri tavoin antamaan apuaan valtakunnan maa- ja merivoimien hyväksi. Kaupungeilta vaadittiin sotaveroja ja

¹ Ks. lähemmin STIERNMANN, Samling IV, 12. v. BONSORFF, Åbo, 392.

² Aikaisemmin, kunnallistalouden yleisen kehityksen esittelyn yhteydessä, on verrattu kruunun ja kaupungin verorasituksia toisiinsa. Ks. s. 60.

³ RUUTH, Viipuri, 167, aliviitta 2.

⁴ RUUTH, Viipuri, 168, aliviitta 2. Linnoitustyövelvollisuudesta ks. esim. RUUTH, Viipuri, 158.

lainoja, rahteja ja linnoitustöitä.¹ Lisäksi kaupungit joutuivat majoittamaan sotaväkeä, hankkimaan muonaa ja luovuttamaan aluksia ja ajoneuvoja kruunun käyttöön.² Majoituksen järjestyä ja tarvikkeiden luovutusta johti ja valvoi maistraatti kaupunginvoudin ja ruotu- sekä korttelimestarien avulla.³ Tavallisimmin majoitettaville annettiin sekä ruoka että asunto, mutta, kuten v. 1638 annettu kuninkaallinen määräys mainitsi, porvari saattoi luovuttaa vain asunnon ja antaa muonarahaa 6 hopeaäyriä vuorokautta kohti.⁴

Merikaupungit voitiin velvoittaa myös meriväen hankintaan valtakunnan merivoimia varten.⁵ Örebron valtiopäivillä v. 1610 porvaristo suostui siihen, että porvaristo jaettiin kymmenmiehiin ruotuihin, joista jokaisen velvollisuus oli hankkia kelvollinen laivamies. Kruunu otti vv:n 1612 ja 1617 valtiopäivien päätösten mukaan huolehtiakseen laivamiehistä kesällä, kaupungit taas talvella.⁶ Sopimus tulkittiin tavallisesti siten, että joka kymmenes kaikista kaupunkilaisista, ei ainoastaan porvareista, vaan myös muista kaupunkilaisista aatelista ja papista lukuunottamatta, otettiin laivamieheksi. Käytäntö vei puolestaan siihen, että useasti laivamieheksi kirjoitettiin kaupunkiväestön »pohjasakkaa», velallisia, mellastelijoita, viettelijöitä, patustelijoita, irtolaisia jms. Vakainainen laivamiehenpito tuli kaupungeissa pysyväksi jo aikaisemmin kuin maaseudulla.⁷ Tarpeen vaatiessa

¹ Pakollisista sotalainoista ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 90—91.

² Majoituksesta ks. myös HARTMAN, Borgå, 175 ja seurr. RUUTH, Pori, 82 (»till säng och kost»). Muonanhankinnasta ks. v. BONSORFF, Åbo, 399.

³ Eri menetelmistä ks. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 91. Niinpä voitiin määrätä, että kukin porvari majoitti sotilaita yhtä monta päivää kuin hänellä oli veroäyriä neljänneksiä.

⁴ STIERNMAN, Samling II, 113—114.

⁵ 1500-luvusta ks. esim. RUUTH, Åbo, 280—281. Laivamiesten kutsunnoista on tehty selkoa jo aikaisemmin. Ks. HALILA, Kunnallishallinto I, 277 ja seurr.

⁶ STIERNMAN, Beslut I, 640, 718. Sopimus vakinaisesta laivamiehenpidosta otettiin käytäntöön lähivuosina, esim. Viipurissa v. 1614. RUUTH, Viipuri, 226.

⁷ Ks. lähemmin KORHONEN, Hakkapeliittain historia I, 388, ZETTERSTEN, Flottan, passim, RABENIUS, Om båtmanshållet, 19—20.

kaupungit voitiin velvoittaa hankkimaan myös ratsu- ja jalkaväkeä.¹

Kuten jo edellä huomautettiin, niin laivamiehet majoitettiin purjehduskauden päätyttyä tavallisesti porvareiden luokse. Myös laivamiesten majoituksen järjestelystä huolehtivat yleensä ruotu- ja korttelimestarit maistraatin ja kaupunginvoudin valvonnan alaisina. Lisäksi porvareilta kannettiin varoja laivamiesten huoltoa varten. Vihdoin v. 1681 järjestelmää muutettiin sikäli, että porvaristo veloitettiin maksamaan erikoista laivamiesveroa laivamiesten hankinnan asemesta.² Esimerkkinä laivamiesruodutuksesta mainittakoon Helsingin laivamiesruotujako v. 1697. Kaupunki oli jaettu 10 ruotuun, joista kukin maksoi laivamiesveroa 60 kuparitalaria. Ruotujen porvariluku oli vaihteleva porvareiden varallisuuden perusteella. Niinpä ensimmäisessä ruodussa oli 5, toisessa 7, kolmannessa vain 3, mutta neljännessä, missä asui köyhiä porvareita, sensijaan 33 porvaria.³

Todettaessa, että 1600-luvun kaupunkiyhteisöjen yleiset rasisitukset olivat lukuisia, kirjavia ja keskittämättömiä, joutuu kysymään, olivatko rasisitukset mahdollisimman tasapuolisesti jakaantuneet eri porvariskerrostojen suorituskyvyn mukaisesti? Tähän voi vastata myönteisesti, sillä esim. ne tyytymättömyyden ilmaukset, joita 1600-luvulla tapaa yleisten rasisitusten, etenkin verotuksen jakaantumisesta, olivat luonteeltaan useimmissa tapauksissa puhtaasti persoonallisia.

Mitä ensinnäkin vanhimpiin porvaristolta kannettaviin tuloihin tulee, ne olivat luonteeltaan sellaisia, että ne jakaantuivat verraten tasaisesti eri porvariskerrostojen kannettavaksi. Niinpä

HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 163. Laivamiehenpitovelvollisuutta voitiin tarpeen vaatiessa myös lisätä.

¹ Yksityistapauksista ks. esim. RUUTH, Pori, 152.

² Laivamiesveroa kannettiin henkilöluvun mukaan, mikä köyhissä porvareissa herätti vastustusta. Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 182. Uudessakaupungissa ehdotettiin, että veroa kannettaisiin yleisen taksoituksen mukaan. Riidoista kruunun kanssa ks. esim. HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 160. Turusta ks. v. BONSORFF, Åbo, 396 ja seurr.

³ VA. Kaupunkien valit. Helsinki. Laivamiesruotuluettelo 1697 13/10. Perusteista ks. myös HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 163.

esim. porvariusrahan suuruus oli yleensä vaihteleva a.o. porvaritulokkaan maksukyvyyn mukaisesti. Tontti- ja maatalousverot olivat niinikään tasapuolisia. Taksoitettavat verot, joista merkittävin oli kontributio, voitiin luonnollisesti jaoitella porvariston maksettavaksi siten, että kukin porvari joutui suorittamaan sitä maksukykyään vastaavan määrän. Näin voi yleensä todeta menetellyksi.¹ Vastaavaa voi sanoa myös sotilasrasituksen jakaantumisesta.²

Sitävastoin eräät uudet verot, nimenomaan kauppaverot ja aksiisit, olivat luonteeltaan sellaisia, että ne rasittivat vain tiettyä osaa räsitusten kantamiseen kykenevästä porvaristosta. Tällaisten verojen ja räsitusten olemassaolo oli kuitenkin ymmärrettävä ja oikeutettu, sillä juuri a.o. elinkeinot, nimenomaan kauppa, olivat kaupunkien keskeisimpiä ja huomattavimpia. On myös muistettava, että kaupanteko oli itse asiassa erikoinen etuoikeus. Sitä ei saanut kuka tahansa harjoittaa, vaan aikakauden periaatteiden mukaan kauppa jaoitettiin tietyille porvareille. Tämä merkitsi kaupanharjoittajille merkittäviä etuja, joten he olivat ymmärrettävästi velvollisia kaupanteko-oikeuden suuruuden mukaisesti maksamaan veroa oikeuksistaan ja eduistaan. Edellä on jo huomautettu, että käsityöammatteja ei yleensä verotettu vastaavalla tavalla. Tämä ei kuitenkaan käytännössä merkinnyt mitään helpotusta käsityöläisille, sillä nämä elinkeinonharjoittajat, jotka taloudellisesti olivat usein verraten vaatimattomassa asemassa, joutuivat muulla tavoin antamaan osuutensa yhteisön yleisiin räsituksiin suorittamalla muita rahaveroja ja yleisiä töitä.³

Köyhimmät porvarit eivät tavallisesti maksaneet juuri lainkaan rahaveroja.⁴ Sensijaan käytäntö oli luonnollisesti jo varhain johtanut siihen, että useat yleiset työt säilytettiin nimenomaan sellaisille porvareille, jotka syystä tai toisesta eivät maksaneet rahaveroja tai maksoivat sellaisia vain vähän. Tällä

¹ Ks. ss. 91 ja seurr. Porvareiden maksettavaksi määrätyillä veroilla ei ollut maaseudun verojen tapaan suurta taipumusta »jäättyä» todellisia olosuhteita vastaamattomiksi.

² Paloruotuihin perustuvien räsitusten jakaantumisesta ks. s. 210.

³ Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 151.

⁴ Palvelusväen tilapäisestä kontributiosta pula-aikana ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 179.

tavalla yleisten räsitusien tasapuoisuus tuli osaltaan otetuksi huomioon. Ohimennen mainittakoon, että esim. Kokkolassa v. 1674 taksoitusta toimitettaessa erikoisesti sanottiin, että köyhien porvareien on tehtävä rahaverojen sijasta työtä, kun yhteiskunta sellaista tarvitsi.¹ Taksoituksen ja verovalitusten yhteydessä jo mainittiin, miten nimenomaan maaherrat saattoivat pitää huolta siitä, että verorasitus jakaantui mahdollisimman tasapuoisesti.²

¹ Kokkolan r. 1674 8/7.

² Ks. s. 104.

VII. Huoltotoimi.

Huoltotoimella oli keskiajan ja vielä uuden ajan alkupuolenkin kaupunkiyhteisöissä myöhempiin aikoihin verrattuna suhteellisen vähäpätöinen asema. Vanhalla kaupunkiyhteiskunnalla ei useista syistä ollut niitä laajamittaisia sosiaalisia probleemeja, joita myöhemmin tuli kaupunkien paikallishallinnon ratkaistavaksi mm. huoltotoimen alalla. Se piiri, johon huoltointia ulotettiin, oli yleensä suhteellisen ahdas, sillä useassa tapauksessa huoltotoimi merkitsi vain pahimman välittömän hädän torjumista. Ehkäisevää huoltoa ei sanottavasti ollut. Suunnitelmallista kurjuuden ennakolta torjuntaa tapaa vain harvoin. Huoltotoimi oli melkoisessa määrässä yksityisen armeliaisuuden varassa, ja nimenomaan kirkko katsoi asiakseen eräiden huoltotoimen alojen johdon. Keskiajalla oli katolisen kirkon piirissä erilaatuisia armeliaisuuslaitoksia, ja kirkko pitikin mahdollisuuksiensa mukaan huolta yhteiskunnan kovaosaisista ilman, että kaupungin kunnallisilla elimillä oli yleensä tähän sanottavaa osuutta.¹ Tosin eräissä kaupungeissa kirkon perustamat armeliaisuuslaitokset, tavallisimmin tunnetut pyhänhengentalojen nimellä, saattoivat olla puolittain kunnallisia instituutioita. Tällaisissa kaupungeissa näet asianomainen laitos sai esimiehekseen tavallisimmin jonkun maistraatin jäsenistä.²

Uudelle ajalle tultaessa etenkin protestanttisissa maissa, missä useat kirkon yhteiskunnalliset toimialat olivat joutuneet joko kokonaan tai osittain pois kirkon huostasta, ryhdyttiin kunnalliseen huoltotoimeen kiinnittämään erikoista huomiota. Niinpä Saksassa annettiin v. 1530 valtakunnallinen määräys siitä, että jokaisen kaupungin tuli elättää omat köyhänsä ja huoltaa vaivaisensa. Vastaava määräys annettiin Ranskassa

¹ v. BELOW, Städtewesen, 112—113.

² SCHÜCK, Sveriges stadsväsen under medeltiden, 36.

v. 1536. Pohjoismaissa vastaava lainsäädännöllinen toiminta oli hitaampaa.¹

Huoltotoimen eri aloista tullaan seuraavassa käsittelemään köyhäinhoitoa ja sairashoitoa. Köyhäinhoidon yhteydessä kiinnitetään huomiota myös irtolaiskysymykseen. Lisäksi luodaan lyhyt katsaus vanhaan holhoustoimeen. Maaseutuyhteisöihin verrattuna kaupunkien huoltotoimi tuli luonnollisesti olemaan melkoisen monipuolista ja merkittävää. Onkin huomattava, että juuri kaupungit ovat vanhastaan olleet suuntaa antavia yhteiskunnan kehittäessä yhä monipuolistuvaa huoltotoimintaansa.

1. Köyhäinhoito.

Irtolaiskysymys.

Kaupungin täysivaltainen asujamisto, porvaristo, muodosti privilegoidun korporaation. Sen keskuudessa vallitsi melkoinen yhteishenki. Keskinäinen avunanto oli yleistä, sillä vanhoja ja sairaita, jotka syystä tai toisesta olivat joutuneet puutteenalaiseen tilaan, autettiin yhteisesti ja vapaaehtoisesti. Kiltujen jäsenet nauttivat keskinäistä avunantoa, ja ammattikuntien jäsenistö oli läheisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa keskenään.

Kaupunki piti ymmärrettävästi tarkkaa huolta siitä, että porvareiden joukkoon pääsi vain riittävän yhteiskuntakelpoista väkeä.² Kaikkien aikojen kaupunkeihin, etenkin suuriin kauppa- ja merikaupunkeihin, on kuitenkin eri syistä saapunut irtainta väkeä, jolla ei ollut tietoa säännöllisestä toimeentulosta ja joka ei kenties ollut halunnutkaan elää säännöllisen työn turvin. Varsinkin suurten katovuosien tullen irtainta väkeä ilmaantui tavallista enemmän. Irtain väestö asui tavallisesti pikkueläjien luona ja hankki toimeentulonsa joko kerjäämällä ja varastamalla tai tekemällä tilapäistä työtä koko ajan parhaansa mukaan välttämällä tarpeetonta kosketusta kaupungin viranomaisten

¹ UHLHORN-MÜNSTERBERG, Geschichte des öffentlichen Armenpflege, 12 ja seurr. LOUHIVUORI, Köyhäinhoitorasitus, 3, 10 ja seurr.

² Tähän on viitattu jo aikaisemmin HALILA, Kunnallishallinto I, 211 ja seurr.

kanssa. Ymmärrettävää on, että useimmissa tapauksissa irtainta väestöä ei viranomaisten taholta suinkaan katseltu suopeasti.

Keski-Euroopan suurissa kaupungeissa irtolaiskysymys muodostui ajoittain vaikeaksi. Uuden ajan alussa, samoin kuin luonnollisesti aikaisemminkin irtolaisia tapaa myös kaikkialla Ruotsi-Suomen kaupungeissa. Irtolaisten (löst parti) lukumäärä ei Ruotsi-Suomen kaupungeissa kuitenkaan koskaan ollut kovin suuri. Lisäksi mainittakoon, että kulkutaudit, puute ja sota-väenotot saattoivat melkoisesti harventaa tätä väestökerrosta. — Irtolaiskysymys liittyi olennaisesti väestökysymykseen, johon myös 1600-luvulla kiinnitettiin melkoista huomiota. Niinpä useasti todettiin, että maaseudulla vallitsi pulaa maataloustyöväestä. Niinikään on muistettava, että Suomesta muutti 1600-luvun kuluessa melkoisesti väkeä Ruotsiin, Viroon ja Inkerinmaalle.

Valtiovalta pyrki luonnollisesti kaikin mahdollisin tavoin estämään irtolaisuutta. Tässä työssä valtiovalta, nimenomaan maaherrat, joutui yhteistyöhön myös kaupunkien kanssa. Periaatteena oli, että irtolaisväestö oli saatava tuottavaan ja hyödylliseen työhön.¹ Porvaristo oli huolestunut irtolaisten keskuudessa tavattavasta rikollisuudesta ja tämän väestön suuresta liikkuvaisuudesta, mikä ehkäisi mm. oikeudenkäyntien toimeenpanoa ja — kuten huomautettiin — aiheutti tarpeetonta kirjeenvaihtoa. Valtiovalta velvoittikin kaupunkia pitämään huolta siitä, että tällainen saatiin estetyksi.²

Suomen 1600-luvun kaupunkien maistraatit joutuivat säännöllisesti antamaan määräyksiä irtolaisista. Tavallista oli, että yleisissä raastuvankokouksissa kuulutettiin maistraatin antama kielto siitä, että kukaan ei saanut pitää luonaan irtolaisia, vaan näiden oli poistuttava kaupungin alueelta. Mutta pelkät määräykset eivät yleensä paljoa auttaneet. Silloin maistraatti määräsi erityisiä irtolaisten ja loisten tarkastajia tai velvoitti kau-

¹ Maistraatit saattoivat maaherran määräyksestä antaa kieltoja kuljettaa väkeä laivoissa maasta pois. Niinpä esim. Porvoon maistraatti v. 1638 kielsi väestön kuljettamisen Viroon. Porvoon r. 1638 7/11. Vastaavia määräyksiä annettiin Suomessa usein, mm. vv. 1683 ja 1691. Ks. myös Oulusta VIRKKUNEN, Oulu, 162.

² STIERNMAN, Beslut II, 1512—1513. Päätös v:n 1664 valtiopäivävalituksiin.

punginpalvelijat tai, mikä oli tavallista, ruotu- ja korttelimestarit yhdessä erityisten irtolaisten katsastajien kanssa pitämään huolta siitä, että määräyksiä noudatettiin. Turussa määrättiin kutakin korttelia kohti kaksi irtolaisten tarkastajaa, joista toinen oli joku kaupungin vakinaisista toimihenkilöistä (kirkonisäntä, kaupunginluutnantti, raatimies, kämneri ja katselmusmies) ja toinen joku porvari.¹ Oulussa annettiin mm. v. 1630 määräys, että irtolaisnaisten oli lähdettävä maalle palvelukseen. Kun määräystä ei kuitenkaan noudatettu, niin kielto uudistettiin ja rikkojat uhattiin karkoittaa, »kunhan teloittaja vain saapuu.» Jos joku porvareista suojeli irtolaisia, niin a.o. porvari uhattiin panna tyrmään »joiksikin päiviksi.»² Irtolaisten tarkastuksesta vastasivat Oulussa maistraatin ohella kaupunginvouti, kaupunginviskaali, kaupunginpalvelijat ja erityinen tarkastusmiehistö korttelimestarien kanssa. Oulussa irtolaiset luetteloi-
ttiin säännöllisesti ja tämän suorittivat aluksi kaupunginvouti apunaan yksi porvari kustakin korttelista, myöhemmin kaupunginpalvelija apunaan kaksi porvaria kustakin korttelista.³ Irtolaisten häätämiseen annettiin tavallisesti tietty määräaika, esim. Porvoossa ja Vehkalahdella vuosisadan puolimaissa 8 vuorokautta, jonka ajan kuluessa 40 mk:n sakon uhalla häädön tuli tapahtua.⁴ Irtolaisten tarkastajan tuli ottaa selvää, missä irtolaisia majaili, mitä he tekivät ja mistä he olivat tulleet.⁵ Kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstierna antoi v. 1654 Vaasan maistraatille määräyksen, että irtolaisten tarkastus piti tapahtua kahdesti vuodessa, Mikonpäivänä ja pääsiäisenä. Irtolaiset tuli ehdottomasti heti häätää kaupungin alueelta.⁶

Käytännössä mainitut toimenpiteet kuitenkin jäivät sikäli paperille, että ne olisivat tyystin lopettaneet kaupunkien irtolaisuuden. Irtainta väkeä oli tosiasiallisesti melkein aina, ja muutamissa kaupungeissa irtolaisten olemassaolo katsottiin miltei luonnolliseksi ilmiöksi. Irtolaisten joukossa oli myös sellaisia,

¹ Turun r. 1666 18/10, 1670 25/10 ja 1672 31/5.

² VIRKKUNEN, Oulu, 161.

³ Oulun r. 1683 14/4, 1686 21/4 ja 1687 6/4.

⁴ Porvoon r. 1658 12/7 ja Vehkalahden r. 1662 12/2.

⁵ Ks. esim. Rauman r. 1644 9/11.

⁶ RVA. Oxenstiernan kok. Gabriel Pentinpoika Oxenstierna Vaasan maistraatille 1654 14/10. Ks. myös ASPELIN, Vasa, 536.

jotka harjoittivat jotakin ammattia saaden tällä tavoin elatusensa. Asianomaiset eivät kuitenkaan syystä tai toisesta joko halunneet tai päässeet porvareiksi. Niinpä 1600-luvun Turussa oli melkoinen määrä irtolaisväestöä, joka henkensä pitimiksi kerjäsi, näperteli käsitöitä ja harjoitti pientä salakauppaa. Turun maistraatti pyrki v. 1636 saamaan irtolaisia kaupungin kantajiksi, koska kantajista lienee ollut puutetta. Muuten irtolaiset uhattiin toimittaa linnan töihin.¹ Luonnollista on, että irtolaisia pyrittiin mahdollisuuksien mukaan velvoittamaan yleisiin töihin. Niinpä Lappeenrannassa maistraatti määräsi v. 1655 kaupungin irtolaisnaiset pesemään kirkon lattian sekä penkit, ja Raumalla näkee irtolaisia silloin tällöin velvoitetun esim. siltatöihin ja koulun rakennus- sekä korjaustehtäviin.² Erikoislaatusena irrallisenä tapauksena kerrottakoon eräs irtolaistarkastus Kokkolassa v. 1673. Tällöin näet irtolaisilta tiedusteltiin, ketkä haluavat »elättää itsensä kaupungissa jotakin korvausta vastaan siitä, että saavat elatuksensa kaupungista.» Tällöin mm. Olavi Nurri sai jäädä kaupunkiin 5 talarin vuosimaksusta ja Eerik Kossila vaimoineen 6 talarin vuosimaksusta, muutamat taas sitoutuivat suorittamaan sovitun määrän vuotuisia päivätoita. Heikki Matinpoika suostui rupeamaan porvariksi ja hankkimaan lailliset porvarinoikeudet.³

Varsinaisesta kunnallisesta köyhäinhoidosta lakimääräisessä mielessä ei Ruotsi-Suomessa voi lainkaan puhua 1600-luvulla, sillä köyhäinhoito oli vain puolittain lakimääräistä meillä aina 1700-luvun lopulle saakka.⁴ Vanha puolinainen kunnallinen huoltotoiminta kiinnitti pääpainon huoltotoiminnan alueelliseen rajoittamiseen. Tämä käy erikoisen selvästi ilmi kerjuun virallisessa valvonnassa, johon kiinnitetään huomiota seuraavassa.

¹ Turun r. 1636 5/9. HARTMAN, Åbo domb. 1635—37, 109.

² Lappeenrannan r. 1655 10/2. Rauman r. 1598 27/8 ja 1699 30/9.

³ Kokkolan r. 1673 3/11.

⁴ Ks. esim. LOUHIVUORI, Köyhäinhoitorasitus, 1.

Kerjuun valvonta.

Uuden ajan alussa kerjuu katsottiin täysin luonnolliseksi ilmiöksi. Suurissa kaupungeissa saattoi olla ammattikuntien tapaan järjestäytyneitä kerjäläisparvia. Porvarien puodin ja keittiön jokapäiväisiä vieraita oli kirjava kerjäläisjoukko, joka saattoi »erikoistua» käymään juuri tiettyjen porvarien luona. Myös pohjoismaisissa kaupungeissa kerjuu oli jokapäiväinen ilmiö. RUUTH kuvaa 1600-luvun Viipuria mm. seuraavaan tapaan: »Täällä vilisi kerjäläisiä, jotka seisoivat porttien ääressä ja kirkkojen ovilla almuja anoen. Kun joku varakkaampi kaupunkilainen vietti nimi- tai syntymäpäiväänsä, oli hänen kartanonsa varhain aamusta myöhään iltaan täynnä kerjääviä onnetoivottajia, väliin raajarikkoja ja »akka raukkoja», väliin laulavia köyhiä teinejä tai muita, jotka eivät jättäneet häntä rauhaan, ennenkuin oli antanut heille roposen yllellisyydestään.»¹

Vielä Kustaa II Aadolfin aikana kerjuu katsottiin Ruotsi-Suomessa lailliseksi. V:n 1619 säädöksessä mainittiin, että kukaan ei saa kaupungissa kerjätä ilman maistraatin lupaa eikä yli kahdeksan päivän aikana. Vaikkakin säädöksessä huomautettiin, että kerjuu on vahingollisena ilmiönä lopetettava, todettiin ja sallittiin kuitenkin sen olemassaolo.² V. 1635 annetussa maaherrojen ohjesäännössä huomautettiin, ettei kerjuuta saanut mitenkään sallia, vaan irtolaiset oli toimitettava työhön, sairaat ja voimattomat hospitaaliin ja turvattomat lapset lastenkotiin. Maaherrat eivät kuitenkaan voineet kerjuuta lopettaa, vaan valtiovallankin oli myönnettävä sen jatkuva olemassaolo ja annettava v. 1642 erikoinen kerjuusääntö.³ Myös v. 1698 annettiin kerjuusääntö. Valtiovallan antamat määräykset kiinnittivät erikoista huomiota siihen, että kukin paikkakunta koetti mahdollisuuksien mukaan hoitaa köyhänsä.⁴ Kerjäläiset ja avun tarvitsijat ylipäänsä velvoitettiin hankkimaan kotipaikkatodistus paikkakuntansa kirkkoherralta. Todistuksesta tuli ilmetä myöskin puutteenalaisuuden syy. Tämän todistuk-

¹ RUUTH, Viipuri, 402.

² V:n 1619 säädös, kohta 33. Vrt. DAHLBERG, Bidrag, 36.

³ STIERNMANN, Samling II, 329—334. Vrt. DAHLBERG, Bidrag, 47 ja seurr.

⁴ STIERNMANN, Samling V, 726 ja seurr. Vrt. s. 235.

sen avulla kerjäläisen ja avustusta tarvitsevan tuli pyytää maistraatilta lupa saada apua kerjäämällä kirkon ovella tai muulla tavoin kahdeksan päivän aikana, mutta ei kauemmin. Jos tämän aikamäärän ylitti tai kerjäsi muuten luvatta, oli rangaistuksena 8 päivän vankeus ja karkoitus. Työkykyisen henkilön kerjuu katsottiin kiellettäväksi teoksi.

V:n 1642 kerjuujärjestys tosin pyrki kerjuun lopettamiseen, mutta käytännössä ei kuitenkaan ollut mahdollista toteuttaa järjestyksen edellyttämiä toimenpiteitä.¹ Kerjuuta oli näinollen jatkuvasti suhteellisen runsaasti. Niinpä esim. Upsalassa v. 1666 arkkipiispa, yliopisto, kihlakunnanvouti ja maistraatti laativat erikoisen kerjuujärjestyksen kaupunkia varten. Kerjäläisille osoitettiin kullekin tietty alue, ruotu, jossa sai kerjätä ja jota ei saanut ylittää. Lisäksi kukin »laillistettu» kerjäläinen sai erikoisen kerjuusetelin, s.o. virallisen kerjuuluvan. Kaupungin vartiosto velvoitettiin pidättämään kaikki »laittomat» kerjäläiset ja kerjäläisten luvattomasta majoittamisesta uhattiin sakottaa.² Göteborgin maistraatti niinikään antoi pyydettyä kerjuuluvan, jos se katsottiin välttämättömäksi.³ Jos oli erikoisia syitä, voitiin kerjuulupa antaa myös sellaiselle, joka ei ollut kaupunkilainen, »kaupungin lapsi.» Kaupunki piti luonnollisesti kernaasti kiinni siitä periaatteesta, että vain kaupungin »omat lapset» saivat kerjuuluvan, ja vieraat kerjäläiset uhattiin usein toistuvien määräyksin karkoittaa.⁴ Muutamissa kaupungeissa yritettiin tosin kerjuu kokonaan kieltää, kuten esim. v. 1651 Vaasassa ja v. 1664 Viipurissa. Vaasassa kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstierna antoi määräyksen, että kerjäläisiä ei kaupungissa saa lainkaan olla, vaan heidät on heti hädettävä. Määräys jäi kuitenkin käytännössä toteuttamatta.⁵

Suomen 1600-luvun kaupungeissa maistraatti vain vähän kajosi kerjuun järjestelyyn, sillä tähän ei ylimalkaan liene ollut

¹ V:n 1642 kerjuujärjestys on julkaistu mm. DAHLBERG, Bidrag, liite A.

² HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 213.

³ ALMQUIST, Göteborg I, 793 ja seurr.

⁴ Ks. esim. KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 213.

⁵ ASPELIN, Vasa, 536. Viipurista ks. RUUTH, Viipuri, 403. Myös Turussa annettiin v. 1675 kerjuukielto, todennäköisesti silloin liikkuvien kulkutautien takia. Ks. lähemmin ss. 245 ja 260.

tarvetta. Suurina pula- ja katovuosina oli kuitenkin syytä ryhtyä erikoisiin toimenpiteisiin, sillä kerjäläisten lukumäärä saattoi kohota hyvin suureksi. Tällöin kaupunki tavallisesti ryhtyi järjestämään avustuksien jakamista, sillä kerjääminen ei sellaisissa olosuhteissa aina ollut enää mahdollinen.

Julkiset avustukset.

Kirkko oli vanhastaan jakanut eri menetelmin yhteiskunnan kovaosaisille julkisia avustuksia. Uuden ajan alussa seurakunnan puolesta jaettiin avustuksia joko kolehtirahoista, erityisistä lahjavaroista tai suoraan kirkon kassasta. Jako suoritettiin joko tarpeen vaatiessa tai määräaikoina, tavallisimmin ennen joulua ja pääsiäistä. Uuden ajan alkupuolen keskieuropalaisissa kaupungeissa julkisten avustusten jako oli järjestetty myös kaupungin kunnallisten viranomaisten toimesta yhteistyössä kirkon kanssa. Tyypillisenä esimerkkinä saksalaisessa kaupunkimaailmassa vallitsevista avustusmenetelmistä tarkasteltakoon Danzigin kaupungin köyhäin avustusjärjestelmää uuden ajan alussa. Kaupungin kirkossa jaettiin kullekin »laillistetulle» köyhälle kerran vuodessa erikoiset kuparimerkit. Näillä merkeillä avustusta tarvitsevat saivat ruokatarpeita ja pienen rahasumman. Näillä virallista avustusta nauttivilla piti olla vaatteisiin neulottuna »näkyvä merkki». Maistraatti valitsi vuosittain erityisiä »kerjäläisvouteja», joiden tehtävänä oli ajaa vieraat avunanojat kaupungista. Tuskin tarvitsee huomauttaa, että mainittu toimi oli perin vastenmielinen. 1500-luvun puolivälissä Danzigissa kuitenkin otettiin käytäntöön uusi järjestelmä. Työkyvyttömät rekisteröitiin ja heille annettiin virallinen todistus, jonka näyttämällä asianomaiset, jotka velvoitettiin koontumaan määräpäivinä viikossa, saivat rahaa. Avustusten jakoa valvoi erityinen köyhäinhoidon johtaja, joka valittiin kolmeksi vuodeksi kerrallaan. 1600-luvulla köyhäinhoidon johtajia oli jo useampia ja heidän kesken vallitsi tietty työnjako.¹

Ruotsi-Suomen kaupungeissa ei kaupunkikunta ollut velvollinen avustamaan puutteenalaisia muulla tavoin kuin eri-

¹ SIMSON, Danzig II, 185—186 ja 530.

tyisen säädösten vaatiman laitoshoidon muodossa.¹ Käytännössä oli kuitenkin olemassa erilaisia vapaaehtoisia julkisia avustusmuotoja, joiden järjestelyyn kaupunkikunta osallistui yhdessä valtiovallan ja seurakunnan kanssa. Julkisiin avustuksiin saatiin rahaa, paitsi erityisistä lahjoituksista (mm. merimatkan jälkeen oli tapana lahjoittaa varoja köyhiä varten), myös köyhäinlippaan (*fattigböss*) antamista varoista ja sakoista sekä erilaatuisissa juhlatilaisuuksissa toimeenpannuista keräyksistä. Turun maistraatissa huomautettiin v. 1677 syyskesällä, että Tukholmasta kauppamatkoiltaan onnellisesti kotiutuneet muistaisivat varojensa mukaan köyhiä, etenkin hospitaalain asukkeja.² V. 1698 annetun kerjuuta koskevan kuninkaallisen säädöksen mukaan piti mm. porvariston perhejuhlissa, kuten häissä, kihlajaisissa, ristiäisissä ja hautajaisissa, kerätä varoja köyhiä varten, »in pios usus.» Edelleen tuli antaa mm. lapsivuoteesta noustessa ja vaikeasta taudista parannuttua varoja puutteenalaisten hyväksi.³ Ohimennen mainittakoon, että vuosisadan lopulla Tukholmassa hankittiin varoja köyhiä varten mm. teatteriseurueiden verotuksella ja arpajaisilla.⁴ 1600-luvun Upsalassa oli köyhäinlipas sekä tulliportilla että raatihuoneella.⁵ Göteborgissa erityiset »köyhien palvelijat» kulkivat kerran viikossa kaupungin halki ja keräsivät varoja köyhien lippaaseen, josta perjantaisin jaettiin maistraatin »hyväksymille» köyhille avustusta.⁶ Myös 1600-luvun Suomen kaupungissa tapaa yleisesti köyhäinlippaita kirkossa, raatihuoneella, satamassa ja tulliportilla. Pietari Brahen v. 1648 Suomen maaherroille antaman ohjesäännön mukaan köyhäinlippaiden käyttöä pidettiin erittäin tarpeellisenä, ja samalla velvoitettiin kaksi henkilöä kiertämään kerran viikossa keräämässä varoja köyhiä varten, sillä kerjäläiset oli saatava kaduilta häviämään.⁷ Tammisaa-
resta tiedetään, että siellä köyhäinlipas avattiin tavallisesti

¹ Ks. ss. 247 ja seurr.

² Turun r. 1677 15/8.

³ STIERNMAN, Samling V, 726 ja seurr.

⁴ STIERNMAN, Samling V, 730 ja seurr. ja 783.

⁵ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 213.

⁶ ALMQUIST, Göteborg I, 793.

⁷ Pietari Brahen ohjesääntö Suomen maaherroille 1648 13/9, kohta 12. STYFFE, Samling, 248.

joulun ja pääsiäisen edellä ja lippaaseen saatiin varoja, paitsi lahjoituksista, myös takavarikoista, sakoista ja juhliissa toimeenpannuista keräyksistä.¹ Kuvaavana esimerkkinä mainittakoon, että esim. Udessakaupungissa oli tapana velvoittaa riitapukarit maksamaan sakkoa köyhäinlippaaseen. Niinpä v. 1680, kun Uudenkaupungin kämneri ja muuan porvari olivat riidelleet eräässä ulosottoasiassa, kumpikin velvoitettiin maksamaan köyhäinlippaaseen 16 hopeaäyriä.² Kerrottakoon myös, että Oulussa v. 1671 otettiin köyhäinlippaasta 3 talaria erään köyhän vaimon hautauskuluihin. Mainitut varat oli saatu siten, että oli sakotettu kolmea miestä, jotka olivat pelanneet korttia ja juopotelleet pyhäpäivän vastaisena yönä.³ Avustusten määrät olivat ylipäänsä pieniä, joskin tarkkoja tietoja on vain vähän käytettävissä. Mainittakoon vain, että Udessakaupungissa 1700-luvun alkuvuosina, jolloin puute oli suhteellisen suuri, vuosittain jaettiin julkisina raha-avustuksina 33—71 talaria.⁴ Yleisissä raastuvankokouksissa yhteistä porvaristoa kehoitettiin muistamaan kaupungin köyhiä, jopa väliin erikoisesti nimettiin kipeimmän avun tarpeessa olevat.⁵ Milloin ilmeni poikkeuksellisen suurta puutetta, ryhdyttiin erikoisiin avustustoimenpiteisiin. Niinpä Turussa syksyllä v. 1675 vahvistettiin erityinen köyhien järjestyssääntö (Fattiges ordning), joka pyrki kerjuun lopettamiseen avustusta jakamalla. Päätettiin, että kuten »muissa hyvin järjestetyissä kaupungeissa», niin Turussakin pitää olla köyhäinlipas. Kerjuu kiellettiin ja sensijaan tuli jonkun määrätyn porvarin kulkea köyhäinlipas ja kori mukana porvarien kotona ja kerätä varoja sekä almuja puutteenalaisille. Saadut varat ja almut jaettaisiin keruumiehen toimesta erikoisen maistraatin antaman setelin perusteella köyhille.⁶ Köyhät puolestaan voitiin velvoittaa erikoisiin yleisiin töihin, kuten

¹ TAKOLANDER, Ekenäs, 321.

² Uudenkaupungin r. 1680 20/3. Tapa oli vanhastaan käytännössä.

³ Oulun r. 1671 27/2.

⁴ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 212.

⁵ Ks. esim. Porvoon r. 1651 1/3 ja Kokkolan r. 1696 27/5.

⁶ Turun r. 1675 8/11. Vrt. v. BONSORFF, Åbo, 258. Kerjuun kielto oli yhteydessä samaan aikaan liikkuvien kulkutautien torjunnan kanssa. Ks. s. 260.

esim torin puhdistamiseen ja kaupungin tarvitsemien katto-
tuohien keruuseen, kuten Raumalta tiedetään.¹

Yleisenä tapana oli, että julkisen avustuksen saamiseksi asianomaisen tuli esittää anomus maistraatille, joka y h d e s s ä yhteisen porvariston kanssa ratkaisi asian. Päätöstä tehtäessä otettiin tarkoin selville, että asianomainen oli kaupungin »omia lapsia» ja todella puutteessa.² Lisäksi todettiin, että anoja oli hyvämaineinen ja puhdastapainen henkilö. Vain poikkeustapauksissa voitiin avustuksia jakaa vieraille, kuten jo edellä todettiin. Tällöin asianomainen saattoi kääntyä maaherran puoleen, joka, jos katsoi sen tarpeelliseksi, antoi puoltolauseen anojalle. Niinpä Turun entinen porvari Henrik Pentinpoika anoi v. 1693 maaherralta suositusta päästä Turun kaupungin köyhäinhoidosta osalliseksi. Maaherra siirsi asian maistraatin tutkittavaksi.³ Porvaristoon kuuluvat saattoivat luonnollisesti anoa apua suoraan maistraatilta, joskin naapurien suositus katsottiin väliin tarpeelliseksi. Esimerkkeinä kerrotakoon, että kun halvaantunut laivamies Jaakko Frisk anoi v. 1659 Vaasan maistraatilta köyhäinapua, niin hänelle myönnettiin erään edellisenä vuonna karanneen laivamiehen muona elatukseksi.⁴ Kun nuori vaasalainen renki Hannu Sigfridinpoika oli kärsinyt Riikaan matkustaessaan haaksirikossa suuren vahingon ja puutteenalaisena pyysi apua, niin hänelle annettiin kaupungin kassasta 7 kuparitalaria.⁵ Puutteenalaisille voitiin myös myöntää yleisiä päivätöitä, kuten mm. Vaasassa v. 1660. Tällöin Eskil Tuomaanpojan leski sai muutamia porvareiden yleisiä päivätöitä, jotta hänen tupansa tuli rakennetuksi valmiiksi.⁶ Köyhille myönnetty rahavarat osoitettiin luonnollisesti tiettyä tarvetta varten. Mainittakoon esimerkiksi, että Oulussa v. 1667 annettiin kauan vuoteen omana maanneelle entiselle kaupunginvoudille Niilo Olavinpojalle paidan ostoa varten 3 kuparitalaria.⁷

¹ LÄHTEENOJA, Rauma, 278.

² Kotipaikkaoikeudesta ks. myös DAHLBERG, Bidrag, 60 ja seurr.

³ Turun r. 1693 27/2.

⁴ Vaasan r. 1659 26/7.

⁵ Vaasan r. 1673 201.

⁶ Vaasan r. 1660 9/5.

⁷ Oulun r. 1667 23/1. Muista esimerkeistä ks. Porvoon r. 1658 6/12 ja Turun r. 1680 8/1.

Maaherrat joutuivat luonnollisesti usein mukaan avustustoiminnan järjestelyyn nimenomaan residenssikaupungeissa. Niinpä esim. Upsalassa 1690-luvulla maaherra kehoitti maistraattia määräämään porvareille erityisen veron, jotta kerjuu voitaisiin kertakaikkiaan lopettaa ja siirtyä vakinaiseen avustusjärjestelmään.¹ Samantapaisen esityksen teki jo v. 1640 Turun linnanpäälikkö Pietari Brahen kehoituksesta. Hän näet ehdotti, että »jokainen antaisi merkitä muistiin, mitä hän tähän tarkoitukseen (köyhien avustamiseen) tahtoisi vuosittain maksaa.»²

Kaupungin paikallisten viranomaisten toimesta ja porvariston keskinäisestä päätöksestä voitiin poikkeustapauksissa muillakin keinoin lievittää pula- ja katovuosien kovuutta, joka koski ensinnä juuri köyhään väestöön. Oulussa sovittiin v. 1695, että varakkaat porvarit ostavat ensi tilassa Tukholmasta viljaa varastoon kaupungin ja myös maaseudun tarvetta varten. Saman vuoden syksyllä porvarien viljavarastot tarkastettiin ja samalla annettiin myyntikielto. Jos viljaa kuitenkin oli liikaa, niin kauppias velvoitettiin myymään viljaa vähin erin kohtuuhintaan puutteenalaisille. Vuoden 1696 huhtikuussa Oulun maistraatti ja kaupungin vanhimmat anoivat maaherran välityksellä apua kruunulta. Anomusta varten oli laadittu yksityiskohtainen luettelo tarvittavasta viljamäärästä, 1400—1500 tynnyristä. Heinäkuun lopulla Tukholmasta saatiinkin viljaa, mitä myytiin, kuten nimenomaan sanottiin, ensin köyhille, jolloin kuitenkin ostajan oli tarjottava rahaa tai varmat takuut. Maistraatti määräsi myyntiä varten kohtuulliset rajahinnat. Vieraalle ostajalle ei saanut myydä sakon uhalla, »koska kaupungin asukkaita ja sen köyhää porvaristoa on ennen heitä maksusta autettava.»³ Tällaisia toimenpiteitä näkee muissakin kaupungeissa, ja niihin ryhdyttiin esivallan nimenomaisesta kehoituksesta.⁴

Edelläesitetty virallislautontoinen julkinen avustustoiminta

¹ HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 213.

² Turun r. 1640 30/5.

³ VIRKKUNEN, Oulu, 587—589. Maistraattien kruunulle osoittamista vastaavista anomuksista ks. myös VA. Kaupunkien valit. Helsinki 1697 13/10.

⁴ Ks. esim. HÄRTMAN, Borgå, 250. Viljanhankinnoista ks. myös CEDERBERG, Kauppaolot, 55, ja seurr.

tuli Suomen 1600-luvun kaupungeissa olemaan mittasuhteiltaan perin vähäistä. Se joutui ilmeisesti syrjään toisaalta yksityisen, usein huomattavan armeliaisuustoiminnan ja toisaalta virallisen laitoshoitohuollon rinnalla. Virallisia köyhäinhaitolaitoksia 1600-luvun pohjolassa olivat hospitaalit, jotka kuitenkin vähitellen muuttuivat pelkästään sairaita vastaanottaviksi huoltolaitoksiksi.

Hospitaalit ja lastenkodit.

I

Köyhien ja sairaiden hoitoa varten ei kaupungeilla ollut keskiajalla tavallisesti mitään varsinaisia kunnallisia laitoksia. Tällöin oli näet tapana, että kirkko, mahtihenkilöt, erilaiset seurät ja veljeskunnat perustivat armeliaisuuslaitoksia, joilla itsellään saattoi olla huomattavia omaisuuksia ja joita kustannettiin pääasiassa kirkon varoista ja yksityisten lahjoitusten avulla. Tällaisia pyhänhengentaloja ja hospitaaleja oli pohjoismaissakin. Niinpä Turussa tapaa uuden ajan alussa keskiaikaisen pyhänhengentalon ja Viipurissa pyhänhengentalon sekä Maria Magdaleenan hospitaalin.¹ Tällaiset hospitaalit olivat vanhainkoteja, köyhäintaloja, invaliidikoteja ja sairaaloita, joiden yhteiskunnallinen merkitys oli melkoinen. Uskonpuhdistuksen jälkeen valtiovalta otti haltuunsa julkisten armeliaisuuslaitosten hallinnan, omaisuuden ja taloudenhoidon.

1600-luvulle tultaessa hospitaalien hallinto ja taloudenhoito ruvettiin käsittämään, paitsi kruunun, samalla myös kaupunkien kunnalliseksi velvollisuudeksi. Jo v:n 1571 kirkkojärjestyksessä maistraatti velvoitettiin yhdessä papiston kanssa valitsemaan hospitaalille toimitsija (syssloman eller skaffare), jonka tuli olla vastuussa maistraatille. Joka vuosi tai joka toinen vuosi piti valittaman holhooja (förmyndare), jonkinlainen köyhäinhoidon tarkastaja. Hospitaaliin pääsystä säädettiin, että sen ratkaisi hospitaalin toimitsija köyhäinhoidon tarkas-

¹ v. BONSDORFF, Åbo, 250 ja RUUTH, Viipuri, 96—97 ja 227—229 Ks. myös RR 1614 28/4, koskien Turkua ja RR 1636 20/8, koskien Viipuria.

tajaa kuultuaan. Hospitaaliin otettavan henkilön tuli olla hyvämaineinen ja todella puutteessa oleva, joka ei omin voimin tai sukulaistensa avulla voinut hankkia elatustaan. 1600-luvulla annetuissa säädöksissä toisaalta kehoitettiin kaupunkoja perustamaan kunnallisia hospitaaleja, toisaalta annettiin uusia yksityiskohtaisia ohjeita ja määräyksiä hospitaalin hallinnasta ja taloudesta.¹ V. 1635 annetun maaherrojen ohjesäännön mukaan maaherroja kehoitettiin huolehtimaan siitä, että hospitaaleja ja lastenkoteja todella riittävästi perustettiin. V:n 1642 kerjuusäännössä mainittiin, että hospitaaliin pääsyä varten on suoritettava erityinen maksu. Ellei asianomainen laitoshuoltoa tarvitseva pystynyt tätä suorittamaan, oli kunnan maksettava tuo summa. Hospitaaliin pääsy riippui sanotun säännön mukaan hospitaalin esimiehen (föreståndaren) ja kirkkoherran harkinnasta. V:n 1686 kirkkolain mukaan hospitaalin ylivalvonta kuului piispalle, maaherralle, kirkkoherralle ja pormestarille. Laki määritteli valvonnan järjestelyn siten, että suoranainen johto kuului piispalle ja maaherralle, kun taas kirkkoherran ja pormestarin tuli toimia vain neuvonantajina ja apulaisina. Hospitaaliin pääsyn ratkaisivat piispa ja maaherra. Pääsymaksu määrättiin 20 hopeatalariksi, mikä summa, ellei asianomainen sitä pystynyt maksamaan, oli kerättävä hyviltä ihmisiltä. Laki mainitsi edelleen valvontamenetelmistä ja velvoitti kirkkoherran määrääaikana tekemään käyntejä hospitaaleissa. 1600-luvulla annetuista virallisista hospitaaleja koskevista määräyksistä mainittakoon myös, että Kaarle XI:n aikana ruvettiin muiden tulo- ja menosääntöjen ohella antamaan näitä myös hospitaaleille. Niinpä Turun kaupungin hospitaali sai normaali-talousarvion v. 1696.²

Kun tarkastelee Suomen kaupunkien hospitaaleja 1600-luvulla, voi tehdä sen yleisen havainnon, ettei käytännössä ollut useassakaan tapauksessa voitu likimainkaan seurata lainsäädännön osoittamaa tietä. Ensinnäkin hospitaaleja ei ollut läheskään jokaisessa kaupungissa, vaikka maaherrat saamiensa ohjesääntöjen mukaan toistuvasti kehoittivat kaupunkia hospi-

¹ Lainsäädännön kehityksestä ks. esim. LOUHIVUORI, Köyhäinhuitorasitus, 14. On huomattava, että hospitaalilainsäädäntö jäi pääasiallisesti vain suunnitelmien varaan koko 1600-luvun aikana.

² v. BONSDORFF, Åbo, 257. Viipurin hospitaalista ks. VA 6820 a.

taalien ja lastenkotien perustamiseen. Melkoinen osuus hospitaalien perustamisessa on ollut kruunun viranomaisilla, etenkin juuri maaherroilla ja yksityisillä laupeudentyötä harjoittavilla henkilöillä. Vuosisadan alkupuolella lienee kaupunkihospitaaleja ollut todennäköisesti vain Turussa, Viipurissa, Vaasassa, minne perustettiin hospitaali yhteisesti kaupunkia ja maaseutua varten v. 1642, ja kaiketi myös Kajaanissa ja Savonlinnassa, missä oli linnoituksen, kaupungin ja kihlakunnan yhteinen hospitaali.¹ Turun kunnallisen hospitaalin perustaminen on ilmeisesti ollut suurelta osalta Pietari Brahen ansiota; sen rakennuttaminen aloitettiin v. 1643.² Poriin rakennettiin kunnallinen hospitaali v. 1651.³ Valtiovalta oli määrännyt v. 1667, että Ouluun oli perustettava hospitaali yhteisesti Oulua, Iitä ja Liminkaa varten.⁴ Näyttää kuitenkin siltä, että tällaisen hospitaalin perustamisessa ei päästy päätöstä pitemmälle. Suurten nälkävuosien tullen v. 1696 Ouluun perustettiin hospitaali kaupungin pormestarin toimesta, ja samalla muuan raatimies ilmoitti lahjoittavansa hospitaalille penkit ja vuotuiseksi »leivän avuksi» 5 tynnyriä ohria.⁵ Helsingin kunnallinen hospitaali perustettiin sekin vasta vuosisadan jälkipuoliskolla.⁶ Uuteenkaarlepyyhyn perustettavaa hospitaalia varten kreivitär oli myöntänyt 500 talaria, mutta perustamishankkeet jäivät kesken pitkällisiksi venyvien tonttiriitojen vuoksi.⁷ Vuosisadan lopulla olleiden suurten nälkävuosien jälkeen maaherrat koettivat saada yhä useampia kaupunkeja rakentamaan tarpeelliseksi osoittau-

¹ RVA. Oxenstiernan kok. Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan ohjesääntö Vaasan kaupungille 1652 1/10, kohta 21. ASPELIN, Vasa, 536. SAARENHEIMO, Savonlinna, 257. Kajaanista ks. RVA. Hajan. tuomiokirjoja ja oikeudenkäyntiasiakirj. Suomen tuomiokirj. Kajaanin konventin pöytäkirj. 1661 8—11/2, kohta 11. Porista ks. RUUTH, Pori, 66.

² Turun r. 1643 5/8, 1646 16/2 ja 1662 22/11.

³ Porin r. 1651 31/5. Vuosisadan ensi vuosien aikaisesta hospitaalista ks. RUUTH, Pori, 66.

⁴ Oulun r. 1667 18/4.

⁵ VIRKKUNEN, Oulu, 593.

⁶ EHRSTRÖM, Helsingfors, 58.

⁷ RVA. Kaupunkien akteja. Uusikaarlepyy. Jälkeen v. 1668 peräisin oleva päiväämätön asiakirja, joka koskee mm. hospitaalin perustamista.

tuneita hospitaaleja ja ns. sairastupia.¹ Nämä perustamisaikeet eivät kuitenkaan liene johtaneet sanottaviin tuloksiin.

Vuoden 1686 kirkkolain mukaan hospitaalin varsinainen johto siis kuului lähinnä piispalle ja maaherralle, kuten juuri mainittiin. Käytäntö vei kuitenkin alunperin siihen, että itse asiassa maistraatti joutui hospitaalin johdossa ja valvonnassa kantamaan suurimman vastuun ja taakan.² Turun maistraatissa oikeuspormestari vastasi köyhäinhoidon järjestelystä ja samalla luonnollisesti myös hospitaalista. Viipurissa taas kaupapormestari valvoi hospitaalia holhoustoimen kuuluessa oikeuspormestarin toimialaan.³ Turussa valittiin 1600-luvun puolimaissa vuosittain kaksi köyhäinhoidon esimiestä porvareiden joukosta, ja joku maistraatin jäsenistä vuorovuosina piti silmällä hospitaalia. Ainakin ajoittain oli toinen Turun köyhäinhoidon esimiehistä kuitenkin raatimies. Myöhemmin Turun köyhäinhoidon esimiehet valittiin tavallisesti käsityöläisten joukosta.⁴ Tuskin tarvitsee huomauttaa, että köyhäinhoidon esimiehen tehtävät olivat raskaita, ja ne otettiin yleensä vastenmielisesti vastaan raskaimpiin porvarillisiin rasituksiin kuuluvina, kuten lukuisat esimerkit osoittavat. Turussa muutamit porvarit maksoivat mieluummin melkoisen rahasumman kuin ottivat sanotun toimen vastaan. Niinpä v. 1691 kesäkuussa Turun porvari Henrik Huutaja lupasi 50 talaria köyhille, jos pääsi vapaaksi köyhäinhoidon esimiehen toimesta.⁵ Pari vuotta myöhemmin Turun porvari Matti Sperman kieltäytyi rupeamasta köyhäinhoidon esimieheksi, johon toimeen pormestari Wilstadius oli hänet esittänyt. Sperman huomautti, että hän on sairas ja samoin hänen vaimonsa on sairas sekä lupasi 10 tynnyriä jauhoja, jos hänet vastaisuudessa vapautettaisiin tuosta raskaasta tehtävästä.⁶ Vuonna 1688 Turun molemmat

¹ Sairastuvista ks. esim. DAHLBERG, Bidrag, 32.

² Tanskasta ks. MUNCH, Købstadstyrelsen, 61 ja NIELSEN, Kjøbenhavn, 39. Kööpenhaminassa oli tavallisesti 12 köyhäinhoidon esimiestä. Ruotsista ks. DAHLBERG, Bidrag, 60 ja seurr. ja HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 213. Upsalassa oli kaksi köyhäinhoidon esimiestä.

³ v. BONSDORFF, Åbo, 171 ja RUUTH, Viipuri, 291.

⁴ Turun r. 1657 13/5 ja 1691 6/7.

⁵ Turun r. 1691 27/6.

⁶ Turun r. 1693 2/12.

köyhäinhoidon esimiehet anoivat, että heidän avukseen määrättäisiin kolmas. Tähän toimeen maistraatti valitsikin Yrjö Röökin 40 mk:n sakon uhalla, mikä on kuvaavaa vallitseville olosuhteille.¹ Vuosisadan lopulla ryhdyttiin, mikä oli varsin kohtuullista, maksamaan köyhäinhoidon esimiehille palkkiota.² Muissa kaupungeissa köyhäinhoidosta vastasi todennäköisesti vain yksi esimies. Niinpä Vaasan »köyhäintuvan» toimintaa valvoi ainakin ajoittain joku raatimiehistä, jota sanottiin köyhien esimieheksi.³ Porvoossa oli ainakin muutamina pahimpina pularvuosina köyhäinhoidon johtajana erityinen köyhäinvouti.⁴

Hospitaalien talous ei tavallisesti ollut erikoisen varmalla pohjalla. Ei edes vakinainen normaalitalousarvio parantanut hospitaalien taloutta, jonka hoito useasti tuotti viranomaisille melkoisia huolia. Kun Turun kaupungin hospitaalia ryhdyttiin suunnittelemaan 1640-luvun alussa, niin todettiin, että yritystä varten ei ollut mitään varsinaista alkupääomaa. Tällöin päätettiin, ilmeisesti Pietari Brahen kehoituksesta, lähettää miehiä kiertämään ja merkitsemään muistiin, paljonko kukin porvari halusi vuosittain antaa veroa hospitaalia varten.⁵ Hospitaalien pääasiallisimpia tulolähteitä olivat kolehdit, köyhäinlippaan tulot ja muut vapaaehtoisesti annetut varat, sakot ja takavarikot sekä hospitaalin pääsymaksut.⁶ Hospitaalille voitiin myös osoittaa eri tuloryhmien ylijäämiä ja mahdollisuuksien mukaan uusia sopivia tulolähteitä. Niinpä esim. Göteborgin hospitaali sai kruunulta oikeuden saapuvien laivojen lastirahoihin ja lautauksen yksinoikeuden, minkä viimeksimainitun hospitaali sittemmin vuokrasi muille.⁷ Turun hospitaali sai edellämainittujen »tavallisten tulojen» lisäksi kantaa kaupungin peltoveroa.⁸ Määräaikoina vuodesta kerättiin kortteleittain varoja hospi-

¹ Turun r. 1688 20/3.

² v. BONDORFF, Åbo, 254.

³ Vaasan r. 1698 7/2. Viipurista ks. esim. RR 1636 20/8.

⁴ Fattigfogde. HARTMAN, Borgå, 204.

⁵ Turun r. 1646 16/12.

⁶ Ks. esim. Viipurin hospitaalin tilejä. VA 300.

⁷ ALMQUIST, Göteborg I, 789—790.

⁸ Turun peltoverosta ks. AHNLUND, Borgarståndets riksdagsprotokoll, 205.

taalia varten.¹ Turun hospitaalille v. 1696 annetusta normaalitalousarviosta mainittakoon, että sen mukaan laitoksen hoidokkien lukumäärä vakautettiin 40 hengeksi, joiden elatukseksi varattiin 18 hopeatalaria kuukaudessa. Lisäksi oli vuoden 13 tärkeintä pyhäpäivää varten varattu ylimääräinen menoerä, joka tuli käyttää ruokaan, nimittäin 60 hopeatalaria. — Ohimennen mainittakoon, että kun hospitaalille luovutettiin muonaa, tuli piispan, maaherran, kirkkoherran ja kolmen raatimiehen olla saapuvilla. Tätä määräystä, joka oli luonnollisesti tarkoitettu vain lähinnä residenssikaupungeille, ei kuitenkaan liene käytännössä paljoakaan toteutettu. — Vaatetukseen varattiin Turun hospitaalissa 20 talaria, s.o. yksi pari kenkiä vuodessa henkilöä kohti. Lisäksi varattiin rahaa hospitaalinjohtajan ja hänen vaimonsa (resp. keittäjän) sekä kahden hospitaalinrengin, hospitaalikirkon lukkarin ja kirkonvartijan palkkoihin sekä viiniä, ehtoollisleipää, halkoja ja korjauksia varten. Näihin menoeriin piti normaalitalousarvion mukaan saada varoja kolehdeista ja sakoista sekä lisäksi annettiin 50 tynnyriä viljaa Seilin hospitaalin varoista ja Marttilan pitäjän Pyhällön tilan verotulot.² Koska useimmat mainituista tuloeristä kuitenkin olivat luonteeltaan sellaisia, ettei niiden tuotto suinkaan ollut varma ja täysin edeltäpäin arvioitavissa, oli useinkin pakko ylimääräisesti kerätä varoja hospitaalin tarpeiksi. Väliin Turun maistraatti uhkasi panna vakinaisen veron hospitaalia varten. Viipurin hospitaalista tiedetään, että vaikka kruunu oli luvannut v. 1643, jolloin hospitaalin talous järjestettiin Pietari Brahen toimesta, laitosta varten vuosittain 1500 hopeatalaria, oli saatu määrä itse asiassa melkoista pienempi. Osa Savosta kerätyistä köyhäinvaroista meni Savonlinnan eikä enää Viipurin hospitaalille. V. 1675 Viipurin hospitaalilla oli rästytyneitä saatavia 120 tynnyriä viljaa ja yli 1000 talaria. Lisäksi kerrottiin, että hospitaalin köyhien oli pakko hankkia elatusensa kerjäämällä. Ohimennen mainittakoon, että Viipurin hospitaalilla oli oma kerjääjä, joka kävi kaupungissa ja läheisellä maaseudulla kokoamassa almuja. Lisäksi hospitaalilla oli oma niitty Alasommeella, jonka talkooväki korjasi, ja edelleen oma

¹ Ks. Turun r. 1664 30/8, 27/11, 1666 8/3 ja 1668 8/4.

² V. BONSDORFF, Åbo, 257.

nuottakuningas kalastusta varten. V. 1690 valitettiin, että Viipurin hospitaalilta oli otettu pois kolmannentoista kuukauden määrärahat ja että viljasaatavat oli vähennetty.¹ Ei ollutkaan harvinaista, että kruunun oli erikoisesti syytä tukea hospitaaleja. Niinpä Turun hospitaali sai vaikeina aikoina apua valtiovallalta, kuten esim. v. 1651, jolloin se Pietari Brahen toimesta sai Pyhällön tilan verotulot.² Viipurista mainittakoon, että sen hospitaalille myönnettiin v. 1690 lisää 20 tynnyriä viljaa.³ V. 1649 Viipurin kaupunki oli pyytänyt hospitaalia varten »niitä rahoja, jotka kertyivät täkäläisen meritullin köyhäinlippaaseen.» Tähän ei kruunu kuitenkaan suostunut, vaan ilmoitti, että mainitut varat osoitetaan kruunun meriväen sairashoitoon, joten kaupungin oli itsensä ajateltava uusia tulolähteitä hospitaaliaan varten.⁴

Jo julkisten avustusten jakamista esiteltäessä todettiin, miten maistraatti piti tarkoin huolta siitä, että vieraspaikkakuntalaiset eivät päässeet osalliseksi kaupungin tarjoamasta avusta, mikäli tämä tuotti vahinkoa kaupungin omalle köyhäinhoidolle. Vastaavaa voi todeta luonnollisesti myös hospitaaliinoton yhteydessä. Pääsyvaatimuksista sanottiin v:n 1642 kerjuujärjestyksessä mm., että kunta suorittakoon pääsymaksun siinä tapauksessa, ettei asianomainen sitä voinut itse maksaa. Käytännössä tätä määräystä sovellettiin tavallisesti siten, että varattoman hospitaaliin aikovan henkilön hyväksi suoritettiin julkinen varojen keräys. Keruu suoritettiin joko kortteleittain, jolloin tulos sitten annettiin hospitaaliin pyrkijälle, tai pyrkijä itse maistraatilta saamansa lupatodistuksen turvin suoritti keräyksen.⁵ Viipurista mainitaan lisäksi, että v. 1692 kruunu oli ilmoittanut, että aivan varattomat voisivat tupakan-

¹ RUUTH, Viipuri, 228—229 ja 404—405.

² Tämä lahjoitus vahvistettiin v. 1675. Muista kruunun avustuksista ks. v. BONSDORFF, Åbo, 256.

³ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 404. Savonlinnan hospitaalin tuloista ks. SAARENHEIMO, Savonlinna, 256.

⁴ VA 6820 a ff. 420—421. Vastaavasta Turun anomuksesta ks. VA. Kaupunkien valit. Turku. V:n 1675 valit., kohta 10. Varojen väärinkäytöstä ks. esim. Turun r. 1691 7/12. Syytös hospitaalinsaarnaaja Samuel Justanderia vastaan.

⁵ Ks. esim. Vaasan r. 1691 4/7 ja RUUTH, Viipuri, 405.

takavarikkotuloista maksettavaa korvausta vastaan päästä laitokseen lunastusta suorittamattakin.¹ Turun maistraatissa maaherra esitti v. 1691 sellaisen ehdotuksen, että kukin kortteli itse lunastaisi omat köyhänsä ja vaivaisensa hospitaaliin. Tähän kuitenkin vastattiin kieltävästi, sillä silloin »moni juoppouden ja laiskuuden vuoksi menettää omaisuutensa» ja tuo menettelmä siten edistää näitä paheita.²

Kaikki puutteenalaiset eivät kuitenkaan voineet päästä hospitaaliin yksistään siitä syystä, että tila ei sitä sallinut.³ Tällöin hospitaalinvaroista voitiin erityisestä maistraatille tehtävästä anomuksesta köyhäinhoidon esimiehen toimesta jakaa avustusta. Päätökseen osallistui myös yhteinen porvaristo tai kaupungin vanhimmat. Niinpä Turussa v. 1663 Jaakko Kankurille myönnettiin hospitaalin varoista $\frac{1}{2}$ tynnyriä rukiita ja 1669 Maunu Oittisen tyttäreille myönnettiin jatkuvaa avustusta 8 kupariäyriä viikossa.⁴ Kun Turun maistraatissa v. 1698 luettiin kaupungin vanhimpien läsnäollessa porvari Johannes Tuomaanpojan anomus saada mm. »pienstä kuukausiapua» kaupungin hospitaalilta, niin siihen vastattiin kieltävästi, koska Johannes todettiin riittävän varakkaaksi porvariksi, joka saattoi talonomistajana varsin hyvin elättää itsensä.⁵ Porvaristoon kuulumattomat yrittivät joissakin tapauksissa päästä hospitaalin varoista maksettavasta avustuksesta osalliseksi maaherran välityksellä. Huomattakoon samalla, että mikäli paikkakunnalle saapui ulkomaalaisia kulkureita, »eritoten saksalaista kansallisuutta», niin heidän tuli pyytää maaherralta lupa almujen anomiseen ja hospitaalin myöntämän mahdollisen avun vastaanottamiseen.⁶

Viipurin ja Savonlinnan hospitaalin valvontaan ja hoitoon

¹ RUUTH, Viipuri, 405.

² Turun r. 1691 7/12. Vrt. v. BONSDORFF, Åbo, 255.

³ Kuten jo mainittiin, niin myös hospitaalien normaalitalousarviot vakauttivat hoidokkien lukumäärän.

⁴ Turun r. 1663 9/5 ja 1669 20/12.

⁵ Turun r. 1698 7/11. Savonlinnan »hospitaalinköyhistä» ks. SAARENHEIMO, Savonlinna, 257—258.

⁶ V:n 1642 kerjuusäntö. Turusta ks. esim. Turun r. 1644 16/10 ja 9/11.

näkyä maaherroilla ja linnanpääliköillä olleen suuri osuus, kun taas Turun hospitaali oli kiinteästi maistraatin valvonnassa. Viipurin ja Savonlinnan hospitaaleihin pääsi tai niistä sai avustusta helposti sellainen henkilö, joka oli saanut tähän maaherran tai linnanpäälikön suosituksen. Etenkin sotainvaliidit, entiset sotilaat ja heidän leskensä pääsivät helposti Viipurin ja Savonlinnan hospitaaleihin. Kun taas ratsumestarin leski Anna Maria Köpkens anoi v. 1697 maaherralta oikeutta saada kuukautista apua Turun kaupungin hospitaalista, koska hänen miesvainajansa oli uskollisesti palvellut kruunua, niin maaherra pyysi asiasta maistraatin lausuntoa. Maistraatti ilmoitti, että Anna oli tosin sotilaan leski, mutta hän ei ollut »kaupungin lapsia» eikä näinollen ollut oikeutettu avustukseen hospitaalin varoista. Huomautettiin lisäksi, että kaupungissa oli lukuisia köyhiä, jotka tarvitsivat apua enemmän kuin mainittu leski.¹

Milloin hospitaalia tai köyhäintupaa ei lainkaan ollut, kuten esim. 1600-luvun Uudessakaupungissa, niin köyhät ruodutettiin kaupungin porvareiden luo. Vaivaiset kiertelivät eri taloissa elätettävänä määrätyn järjestyksen mukaisesti.²

On jo aikaisemmin eri yhteyksissä todettu, että kaupunki piti tarkoin huolta siitä, että sen piiriin, porvaristoon kuului- viksi eivät päässeet sellaiset henkilöt, jotka eivät kenties pystyneet elättämään itseään ja perhettään, vaan ennen pitkää joutuivat köyhäinhoidon varaan. Myös valvottiin sitä, etteivät porvarit ottaneet luokseen asumaan henkilöitä, jotka olisivat köyhäinhoidollisesti rasittaneet kaupunkiyhteisöä. Milloin joku porvari halusi ottaa vieraalta paikkakunnalta kotoisin olevan omaisensa tai ystävänsä luokseen hoitoon, oli tähän pyydetävä maistraatin lupa. Milloin eläkesopimus saattoi tulla kysymykseen, niin tällainen vaadittiin. Esimerkkinä kerrottakoon Kokolan porvarin Mikael Haon anomuksen käsittely maistraatissa v. 1693. Mikael Hako pyysi lupaa saada ottaa luokseen

¹ Turun r. 1697 17/7.

² Ks. lähemmin KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 212. Turusta ks. v. BONSDORFF, Åbo, 258. Huomattakoon, että ruodulle pantiin köyhät yleensä vasta sitten, kun he eivät enää kyenneet kerjäämään elatustaan. Ruodutus oli kaupungeissa luonnollisesti vanhastaan käytännössä. Sen historiasta ks. esim. MÜNSTERBERG, Armenlast und Armensteuern, 78—79.

hoitoonsa sisarpuolensa, Lohtajalta kotoisin olevan iäkkään ihmisen. Tähän suostuttiinkin ehdolla, ettei sisarpuoli »tule kaupungille rasitukseksi.» Lisäksi huomautettiin, ettei Mikael saa huoltaa sisarpuoltaan, ellei tämä itse sitä tahdo. Jos sisarpuoli pantaisiin johonkin toiseen taloon hoidettavaksi, niin oli tehtävä elatussopimus oikeudessa esitettäväksi ja vahvistettäväksi.¹ Kun taas Vaasassa v. 1669 muuan porvari pyysi saada ottaa taloonsa »syytinkimiehen maalta», niin tähän ei annettu lupaa, vaan asianomaista maalaismiestä kehoitettiin pyrkimään hospitaaliin.²

Ohimennen huomautettakoon, että 1600-luvun hospitaaleissa eläminen ei suinkaan ollut mitään mieluista, kuten useat esimerkit kertovat.³ Niinpä hospitaalin asukkaat eivät aina viihtyneet laitoksen suojissa, vaan kernaasti pyrkivät kiertelemään ympäristössä kerjäämässä. Turun maistraatti antoi senvuoksi talvella v. 1672, jolloin oli kova pula-aika, määräyksen, että hospitaalin renkien oli tarkoin valvottava hoidokkeja ja estettävä kerjuu kaupungilla, eritoten ylhäisimpien porvareiden luona. Jos hoidokkeja tavattiin kerjäämässä, oli heidät »iskuvin ja lyönnein ajettava portista ulos.»⁴ — Milloin kaupungissa kuoli joku varaton tai tuntematon henkilö, niin hautaus toimitettiin kaupungin kustannuksella, s.o. varat otettiin köyhäinhuotavaroista. Esimerkkinä mainittakoon, että kun vanki Niilo Matinpoika kuoli Turussa v. 1686, niin »köyhäinrengit» (fattigdrängarna, tark. hospitaalinrenkejä) velvoitettiin kahden kuparitalarin maksusta suorittamaan hautauksen. Kämneri velvoitettiin valmistamaan arkun ja valmistuskustannukset maksettiin kaupungin sakkovaroista.⁵

II

Turvattomien lasten huolto kuului luonnollisesti maistraatin velvollisuuksiin. Vanhastaan oli huoltajaa vailla olevia lapsia otettu armeliaisuuslaitoksiin, joista heitä sitten otettiin joko

¹ Kokkolan r. 1693 21/10.

² Vaasan r. 1669.

³ Sisäisestä järjestyksestä ks. v. BONSORFF, Åbo, 257—258.

⁴ Turun r. 1672 2/3.

⁵ Turun r. 1686 12/6.

kasvateiksi tai käsityöläisten oppipojiksi, laivapojiksi, palvelijoiksi, rengeiksi tms. Erikoisen tärkeänä pidettiin luonnollisesti sitä seikkaa, että turvattomat lapset saavutettuaan varttuneemman poika- ja tyttöjän saivat tilaisuuden oppia hyödyllisen ammatin tullakseen kunnan ihmisiksi. V:n 1619 säädöksessä huomautettiin, miten moni tottui kerjuuseen ja irtolaisuuteen jo lapsena, joten erikoisten lastenkotien rakentaminen kaupunkeihin katsottiin hyödylliseksi. Periaatteena oli, että turvattomia lapsia ei olisi pitänyt ottaa hospitaaleihin, vaan juuri erikoisiin lastentaloihin.¹ Lasta oli pidettävä kaupungin ylläpitämässä lastenkodissa siksi, kunnes lapsi kykeni ammattiin tai palvelukseen. Karkaamisesta säädettiin erikoinen rangaistus. Maistraatti velvoitettiin valvomaan, että kohtelu oppiaikana oli kunnollista. Porvariston keskuudesta tuli valita joka vuosi erityinen lastenhoidon esimies (barnföreståndaren). Hänen tehtävänään oli pitää huolta siitä, että turvattomat lapset saivat suojaa ja vietiin lastenkotiin sekä sieltä vartuttuaan oppiin. Edelleen hänen tuli katsoa, että köyhien vanhempien lapset saivat kunnan kasvatuksen, s.o. saivat tilaisuuden oppia kelvollisen ammatin.²

On kuitenkin huomattava, että edelläesitettyjä periaatteita ei käytännössä voitu lastenkotien osalta paljoakaan toteuttaa.³ Vain harvoin suurimpiin kaupunkeihin rakennettiin erityisiä lastenkoteja, joiden talous oli samanlaisella pohjalla kuin hospitaalienkin. Jo v:n 1642 kerjuusäännössä lainlaatija saattoi todeta, että lastenkotien rakentaminen valtakunnan kaikkiin kaupunkeihin oli käytännössä vaikeasti toteutettavissa. Huomautettiinkin, että ellei kaupungissa ole erityistä lastentaloa, niin turvattomien lasten kasvatuksen piti tapahtua kaupungin kustannuksella tai kerättyjen lahjavarojen turvin. V:n 1698 kerjuusäännössä tähdennettiin erikoisesti sitä seikkaa, että merilaivureiden tuli lastentaloista valita sopivia poikia laivapojiksi harjaantumaan merimiehen ammattiin. Ellei pojalla ollut taipumusta merimieheksi, tuli hänet maistraatin harkinnan

¹ DAHLBERG, Bidrag, 45.

² V:n 1619 säädös, kohta 32. V:n 1642 kerjuusäännössä toistettiin samat ajatukset.

³ Ks. myös DAHLBERG, Bidrag, 45.

mukaan sijoittaa käsityönoppiin. Kenraalikuvernöörejä, maaherroja ja maistraatteja kehoitettiin huolehtimaan, että näin tapahtui.¹

Suomen 1600-luvun kaupunkeihin ei perustettu lastenkoteja, vaan turvattomat lapset sijoitettiin hospitaaleihin. Kuitenkin on mainittava, että v. 1654 Turkuun yritettiin perustaa lastenkoti, joka epäilemättä olisi ollut hyvin tarpeellinen. Ilmeistä on, että hanke, jota lienee suunniteltu jo kauan, oli lähtöisin Pietari Brahen taholta. Pietari Brahe näet monin eri tavoin, kuten on edellä todettu, harrasti huoltotoimen edistämistä.² Valtiovalta myönsikin Turkuun perustettavaa lastentaloa ja kasvatuslaitosta (Barne och Tuchthus) varten kruunun perintöosuuden (dana-arf) ja sakkoäyrit 10 vuoden ajalta.³ Kaupunki ei kuitenkaan katsonut jaksavansa perustaa erityistä lastenkotia, vaan hanke raukesi. Ei myöskään v. 1675, jolloin Turussa samoin kuin muuallakin todettiin olevan poikkeuksellisen paljon turvattomia, kerjääviä lapsia, perustettu erityistä lastentaloa.⁴

Suomen 1600-luvun kaupungeissa oli suhteellisen vähän huoltolaitoksia, ja näiden talous oli useassa tapauksessa heikko. Monessa kaupungissa ei ollut lainkaan erityisiä hospitaaleja, vaan huoltoa tarvitsevat saivat julkista apua muulla tavoin, nimenomaan yksityisten armeliaisuudesta. Aivan pienissä kaupungeissa hospitaaleja ja lastenkoteja ei ilmeisesti lainkaan tarvittu, koska, kuten useassa yhteydessä on tullut esille, laitokset oli tarkoitettu nimenomaan porvareita ja heidän vaki-naista palvelusväkeään varten. Se väestökerros, joka ei kuulunut aktiiviseen porvaristoon ja joka useimmissa tapauksissa oli enimmäin julkisen huoltotoimen tarpeessa, ei näinollen kuulunutkaan kaupungin oman huoltotoiminnan piiriin. Kaupunkikunta oli suljettu korporaatio, joka käsitti varsinaiset porvarit ja oli tietenkin ensi sijassa velvollinen huolehtimaan juuri näiden ja useassa tapauksessa vain näiden huollosta. Huomat-

¹ Säännös piti luettaman joka vuosi julki valtakunnan kirkkoissa. V:n 1698 kerjuusääntö, § 10. STIERNMAN, Samling V, 726 ja seurr.

² Ks. ss. 243, 246, 249 ja 253.

³ Ks. s. 52.

⁴ VA. Kaupunkien valit. Turku. V:n 1654 valit., kohta 11. Vrt. v. BONSDORFF, Åbo, 258.

takoon, että 1600-luvulla ei muodostunut mitään suunnitelmallista ja säännöllistä köyhäinhoitotarkoituksiin käytettävää verotusta, joskaan yrityksiä siihen suuntaan ei puuttunut.¹

2. Terve yden hoito.

Yleinen valvonta.

Vanhat kaupungit ahtaine, likaisine, pölyisine ja lokaisine kujineen, kadunvartisine käymälöineen ja lukuisine jätetunkioineen eivät suinkaan olleet terveydellisessä mielessä edullisia asuinpaikkoja. Tämä seikka ei aikalaisiltakaan jäänyt huomaamatta. Ollessaan vanhassa Viipurissa mm. Kustaa Vaasa totesi siellä samoin kuin muissakin kaupungeissa vallitsevan epäjärjestyksen ja siivottomuuden neuvoen tuuletukseen, siivottomien suojien puhdistamiseen ja siirtämiseen kaupungin ulkopuolelle, lannan viemiseen pelloille ja likakuoppien täyttämiseen. Kuningas huomauttikin uskovansa, että »se loan paljous, joka kaikkialla rehoittaa kaupungissa, on syynä paikkakunnalla vallitsevaan väestön suureen kivulaisuuteen.»² Kun näiden lisäksi muistaa muut asunto-oloissa ilmenevät puutteellisuudet, asuinrakennusten ahtauden, uunien kehnouden, valaistuksen heikkouden jms., ei olekaan ihme, että kivulaisuus saattoi olla suuri.

Voidaan sanoa, että nykyaikaisesta hygieniasta ei 1600-luvulla vielä ollut juuri nimeksikään merkkejä. Ruotsi-Suomen kaupungeissa eivät maistraatit enempää kuin muutkaan kunnalliset viranomaiset sanottavasti kajonneet terveydenhoitoon kuuluviin asioihin. Tavallisesti vain silloin, kun kulkutaudit uhkasivat tai valtiovalta, nimenomaan käskynhaltija tai maaherra, antoi erikoisia terveydenhoitoa koskevia määräyksiä, ryhdyttiin terveydenhoidollisiin toimenpiteisiin. Valtakunnan terveydenhoidon johtoa varten v. 1663 perustettu Collegium medicorum ei käytännössä joutunut paljoakaan ulottamaan

¹ Niinpä joko v. 1649 tai v. 1650 laadittiin lakiehdotus erikoisen köyhäinhoitoveron kantamisesta. Tämän lain mukaan esim. jokaisen porvarin tuli maksaa köyhäinhoitoverona $\frac{1}{2}$ —1 panna viljaa. DAHLBERG, Bidrag, liite A, LOUHVUORI, Köyhäinhoitorasitus, 17.

² RUUTH, Viipuri, 144.

toimintaansa pääkaupungin ulkopuolelle, ja vasta vuosina 1688 ja 1698 annetut terveydenhoidolliset säännökset koskivat käytännössä muitakin kaupunkeja.¹

Kulkutaudit olivat nimenomaan kato- ja sotavuosina veraten tavallisia pelättyjä vieraita. Suurina tautivuosina kuolleisuus saattoi nimenomaan kaupungeissa olla pelottavan suuri. Jos kulkutauteja ilmeni tai sen saapuminen oli odotettavissa, maistraatti, useinkin tosin vasta maaherran kehoituksesta, ryhtyi erikoisiin toimenpiteisiin, joiden pääasiallisena tarkoituksena oli eristäminen. Vartiomiehiä asetettiin porteille, satamaan ja maanteille kieltämään turhan matkustamisen ja estämään kaupunkiin aikovia astumasta kaupungin alueelle.² Uudessakaupungissa sai v. 1657, jolloin raivosi rutto, kaupunginpalvelija tehtäväkseen eristää erään matkaseurueen, joka ei saanut astua asunnostaan askeltakaan kadulle.³ Kun v. 1639 Ruotsin eteläosissa raivosi ankara rutto, niin Turun maistraatti asetti kahdeksan rakuunaa saaristoon vartioimaan väylää liikenteen estämiseksi. Myöhemmin syksyllä, kun rutto kaikesta huolimatta jo oli saapunut Suomeen, kiellettiin mestauksen uhalla kaikki kanssakäyminen sairaiden kanssa.⁴ V. 1657 Turun maistraatti velvoitti kaupunginvoudin ja kämnerin eristämään ne paikat, jotka kirkkotarhassa oli varattu ruttoon kuolleiden hautoja varten.⁵ Vaasassa samana tautivuonna kreivin paikallinen päämies saapui maistraattiin ja kehoitti sitä asettamaan vartiomiehiä satamaan kieltämään matkustamisen »määrätyksi ajaksi». Päätettiin, että porvaristo asettaa vuorotellen kaksi miestä vartioimaan, »erikoisesti kun tuuli käy». Irtolaisten kuljeskelu kiellettiin jyrkästi ja samalla annettiin kielto irtolaisten majoittamisesta. Kun Vaasaa v. 1700 jälleen uhkasi rutto, niin maistraatti kehoitti porvareita rukoilemaan ja korjaamaan kaupungin tulliaidan. Maaherran määräyksestä asetettiin lisäksi vartiomiehiä estämään »epäilyttäviltä seuduilta» tulevia saapu-

¹ Ks. lähemmin esim. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia I, 9 ja seurr.

² Ks. esim. JALKANEN, Lappeenranta, 62 ja HERDIN, Uppsala. Borgerskapet, 209.

³ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 191—192.

⁴ v. BONSDORFF, Åbo, 261.

⁵ Turun r. 1657 30/9. Ks. myös Turun r. 1657 30/10 ja 1658 4/1.

masta kaupunkiin. Maaherra kehoitti lisäksi tuulettamaan vaatteita ja puhdistamaan sairaiden taloja. Maaherralla oli mukanaan juuri painosta tulleita Collegium medicorumin kirjasia, jotka koskivat tarttuvien tautien torjuntaa.¹ Muista toimenpiteistä, joihin 1600-luvun meikäläiset maistraatit saattoivat ryhtyä kulkutautien torjumiseksi, mainittakoon koirien ja kissojen liikuskulun kieltö sekä edelleen asuntojen ja ihmisten sekä vaatteiden katajanhavuilla savutus, mihin oli erikoisesti neuvottu. Ohimennen mainittakoon, että kun 1600-luvun maistraatit määräisivät esim. käymälöiden ja lantatunkkioiden sijoittamisen takapihalle, tämä tapahtui ilmeisesti enemmän esteettisistä kuin hygieenisistä syistä.²

Tukholmaa varten v. 1638 annetussa ruttoplakaatissa kehoitettiin sairaiden talot näkyvästi merkitsemään, jotta terveet voisivat näitä paikkoja varoa. Talon ulkopuolelle piti ripustaa lakana tai porttiin merkitä selvästi näkyvä risti.³ Spitaaliin sairastuneen talo saatettiin määrätä revittäväksi, jopa asianomainen, mikäli hän oli irtolainen, karkoitettavaksi terveiden joukosta. Mainittakoon myös, että taudin saastuttamat rakennukset poltettiin, kuten esim. v. 1622 Turussa, missä kulkutautien ehkäisemiseksi katsottiin parhaaksi polttaa hospitaali ja rakentaa uusi.⁴

Maistraatti saattoi antaa myös sellaisen määräyksen, että kaikki epäillytkin sairaustapaukset tuli kulkutautien raivotessa ilmoittaa maistraatille. Näin meneteltiin mm. Uudessa-kaupungissa, missä maistraatti koetti estää spitaalini ja kupan leviämisen vaatimalla, että sairaustapauksista oli tehtävä heti ilmoitus, jotta asianomainen voitiin toimittaa Turkuun tutkittavaksi ja tarvittaessa toimitettavaksi edelleen Seilin spitaali-hospitaaliin.⁵ Niinikään Turussa annettiin v. 1645 määräys, että spitaali- ja kuppatautiset oli heti ilmoitettava maistraatille.⁶

¹ ASPELIN, Vasa, 540—542.

² Ks. s. 135. Ks. myös v. BONSDORFF, Åbo, 260 ja LÄHTEENOJA, Rauma, 33.

³ STIERNMAN, Samling II, 182—183.

⁴ ILMONI, Bidrag till Nordens Sjukdoms-historia II, 176.

⁵ KAUKOVALTA, Uusikaupunki, 224.

⁶ Turun r. 1645 3/12.

Tällaiset määräykset lienevät kuitenkin Suomen 1600-luvun kaupungeissa olleet poikkeuksellisia ja harvinaisia.

Voidaan todeta, että terveydenhoidon yleinen valvonta oli maamme kaupungeissa 1600-luvulla hyvin vähäistä. Kuten jo huomautettiin, niin terveydenhoidollisiin seikkoihin kiinnitettiin huomiota vasta tarpeen vaatiessa eikä yleensä voi lainkaan todeta ennakolta ehkäiseviä terveydenhoidollisia toimenpiteitä, paitsi tietenkin silloin, kun kulkutautivaara oli nimenomaisesti tiedossa.

Lääkintähenkilöstö.

Maistraatin velvollisuutena oli hankkia kaupunkiin muiden pystyvien elinkeinonharjoittajien ohella myös taitavaa lääkintähenkilöstöä. Lääkintätoiminnasta huolehtivat vanhastaan ammattikuntien tapaan järjestäytyneet parturit. Varsinaisia lääkäreitä, jotka olivat saaneet yliopistokoulutusta, oli pohjoismaiden kaupungeissa uuden ajan alussa sensijaan vähän.

Partureiden elinkeinonharjoitusta säännösteltiin maistraatin taholta samalla tavoin kuin muidenkin käsityöläisten toimintaa. Viipurissa määrättiin v. 1587, että mestari Filip sai yhden talarin joka miehestä, jonka hän paransi, ja v. 1606, että Pietari Tesche sai yhden talarin »joka hengestä eli sairaasta, jonka hän voi parantaa.»¹ Kaupungeissa oli myös kylvettäjiä, välskäreitä, jotka harjoittivat »kirurgin ammattia», kättilöitä, edelleen suonensisäisiä, silmänparantajia (oculister), jäsentenkatkaisijoita ja kuppareita.² Ammatinharjoitusta varten näiden tuli saada maistraatilta asianomainen lupa. Tavallisesti tultiinkin toimeen kaupunkiin itsestään saapuvilla lääkintähenkilöillä, ja aina oli henkilöitä, jotka muiden tehtäviensä ohella auttoivat lähimmäisiään myös lääkintätehtävissä.

Parturit olivat useasti kansallisuudeltaan saksalaisia ja he saattoivat kierrellä kaupungista toiseen asettumatta vakinai-

¹ RUUTH, Viipuri, 229.

² Kirjavista nimityksistä ks. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia II, 133 ja seurr. Suurissa kaupungeissa, mm. Turussa ja Viipurissa käytännössä oleva nimitys »stadsphysicus» oli peräisin Saksasta. Turusta ks. v. BONSORFF, Åbo, 273.

sesti minnekään.¹ Kaupunki voi näinollen jäädä useiksikin vuosiksi ilman riittävän luotettavaa lääkitsijää ja parantajaa. Senvuoksi jo varhain kaupungit pyrkivät mahdollisuuksien mukaan hankkimaan pysyvää lääkintähenkilöstöä antamalla pystyville ja hyvämaineisille lääkäreille, välskäreille, partureille ja muille lääkintähenkilöille tiettyjä etuja. Näin meneteltiin nimenomaan sellaisissa kaupungeissa, joissa ei ollut kruunun toimesta, etenkin armeijan palvelukseen palkattuja välskäreitä. Esim. Viipurissa tultiin aina v:een 1652 toimeen linnan ja kaupungin yhteisellä parturilla.²

Myös valtiovalta koetti mahdollisuuksien mukaan edistää kaupunkien lääkintätointa kehoittamalla kaupunkeja palkkaamaan omaa lääkintähenkilöstöä. Sivumennen voi mainita, että tähän oli osaltaan kehoittamassa myös Hollannin esimerkki, maan, jonka kaupungit olivat Saksan kaupunkien rinnalla esikuvina pohjoismaisille kaupungeille. Hollannin kaupungeissa oli julkinen lääkintätoimi järjestetty olosuhteisiin katsoen hyvin, ja siellä saatuja kokemuksia pyrittiin soveltamaan myös meillä.³ Myös kenraalikuvernöörit, eritoten Pietari Brahe, ja muutamat maaherrat (mm. Rosenhane ja Clerk) tekivät parhaansa kaupunkien lääkintätoimen edistämiseksi ehdottamalla kaupunginlääkärien toimen perustamista.

Lääkintähenkilöstön laatua koetettiin parantaa tähdentämällä v. 1669 sitä seikkaa, ettei kaupunkeihin eikä rykmentteihin saanut ottaa sellaisia partureita, jotka eivät voineet esittää sellaista mestarikirjaa, josta ilmeni, että he todella omasivat kunnollisen taidon ja olivat suorittaneet riittävät tutkinnot. Vuonna 1683 mm. maaherroja kehoitettiin pitämään silmällä epäilyttäviä parantajia. Vuonna 1688 annetuilla määräyksillä v. 1663 perustettu Collegium medicorum velvoitettiin huolehtimaan siitä, että kaupunkeihin otettiin kelvollisia lääkäreitä. Kun maistraatit tahtoivat ottaa kaupunkia varten lääkärin, oli niiden käännyttävä Collegiumin puoleen eikä hankittava lääkäreitä omin päin. Kukaan ei saanut toimia lääkärinä ilman

¹ Porvoon 1600-luvun aikaisista saksalaisista partureista ja kirurgeista ks. HARTMAN, Borgå, 215.

² RUUTH, Viipuri, 405.

³ Ks. esim. ALMQUIST, Göteborg I, 740.

Collegiumin antamaa lupaa, jonka saaminen edellytti erityistä tutkintoa. Parturit ja kirurgit saivat määräysten mukaan vast'edes harjoittaa vain yksinkertaisia lääkintätehtäviä, mikäli kaupungissa oli erikoinen lääkäri. Edelleen mainittiin, että kaupungissa toimivan virallisen lääkärin tuli valvoa kaupungin lääkinnällistä toimintaa yleensä, siis kaikenlaisten parantajien, partureiden, kättilöiden jms:n työtä. Mainittu v:n 1688 määräys merkitsikin käännekohtaa Ruotsi-Suomen kaupunkien lääkintätoimen kehityksessä, vaikkakin käytäntö seurasi tätä samoin kuin muitakin edelläesitettyjä lääkintätointa koskevia määräyksiä verraten hitaasti.¹

Luonnollista on, että 1600-luvun Turussa ja Viipurissa lääkintätoimi oli huomattavasti kehittyneempää kuin maamme muissa kaupungeissa. Kun Turkuun perustettiin yliopisto, jossa oli mm. lääketieteellinen tiedekunta, merkitsi tämä ulkoisesti katsoen kaupungin yleisen lääkintätoimen edistymistä, sillä tiedekunnan professorit ja opiskelijat harjoittivat myös käytännöllistä lääkintätointa. Tosiasiassa yliopiston merkitys lääkintätoimen kohottamisessa jäi kuitenkin mitättömäksi 1600-luvulla. Turussa oli koko 1600-luvun ajan myös erityinen kaupunginparturi eli -lääkäri (stadsbarberare, stadsmedicus), joka otettiin toimeensa erityisellä sopimuksella ja jolla saattoi olla palveluksessaan kisällejä. Tavallisesti sovittiin, että kaupunginparturi tai -lääkäri vapautettiin kunnallisista rasituksista. Viipurissa otettiin maaherra Rosenhanen aloitteesta v. 1667 Johannes Kirchhoff kaupunginparturiksi erikoisilla, ajalle hyvin tyypillisillä ehdoilla. Näiden mukaan hänelle myönnettiin 80 hopeatalarin vuosipalkka, oikeus valmistaa ja myydä makeisia, hillottua inkivääriä ja tislattua vettä. Lisäksi Kirchhoff sai vapautuksen kaikista porvarillisista rasituksista ja samalla hänelle luovutettiin yksinoikeus ammattiinsa.² On kuitenkin muistettava, kuten mm. RUUTH huomauttaa, että kaupunginlääkäreillä ja -partureilla oli melkoista huolta kilpailijoistaan, kaikenlaisista laittomista patustelijoista ja puoskareista, joilla saattoi olla hyvä maine porvariston keskuudessa.³ V. 1689 nimi-

¹ STIERNMAN, Samling III, 793, IV, 572—575, 1045—1065. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia I, 9 ja seurr. ja II, 134.

² RR 1667 24/7.

³ RUUTH, Viipuri, 405—406.

tettiin Viipurin »läänin ja kaupungin lääkäriksi» Pietari Gottfred, joka sai kruunulta oikeuden tullitta tuoda lääkeaineita 100, sittemmin 200 talarin arvosta vuodessa.¹

Turussa ja Viipurissa oli myös erikoisia apteekkareita, jotka niinikään tekivät ammattinsa harjoittamisesta erikoisen sopimuksen maistraatin kanssa.² Voidaan todeta, että apteekki- liikkeenharjoittajat saivat Turun ja Viipurin maistraateilta suuria etuja ja helpotuksia, ja niinikään valtiovalta tuki apteekkitoimintaa, jonka harjoittaminen voi tuottaa aikanaan ymmärrettäviä vaikeuksia. Turussa mainitaan v. 1599 muuan apteekkari ja v. 1637 Turun maistraatti otti Kristian Zimmermanın kaupunginapteekkariksi, jolloin hänelle myönnettiin vapaus apteekkitalon vuokrasta ja porvarillisista rasituksista.³ Samat oikeudet annettiin sittemmin kenraalikuvernööri Herman Flemingin entiselle kotiapteekkarille Johannes Kernischille, josta tuli kaupunginapteekkari. Vuonna 1689 maaherra kuitenkin huomautti, ettei Turussa ole lainkaan apteekkaria, ja suositteli toimien Johannes Albrekt Relauta. Relaulle — ja hänen jälkeensä hänen lapsilleen — kuningas myönsi yksinoikeuden apteekkiliikkeen harjoittamiseen Turussa. Huomautettakoon samalla, että apteekkiliikkeeseen kuului uuden ajan alussa mm. maustekauppa ja sokerileipurinliike. Relau sai oikeuden tuoda tietyn määrän viinejä ja mausteille 100 hopeatalarin tullinalennuksen. Lisäksi hän oli vapaa porvarillisista rasituksista, majoituksesta ja kaikista veroista manttaaliveroa lukuunottamatta. Pari vuotta myöhemmin Relau sai kaupungilta neljäksi vuodeksi 100 kuparitalarin vuosivuokraa vastaan talon.⁴ Myös Viipurin apteekkareilla oli vastaavanlaatuiset oikeudet am-

¹ Turun ja Viipurin lääkintähenkilöstöstä ja sen toiminnasta ks. lähemmin v. BONDORFF, Åbo, 266 ja seurr. ja RUUTH, Viipuri, 405 ja seurr.

² Apteekkilaitoksen kehityksestä ks. yksityiskohtaista esitystä HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 349 ja seurr. Apteekkien tullivapaudesta ks. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 370 ja seurr.

³ Vapautuksesta porvarillisista rasituksista ks. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 389.

⁴ v. BONDORFF, Åbo, 269—270. Huomattakoon, että Turussa apteekkari kuului yliopiston valvontaan. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 456.

mattinsa harjoittamiseen. Viipurin maistraatti antoi v. 1587 Filip Bilangille oikeuden tuoda Saksasta tullitta tavaroita apteekkiinsa ja v. 1595 hän sai kruunulta lääkeaineiden hankkimiseksi avustuksena 4 tynnyriä tervaa. Samaten v. 1603 annettiin Pietari Teschelle 2 tynnyriä voita Saksasta suoritettavia tavaranhankintoja varten ja v. 1606 hän sai samaan tarkoitukseen 10 talaria. Lisäksi hänellä oli kruunulta 30 talarin palkka, yhdet 20 talarin arvoiset vaatteet ja vapaa ruoka sekä vapaa rehu yhdelle hevoselle.¹ Niinikään kaupunginapteekkarit saattoivat joutua ikäviin ristiriitoihin muiden, apteekkitointa laittomasti harjoittavien henkilöiden kanssa, kuten muutamat esimerkit osoittavat.

Maamme muissa 1600-luvun kaupungeissa tapaa vain harvoin kunnallista lääkintähenkilökuntaa, joskaan yrityksiä kaupunginlääkäriin ja -parturin toimien perustamiseksi ei puuttunut. Huomattakoon, että sellaisella paikkakunnalla, missä ei ollut apteekkia, lääkäri toimi samalla myös apteekkarina. Helsinkiin otettiin v. 1666 eräs henkilö »kaupungin parturiksi», mutta hänestä ei pian senjälkeen kuulu mitään. V. 1701 Helsinkiin muutti eräs tohtori, »chemicus practicus medicinae» Eilerdt Mentzer, joka sai maaherralta ja maistraatilta luvan harjoittaa lääkäriammattia Helsingin, Porvoon ja samalla koko läänin alueella. Pari vuotta myöhemmin Mentzer otettiin Helsingin kaupunginlääkäriksi.² Tammisaaressa tapaa 1600-luvulla partureita, mutta he eivät saaneet kaupungilta mitään etuja.³ Porvoossa mainitaan ainakin v. 1692 kaupunginparturi, joka oli otettu maistraatin toimesta, mutta todennäköisesti ei nauttinut kaupungilta mitään etuja.⁴ Vaasan pormestari Jaakko Wilstadius huomautti v. 1663, että lääkäri olisi paikkakunnalla erikoisen tarpeellinen. Hän ilmoitti samalla, että muuan Henrik Eggerts halusi tulla Vaasaan harjoittamaan lääkäriammattia ehdolla, että hän saisi kaupungilta palkkaa ja joitakin muita etuja. Nyt päätettiin, että Eggertsille maksettaisiin

¹ Ks. lähemmin RUUTH, Viipuri, 229—230, 407. Nevanlinnasta ks. v. BONSDORFF, Nyen, 51. Vaasa sai ensimmäisen apteekkarinsa v. 1708. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 470.

² EHRSTRÖM, Helsingfors, 57—48.

³ TAKOLANDER, Ekenäs, 323 ja seurr.

⁴ HARTMAN, Borgå, 215.

vuosittain 100 talaria kaupungin kassasta ja seuraavana vuonna tapaakin Eggertsin Vaasan kaupunginvälskärinä (fältskären, mästar E.). Kuvaavana tapauksena silloisista oloista esitettävään eräs mestari Eggertsin ja hänen erään potilaansa välinen riitajuttu vuodelta 1664. Mestari oli näet haastanut potilaan oikeuteen siitä, ettei tämä ollut maksanut lääkärinpalkkiosta johtunutta velkaa, 40 kuparitalaria. Lopulta sovittiin niin, että potilas maksaa tuon summan, mutta jos hän kuolee, niin mestari lupasi tyytyä vain puoleen summaan. Mainittu Eggerts sai v. 1683 lääninparturin toimen, jolloin hänen tehtävänään oli koko Pohjanmaan lääkintätoimen hoito. Kuningas antoi hänelle lääkeaineiden hankintaa varten 200 hopeatalarin tullivapauden ja sama oikeus vahvistettiin v. 1716.¹ Mainittakoon lisäksi, että Raahen maistraatti ehdotti v. 1704 yhteiselle porvaristolle, että kaupunkiin otettaisiin muuan Pierre Bosnays kaupunginkirurgiksi. Porvaristo kuitenkin vastasi kieltävästi, sillä ei haluttu ottaa lisää kunnallisia rasituksia kirurgin palkkaamiseksi.² Kaarle XI:n ja Kaarle XII:n aikana annettuihin eräiden suurten Ruotsin kaupunkien normaalitalousarvioihin sisällytettiin myös lääkärin palkka.³ Suomen kaupunkien normaalitalousarvioissa ei kaupunginlääkäreitä lainkaan mainittu.

Suomen kaupunkien lääkintähenkilöstö oli 1600-luvulla kovin harvalukuinen ja pätevyydeltään suhteellisen heikko. Kun lääkintätoimi oli suurelta osalta ulkomaalaisten käsissä ja tällaiset henkilöt verraten harvoin katsoivat olevan syytä asettua asumaan kylmään pohjolaan, jäi maamme pakostakin syrjään. Myös muu yleinen lääkintätoimi oli maassamme jäänyt taka-alalle, sillä, kuten edellä jo ohimennen huomautettiin, myös läänien lääkintätoimi oli alkeellisella tasolla parannusyrityksistä huolimatta. Harvaan asutussa maassamme hyvä kaupunginlääkäriverkosto olisi varmaan tullut merkitsemään paljon myös maaseudun lääkinnällisten ja terveydenhoidollisten olojen suotuisalle kehitykselle.⁴

¹ ASPELIN, Vasa, 540—541.

² SÖDERHJELM, Brahestad, 57.

³ Esim. Geflen »medicus» tuli normaalitalousarvion mukaan saamaan vuosipalkkaa 200 hopeatalaria. FYHRVALL, Gefle, 71—72. Ks. myös HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia II, 193—194.

⁴ Vertailun vuoksi mainittakoon, että Ruotsissa oli 1600-luvun ja

Sairaalat.

Suhteellisesti vielä heikommin järjestetyt kuin yleiset terveydenhoito-olot ja lääkintähenkilöstö olivat maamme 1600-luvun kaupunkien sairaalaolot. Ensinnäkään ei voida lainkaan puhua varsinaisesta järjestetystä sairaanhoidosta. Sellaiset sairaat, jotka potivat pitkäaikaista tautia ja jotka eivät ilmeisesti kyenneet vast'edeskään elättämään itseään, toimitettiin hospitaaleihin. Spitaalitautisia varten oli erikoisia spitaalihospitaaleja, jollaisina mainitaan mm. Pyhän Yrjön hospitaali Turussa, Seiliu hospitaali Turun lähellä, Pansarlahden hospitaali Viipurissa ja Kruunupyyn hospitaali Pohjanmaalla. Helsingin porvaristo anoi v:n 1642 valtiopäivillä kaupunkia ja läänia varten spitaalihospitaalia, koska spitaalisia oli todettu olevan runsaasti. Valtio suostuikin anomukseen, ja samana vuonna Vanhaankaupunkiin rakennettiin spitaalihospitaali. Laitos kuului valtion valvontaan ja sen menot kustansi valtio, mutta käytännössä myös kaupunki joutui tukemaan sen toimintaa.¹ Myös muut edellämainitut spitaalihospitaalit olivat kruunun laitoksia, joihin kaupungeilla ei ollut nimenomaista sananvaltaa.² Näihin hospitaaleihin toimitettiin myös parantumattomat ja ympäristölleen vaaralliset mielisairaat.

Hospitaaleihin otettiin, kuten jo on esitetty, määrätty luku sairaita ja köyhiä erityisin ehdoin, joista merkittävin oli tavanomukaisen pääsymaksun suorittaminen.³ Joskus meneteltiin niin, että sairas tai hänen asiamiehensä anoivat maistraatilta hospitaaliin pääsyä.⁴ Sellaisissa tapauksissa, että asianomainen sairasti tarttuvaa tautia, oli muutamissa, kaupungeissa säädetty pakollinen ilmoittamisvelvollisuus.⁵ Mikäli asianomainen,

1700-luvun vaihteessa 9 piirilääkärinä, jollaisia Suomessa ei vastaavana aikana ollut lainkaan. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia II, 3, 64 ja seurr.

¹ EHRSTRÖM, Helsingfors, 54 ja seurr. Porin hospitaalista ks. VA. Kaupunkien valit. Pori 1606 9/8. Nevanlinnasta ks. v. BONSDORFF, Nyen, 51. Itse asiassa Suomessa ei 1600-luvulla ollut lainkaan kaupunginsairaaloita. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia III, 34 ja seurr., 83 ja seurr.

² SCHÜCK, Sveriges stadsväsen under medeltiden, 36.

³ Ks. lähemmin s. 248.

⁴ Ks. esim. KAUKOVÄLTA, Uusikaupunki, 224.

⁵ Ks. s. 261.

kaupungin porvaristoon kuuluva hospitaaliin pyrkivä sairas ei voinut itse suorittaa pääsymaksua, oli kaupungin se maksettava. Välistä kuitenkin kävi niin, ettei kaupunki lainkaan huolehtinut tästä. Niinpä Raahessa valitettiin, ettei kaupunki lunastanut kaupungin mielisairaille paikkoja Kruunupyyn hospitaaliin, vaan onnettomat kiertelivät vapaina kaupungilla, jopa aikaansaivat häiriöitä jumalanpalveluksessa.¹ Joissakin tapauksissa näkyy hoidokkeja annetun myös ruodulle porvareiden luo. Niinpä Helsingissä v. 1659 muuan mielisairas, jonka toivottiin parantuvan, annettiin porvareiden vuoronsa perään hoidettavaksi.²

Milloin kulkutauteja oli erikoisen paljon liikkeellä ja yleinen sairaanhoito näytti välttämättömältä, voitiin kaupungin taholta, useinkin pääasiassa eristämistarkoituksessa, huolehtia tilapäisen sairaalan perustamisesta. Tällaiset tapaukset olivat kuitenkin harvinaisia. Mainittakoon, että Oulussa kehoitettiin v. 1691 »niitä, jotka olivat sairastuneet kuppaan, heti lähtemään kaupungin ulkopuolelle siihen taloon, joka on heitä varten hankittu ja heidän on omalla kustannuksellaan hankittava hoitaja Tornioista hoitamaan heitä.»³

Maamme 1600-luvun kaupunkien sairaalaolojen kehittymättömyys oli tietenkin luonnollisena seurauksena yleisten lääkintäolojen alkeellisuudesta, nimenomaan pätevän ja vakinaisen lääkintähenkilöstön suuresta puutteesta. Lisäksi on syytä muistaa, että aikakauden yleisen käsityksen mukaan sairaalat olivat paikkoja, joihin mentiin vain äärimmäisen hädän ja välttämättömyyden pakottamina, paikkoja, jotka olivat pikemminkin eristyslaitoksia kuin parannuksen ja lievityksen antajia.

3. H o l h o u s t o i m i.

Alaikäisten holhoustoimen valvonta kuului kaupungin paikallisten viranomaisten, nimenomaan maistraatin velvollisuuksiin. Yleisissä raastuvankokouksissa määrättiin asianomaisille holhousta tarvitseville holhooja, jonka tuli maistraatin

¹ SÖDERHJELM, Brahestad, 57.

² Helsingin r. 1659 5/2. Avustuksista ks. esim. Uudenkaupungin r. 1647 8/2. Ruodutuksesta ks. s. 255.

³ Oulun r. 1691 6/4.

valvonnan alaisena huolehtia holhottavistaan. Eräissä keski-eurooppalaisissa kaupungeissa holhoustoimi kehittyi etenkin uuden ajan alussa astetta pitemmälle. Voitiin näet asettaa erityinen holhoustointa johtava ja valvova paikallishallinnollinen elin. Tällaisen tapaa myös 1600-luvun Tanskan suurimmissa kaupungeissa. Niinpä Tanskan v. 1619 annetuissa kaupunkihallintosäädöksissä mainitaan yliholhooja, jollaisen nimitti kaupunkiin maaherra.¹ Muualla pohjoismaissa ei kuitenkaan vielä paljoakaan näkynyt vastaavaa kehitystä. Mainittakoon, että Tukholmassa oli politiapormestarin alaisena holhouskamari (förmyndare cammaren), jollainen mainitaan mm. v. 1672 annetussa Tukholman hallinto-ohjesäännössä.² Landskronan v. 1663 annetuissa privilegioissa teroitettiin mieleen, että maistraatin tuli pitää hyvää huolta leskistä ja orvoista. Testamentit oli kunnollisesti valvottava, ja alaikäisten ja holhottavien varat oli sijoitettava 6 %:n korolle.³

Suomen 1600-luvun kaupungeissa yleinen raastuvankokous tavallisesti maistraatin esityksestä määräsi holhousa tarvitseville holhoojan.⁴ Holhoustoimi oli edelleen vanhalla keskiaikaisella patriarkallisella pohjalla. Maistraatin (resp. oikeuskollegion) velvollisuutena oli valvoa, että holhoojat todella täyttivät tehtävänsä.⁵ Valpurinmessun kokouksessa otettiin kaupungin holhoustilit tarkastettavaksi ja tarvittaessa voitiin leväperäisestä holhouksesta asettaa syytteeseen. Niinpä esim. Raahen maistraatti mainitsi v:n 1690 kevätkokouksessa lasten holhoojille, että heidän oli vuosittain tehtävä tili holhottavien omaisuudesta, elleivät tahtoneet joutua lailliseen edesvastuuseen.⁶

1600-luvulla holhoustoimi siis katsottiin yhteiskunnan velvollisuudeksi, mutta, mikä huomattakoon, yleensä vasta silloin, kun sukulaisia ei ollut tai kun nämä eivät tahtoneet pitää huolta holhouksesta.⁷

¹ MUNCH, Købstadstyrelsen, 43.

² Tukholman hallinto-ohjesääntö 1672 12/12, kohta 3. STIERNMANN, Samling III, 1053 ja seurr.

³ STIERNMANN, Samling III, 152—153.

⁴ Ks. esim. Porin r. 1650 9/2. HARTMAN, Borgå, 250.

⁵ HALILA, Kunnallishallinto I, 62. RUUTH, Viipuri, 290, aliviitta 2.

⁶ Raahen r. 1690 5/5.

⁷ Vastaavan käsityksen tapaa myös v:n 1734 laissa. Alkuaan holhoustoimi näet käsitettiin kuuluvan pelkästään suvulle.

VIII. Jälkikatsaus.

Ruotsi-Suomen suurvalta-asema suuntasi suhteettomasti voimia ulospäin. Vaikka voimia näinollen riitti vähän sisäiseen rakennustyöhön, voitiin kuitenkin luoda vakava ja luotettava pohja tulevalle, hedelmälliselle sisäiselle rakentumiselle. Voidaan sanoa, että suurvalta-aikana rakennettiin valmis, verraten eheä kaupunkien hallinto-organismi, mutta sitä ei eri syistä kyetty ottamaan täydellisesti käytäntöön. Aikakausi oli näet useassa suhteessa raskas ja vaikea, kuten mm. 1600-luvun kaupunkien tilaa ja merkitystä arvioidessa jo voitiin todeta.¹ 1600-luvun aikainen kunnallishallinnollinen rakentamistyö olikin melkoiselta osalta valmistavaa ja perustavaa laatua. Ruotsi-Suomen kaupunkien 1600-luvun aikaisen kunnallishallinnon kehityksen merkittävimpiä ilmiöitä oli organisaation vähittäinen vakiintuminen ja yhtenäistyminen sekä kunnallistalouden laajentuminen. Sensijaan muutamat keskeiset erikoisalat, kuten kaupunkien kunnallinen rakennustoimi, toiminta liikenteen edistämiseksi, huolto-, palo-, ja vartiotoimi kehittyivät tänä aikana suhteellisen vähän. Ohimennen huomattakoon, että kaupunkien kunnallishallinnon vahvistuessa uuden ajan alussa maaseudun paikallisessa itsehallinnossa sensijaan tapahtui suurelta osalta päinvastaista.

Merkantilistiset periaatteet antoivat luonnollisesti oman leimansa myös kaupunkien paikallishallintoon ja sosiaaliseen elämään. Luonnollista on, että merkantilistisen kauppapolitiikan suosikit, suuret tapulikaupungit, jotka nauttivat »kultaisten privilegioiden ruusutarhassa» suuria etuuksia, saattoivat näiden avulla kehittää yhteisön sisäistä järjestystä. Merkantilistiseen tapaan järjestetyt kaupunkiyhteisöt, joissa yhteisön jokaisen aktiivisen jäsenen työ oli määritelty ja rajoitettu tullakseen

¹ HALILA, Kunnallishallinto I, 17 ja seurr.

hyödylliseksi koko yhteiskunnalle, merkitsi tietenkin osaltaan paljon. Yhteiskunta saattoi täten pitää jäseniään valvontansa ja ohjauksensa alaisena erikoisen suuressa määrässä. Yhteisö saattoi muodostua koneeksi, jonka osat olivat helposti liikuteltavissa. Mutta tämä kone ei kuitenkaan toiminut aina moitteettomasti. Merkantilistinen yhteisö ei aina täyttänytäkään sille asetettuja toiveita. Holhoava säännöstely kuristi yhteisön sosiaalista elämää, yritteliäisyyden veri puuttui; holhouksellisuus imi yhteisön luonnollisia voimavaroja, joita olisi tarvittu hedelmälliseen sisäiseen kehitykseen. Merkantilistinen, holhouksellinen kaupunkipolitiikka monopoleineen ja kauppakomppaniineen jarrutti etenkin pikkukaupunkien kehitystä. Komppaniat heikensivät nimenomaan suurporvaristoa, jonka panos kaupunkien paikallishallinnossa ja sosiaalisessa elämässä täten saattoi supistua vahingoksi kaupungin yleiselle kehitykselle, jossa sanotulla väestökerroksella oli ratkaiseva osuus. Yritteliään ja kaukonäköisen porvarin oli välistä vaikea toimia itseenäisesti ja vaikuttaa rakentavasti sekä hedelmöittävästi kunnalliseen elämään. Monessa suhteessa kaupungin sisäisessä elämässä yhä jatkui se aika, jota luonnehtii 1500-luvun alkupuolen aikainen ammattikuntasääntö seuraavasti: »Älköön kukaan miettikö tai keksikö mitään uutta, älköön myös kukaan viljelkö tai käyttäkö mitään sellaista, vaan kukin seuratkoon porvarillisesta ja veljellisestä rakkaudesta lähimmäistään.»

1600-luvulla taloudelliset kysymykset olivat kaupunkiyhteisöissä erikoisen etualalla, kuten jo aiemmin eri yhteyksissä on todettu. Taloudelliset tekijät olivat luonnollisesti myös eri etupiirien ja puolueiden perustana. Ylemmän ja alemman porvariston keskeiset sosiaaliset vastakohdat olivat luonnollisesti olemassa myös 1600-luvun Suomessa, joskin nämä jyrkentyivät vasta seuraavalla vuosisadalla. Niinpä uuden ajan alkupuolen Viipurissa olivat suomalainen, saksalainen ja ruotsalainen porvaristo muodostuneet omiksi etupiireiksi ja puolueiksi pääasiassa siksi, että saksalaiset olivat hankkineet itselleen sekä taloudellisen että paikallishallinnollisen ylivallan. Viipurin porvariston ydin, ruotsalainen porvaristo, muodosti puolueen, joka kaikin voimin pyrki syrjäyttämään muukalaiset talouselämän johdosta. Suomalainen porvaristo puolestaan muodosti alemman porvariston, joka oli joutunut syrjään kaupungin taloudellisen

elämän johdosta. Taloudelliset tekijät olivat pohjana myös sillä useissa kaupungeissa tavattavalla puoluejaolla, joka syntyi synnynnäisten kaupunkilaisten ja ulkomaalaisten tulokkaiden välille.¹ Varallisuus oli arvovallan ratkaisevana mittapuuna. Kiltujen ja ammattikuntien osuus pohjolan porvareiden puolue-ryhmityksessä ei ollut suuri. Suurkauppiain muodostama porvariston johtava kerros saattoi pitää hallussaan kaupungin kauppaa, johon pikkuporvareilla ei yleensä ollut paljoa sanomista. Alempi porvaristo, johon kuului valtaosa porvaristoa, katsoi kateellisena vastapuolen taloudellista mahtia. Kuten aikaisemmin on huomautettu, ei 1600-luvun porvari, jonka asema oli ratkaisevasti riippuvainen valtiovallasta, kovinkaan paljon ajatellut itse määräämisvaltaa, vaan juuri taloudellisia etuja. Riidat ja erimielisyydet kietoutuivat valtaosaltaan juuri taloudellisten kysymysten ja etuisuuksien sekä persoonallisten tekijäin ympärille. Niinpä kysymykset kaupanjaoittelusta ja majamiehenpidosta useasti jakoivat porvariston eri etupiireihin ja puolueisiin. Pikkukaupunkien elämä saattoi helposti muodostua riitaiseksi, jolloin yksityinen kunnianarkuus, kunnianhimo ja voitonpyynti näyttelivät keskeistä osaa. Pääasiassa kustannusten ja privilegioiden loukkauksen pelko teki 1600-luvun porvarista helposti varovaisen ja konservatiivisen. 1600-luvulla ei kaupunkiyhteisöjemme ratkaistavaksi vielä noussut vaikeita sosiaalisia probleemeja esimerkiksi huoltotoimen alalla. Tässä mielessä 1600-luvun kaupungit olivat myöhempien vuosisatojen kaupunkeja huomattavasti onnellisemmassa asemassa.

Uuden ajan alkupuolen kaupunkiyhteiskunnissa oli hidas-tuttavien tekijäin ohella paikallishallinnon kehitystä helpottaviakin tekijöitä. Eri viranomaisten kesken vallitsevat hyvät suhteet olivat merkittävänä koossapitävänä voimana. Valtiovallan ehdoton auktoriteetti sekä kruunun ja kaupungin hyvät suhteet takasivat kruunun ja kaupungin hedelmällisen yhteistyön. Hyvät suhteet antoivat paikallisen hallintokoneiston rakentumiselle, mikä melkoiselta osalta tapahtui ex analogia keskushallinnon kehityksen kanssa, ryhtiä ja määrätietoisuutta. Olipa kaupunkiyhteisössä itsessäänkin sisäistä kehitystä edistä-

¹ Ks. Ruuth, Viipuri, 310—311. Turusta ks. v. Bonsdorff, Åbo, 334 ja seurr.

vää voimaa. Sen osoituksena mainittakoon vain kunnallishallinnollisten, alhaalta päin kasvavien edustusvaliokuntien sinänsä vaatimaton, mutta kuitenkin merkittävä syntyhistoria.

Uuden ajan alkupuolen patriarkallisissa oloissa valtasu-
vuilla tuli olemaan erikoisen suuri merkitys kaupunkien sisäi-
sessä elämässä. Sattui hyvin usein, että sukulaisuussuhteet
määrasivät pääsyn kaupunkiyhteisön johtaviin asemiin. Niinpä
vanhasta Viipurista tiedetään, että maistraatin jäsenyys oli
ajoittain »saksalaisen kansallisuuden sukumonopolina.»¹ Elin-
voimaiset suvut pureutuivat kiinni kotikaupunkiin ja kotimaa-
kuntaan. Moni yritteliäs suurporvari tuli kokonaisen raatimies-
suvun kantaisäksi, suvun, jonka vaikutus kaupungin vaiheissa
tuli hyvin merkittäväksi. Esimerkiksi Raumalla maistraatin
johtosema saattoi pysyä usean sukupolven ajan samaan sukuun
kuuluvien miesten hallussa.² Suomen kaupunkien sisäinen kehi-
tyshistoria onkin suurelta osalta juuri yhteiskuntakelpoisten
valtasukujen kehityshistoriaa.

Kuten mainittiin, suurvalta-aikana kaupunkien kunnallis-
hallintokoneistossa tapahtui huomattavaa standardisoitumista,
yhtenäistymistä, mihin valtiovallan taholta määrätietoisesti
pyrittiin ja mikä oli keskushallinnon kehityksen luonnollisena
ja välttämättömänä seurauksena. Kuitenkin 1700-luvun alussa
yhä voi havaita eritasoisia ja erilaatuisia kaupunkihallinto-
organismeja, eri kaupunkien paikallisista olosuhteista riippuvia
omalaatuisia piirteitä ja erikoisuuksia. Turku, Viipuri ja Hel-
sinki olivat kukin omalaatuisia kaupunkiyhteisöjä omine
erikoispiirteineen. Turun paikalliseen hallintoon antoi leimansa
kaupungin asema maamme vanhimpana kaupunkina, Suomen
hallintokeskuksena sekä huomattavana kauppa- ja merikaupunki-
na. Helsinki suhteellisen nuorena kaupunkina oli sitävästoin vailla
traditioita. Sen elämässä oli suhteellisen paljon kruunun ohjaa-
van ja holhoavan käden jälkiä. Viipuri taas muodosti vanhana
meri-, raja- ja linnoituskaupunkina sekä idän kaupan poltto-
pisteinä omalaatuisen kirjavan kaupunkiyhteisön. Porvoo,
Pori, Rauma, Naantali ja Tammisaari kuuluivat puolestaan
maamme vanhimpiin kaupunkeihin. Näiden hallinto-organis-

¹ RUUTH, Viipuri, 307.

² LÄHTEENOJA, Rauma, 64 ja seurr.

missa saattoi tavata vanhoja, osittain keskiaikaisia peruja ja heijastumia. Sitävastoin valtaosa maamme suurvalta-ajan kaupungeista oli aivan nuoria. Ne olivat traditioita vailla ja niiden nuori, usein kokematon porvaristo ei aina suinkaan halukkaasti taipunut aikakauden säännöstellyn kaupunkielämän kaavoihin. Nuorten kaupunkien kunnalliselämä saattoi muodostua olosuhteiden vuoksi, pääasiassa taloudellisten vaikeuksien takia, välistä hapuilevaksi ja värittömäksi.

Pohjanmaan kaupungit, joista vanhin, Oulu, perustettiin v. 1605, muodostivat oman, verraten yhtenäisen ryhmänsä Suomen 1600-luvun kaupunkien joukossa. Pohjanmaalla oli suhteellisen huonot yhteydet muuhun Suomeen. Nouseva tervakauppa satoi Pohjanmaan kaupungit, joiden kehitystä Pohjanlahden kauppapakko hidastutti, pääasiassa Tukholmaan. Saman maaherran alaisina nämä nuoret Pohjanmaan kaupungit, jotka kipeästi kaipasivat esivallan tukea ja ohjausta, kehittyivät paikallishallintojärjestelmältään verraten yhtenäisiksi, kuten eri yhteyksissä on todettu.¹ Näiden, privilegioiltaankin suhteellisen yhtenäisten kaupunkien piirissä saattoi syntyä myös kaupunkien keskeistä, tosin heikkoa yhteistoimintaa, mikä aikakauden olot muistaen ei suinkaan ollut tavallista.²

Useissa yhteyksissä on todettu, miten kaupunkien kunnallishallinto saattoi välistä olla kaukana vanhentuneen kaupunginlain ja harvalukuisten, useasti pääkaupunkia silmälläpitäen laadittujen asetusten viitoittamalta tieltä. Kaupunkiyhteisöt olivat saattaneet omalta pohjalta kasvattaa paljon uutta, minkä luonnollisena seurauksena oli käytännössä vallitseva melkoinen kirjavuus. Yksityiskohtia tarkastellessa ja vertaillen joutuu kuitenkin tekemään sen yleisen havainnon, että Suomen 1600-luvun usein maaseutumaisissa kaupungeissa ei yleensä tapaa varsinaisia, nimenomaan suomalaisille kaupungeille tyypillisiä erikoispiirteitä. Ensinnäkin kaupunginlaki pohjautui valtaosaltaan saksalaisiin esikuviin. Niinikään useilla uuden ajan alkupuolen kaupunkihallinnollisilla säädöksillä oli saksalaiset tai alankomaalaiset esikuvansa. Pohjola, jossa kaupungeilla ja kau-

¹ Ks. ss. 66, 86, 104, 118, 125, 128, 143, 153, 162, 200 ja seurr. 211 ja 234.

² Ks. s. 164.

punkikulttuurilla oli suhteellisen syrjäinen asema, ei omalta pohjaltaan kasvattanut kovinkaan paljon sellaisia kaupunkihalinnon muotoja, joilla olisi ollut erikoislaatuinen, tyypillisesti pohjoismainen leima. Suomen kaupunkikulttuuri oli uuden ajan alussa suhteellisen ohutta. Maaseudun traditiot elivät nuorissa kaupungeissa voimakkaina. Vanhoja kaupunkeja oli vähän ja niiden paikallishallintojärjestelmä oli muodostunut pääosaltaan muista kuin perusajatukseltaan puhtaasti kotimaisista tekijöistä. Vanhojen kaupunkien porvaristossa oli voimakas saksalainen ja myös ruotsalainen, siis ylipäänsä ulkomaa-jainen elementti, joka, nimenomaan saksalainen, oli tuonut ja jatkuvasti toi tullessaan ulkomaiden kaupunkiyhteisöistä tuttuja kulttuurimuotoja. Emämaamme suuret kaupungit, etenkin Tukholma, olivat kaupunkien paikallishallinnon alalla esikuvina. Lisäksi on huomattava, että varsinkin pienten ylämaan-kaupunkien, mutta melkoiselta osalta myös tapulikaupunkien paikallishallinnollisessa rakennustyössä kruunun viranomaiset (resp. aateliset vallanpitäjät) olivat usein aloitteentekijöinä ja toimeenpanevinä voimina.

Valtiopäivillä tuli luonnollisesti olemaan huomattava merkitys kaupunkien kunnallisasioissa.¹ Valtiopäivillä kaupungeilla oli tilaisuus joko yhteisesti tai erikseen esittää valituksiaan ja toivomuksiaan. Valtiopäivävalitukset käsittelivät kaupunkien elintärkeitä kysymyksiä, joihin edellä on eri yhteyksissä useasti viitattu. Kaupungit pyysivät »vapaata vaalia», varoja kunnallislipoliittisiin tarkoituksiin, vahvistusta privilegioihin ja privile-

¹ Kaupunkien valtiopäivämiesten lukumäärä oli aina vuoteen 1634 tarkemmin määräämätön riippuen valtiovallan kulloinkin erikseen antamista määräyksistä. Tavallisesti kutsuttiin kustakin kaupungista yksi pormestari ja yksi raatimies tai porvari. Vuoden 1634 hallitusmuodossa tämä tapa sai lain voiman. Käytännössä pienet kaupungit lähettivät tavallisesti yhden, mutta suuret useampia edustajia, esim. Turku tavallisesti kaksi ja Tukholma joskus neljä. — Huomiattakoon, että Käkisalmen lääni, Itämerenmaakunnat ja Saksassa olevat kaupungit eivät olleet edustettuina valtiopäivillä. Suomen kaupunkien edustajista Turun ja Viipurin valtiopäivämiehillä oli merkittävin sananvalta. Näiden kaupunkien pormestarit osallistuivat valiokuntakokouksiin yhdessä Tukholman, Upsalan, Göteborgin ja Norrköpingin pormestarien kanssa. Ks. lähemmin GRAUERS, Riksdagen, 193. LINDBERG, Stadga, 6, 14—15. V. BONSDORFF, Åbo, 371—375.

gioihin perustuvien etujen lisäämistä, maistraatin jäsenten lukumäärän vähentämistä jne. Maistraatin jäsenet pyysivät lisää palkkaetuja, ja yhteinen porvaristo puolestaan valitti rasisusten kovuutta.¹ Vanhastaan oli vallalla se käsitys, että kaupungin valtiopäivämies edusti juuri oman kaupungin intressejä.² Kaupunkien valitukset olivatkin useasti yksilöllisiä taloudellisten kysymysten ollessa tärkeimpänä valitusten ja toivomusten kohteena.³ Mikäli Suomen kaupungit esittivät yhteisiä valituksia ja anomuksia, käsittelivät nämä lähinnä juuri yhteisiä, elinkeinonharjoitusta koskevia taloudellisia kysymyksiä. Kaupungin valtiopäiville tekemien omien valitusten ja anomusten esittäminen oli yhteisen porvariston mielestä valtiopäivämiehen keskeisin ja tärkein velvollisuus. Aikakauden tavan mukaan valitusten sanamuoto oli useasti, kuten eri yhteyksistä on todettu, liioittelevan synkkä. Vaikeiden aikojen takia valtiovallalta ei useinkaan voinut täyttää kaupunkien esittämiä toivomuksia.

Maaherrahallinnon voimaantulo oli huomattava edistysaskel kaupunkien hallinnon historiassa, sillä maaherrojen osuus Suomen 1600-luvun kaupunkien paikallishallinnossa oli hyvin merkittävä. Maaherrojen ja maistraattien välille syntyi usein elävää ja tuloksellista yhteistoimintaa, jonka puitteet määriteltiin vv. 1635 ja 1687 annetuissa maaherrojen ohjesäännöissä. Maaherrahallinnon voimaantulon jälkeen kihlakunnantuomarin ja kihlakunnanvoudin valtuudet kaupunkihallinnossa huomattavasti supistuivat.

Suomen 1600-luvun maistraatit olivat yleensä yksipormestarisia raatimiesten lukumäärän ollessa 6—12. Yleisenä pyrkimyksenä oli vähentää maistraatin jäsenten lukumäärää sitä mukaa kuin maistraatit byrokratisoituivat. Kaupunginlain tuntema vuorottelusysteemi ei maistraattien jäsenmäärän pieneneminen vuoksi enää ollut Turkua lukuunottamatta 1600-luvulle tultaessa käytännössä. Kollegiojakoon perustuva järjestelmä otettiin käyttöön suurimmissa kaupungeissa, joskin se juurtui hitaasti. Pormestarien opillinen taso kohosi 1600-luvulla huo-

¹ Ks. lähemmin AHLUND, Borgarståndets riksdagsprotokoll, esim. 97, 130—131 ja 205. HALILA, Kunnallishallinto I, 93, 97, 117, II, 13. Kaupunkihistorioista viitattakoon vain HARTMAN, Borgå, 86 ja seurr.

² GRAUERS, Riksdagen, 200.

³ LINDBERG, Stadga, 15.

mattavasti, sillä ns. kuninkaalliset pormestarit olivat miltei poikkeuksetta saaneet lainopillista koulutusta. Kaupungit pitivät lujasti kiinni perinnäisestä oikeudestaan saada itse valita maistraatin jäsenet. Kuitenkin 1600-luvun lopussa otettiin käytäntöön menettely, jonka mukaan kaupunki valitsi, mutta kuningas vahvisti ja nimitti. Leimaa antavana piirteenä olikin kuninkaan ja hänen edustajiensa osuuden kasvu pormestarinvaaleihin vaikuttavana tekijänä. Tämä johti riitaan kaupunkien »vapaasta vaalista». Suomessa ei valtiovallan osuuden kasvu herättänyt niin suurta vastustusta kuin Ruotsin suurimmissa kaupungeissa meikäläisten kaupunkien suhteellisen suuren hallinnollisen ja taloudellisen riippuvaisuuden takia. Yhteisellä porvaristolla oli oikeus ainakin muodollisesti yhdessä maistraatin kanssa osallistua pormestarin ja raatimiesten vaaleihin. Kuitenkin vasta 1660-luvulta alkaen voi havaita, etenkin pienissä kaupungeissa, yhteisen porvariston aktiivisesti osallistuvan vaaleihin. Maistraatin jäsenten ja yleensä kaupungin toimihenkilöiden palkkaukseen nähden suurvalta-aikana tapahtui huomattavaa yhtenäistymistä ja vakiintumista. Virallinen palkkataso oli kuitenkin alhainen ja palkkojen maksu saattoi nimenomaan pulavuosina olla puutteellista.

Byrokratisoituessaan maistraatti joutui yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen kriisiin, joka Suomessa osui 1600-luvun keskimäisille vuosikymmenille. Siirtymiskausi sivuutettiin kuitenkin onnellisesti ja suurvalta-ajan päättyessä maistraatti uusine muotoineen oli jälleen arvossapidetty tekijä kaupunkiyhteisössä.

Suomen kaupungeissa, joissa maistraatin jäsenten hallinnollinen pätevyys saattoi olla vähäinen, kaupunginkirjurilla tuli olemaan keskeinen asema. Maistraattien byrokratisoituessa kaupunginkirjureiden työtaakka moninkertaistui. Kaupungin toimihenkilöiden lukumäärä oli jatkuvasti suuri, sillä useat julkiset tehtävät annettiin porvareille porvarillisina rasituksina eikä niitä kernaasti keskitetty palkatuille toimihenkilöille. Niinpä esim. kaupunginvoudin toimi kehittyi vain suurimmissa kaupungeissa päätoimenluontoiseksi. Elinkeinoelämää valvova toimihenkilöstö oli kirjava ja lukuisa.

Yhteistä porvaristoa edustavien valiokuntien kehitys oli Suomen 1600-luvun kaupungeissa heikko. Valtiovalta pyrki siihen, että kaupunkeihin perustettaisiin kaupungin vanhim-

pien valiokunta, mikä kuitenkin juurtui hitaasti ja yleensä vain suurimpiin kaupunkeihin. Yhteinen porvaristo ja sen valio-kunnat olivat suomalaisissa kaupunkiyhteisöissä kuten muualla-kin pohjoismaissa kunnallisesti liian vähän valveutuneita. Yhteisen porvariston ja maistraattien välillä vallitsi yleensä hyvä suhde, ja mahdollinen oppositio oli yleensä vain persoonallista laatua maistraatin kasvavien palkkavaatimusten ollessa tavallisinpana tyytymättömyyden aiheena.

Eri yhteyksissä on kosketeltu kaupunkien kunnallista toimintaa elinkeinoelämän edistämiseksi. Maistraatin oli mahdollisuuksien mukaan luotava edulliset olosuhteet kaupunkielinkeinojen harjoitusta varten. Niinpä maistraatti saattoi antaa ammatin ja elinkeinonharjoittajille suojelukirjeitä, jotta mm. kilpailu olisi rajoitettu ja siten ammatin ja elinkeinon menestyksellinen harjoittaminen taattu.¹ Maistraatin, erikoisesti kauppa- ja ammattikuntapormestarien velvollisuutena oli hankkia kaupunkeihin päteviä ja pystyviä ammatin- ja elinkeinonharjoittajia.² Kaupungin julkisin varoin voitiin esim. rakennuttaa kauppahalleja ja perustaa porvarikouluja.³ Maistraatin tehtävänä oli myös teollisuuden edistäminen tontteja, vesivoimaoikeuksia yms. antamalla, joskin tällainen toiminta jäi meillä 1600-luvulla vielä mittasuhteiltaan aivan vaatimattomaksi. Elinkeinoelämän, nimenomaan kaupan palveluksessa olevien kunnallisten valvontaelimien järjestely oli niinkään kaupunkien velvollisuutena.⁴ Luonnollista on, että sellaisissa tapauksissa, jolloin maistraatti omasi suuret valtuudet ja esivallan kontrolloiva ohjaus oli suhteellisen vähäistä, maistraatilla oli näiden asioiden hoidossa paljon tehtävää.

Ruotsi-Suomen kaupunkien kunnallinen toiminta elinkeinoelämän edistämiseksi oli 1600-luvulla yleensä vähäistä, sillä valtiovalta oli merkantilististen periaatteiden mukaisesti keskittänyt ja jatkuvasti keskitti käsiinsä elinkeinoelämän johdon

¹ Suojelukirjeistä ks. esim. RUUTH, Viipuri, 380.

² Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 376. Pormestarinvaltakirjoissa tähän seikkaan kiinnitettiin suurta huomiota.

³ HALILA, Kunnallishallinto I, 266 ja II, 148. Maistraateista hintojen määrääjänä ks. esim. CEDERBERG, Kauppaolot, 53 ja seurr.

⁴ Ks. esim. HALILA, Kunnallishallinto I, 182 ja seurr.

ja valvonnan, mikä olikin valtakunnan voimien kokoamisen kannalta välttämätön toimenpide. Aloite näissä kysymyksissä olikin useimmiten valtiovallan ja sen edustajien, useasti maaherrojen käsissä. Maaherrat kiinnittivät huomiota esim. kaupungin käsityöläisten lukumäärään ja markkinoiden järjestykseen. Maistraatin ja kaupungin muiden viranomaisten tehtäväksi jäi useassa tapauksessa vain esivallan suunnittelemien ja määräämien toimenpiteiden käytännöllinen toteuttaminen.¹

Valtakunnan kaupunkien kunnallistaloudessa tapahtui suurvalta-aikana merkittävää kehitystä. Rinnakkaisesti kunnallishallinnon byrokratisoitumisen kanssa kunnalliset menot huomattavasti kasvoivat. Kunnallistalous, joka vuosisadan alussa ja vielä kauan myöhemminkin oli alkeellisen suunnitelmatonta ja keskittämätöntä, tuli melkoisessa määrin valtiojohtoiseksi lähinnä siitä syystä, että juuri kruunu antoi kaupungeille tärkeimmät tulolähteet. Vuosisadan alkupuolella päähuomio kiinnitettiin kaupunkien tulolähteiden lisäämiseen yksityiskohdaisen järjestelyn ja talouskontrollin toimeenpanon jäädessä suurelta osalta yksinvaltiuden ajan tehtäväksi. Vv. 1689—1700 noin puolet valtakunnan kaupungeista sai normaalitalousarviot, jotka vain vähäisin periaatteellisin muutoksin säilyivät aina 1800-luvulle asti. Yhteisen porvariston osuus Suomen kaupunkitalouden hoidossa ei 1600-luvun kuluessa saanut selvästi organisoituja muotoja. Niinpä v:n 1619 säädöksen mainitsema seitsenmiehinen valiokunta ei lainkaan juurtunut Suomeen.

Uudet tulot perustuivat pääosaltaan elinkeinojen, ensi sijassa kaupan välilliseen verottamiseen. Näistä veroista tärkeimmät olivat tuulaaki ja aksiisi, joista ensinmainittu käsitti keskimäärin 25 % kaupungin tuloista. Välitön rahaverotus oli kehittymätöntä, ja pieni kunnallinen yrittäjäntoimi heikkoa. Taksoitusjärjestelmä ei säännösten puutteessa ollut riittävästi vakiintunut. Veronkannossa vallitsi keskittämättömyyttä, sillä eri veroilla ja suorituksilla saattoi kullakin olla omat kantomiehensä. Kaupunkeihin ei ennättänyt kehittyä riittävän pätevää ja arvovaltaista rahastonhoitajistoa, vaan rahastonhoitajan toimi oli useasti tilapäisluontoinen. Tilinpito oli patriarkallisen yksinkertaista, ja tilintarkastustoimelta puuttui yhtenäisyyttä.

¹ Ks. esim. RUUTH, Viipuri, 375.

Kunnalliset hankinnat olivat vähäpätöisiä ja keskittämättömiä. Pieniäkin kunnallisia hankintoja varten tehtiin yleensä päätös yleisissä raastuvankokouksissa.

1600-luvun alkupuolisko on merkittävä Ruotsi-Suomen kaupunkien rakennustoimen alalla, sillä mm. asemakaavoihin pyrittiin pääasiassa valtiovallan toimesta määrätietoisesti saamaan säännöllisyyttä ja yhtenäisyyttä. Suurten kaupunkien maistraatteihin perustettiin rakennustoimikollegio, ja rakennustoimen johtoon otettiin rakennusmestareita. Julkinen rakennustoiminta oli kuitenkin vaatimatonta, ja varsinaisesti vasta normaalitalousarvioiden mukana tulivat määrärahat julkista rakennustointa varten. Rakennustoimen valvonta oli huomattavan puutteellista. Yleisiä töitä varten koko porvaristo oli työvelvollinen, mutta yleisten töiden järjestely oli verraten keskittämätöntä. Vain harvoissa kaupungeissa oli yleisten töiden johdossa erityisiä päteviä toimihenkilöitä, sillä työt suoritettiin etenkin pikkukaupungeissa patriarkallisesti johdettuina talkootöinä.

Vartiotoimen järjestelyssä valtiovallalla tuli olemaan suuri osuus, sillä esim. porvarikaartit perustettiin yleensä kruunun toimesta. Suurimmissa kaupungeissa oli erityinen vahtimestari, jolla useassa tapauksessa samalla oli muita tehtäviä. Palontorjunta ei yleensä ollut riittävän tehokas, sillä useimmissa kaupungeissa ei ollut ainoatakaan kunnollista paloruiskua eikä vakinaisia palokuntia ollut. Pohjoismaisissa kaupunkiyhteisöissä palovahinkojen korvausta ei katsottu yhteisön suoranaiseksi velvollisuudeksi. Kaupunki katsoi pitävänsä huolta paloturvallisuudesta lähinnä siten, että rakennustoimen valvonta ja palotarkastukset järjestettiin.

Huoltotoimella oli uuden ajan alkupuolen kaupunkiyhteisöissä myöhempiin aikoihin verrattuna vähäpätöinen asema. Kaupungit eivät olleet velvollisia virallisesti avustamaan puutteenalaisia muulla tavoin kuin säädösten vaatiman erityisen laitoshoidon muodossa. Käytännössä oli kuitenkin vapaaehtoisia julkisia avustusmuotoja, joiden järjestelyyn kaupunki saattoi osallistua yhdessä valtion ja seurakunnan kanssa. 1600-luvulle tultaessa hospitaalien ja lastenkotien hallinta ja taloudenhoito ruvettiin käsittämään, paitsi kruunun, samalla myös kaupungin velvollisuudeksi. Suomen kaikkiin kaupunkeihin ei 1600-luvulla

perustettu hospitaaleja, eikä hospitaalien talous useinkaan ollut lujalla pohjalla normaalitalousarvioista huolimatta. Maistraatti ja yleinen raastuvankokous päättivät hospitaaliin otosta. Kunnallinen lääkintätoimi oli aivan kehittymätöntä, vaikkakin maistraatin velvollisuutena oli hankkia lääkintähenkilöstöä. Kunnallista lääkintähenkilöstöä tapaa vain suurimmissa kaupungeissa. Suomen kaupunkien osalta ei voi 1600-luvun osalta lainkaan puhua järjestetystä sairaanhoidosta.

Pohjolan kaupungit ovat aina olleet sikäli onnellisessa asemassa, että ne eivät ole menettäneet inhimillisiä mittasuhteitaan. Pohjola ei tunne varsinaisia suurkaupunkeja. Pohjoismaiset kaupunkiyhteisöt ovat aina olleet verraten ehyitä ja yhteiskuntarakenteeltaan suhteellisen terveitä. Pienissä ja vaatimattomissa 1600-luvun kaupungeissamme voi oppia tuntemaan suurvalta-ajan varovaisen ja laskelmoivan, useasti häikäilemättömän ja välistä naivin poroporvarin. Kaupungeissa hiljaisine Isokatuineen, lyhyine Pitkätuineen ja vaatimattomine Kuninkaankatuineen vallitsivat patriarkalliset olosuhteet. Yhteisön nurkkapatriotismi oli aitoa ja mehevää. Kaupungin toimihenkilöt arvokkaista pormestareista, kunniastaan aroista raatimiehistä, työteliäistä kaupunginkirjureista ja monipuuhaisista kaupunginvoudeista aina hermostuneisiin kaupantarkastajiin, huolestuneisiin taksoitusmiehiin, ylpeisiin porvarikaartin upseereihin ja unisiin vartioporvareihin saakka muodostivat eheän yhteisön. Sen piirissä 1600-luvulla tapahtunut kehitys, joka merkitsi huomattavaa lisää kaupunkikulttuurimme nousussa, laski monessa suhteessa vakavan perustan kaupunkiemme myöhemmälle kunnalliselle kehitykselle.

Kirjallisuusluettelo.

Ensimmäisessä osassa (Lähde- ja kirjallisuusluettelo, ss. 282—307) mainittujen julkaisujen lisäksi tutkimuksessa on käytetty mm. seuraavia teoksia:

AHLSTRÖM, C. N., Handbok i eldsläcknings- och brandförsäkringsväsendet med inbegrepp af eldsolyckors förebyggande. Tukholma 1879.

ALTMANN, S. P., Das Problem der Gerechtigkeit in der Besteuerung. Archiv für Sozialwesen und Sozialpolitik XXXIII. 1911.

BAECKSTRÖM, ARVID, Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814. Yliopist. väitösk. Tukholma 1923.

BIRNBAUM, BRUNO, Die gemeindlichen Steuersysteme in Deutschland. Berliini 1914.

V. BONSDORFF, CARL GUSTAF, Debiterings- och Beskattningsverket I—II. Turku 1833.

BRELIN, JOHAN, Anmärkningar vid byggnings-konsten at igenom förbättrande eldstäder bespara ved och få rökfria väningsrum. Tukholma 1763.

BROONÉ, GUSTAF, Om Svenska Allmänna Fattigvårdslagstiftningen. Yliopist. väitösk. Lund 1856.

CEDERBERG, A. R., Suomen historia vapaudenajalla I. Porvoo 1942.

CHRISTIANSEN, CARL, Bidrag til dansk Statshusholdningshistorie under de to første Enevoldskonger I. Fra Enevældens Indførelse til den skaanske Krig (1661—1675). Kööpenhamina 1908. II. Fra den skaanske Krig til Kong Christian V:s Død (1676—1699). Kööpenhamina 1922.

DAHLBERG, B. H., Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet. Yliopist. väitösk. Upsala 1893. [DAHLBERG, Bidrag].

DAHLSTRÖM, SVANTE, Åbo brand 1827. Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843 I. Bidrag till Åbo stads historia II: 14. Turku 1929. [DAHLSTRÖM, Åbo brand].

Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte. Herausgegeben von E. Keyser. I. Nordostdeutschland. Berliini 1939. II. Mitteldeutschland. Berliini 1941.

EBHARDT, BODO, Der Einfluss des mittelalterlichen Wehrbaues auf den Städtebau. Berliini 1910.

- EDELMANN, A., Schützenwesen und Schützenfeste der deutschen Städte von 13. bis zum 18. Jahrhundert. München 1890.
- EHRNROOTH, LEO, Om afgifter till stat och kommun för offentliga nöjen i Finland. Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen i Finland 1914.
- EISLER, M., Die Geschichte eines holländischen Stadtbildes. Haag 1914.
- EKMÁN, OSKAR, Brandväsen och dess utveckling i Helsingfors från äldsta tider till våra dagar. Helsinki 1905.
- EMMINGHAUS, A., Das Armenwesen und Armengesetzgebung in Europäischen Staaten. Berlin 1870.
- FAGERLUND, L. W., Finlands Leprosorier I. Yliopist. väitösk. Helsinki 1886.
- — — TIGERSTEDT, ROBERT, Medicinens studium vid Åbo universitet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland XVI. Åbo universitets lärdomshistoria 1. Medicinen. Helsinki 1890.
- FÄRLING, F. I., Om eldsvådor och brandväsendet, särskildt med afseende å landsbygden i Finland. Helsinki 1893.
- GASNER, ERNST, Zum deutschen Strassenwesen von der ältesten Zeit bis zur Mitte des XVII Jahrhunderts. Leipzig 1889.
- GENZMER, FELIX, Die Gestaltung des Strassen- und Platzraumes. Berlin 1909.
- GYLLENSVÄRD, V., Om tolagen samt packhus- och tullhusbyggandet i Stockholm. En historisk undersökning. Tukholma 1906. [GYLLENSVÄRD, Om tolagen].
- HAATAJA, KYÖSTI, Kysymys oikeuksista Tammerkosken keskiputoukseen. Tampere 1937.
- HARVIA, YRJÖ, Tonttiäyrikysymys kaupungeissamme. Yhteiskuntataloudellinen aikakauskirja 1913. (Myös Yhteiskuntataloudellisia kirjoituksia 10).
- HAUSEN, REINHOLD, Spridda uppgifter om navigationen samt lots- och båkväsendet vid Finlands sydkust. Fennia XIV:6. Kuopio 1899.
- HERLITZ, NILS, Ur den svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia. Studier och anteckningar, tillägnade justitierådet A. Borgström 17/9 1922. Tukholma 1922.
- HJELT, OTTO E. A., Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812 I—III. Helsinki 1901—1903.
- HOLLWEG, OTTO, Die niederländischen Hansestädte. Haag 1942.
- ILMONI, IMMANUEL, Bidrag till Nordens Sjukdoms-historia I—III. Helsinki 1846—1853.
- JACOBSEN, P. V., Bidrag til Kundskab om de danske Kiøbstaeders Borgervæbning og Deeltagelse i Krigsvæsenet i 16. Aarhundrede. Nyt Hist. Tidskrift I. 1847.
- JOSEPHSON, RAGNAR, Stadsbyggnadskonst i Stockholm intill 1800. Yliopist. väitösk. Tukholma 1918.

- KARSTEN, WALTER, Apotekväsendets i Finland historik och författningar. Helsinki 1901.
- V. KAUFFMANN, RICHARD, Die Kommunal финанzen I—II. Leipzig 1906.
- KORHONEN, ARVI, Turun tuomiokirkko vv. 1700—1827. Turun Historiallisen yhdistyksen julkaisuja III. Turku 1929.
- KÜNTZEL, GEORG, Über die Verwaltung des Mass- und Gewichtswesens in Deutschland während des Mittelalters. Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen. Herausgegeben von Gustaf Schmoller XIII:2. Leipzig 1894.
- Lagen om fastighetsbildning i stad jämte tillhörande författningar. Utg. av G. Grefberg. Tukholma 1917.
- LINDAHL, ERIK, Die Gerechtigkeit der Besteuerung. Eine Analyse der Steuerprinzipien auf Grundlage der Grenznutzentheorie. Yliopist. väitösk. Lund 1919.
- LOUHIVUORI, O. W., Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta. Taloustieteellisiä tutkimuksia XVIII, julkaissut Kansantaloudellinen Yhdistys. Helsinki 1915. [LOUHIVUORI, Köyhäinhoitorasitus.]
- MACKEPRANG, M., De danske Købstaeders skattevaesen indtill begyndelsen af det 17. århundrede. Hist. Tidskrift (Tanskan) 7:3. 1907. [MACKEPRANG, Skattevaesen].
- MILJUKOW, PETER, Die Entwicklung des russischen Städtewesens. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte XIV. 1910.
- MORING, K. A., Om vattenverk enligt finsk rätt I. Rätten till strömfall. Yliopist. väitösk. Helsinki 1908. II. Tillstånd till anläggning. Helsinki 1908.
- MÜNSTERBERG, EMIL, Armenlast und Armensteuern. Handwörterbuch der Staatswissenschaften II. Jena 1909.
- NIKANDER, GABRIEL, Stadsplan och byggnadsskick i det gamla Åbo. Svenska kulturbilder V—VI. Tukholma 1930.
- NORDSTRÖM, J. J., Skildring af municipal-författningen i Finland. Yliopist. väitösk. Helsinki 1832. (Myös latinaksi. Dissertatio academica de municipiorum in Fennia constitutione).
- Om eldsvådorna i Finlands städer och medlen att dem förekomma. Helsinki 1856.
- PAGEL, KARL, Die Hanse. Oldenburg 1941.
- RAUTAPÄÄ, HUGO, Tuulaakimaksun kehityksestä ja oikeudellisesta luonteesta. Yhteiskuntataloudellisia kirjoituksia 13. Helsinki 1918. [RAUTAPÄÄ, Tuulaakimaksu].
- RENVALL, PENTTI, Suomen tilintarkastuksen organisointi 1500-luvulla. Hist. Aikakauskirja 1939.
- RINNE, JUHANI, Regeringens vård om Finlands allmänna byggnader före 1809. Finskt Museum 1912.
- ROSCHER, WILHELM, System der Armenpflege und Armenpolitik. System der Volkswirtschaft V. Stuttgart ja Berliini 1906.

- SACKLÉN, J. F., Sveriges apotekare-historia ifrån Gustaf I:s till närvarande tid. Ett bihang till Sveriges läkare-historia. Nyköping 1833.
- SANDBLAD, E., Tomträttsinstitutet från jordpolitisk synpunkt. Svenska stadsförbundets skr. 15. Tukholma 1922.
- TAMELANDER, EINO, Tornion kaupungin pesäluetteloita 1666—1800. Peräpohjolan ja Lapin Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja IV. Tornio 1941.
- UHLHORN-MÜNSTERBERG, Geschichte der öffentlichen Armenpflege. Handwörterbuch der Staatswissenschaften II. Jena 1909.
- UNWIN, RAIMOND, Grundlagen des Städtebaues. Berliini 1922.
- VILJANTI, ARVO, Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla, erityisesti silmälläpitäen Turun läänin jalkaväkirykmenttiä. Yliopist. väitösk. Turku 1935.
- ÅSTRÖM, A., Om svensk vattenrätt. Tukholma 1899.
- Åtgärder för lagförbättring 1633—1665. Urkunder samlade af C. J. Wahlberg. Uppsala universitets årsskrift 1877 och 1878. Upsala 1878.

Referat.

Die Gemeindeverwaltung der finnischen Städte im 17. Jahrhundert II.

Gemeindegewirtschaft.

Der Bereich der alten Gemeindegewirtschaft der nordischen Städte war im Vergleich zu den jüngeren Zeiten sehr eng. In beginnender Neuzeit hatte nach den Stadtprivilegien die Stadt die Mittel für die Entlohnung der Angestellten, für die Beschaffung von Papier, Tinte, Brennholz usw. des Magistrats und für die öffentlichen Gebäude der Stadt zur Verfügung zu stellen. Der Bereich der Gemeindegewirtschaft war jedoch an und für sich weiter, wenngleich sie grossenteils in den Zeichen der alten Naturalwirtschaft vor sich ging oder vor sich gehen konnte. Derartige Gebiete waren unter anderem die Instandhaltung von Strassen und Häfen, die Posthalterei sowie das Fürsorge-, Bewachungs- und Feuerlöschwesen. Die Wirtschaft von Gemeinde und Reich waren nicht scharf voneinander getrennt.

Die nordischen Städte besaßen von jeher beträchtliche Landgebiete, und gerade die Grundbesitzeinkünfte gehören zu den ältesten gemeindlichen Einnahmen. Teils wurde das Land als Dienstäcker der Angestellten benutzt, teils wurde es den Bürgern zur Nutzniessung überlassen, wofür die Stadt Grundstück-, Acker-, Vieh- und Weidesteuer erhob. Zu den Einkünften der Städte gehörten auch die Straf- und Konfiskationsgelder, städtische Bürgergelder, die Waageeinnahmen, Stempelgelder, Hafen-, Markt- und Budengelder. Am Anfang der Neuzeit brauchten die Städte für den sich entwickelnden Mechanismus der Ortsverwaltung mehr Mittel als zuvor. Die neuen Einnahmen gründeten sich grösstenteils auf direkte Besteuerung der Gewerbe, in erster Linie des Handels. Die wichtigste unter den Handelsabgaben im 17. Jahrhundert war die nach holländischen Vorbildern in den dreissiger Jahren des 17. Jahrhunderts eingeführte Tolage, die in vielen Städten die Haupteinnahmequelle ausmachte. Im 17. Jahrhundert betrugen die Tolageeinnahmen einer finnischen Binnenlandstadt durchschnittlich 25 % ihrer Gesamteinnahmen. Eine besondere Handwerkersteuer ist im 17. Jahrhundert in den nordischen Städten im allgemeinen nicht anzutreffen. Der Anteil der Akzisesteuer, gewöhnlich $\frac{1}{3}$, machte eben-

falls eine wichtige gemeindliche Einnahmequelle aus. Die Einnahmen an Akzise und Schornsteingeldern in den grössten Städten Finnlands beliefen sich auf ca. 10—20 % der städtischen Einnahmen. Die Kellerfreiheit war anfangs eine persönliche Einnahmequelle der Magistratsmitglieder, wurde aber bald eine allgemeine Gemeindeeinnahme. Unmittelbare allgemeine Geldsteuern gab es im 17. Jahrhundert im Norden in verhältnismässig geringem Umfange. Schon das Stadtgesetz erwähnt die sogenannte Skutt-Steuer, die stellenweise auch noch im 17. Jahrhundert erhoben wurde. Direkte Geldsteuern sind verständlicherweise namentlich in den grösseren Städten anzutreffen, aber sie waren im allgemeinen gelegentliche oder individuelle Sonderbesteuerungen. Die Organisation der bescheidenen Unternehmertätigkeit in den finnischen Städten war im 17. Jahrhundert verhältnismässig schwach. Sonstige Einkünfte der Städte waren der Erbzehnte, das Recht auf den sogenannten Heimfäll (dana-arf), der Schutzschilling (friskilling), Pachtein-künfte sowie die gelegentlich vom Fiskus gegebenen Zolleinnahmen. Ein von den Städten betriebenes Geldverleihgeschäft hat es eigentlich nicht gegeben.

In der Gemeindewirtschaft der schwedisch-finnischen Städte vollzog sich im 17. Jahrhundert eine bedeutende Entwicklung. Hand in Hand mit der Bürokratisierung der Gemeindeverwaltung nahmen die gemeindlichen Ausgaben erheblich zu. Die Gemeindewirtschaft war am Anfang des 17. Jahrhunderts und auch noch lange danach primitiv unzentralisiert. Der Magistrat war das örtliche Zentralorgan der Gemeindewirtschaft, wenngleich seine Stellung vorwiegend in kleineren und ärmeren Städten ziemlich unselbständig sein konnte. Der im 17. Jahrhundert beträchtlich anwachsende Gemeindehaushalt wurde in erheblichem Masse dadurch staatlich gelenkt, dass gerade der Fiskus den Städten die wichtigsten Einnahmequellen bot. An der Finanzkontrolle sollten die Landeshauptleute grossen Anteil haben. Unter Gustav II. Adolf wandte sich die Hauptaufmerksamkeit der Steigerung der Einnahmequellen der Städte zu, während die Durchführung der Neuregelung im einzelnen und der Wirtschaftskontrolle grossenteils der Zeit des Absolutismus vorbehalten blieb. In den Jahren 1689—1700 bekamen etwa die Hälfte der Städte im Reich Normalestate, die sich mit nur geringen prinzipiellen Änderungen bis ins 19. Jahrhundert erhielten. Der Anteil der gesamten Bürgerschaft an der Überwachung der Stadtwirtschaft in Finnland nahm im 17. Jahrhundert keine deutlich organisierten Formen an. So hat sich der in einem Erlass von 1619 erwähnte, unter den Bürgern gewählte, aus sieben Mitgliedern bestehende Wirtschaftsausschuss in Finnland keineswegs Wurzel gefasst.

Die Gemeinde- und die Reichssteuern wurden nach Steuereinheiten erhoben, die sich auf das Vermögen und teilweise auch auf die Gewerbe gründeten. Die Steuerveranlagung, die eine eigene Aufgabe der Städte war, geschah von seiten des Magistrats und der Veranlagungsbürger. Das Veranlagungssystem ist aus Mangel an Vorschriften nicht genügend gefestigt gewesen. Es war selten, dass man sich über die Steuer-

veranlagung beim Magistrat oder weiter beim Landeshauptmann sowie beim König beschwerte. In der Steuererhebung herrschte keine Zentralisation. Die verschiedenen Steuern und Leistungen konnten von verschiedenen Funktionären eingetrieben werden. In den Städten kam es nicht zur Entwicklung einer kompetenten und angesehenen Kassenverwaltung, vielmehr trug diese Tätigkeit gelegentlichen Charakter. Die Rechnungsführung war patriarchalisch einfach. Die Rechnungen sollten gesetzmässig acht Tage vor der Walpurgismesse (1. V.) kontrolliert werden. In der Revision fehlte es jedoch an Einheitlichkeit, sie war nicht regelmässig genug. Die gemeindlichen Anschaffungen waren belanglos und nicht zentralisiert. Auch über unbedeutende gemeindliche Lieferungen wurde meist in den allgemeinen Ratssitzungen beschlossen.

Allgemeine Lasten. Bautätigkeit und Regelung öffentlicher Arbeiten. Die Pflichten der Stadt zur Förderung des Verkehrs.

Alle, die bürgerliche Gewerbe betrieben, waren verpflichtet, an den bürgerlichen Lasten teilzunehmen; zu diesen gehörten die Pflicht, stadtadministrative Funktionen und Aufgaben zu übernehmen, sich an öffentlichen Arbeiten zu beteiligen, Bewachungs- und Feuerlöschpflicht, die Aufgabe der Instandhaltung der Stadtmauer, Strasseninstandhaltungspflicht, in gewissen Fällen Vorspannpflicht sowie die Entrichtung bürgerlicher Steuern und Leistungen.

Die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts ist bedeutsam auf dem Gebiet der Bautätigkeit der schwedisch-finnischen Städte. Nach Bauordnungen strebte man hauptsächlich von seiten der Regierung, um zielbewusst Regelmässigkeit und Einheitlichkeit zu erhalten. Der Magistrat der grossen Städte umfasste eine Baukommission, und im Dienste des Bauwesens standen Baumeister. Die öffentliche Bautätigkeit war indes bescheiden, und eigentlich erst mit den sogenannten Normalestaten kamen die Bewilligungen für die öffentliche gemeindliche Bautätigkeit. Die Überwachung der Bautätigkeit war mangelhaft. Für die öffentlichen Arbeiten war die gesamte Bürgerschaft arbeitspflichtig. Die Regelung der öffentlichen Arbeiten in den finnischen Städten des 17. Jahrhunderts war verhältnismässig wenig zentralisiert. Nur in wenigen Städten waren die öffentlichen Arbeiten von besonderen Angestellten, z.B. gerade Baumeistern, geleitet, denn sie wurden vorwiegend in den Kleinstädten unter patriarchalischer Leitung als Talkoo-Arbeiten verrichtet.

Die Hausbesitzer waren für die Instandhaltung der Strassen bei ihrem Grundstück verantwortlich. Die öffentlichen Mittel der Stadt wurden anfangs im allgemeinen nicht für die Instandhaltung der Strassen verwendet. Als Kontrollanten der Seezeichen wurden angesehene Bürger eingesetzt, und die Stadt stellte besondere Männer an, die die Zeichen auslegten. Nach dem Stadtgesetz sollte jede Stadt eine Post-

halterei aufweisen, und der Magistrat hatte dafür zu sorgen, dass die Reisenden den erforderlichen Vorspann erhielten. Auf den im Frühjahr abzuhaltenden allgemeinen Ratshaussitzungen wurden die Posthalter und die Kutscher bestimmt. Nach den Vorschriften sollte es in jeder Stadt einen Stadtkeller geben, dessen Einnahmen zu den bedeutendsten Einkünften der Stadt gehörten.

Bewachungs- und Feuerlöschwesen.

Bewachung, Verteidigung und Feuerwehr der Stadt gehörten nach dem Grundsatz der traditionellen allgemeinen Wehrpflicht von jeher zu den allgemeinen Pflichten der Bürger. Für den Wachdienst waren die Bürger in von Rottenmeistern angeführte Rotten eingeteilt. Später, und vorwiegend in grossen und wohlhabenden Städten, konnte man zu einer durch Geld zu entschädigenden Wachpflicht übergehen. Die Entschädigungsgrundlagen waren wechselnd. Anfangs bezahlten alle dieselbe Summe, später aber führte man auf Forderung der Regierung und der niederen Bürger eine auf Grund der Häuser oder des Vermögens bestimmte Wachsteuer ein. Die Regierung hatte einen bedeutenden Anteil an der Regelung des Wachdienstes. Nur in den grössten Städten des 17. Jahrhunderts gab es einen besonderen Wachtmeister, der in Turku, wie in den grossen Städten, als Stadtleutnant bezeichnet wurde. In vielen Fällen hatten die städtischen Wachtmeister auch andere Aufgaben zu erfüllen.

In den grössten finnischen Städten gab es im 17. Jahrhundert für die Verteidigung der Stadt Bürgergarden, deren Bedeutung jedoch gering war. Meist bildete die Bürgerschaft eine Bürgerkompanie unter der Leitung eines Stadtkapitäns. Ausserdem gab es auch andere Vorgesetzte der Bürgergarde, deren Rangstufen denen in der Armee gebräuchlichen entsprachen. In Turku gab es mehrere Bürgergardekompanien, und die Garde wurde vom Stadtmajor befehligt.

Die Feuerwehr ist eines der ersten Gebiete, denen sich die gemeindliche Tätigkeit der Stadt zuwandte. Die Brandvorschriften waren stark örtlich gefärbt, denn die Entwicklung des Feuerlöschwesens ist im allgemeinen von unten nach oben vor sich gegangen, wenngleich der Anteil der Obrigkeit in den finnischen Städten wesentlich wurde. Brandinspektionen sollten einmal im Jahre unternommen werden. Auf den allgemeinen Ratssitzungen wurden die Brandinspektoren gewählt, die in ihren Brandbezirken ihre Aufgaben erfüllten. Nach dem Gesetz sollten in jedem Stadtviertel zwei Ratsmänner in die Leitung der Feuerlösch-tätigkeit aufgenommen werden. Die gemeindlichen Feuerlöschgeräte der finnischen Städte waren bescheiden, denn es gab keine allgemeinen Bestimmungen, die die Städte verpflichtet hätten, bestimmte Feuerlöschgeräte anzuschaffen. In den meisten Städten gab es keine einzige recht brauchbare Feuerspritze. Berufsfeuerwehren hat es nicht gegeben.

In den städtischen Gemeinwesen der nordischen Länder galt die Wiedererstattung der Brandschäden nicht als unmittelbare Pflicht der Gemeinschaft. Die Stadt glaubte in dieser Hinsicht dadurch Sorge zu tragen, dass sie eine Überwachung der Bautätigkeit und Brandinspektionen einrichtete. Soweit grosse Schäden verursacht wurden, konnten sich die Städte oder die Einzelnen um Hilfe an die Krone wenden. Die Besichtigung wurde von seiten des Magistrats oder der Baukommission unternommen.

Fürsorgewesen.

Das Fürsorgewesen nahm in der frühen Neuzeit in den städtischen Gemeinwesen im Vergleich zu den späteren Zeiten eine unbedeutende Stellung ein. Die Stadt war peinlichst darauf bedacht, dass unter die Bürger nur sozial hinreichend tauglicher Zuzug aufgenommen wurde. Obdachlosigkeit war offiziell verboten. Doch gab es in Wirklichkeit Obdachlose, wenngleich die Obdachlosenfrage kein schwieriges soziales Problem ausmachte. Noch unter Gustaf II. Adolf galt der Bettel als gesetzlich. In einem Erlass von 1619 hiess es, dass in den Städten niemand ohne Genehmigung des Magistrats und länger als 8 Tage betteln dürfe. In der Bettlereiordnung von 1642 suchte man zwar den Bettel aufzuheben, doch liess sich das nicht durchführen. Das Betteln setzte sich fort, aber die städtischen Behörden kamen nur wenig dazu, sich um seine Ordnung zu kümmern. Die schwedisch-finnischen Städte waren nicht verpflichtet, die Bedürftigen anders zu unterstützen als durch eine vorgeschriebene bestimmte Anstaltspflege. Praktisch bestanden jedoch freiwillige öffentliche Unterstützungsformen, an deren Einrichtung die Stadt zusammen mit dem Staat und der kirchlichen Gemeinde teilnahm: Armenbüchsen, Geldsammlung auf Festen, Strafeinkünfte. Aus diesen Mitteln wurden Unterstützungen verteilt auf Grund eines Gesuchs, dass der Magistrat zusammen mit der gemeinen Bürgerschaft entschied.

Im beginnenden 17. Jahrhundert begann man Besitz und Verwaltung der Hospitale und Waisenhäuser nicht allein als Pflicht des Staates sondern auch als die der Stadt zu betrachten. Die Städte wurden aufgefordert, Hospitale zu gründen. In der Kirchenordnung von 1571 wurde der Magistrat verpflichtet, zusammen mit der Geistlichkeit einen Beauftragten für das Hospital zu wählen. Nach dem Kirchengesetz von 1686 sollte die hauptsächliche Leitung der Hospitale dem Bischof und dem Landeshauptmann gehören, in Wirklichkeit aber kam der Magistrat von Anfang an dazu, die Leitung zu übernehmen. Nicht in allen finnischen Städten wurden im 17. Jahrhundert Hospitale gegründet, ebensowenig stand oft der Haushalt der Hospitale trotz den Normalesstaten auf festem Grunde. Der Magistrat und die allgemeine Ratsversammlung beschlossen über die Aufnahme in ein Hospital. In Finnland wurden die im Erlass vorgeschriebenen Waisenhäuser nicht gegründet.

In den schwedisch-finnischen Städten haben sich die Magistrate und die übrigen gemeindlichen Behörden nur im Notfall gekümmert. Das 1663 gegründete Collegium medicorum ist kaum dazu gekommen, seine Tätigkeit über die Hauptstadt hinaus zu erstrecken. Der Magistrat war verpflichtet, Medizinalpersonen einzustellen. Im Jahre 1669 wurde bestimmt, dass Barbieri und Feldschere ohne Meisterbrief nicht in die Städte aufgenommen werden dürfen. In Turku und Viipuri gab es einen Stadtbarbier und -arzt sowie Apotheker, die beträchtliche Vergünstigungen erhielten. In den übrigen finnischen Städten des 17. Jahrhunderts gab es nur wenig gemeindliche Medizinalpersonen, wenngleich es an Versuchen, das Amt eines Stadtarztes zu gründen, nicht gefehlt hat.

In den finnischen Städten, kann man sagen, hat es im 17. Jahrhundert keine geordnete Krankenpflege gegeben. Langwierige und unheilbare Kranke wurden in die Hospitale gebracht, und soweit diese Kranken nicht selber imstande waren, das Aufnahmegeld zu bezahlen, konnte die Stadt es auf ein eingereichtes Gesuch hin entrichten.

Das Vormundchaftswesen für Minderjährige unterstand von jeher dem Magistrat, der in den allgemeinen Ratssitzungen die Vormunde bestimmte und die Vormundschaftsrechnungen prüfte.

R ü c k b l i c k .

Die Grossmachtstellung Schweden-Finnlands richtete ihre Kräfte unverhältnismässig nach aussen, so dass für die innere Aufbauarbeit relativ wenig Kräfte blieben. Trotzdem wurde damals für die Gemeindeverwaltung der Städte eine Grundlage geschaffen, die sich bis in das 19. Jahrhundert erhielt. Die merkantilistischen, bevormundenden Prinzipien im allgemeinen beeinträchtigten die gemeindliche Entwicklung, da der freie Unternehmungsgeist leiden konnte. Die wirtschaftlichen Faktoren machten die natürliche Grundlage der Parteigruppierung aus, und die Wohlhabenheit war der Massstab des Ansehens. Den Gilden und Zünften kam ein geringer Anteil zu. Bei den Grosskaufleuten lag die bedeutendste lokal-administrative Entscheidungsgewalt. Schwierige soziale Probleme hat es nicht gegeben. Den Geschlechtern sollte in der Entwicklung der örtlichen Verwaltung grosse Bedeutung zukommen, denn die innere Entwicklungsgeschichte der Städte war grossenteils gerade Geschichte der im Gemeinwesen hervorragenden, mächtigen Geschlechter.

Turku, Viipuri und Helsinki waren jedes eine eigenartige Stadtgemeinschaft. Porvoo, Pori, Rauma, Naantali und Tammisaari bildeten die älteste Schicht der Kleinstädte. Die übrigen Städte waren jung, der Traditionen entbehrend; ihr Gemeindeleben war oft ungefestigt und tastend. Die ostbottnischen Städte bildeten eine besondere, verhältnis-

mässig einheitliche Gruppe. In den finnischen Städten des 17. Jahrhunderts sind im allgemeinen in nicht hohem Masse typisch finnische Züge zu erkennen, denn die damalige Stadtkultur Finnlands war verhältnismässig jung und dünn. In der Stadtkultur Finnlands sind denn auch beträchtlich viele ausländische, namentlich deutsche Vorbilder wahrzunehmen.

Während in Finnland die örtliche Selbstverwaltung auf dem platten Lande im 17. Jahrhundert allmählich zusammenschrumpfte, festigte sich dagegen die Gemeindeverwaltung in den Städten und nahm neue lebenskräftige Formen an, wenngleich diese sich im allgemeinen langsam einbürgerten.

